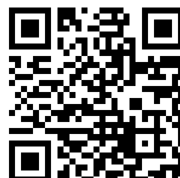
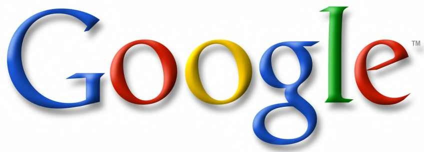
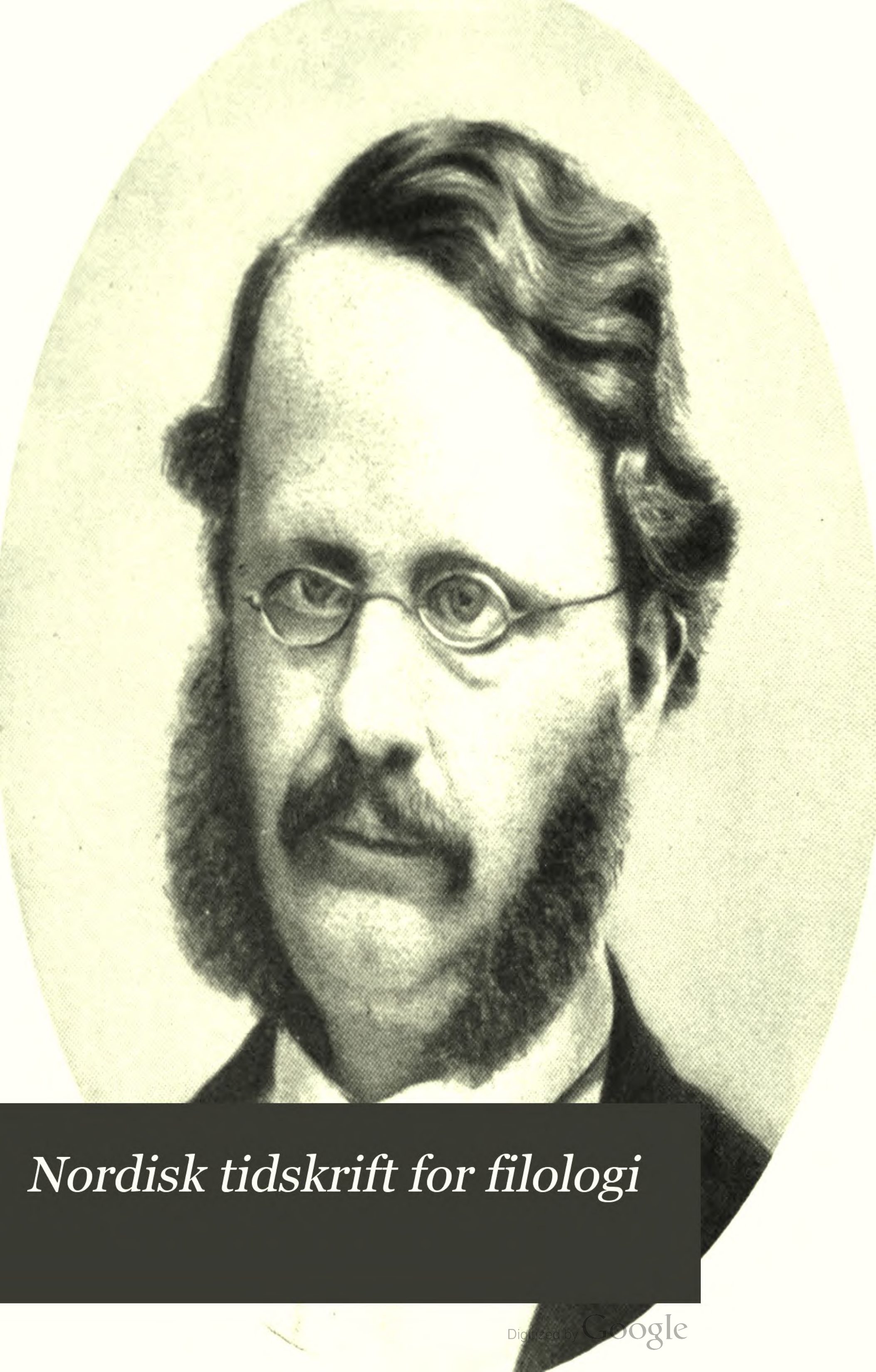

Google

Nordisk tidskrift for filologi

NORDISK TIDSSKRIFT

FOR

FILOLOGI

TREDIE RÆKKE

SEXTENDE BIND

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG

GRÆBES BOGTRYKKERI

1907—1908

Redigeret af:

Karl Hude, rektor, dr. phil., Frederiksborg,

under medvirkning af:

M. Cl. Gertz, professor, dr. phil., Kbhvn.

Vilh. Thomsen, professor, dr. phil., Kbhvn.

Ludv. F. A. Wimmer, professor, dr. phil., Kbhvn.

Alf Torp, professor, Kristiania.

Johan Vising, professor, Göteborg.

C. M. Zander, professor, Lund.

Bidragydere i dette bind:

Andersen, Dines, professor, dr. phil. Kbhvn.
Bøgholm, N., adjunkt, dr. phil. Birkerød.
Drachmann, A. B., professor, dr. phil. Kbhvn.
Gustafsson, F., professor, dr. phil. Helsingfors.
Hammer-Jensen, I., magistra art. Kbhvn.
Heiberg, J. L., professor, dr. phil. Kbhvn.
Hude, Karl, rektor, dr. phil. Frederiksborg.
Jespersen, Otto, professor, dr. phil. Kbhvn.
Jónsson, Finnur, professor, dr. phil. Kbhvn.
Jørgensen, C., museumsinspektør, dr. phil. Kbhvn.
Larsen, J. K., cand. mag. Kbhvn.
Norvin, William, arkivassistent. Odense.
Pedersen, Holger, professor, dr. phil. Kbhvn.
Ræder, Hans, dr. phil. Kbhvn.
Sandfeld Jensen, Kr., docent, dr. phil. Kbhvn.
Sarauw, Chr., docent, dr. phil. Kbhvn.
Siesbye, O., docent, dr. phil. Kbhvn.
Thomsen, Ada, mag. art. Kbhvn.
Thoresen, Valdemar, adjunkt. Randers.
Torp, Alf, professor, dr. phil. Kristiania.
Wulff, K., cand. mag. München.
Østerberg, V., adjunkt. Horsens.
Østergaard, Carl V., cand. mag. Aalborg.

Indhold.

Anmeldelser.

Mindre meddelelser.

Nekrologer.

Alfabetisk fortegnelse

over

behandlede forfattersteder.

(Herunder medtages ikke steder, der kun er anførte exempelvis.)

Rettelse:

S. 99 l. 5 f. n. læs *ὠργίσθησαν*.

Bemærkninger til Aristophanes' „Fuglene".

Af J. L. Heiberg.

I.

Man er vel nutildags saa temmeligt enig om at forkaste de ældre Forsøg paa at opfatte «Fuglene» som et gjennemført politisk Tendensstykke[1]; de discrediterede sig selv ved at føre til diametralt modsatte Resultater. Det er ubestrideligt, at Fuglestaten med dens glimrende Fremtidsperspectiv personificeret i Erhvervelsen af Basileia har hentet sine Farver fra det Verdensrige, mange Atheniensere drømte om, og forsaavidt er den aldrende atheniensiske Borgermand Peisetairos[2] jo — Alkibiades. Vel er den ny Stat et Luftcastel i egenligste Forstand; men den har altfor gunstig Vind i Sejlene til at kunne være en Parodi paa Athenienserernes politiske Phantasterier. Vel skal den være en Modsætning til Athen i alle Retninger, renset for de Skavanker og Plager, som har bragt Peisetairos til at udvandre; men den er jo dog et Værk af en Nutidsathenienser, der ved sin Kløgt og sine politiske Erfaringer sætter Skik paa de hidtil foragtede og magtløse Fugle. I hvilken Retning man end vil forsøge at føre en haandgribelig Allegori igjennem, indvikler man sig i Urimeligheder og sønderriver det Phantasiens lette Spind, som bølger over Stykket og betinger dets Særstilling ikke blot i Aristophanes' Production men i hele den græske Litteratur.

Til denne Stykkets Charakter kan det have bidraget, at det er opført ved de store Dionysier, hvor Aristophanes siden Kleons Klage over «Babylonierne» var bleven forsigtigere af Hensyn til de tilstedeværende Repræsentanter for Forbundsfællerne, samt at man lige havde gjort et Forsøg paa at indskrænke Komødiens Angreb paa de ledende Politikere. Men Hovedgrunden maa sikkert søges i de indre og ydre Forholds Tryk, Hermokopideprocessens

[1] Sammenstillede af Behaghel, Geschichte der Auffassung der Aristophanischen Vögel, Heidelberg 1878 og 1879.

[2] Han kaldes πρέσβυς V. 255, 627, 1401, han og Euelpides 320, 337.

Uhygge og den sikeliske Expeditions Skuffelser, som nok kunde bringe Aristophanes til med sine to Landsmænd at udvandre fra Athen til Phantasiens Land. Det er forlængst bemærket[1], at der saa godt som ikke hentydes til den nærværende Situation eller den lige overstaaede Række af Processer og Domfældelser og de Mænd, der havde spillet en Rolle derved. Men det kan være nyttigt til Belysning af Stemningen at sammenstille, hvad der findes af slige Hentydninger, og betragte deres Beskaffenhed lidt nøjere.

Naar Euelpides V. 145 ff. afviser Tanken om at bosætte sig i en Søstad, selv om den ligger nok saa langt borte, med den Motivering, at der *ἀνακύψεται κλητῆρ᾽ ἄγουσ᾽ ἕωθεν ἡ Σαλαμινία,* maatte enhver i Theatret bringes til at mindes den skæbnesvangre Tilbagekaldelse af Alkibiades, som ved sin Ankomst med Flaaden til Katane netop blev modtaget af *ἡ Σαλαμινία* «med Stævningsmanden ombord» (Thukyd. VI 53). Naar Athen V. 108 charakteriseres som den By *ὅθεν αἱ τριήρεις αἱ καλαί*, kunde ingen lade være med at tænke paa den pragtfulde Flaade, der for knap 3 Fjerdingaar siden var sejlet ud fra Piræus under almindelig Deltagelse og store Forventninger (gribende skildret hos Thukydid VI 30—31, hvor Flaaden betegnes som *πολυτελεστάτη δὴ καὶ εὐπρεπεστάτη τῶν ἐς ἐκεῖνον τὸν χρόνον*). Og hvem maatte ikke i Euelpides' Svar (124) paa Spørgsmaalet, om han da søger en større By end Athen: *μείζω μὲν οὐδέν, προσφορωτέραν δὲ νῷν*, høre en stilfærdig Misbilligelse af Stormagtsdrømmene, der havde givet sig Udslag i Toget til Sicilien, en Misbilligelse, som nu, hvor Tilliden til det vovelige Foretagende var rokket, maatte finde Genklang hos mangen brav Borgermand. Naar man erindrer, hvor skarp en Lud Aristophanes i sine ældre Stykker udøser over de krigsgales Hoveder, bliver Spagfærdigheden og Dulgtheden i denne Stykkets eneste Protest mod det største og farligste Krigsforetagende, Athen nogensinde havde indladt sig paa, en god Maalestok for, hvor trykket Stemningen var. Med dens Tone i Øret vil man kunne høre den samme Klang i de to andre Hentydninger; det ligner mere et beklemt Sinds Suk end Komødiens sædvanlige Pift i Fingrene. Det er ogsaa i samme Tonart, naar Fugleriget foruden Athens Fortrin *Σοφία*, *Πόθος* (menes dermed skønne Kvinder?) og *Χάριτες* ogsaa har *τὸ τῆς ἀγανόφρονος Ἡσυχίας εὐήμερον πρόσωπον* (V. 1320 ff.), som savnedes i Athen

[1] Droysen Rhein. Mus. IV 27 ff.

(sml. Plutarch, Nik. 13). Den fælles Følelse af, hvad det galdt, har brudt Brodden af Kritiken, og hvad der fyldte alles Sind, maatte berøres med varsom Haand for ikke at forstyrre Festglæden hos et Publicum, der sad i Angst for Slægt og Venner Derimod var der intet ivejen for i Alvor at pege paa, hvad de nyeste Begivenheder havde lært. V. 376 ff.

ἀλλ' ἀπ' ἐχθρῶν δῆτα πολλὰ μανθάνουσιν οἱ σοφοί.
ἡ γὰρ εὐλάβεια σώζει πάντα. παρὰ μὲν οὖν φίλου
οὐ μάθοις ἂν τοῦθ', ὁ δ' ἐχθρὸς εὐθὺς ἐξηνάγκασεν.
αὐτίχ' αἱ πόλεις παρ' ἀνδρῶν γ' ἔμαθον ἐχθρῶν κοὐ φίλων
ἐκπονεῖν θ' ὑψηλὰ τείχη ναῦς τε κεκτῆσθαι μακράς.
τὸ δὲ μάθημα τοῦτο σώζει παῖδας, οἶκον, χρήματα

er i mine Øjne ganske ubegribelige, hvis de ikke sigter til Syrakusanerne, der først ikke vilde tro paa Faren (Thukyd. VI 32, 3), men derefter paa Hermokrates' Tilskyndelse (VI 33) tog sig sammen og traf de nødvendige Forsvarsforanstaltninger (VI 45), bl. a. ved Befæstningsarbejder (VI 75) efter det første uheldige Sammenstød med Athenienserne; i Hermokrates' Tale efter dette (VI 72) hedder det netop, at Faren vil lære dem den *εὐταξία*, de mangler. De, der mener, at den gamle Komødie er rene Løjer, som ingen tog alvorligt, vil have ondt ved at angive, hvorfor Aristophanes saa har indlagt denne udførlige moraliserende Replik, som der ikke er det mindste morsomme eller vittige ved. Af Chorets Svar 381—82:

ἔστι μὲν λόγων ἀκοῦσαι πρῶτον, ὡς ἡμῖν δοκεῖ,
χρήσιμον· μάθοι γὰρ ἄν τις κἀπὸ τῶν ἐχθρῶν σοφόν

plejer man med Hamaker at stryge V. 382, og det kan ikke nægtes, at baade Gjentagelsen, Ordstillingen og det substantiviske *σοφόν* er paafaldende; men fjernes det, faar *ἔστι* en underlig Betydning (det gaar an), og *καὶ δίκαιόν γ' ἐστί* V. 384 (ja, og det er desuden ogsaa r.) synes at kræve et foregaaende Adiectiv. Det kan være, at *χρήσιμον* har faaet den usædvanlige Plads efter *ὡς ἡμῖν δοκεῖ* for at betone, at Choret nu er kommet til Erkjendelse af, hvad det bestred V. 374; isaafald betyder Gjentagelsen i 382 af det ordsproglige Udtryk (*fas est et ab hoste doceri*): man kan jo virkeligt lære noget af sine Fjender, som du og Ordsproget siger, og understreger da yderligere Alvoren i

den foregaaende Replik: gak hen og gjør ligesaa, lær Forsigtighed af Syrakusanerne.

En Hentydning til den almindelige Misfornøjelse med Nikias' Nølevornhed (Plutarch Nik. 16; i Cap. 8 henfører Plutarch urigtigt Verset til Nikias' Optræden i Affairen ved Pylos) forklædes V. 640 i det selvgjorte Ord *μελλονικιᾶν*, som efter sin Form ogsaa kan betyde: har Trang til snart at sejre. Hentydningen til Nikias' Krigsmaskiner V. 363 er ganske neutral og gælder neppe særligt hans Krigsførelse paa Sicilien (en antik Fortolker forstod det om Belejringen af Melos og Thukydid III 51 omtaler hans Anvendelse af *μηχαναί* ved Erobringen af nogle Fæstningsværker i Megaris 427). En lignende uskyldig Hentydning ligger vistnok i Branderen V. 815—16[1]:

Σπάρτην γὰρ θείμην ἐγὼ τἠμῇ πόλει;
οὐδ' ἂν χαμεύνῃ πάνυ γε — κειρίαν γ' ἔχων.

Der spilles naturligvis med *σπάρτη* i Betydningen Gjord (et fra Kratinos laant Ordspil, Pollux X 186); derfor er *ὄνομα* udeladt ved *θείμην*, der underforstaas i næste Vers i Betydningen: indsætte (i); altsaa: end ikke i min Smule Brix vil jeg synderligt gjerne sætte *σπάρτα* — saalænge jeg da har *κειρία* dertil (kun saaledes kan det dobbelte *γε*, som alle gode Hss. har, forstaas). *κειρία* maa altsaa være noget bedre end *σπάρτα* (disse betegnes som *strata rustica* Plinius n. h. XIX 27); men selv med dette *ἀπροσδόκητον* savner man noget. Nu havde man opholdt sig over, at Alkibiades havde ladet skære Hul i Dækket paa sit Skib og *κειρίαι* indsætte deri, *ὅπως μαλακώτερον ἐγκαθεύδοι* (Plutarch, Alkib. 16). Først naar man antager en Hentydning til denne ny og opsigtsvækkende Comfort, faar Vitsen en Pointe; hvorfor skulde *κειρία* ellers nævnes?

Hentydningerne til Hermokopideprocessen er endnu sparsommere. Men naar Rabulisten V. 1054 truer Peisetairos med at anklage ham, *ὅτι τῆς στήλης κατετίλας ἑσπέρας* (en *στήλη* er nu det helligste, som *ψηφισματοπώλης* kjender), kan man dog vanskeligt undgaa deri at se en Spot over de løse og latterlige Anklager, der mylrede frem i de Dage fra fromme Sjæle. En lig-

---

[1] Fordelingen af Replikerne i hele Stykket 801—836 er meget usikker; jeg antager, at 815 siges af Peisetairos, 816 af Euelpides, hvem de værste Brandere gjerne betros.

nende Spot ligger sikkert ogsaa i den fingerede Bekjendtgjørelse V. 1073 ff., naar der udloves en Talent til den, som dræber en af de afdøde Tyranner; man fablede jo i Anledning af Hermernes Molestering om hemmelige Statscoupsplaner. Sammesteds hen hører den dybeste Ironi i hele Stykket, V. 1583 ff., hvor Peisetairos staar og steger nogle Fugle, som *ἐπανιστάμενοι τοῖς δημοτικοῖσιν ὀρνέοις ἔδοξαν ἀδικεῖν* — altsaa i den ny By Højforræderiprocesser og Domfældelser *ὥσπερ καὶ πρὸ τοῦ*. Den indirecte og skjulte Maade, hvorpaa Uvillien over den vanvittige Opskræmthed og Mistænkeliggjørelse, der havde raset for faa Maaneder siden (Thukyd. VI 53, 2; 60, 1—2), kommer til Orde i disse Steder, viser, at den samme Uhygge endnu sad Folk i Blodet, som dengang, da Sammenkaldelsen af Raadet udbredte Panik i Byen (Andokides, Myst. 36).

Netop fordi Allusionerne er saa fordækte, vil man være tilbøjelig til at give Droysen Ret i hans Fortolkning af V. 68, hvor Peisetairos i Forfærdelse navngiver sig som den Fugl *Ἐπικεχοδὼς Φασιανικός*. Andokides' Fader Leogoras var berømt for sine Phasaner (Nub. 109 med Scholl.), og *φασιανός* benyttes ogsaa Ach. 726 til et Ordspil med *φαίνειν* (angive); det ligger da ikke for fjernt at antage en Hentydning til Andokides, der af Frygt angav sine Medskyldige.

Ikke mindre betegnende, end hvad der siges, er, hvad der forties. Den opsætsige Søn sendes ud til Krigstjeneste i Thrakien (1368—9), ikke paa Sicilien, hvad der dog laa nok saa nær. Kleonymos, der havde faaet udsat en Belønning for Angiverier i Mysteriesagen, haanes her som i andre Komødier for sin Fejhed, sin Forædthed og sin Sykophantvirksomhed (V. 289 ff., 1473 ff.), men hans nyeste Bedrift berøres ikke, saalidt som Peisandros' omfattende Virksomhed i samme Sag, uagtet han ikke skaanes (V. 1556 ff.). Om den ubekjendte «Peisias' Søn», der vil aabne Portene for *οἱ ἄτιμοι* (V. 766), har noget med Hermokopidesagen at gjøre, er aldeles uvist. At han ikke betegnes nærmere, hænger rimeligvis sammen med det nyligt udstedte Syrakosios' Psephisma, der efter Phrynichos' samtidige Ytring (i Monotropos, Scholl. Av. 1297) forbød Digterne at spotte *οὓς ἐπεθύμουν* (formodenligt fungerende Embedsmænd). Man har flere Steder i «Fuglene» Indtrykket af, at der hentydes til noget virkeligt passeret, ogsaa hvor intet Navn nævnes, saaledes ved den storsnudede *ἐπίσκοπος*, der har persiske Forbindelser (1021 ff.), og ved den skændige Trafik, Sykophanten driver overfor Fremmede

(1453 ff.), som det er den unge Mands Specialitet at snyde (1431).

Naar *ἐπίσκοπος* roser sig af at have sat noget igjennem i Athen for Pharnakes (1028), den persiske Satrap i Daskylitis, ligger deri en bitter Spot over Persiens stigende Indflydelse paa Athens Politik. Det hjælper til Fortolkningen af et andet Sted, der hidtil ikke er blevet fuldt forstaaet. Paa Spørgsmaalet, hvem der skal være Indehaver af den ny Bys *Πελαργικόν*, svarer Peisetairos V. 833—35:

ὄρνις ἀφ' ἡμῶν τοῦ γένους τοῦ Περσικοῦ,
ὅσπερ λέγεται δεινότατος εἶναι πανταχοῦ,
Ἄρεως νεοττός,

og at der er ment noget med, at Hanens (sml. 483 ff.) persiske Herkomst udtrykkeligt fremhæves, er utvivlsomt allerede i og for sig og endnu mere ved Tilføjelsen, at den allevegne anses for særligt drabelig; det bekræftes yderligere ved Euelpides' Fortsættelse:

ὦ νεοττὲ δέσποτα·
ὡς δ' ὁ θεὸς ἐπιτήδειος οἰκεῖν ἐπὶ πετρῶν,

hvor *δέσποτα* nødvendigt maa minde om Perserkongen og det følgende Vers indeholde en Hentydning, hvis det ikke skal være rent meningsløst; Hanen lever jo ikke paa Klipper. *θεός* viser nu, at det at «have Byens Pelargikon inde» skal forstaas som «være den ny Bys Borggud», og Meningen bliver altsaa den ret bitre, at med den nuværende Respect og Frygt for Persernes Militairmagt kan en moderne By ikke være tjent med Athene som Borgens Beskytterinde; hun maa afløses af en Perser — ak, hvor forandret siden Perserkrigens Dage, da en Græker kunde tage det op med 10 af disse feje Kongetrælle!

II.

En Vanskelighed for Forstaaelsen af Aristophanes, som allerede antike Læsere og Fortolkere maa have følt, særligt efterat Komødiens ydre Apparat var blevet ændret, er Manglen paa Sceneanvisninger. Hvad Tilskueren fik til givendes, maa vi nu reconstruere ud af Texten. Men dertil kræves Forsigtighed og

Evne til at abstrahere fra moderne Iscenesættelse, der raader over langt flere Hjælpemidler og er langt mindre naiv. Naar man saaledes af Peisetairos' Replik 656 ff. *ἄγε δή, Ξανθία καὶ Μανόδωρε* har sluttet, at han og Euelpides hele Tiden har været ledsagede af to Slaver, saa er det ganske sikkert en Misforstaaelse; foruden at der ikke er Spor af dem i Introductionsscenen, hvor deres Nærværelse vilde være højst generende, er det ganske ubegribeligt, hvad de skulde have taget sig for under Kampforberedelserne 354 ff., hvor de to vitterligt er alene (sml. 392 *νῷν*). De to almindelige Slavenavne betegner to vilkaarlige Theatertjenere, som er tilstede naarsomhelst og hvorsomhelst, naar der er Brug for dem, uden Hensyn til Situationen eller paa Trods af den. Ogsaa *σὺ καὶ σύ* V. 435, som har givet Anledning til saa mange Speculationer, forstaas simplest paa denne Maade, og ganske tydeligt er det V. 463 *παῖ*, 1309—1311 *σὺ μέν — Μανῆς δέ*, sml. 1693 *δότω τις*. Det er neppe tilfældigt, at denne Opfattelse stammer fra en Italiener (Romagnoli, Studi Italiani di filol. class. V 337 ff.), der er vant til primitivere sceniske Opførelser.

I Reglen optræder Vanskeligheden i den Form, at Textens Ord hentyder til Scenearrangements og Udstaffering, hvori den talende optræder, uden at de beskrives for os, og den Fordring, der maa stilles til Antagelsen af saadanne, er, at først den gjør en nøjagtig Fortolkning af Texten mulig. Saaledes forstaas Peisetairos' Udbrud ved Synet af *ψηφισματοπώλης* V. 1037 *τουτὶ τί ἔστιν αὖ κακὸν τὸ βυβλίον;*, som man har villet rette paa, let og naturligt, naar man antager, at denne er skjult af et uhyre Stykke Papir, hvoraf han læser sit Psephisma op (1035): hvad er det nu igjen for et Uhyre, den Bog der! (andet kan Ordene ikke betyde). Han er en vandrende Bogrulle. Paa lignende Maade optræder Mathematikeren Meton med en Oppakning af Instrumenter, og her giver Texten tydelig Anvisning, idet han paa Peisetairos' Spørgsmaal V. 999 *ταυτὶ δέ σοι τι ἔστι;* svarer: *κανόνες ἀέρος* og dernæst 1001—4 maneuvrerer med to Linealer og en Passer; Ordene er med Villie vrøvlagtige, idet man sikkert maa forbinde *τὸν κανόνα τουτονὶ τὸν καμπύλον* (*contradictio in adiecto*), men naturligvis ledsagede af en Demonstration ad oculos med Apparaterne. Hvorledes Meton jages væk, er klart af *ἐπίκεινται αὑταί* (1018, sc. *αἱ πληγαί* 1014) og hans Av! 1019, og *ἐπίσκοπος* faar ogsaa Prygl (1031 *μαρτύρομαι τυπτόμενος*). Mindre klart er det derimod, hvad der vederfares Kinesias. Efter V. 1401 *χαρίεντά γ', ὦ πρεσβῦτ', ἐσοφίσω καὶ σοφά* tager han

det først for en Ubehændighed af Peisetairos, og det maa være noget, der med en ironisk Hentydning til 1390 kan betegnes som πτεροδόνητος γενόμενος (1402); rimeligvis fejer han den magre Spirrevip Kinesias overende under et tilsyneladende Forsøg paa at bringe ham et Par Vinger, og 1401 siger Kinesias, mens han ordner sin derangerede Habit.

V. 1164 οὗτος, τί ποιεῖς; ἆρα θαυμάζεις, ὅτι osv. forudsætter, at Peisetairos har givet sin Forbauselse Luft i meget kraftige Fagter. Paa lignende Maade synes det pathetiske φεῦ φεῦ V. 162 saaledes at forstaa, at Peisetairos siden V. 142 har staaet i dybe Tanker og nu bryder triumferende ud i et Funtus!

Naar af Gesandtskabet V. 1565 ff. kun Triballeren er anmeldt iforvejen (1533), kan man deraf slutte, at Poseidon og Herakles er optraadt med Attributer, som strax gjorde dem kjendelige (Trefork og Løveskind f. Ex.). V. 1551 ff., hvor Prometheus forlanger en Parasol, forat Zeus skal forvexle ham med en af de unge Metoikdøtre, der bar Parasollen for de attiske Jomfruer i Panathenaieroptoget, bliver først vittige, naar man tænker sig Prometheus saa ulig en ung Pige som muligt, f. Ex. som en gammel Graaskæg med strittende Haar osv., løbende bort i meget uprocessionsmæssigt Tempo (V. 1549 ἀποτρέχω).

Meget vanskeligt er det at danne sig en tydelig Forestilling om Slutningsoptoget. Efter Bebudelsen V. 1709 ff. kommer Peisetairos i pragtfuld Dragt med en Tordenkile (1714) i Haanden og med Basileia ved sin Side. Tordenkilen maa have været meget iøjnefaldende, da Choret ofrer den en hel Række Vers (1748—53; σέ 1752, som man har villet fjerne ved Coniectur, kan ikke undværes paa Grund af de foregaaende Vocativer, der utvivlsomt gaar paa Tordenkilen) efter udtrykkelig Opfordring af Chorføreren[1]. Baade dette Udstyr og Analogien med Zeus og Hera i Brudesangen 1731 ff., der utvivlsomt er tilvogns (1737 ff.), gjør det sandsynligt, at Peisetairos og Basileia kommer kjørende. Ogsaa Chorets Evolutioner V. 1720 taler for, at Optoget er noget extra, som skal præsenteres Publicum. Choret, der som sædvanligt staar κατὰ στοίχους (med Front paa 6 Mand), retirerer (ἄναγε) først henimod Bagvæggen, forat Brudetoget fra Parodos kan trække op foran Publicum; derpaa deler det sig (δίεχε) saaledes, at de

[1] Til ham henfører Kock rigtigt V. 1743—47. Man har kun Valget mellem ham og Peisetairos, og da denne er udelukket fra ἄγε V. 1744, er det urimeligt at tillægge ham de første $1^1/_2$ Vers.

bagerste Geledder kan marchere op paa Frontlinien (*πάραγε*) og det hele saaledes danne Espalier bag Brudetoget (*πάρεχε* sc. *χώραν*, sml. Vesp. 1326). Idet dette drager forbi, skal Choret danse om det (*περιπέτεσθε* 1721) til Brudesangen og derefter følge det ud (*ἕπεσθε* 1755)[1]. Imens er Peisetairos og Basileia (formodenligt under Brudesangen) steget af Vognen og danser nu ud i Spidsen for Choret (1759 ff.); Vognen og Tordenkilen, som han daarligt kan danse med, især da han løfter sin Dame ivejret under Dansen (1761), transporteres vel ud sidst i Toget.

Endnu vanskeligere at faa fat paa er Peisetairos' og Euelpides' Forsvarsforanstaltninger V. 356 ff., og intet af de mange Forklaringsforsøg er tilfredsstillende. Det gælder først at komme paa det rene med, hvilke Apparater de raader over. V. 43 nævnes som deres Oppakning *κανοῦν καὶ χύτραν καὶ μυρρίνας*, som skal bruges ved Ofringen, der ledsager Grundlæggelsen af den ny By[2]. Dertil behøves aabenbart kun 1 *χύτρα*, og der staar ogsaa Singularis ikke blot her men ogsaa 358, 365, 386, 391; *λαμβάνειν τῶν χυτρῶν* 357 beviser intet, da det kun er en Vits for *τῶν ὅπλων* (gribe til Køkkentøjet), som allerede Genetiven viser. Men dermed falder den siden Oldtiden almindelige Forklaring, at de bruger Køkkentøjet som Rustning (*χύτρα* som Skjold). Den umuliggjøres forøvrigt allerede af V. 365 *κόπτε πρώτην τὴν χύτραν*; man giver da ikke Ordre til først og fremmest at hugge i Fjendens Skjold. Den passer heller ikke med 359, hvor Spiddet rammes ned i Jorden, eller med 363, hvor Foranstaltningerne sammenlignes med Nikias' *μηχαναί*. Dette Sted giver Forklaringen: de bygger sig en Feltbefæstning af *χύτρα*, der tjener som Skansekurv (365), Spiddet, der er Palisade, og et Par mindre Fade (*ὀξύβαφον ἢ τρύβλιον* 361), der tilligemed Spiddet maa have ligget i Kurven. Hvorledes disse har været anbragte, ses ikke tydeligt af *ἐντευθενὶ προσθοῦ* 361; men af 387 *τώ τε τρυβλίω καθίει* fremgaar, at der var anvendt to og at de var hængt op, formodenligt paa Spiddet, siden de 361 anbringes lige efter det; i Forening med det har de maaske dannet noget, der

---

[1] V. 1755—58 maa med Hss. tillægges Chorføreren allerede paa Grund af *Διός* 1757, som betegner Peisetairos, til hvis Slot Toget naturligvis gaar.

[2] Om *χύτραι* ved Grundlæggelser Plut. 1197, scholl. Pac. 923. At den skulde indeholde Ild til den ny Arne, er et daarligt Paafund fremkaldt ved en gal Fortolkning af 358.

lignede en *πλαταγή,* hvormed man skræmmede Fugle (Apollon. Rhod. II 1055). Dette passer ogsaa til V. 386 ff.:

ὥστε τὴν χύτραν τώ τε τρυβλίω καθίει· | καὶ τὸ δόρυ χρὴ τὸν ὀβελίσκον | περιπατεῖν ἔχοντας ἡμᾶς | τῶν ὅπλων ἐντὸς παρ' αὐτὴν | τὴν χύτραν, ἄντην ὁρῶντας[1] *| ἐγγύς· ὡς οὐ φευκτέον νῷν*

hvor Befæstningen i en Haandevending bliver til en Feltlejr (*τὰ ὅπλα*) og Spiddet fra Palisade til Lanse (for at understrege denne Forvandling er det ellers ret overflødige *τὸν ὀβελίσκον* tilføjet). *χύτρα* er nu Lejrgrænsen, hvor Euelpides[2] gaar Skildvagt med skuldret Stegespid; *καθίει* kan i Forbindelse med *χύτρα* ikke som ved *τρυβλίω* have sin egenlige Betydning; det viser, at *χύτρα* hidtil har staaet paa Højkant og nu lægges ned (med Bunden ivejret).

Motiveringen af Befæstningens Nytte V. 358 ff.

ΕΥ. τί δὲ χύτρα νώ γ' ὠφελήσει; ΠΕ. γλαῦξ μὲν οὐ πρόσεισι νῷν.
ΕΥ. τοῖς δὲ γαμψώνυξι τοισδί; ΠΕ. τὸν ὀβελίσκον ἁρπάσας
εἶτα κατάπηξον πρὸ σαυτοῦ. ΕΥ. τοῖσι δ' ὀφθαλμοῖσι τί;
ΠΕ. ὀξύβαφον ἐντευθενὶ προσθοῦ λαβὼν ἢ τρύβλιον

indeholder endnu en Vanskelighed, hvis Natur man ikke har været tilstrækkeligt klar over. At *χύτρα* skal stanse Uglen, forklares ved, at Pottemageriet, Athens Hovedindustri, staar under Athenes særlige Beskyttelse, saa at hendes Fugl kan forventes at ville respectere dets Product. Suidas' Notits (s. v. *χύτραν τρέφειν*), at man satte Ildgryder paa Tagene for at skræmme Uglerne bort, kan, selv om den ikke er et *αὐτοσχεδίασμα,* ikke bruges til Forklaring, da det jo vilde forudsætte, at der var Ild i *χύτρα,* hvorom der intet forlyder; det er denne Forklaring, der har foranlediget den ovenfor berørte Opfattelse, at *χύτρα* medbringes som Beholder for Ild til den ny Stats Arne. At der til *τοῖς δὲ γαμψώνυξι* maa underforstaas: hvad skal jeg stille op mod dem?, følger af sig selv. *γαμψώνυχες* er hos Aristoteles det systematiske Navn for Rovfuglene; men at det her ikke kan have denne Betydning, fremgaar allerede af, at de her modsættes Uglen, som Aristoteles (600ᵃ 26) udtrykkeligt henregner til *γαμψώνυχες.* Der er ogsaa

---

[1] Hss. har *ἄκραν αὐτὴν ὁρῶντας,* hvad der er metrisk umuligt. *ἄκραν* er vel Glossem til *αὐτήν. ἄντην* er Bentleys Rettelse.

[2] *ὀβελίσκον* i Sing. viser tydeligt nok, at *ἡμᾶς* ikke betyder, at begge gaar paa Vagt hver med sit Spid; det er kun Officerssprog.

Spor af, at først Aristoteles har givet Ordet dets specielle Præg. I Aischylos' Prometheus V. 490 bruges det om Varselfugle, der jo ikke alle er Rovfugle; her V. 1306 staar det parallelt med *πτερῶν* om Fugle i Almindelighed; og hos Aristoteles selv (De generat. animal. III 1) hedder det om Duefuglene, at de staar *μεταξὺ τῶν γαμψωνύχων καὶ τῶν βαρέων*; ved *τῶν βαρέων* maa der menes Hønsefugle, og *γαμψωνύχων* maa følgeligt omfatte mere end Rovfuglene. Her maa Ordet i Modsætning til Uglen, der repræsenterer Rovfuglene, betegne de Fugle, der plejer at spises stegte og derfor har en medfødt Angst for Stegespiddet; man kan tænke paa Kramsfugle og andre uccellini. At det følgende *τοῖσι δ' ὀφθαλμοῖσι* er galt, er indlysende. Den sproglige Parallelisme med *τοῖς δὲ γαμψώνυξι* kræver, at Dativen maa forstaas paa samme Maade, og det er ufatteligt, hvorledes en Eddikeskaal[1] og et Fad skal kunne beskytte Øjnene. Sammenhængen kræver nødvendigt en Slags Fugle, der serveres med *ὀξύβαφον* og *τρύβλιον*[2] i Modsætning til dem, der behandles med *ὀβελίσκος*. Der skal vistnok staa *τοῖσι δ' ἑφθαλέοισι*: mod dem, som egner sig til at koges, og som serveres paa et *τρύβλιον* med sur Sauce (V. 534) eller maaske Salat til (Høns o. l.); *ἑφθαλέον· ὀπτοῦ* Hesychios. Man maa næsten antage, at der har existeret en Køkkenregel om, at *γαμψώνυχες* skulde spises stegte, *οἱ βαρεῖς* kogte; Aristophanes har i hvert Fald givet Anvisning til at forstaa Vittigheden ved at sætte *ὀβελίσκος*, hvormed Meningen er utvivlsom, i Spidsen og saaledes lede Tanken hen i den rigtige Retning.

III.

Til Nub. 150, hvor der tales om en Loppes *πόδε*, bemærker en Scholiast: *δυικὸν τὼ πόδε ἐπὶ τῆς ψύλλης κακῶς· ἱστορεῖται γὰρ ἓξ πόδας ἔχουσα.* Baade den Fiction, at han kun kjender Lopper af lærde Værker (*ἱστορεῖται*!), og Stupiditeten overfor Morsomheden er charakteristisk for Pedanten og desværre ikke uden Sidestykker i nyere Aristophanesfortolkning.

V. 1539 ff. opregnes de Herligheder, som Basileia raader over foruden Tordenkilen:

---

[1] *ὀξύβαφον* betyder ogsaa en Slags Drikkeskaal, men den oprindelige Betydning er utvivlsom.

[2] Ideen til at søge Rettelsen i denne Retning skylder jeg Prof. A. B. Drachmann, hvem jeg meddelte min Tvivl om Stedet.

τὴν εὐβουλίαν,
τὴν εὐνομίαν, τὴν σωφροσύνην, τὰ νεώρια,
τὴν λοιδορίαν, τὸν κωλακρέτην, τὰ τριώβολα,

hvor λοιδορία (Partiskænderiet i Folkeforsamlingen) gjør en ypperlig Virkning παρ' ἀπροσδόκητον i de andre politiske Goders brogede Selskab. Hertil bemærker Kock: «wie λοιδορία . . . zu dem olympischen (oder dem athenischen) Staatshaushalt gehören soll, ist schwer zu sagen», og B. Keil finder i V. 1539—40 de fire sokratiske Cardinaldyder, i 1541 Tyranniets Kjendetegn.

V. 16 hedder det om Tereus: ὃς ὄρνις ἐγένετ' ἐκ τῶν ὀρνέων: «som blev Fugl af Fugleadel, en ægte Fugl», i Analogi med βασιλεὺς ἐκ βασιλέων, ἀγαθοὶ ἐξ ἀγαθῶν, med Artiklen tilføjet for at faa en Brander med ὁ ἐκ τῶν ὀρνέων V. 13 (fra Fugletorvet, en af Philokrates' Bekjendte, Kollega af Kragen og Alliken); man venter naturligvis ἐξ ἀνθρώπου. Det er fast utroligt, hvor mange Forsøg der lige siden Oldtiden er gjort paa at aflive denne uskyldige Vits, lige fra det heroiske Middel at stryge Verset til de voldsomste og fadeste Rettelser (ἐξ ἀνδρός ποτε) og umuligste Fortolkninger (Ὄρνις Fuglenes Konge, Ὀρνεῶν med Hentydning til Træfningen ved Orneai 416, hvortil der hentydes V. 399).

Den morsomme Vending V. 102: πότερον ὄρνις ἢ ταῶς; erklærer Kock for «wunderlich genug», og man har villet opfatte ὄρνις som «Hane», uanset at Morsomheden derved forvandles til en regulair Taabelighed, og at Svaret lyder fra Hærfuglen: ὄρνις ἔγωγε, med Euelpides' Fortsættelse: κᾆτά σοι ποῦ τὰ πτερά; Paafuglen var nyligt bleven indført i Athen og vistes frem for Penge; af V. 269 ses det, hvor nysgjerrige Folk var efter denne Raritet. Man brugte Ordet som spottende Betegnelse for en Nabob (Lukian, Nigr. 13, sml. Acharn. 63) og kunde altsaa sige: πότερον ἄνθρωπος ἢ ταῶς; (Menneske eller Guldfugl?), hvilket Spørgsmaal her i Fugleverdnen maa lyde ὄρνις ἢ ταῶς.

Den saa taknemlige og til alle Tider saa yndede[1] Form for Morsomhed παρ' ἀπροσδόκητον («hun er ikke kjøn, men hun synger skidt») bliver overhovedet ofte miskjendt af Folk uden komisk Sans. V. 1476 kaldes Kleonymos δένδρον χρήσιμον μὲν οὐδέν, ἄλλως δὲ δειλὸν καὶ μέγα (man gjorde Nar ad hans Fejhed og Førhed); den dumme Variant δεινόν tiltaler Kock. V. 1549,

[1] «notissimum ridiculi genus, cum aliud exspectamus aliud dicitur» Cicero (der heri havde en respectabel Praxis) De orat. II 255.

hvor Prometheus paa Peisetairos' Bemærkning *ἀεὶ δῆτα θεομισὴς ἔφυς* svarer: *Τίμων καθαρός,* synes man ikke engang at have bemærket Spøgen; Timon var jo Menneskehader, mens Prometheus udtrykkeligt fremhæver om sig selv: *ἀεί ποτ' ἀνθρώποις γὰρ εὔνους εἴμ' ἐγώ* V. 1545.

Særligt vanskeligt har disse Alvorsmænd ved at forstaa det, naar Morsomheden bestaar i, at Talen praeter exspectationem bliver Vrøvl («gaar det saaledes med det grønne Træ, hvordan skal det saa gaa med det blaa»). V. 930 har man havt meget travlt med *τεΐν*; det er og skal være aldeles meningsløst; Digteren anbringer et gammeldags poetisk Ord, der lyder godt ved Siden af *ἐμίν,* blot som en Zirat. I det Psephisma, som *ψηφισματοπώλης* overbringer V. 1035 ff., har man villet rette paa *τοῖσδε τοῖς* og *ψηφίσμασι,* som ganske vist ingen Mening giver; men Morsomheden bestaar i, at iuridiske Ord og Formler anvendes meningsløst (ligesom de mathematiske V. 1001 ff.), og at *ψηφισματοπώλης* vil have, at den ny By skal tage sine *ψηφίσματα* fra hans Udsalg, er i og for sig forstaaeligt nok. Da det i saadanne Tilfælde gælder «jo galere des bedre», er V. 1040 ff. vist ment som Eftersætning til 1035, hvorved Vrøvlet bliver complet: «men saafremt nogen Luftcastellenborger forgriber sig paa en Athenienser, saa have Luftcastellenborgerne at rette sig efter Maal og Vægt og Dagsordner som følger». Ellers bliver det underligt, at den V. 1035 paabegyndte Paragraph 1 i Forbundstraktaten ikke læses tilende men afbrydes med en Stump af en anden Paragraph. At Prometheus V. 1503 svarer meningsløst («ja, saa vil jeg paa Øjeblikket give mig tilkjende», som om *οἴμωζε μεγάλ'* var en fuldkomment beroligende Oplysning), har man indset, maaske fordi det allerede er bemærket i Scholierne. Men hans vrøvlagtige Forfjamskelse viser sig ogsaa andre Steder. V. 1498 svarer han paa Spørgsmaalet *τίς δ' εἶ σύ;* med at spørge: hvor mange er Klokken da? (*πηνίκ' ἐστὶν ἄρα τῆς ἡμέρας;*), og da han har faaet Svaret: lidt over Middag, spørger han igjen: er det Fyraftenstid eller senere paa Dagen (*βουλυτὸς ἢ περαιτέρω* 1500). Netop paa Grund af dette forvirrede Vaas siger Peisetairos: du er ikke til at holde ud (*οἴμ' ὡς βδελύττομαί σε* 1501), hvortil Prometheus bemærker: hvad bestiller da Zeus? (*τί γὰρ ὁ Ζεὺς ποιεῖ;*). Man synes heller ikke at have bemærket, at ogsaa Metons Replik *ὑπάγοιμί τἄρ' ἄν* V. 1017 («ja, saa maa jeg jo se at liste af») lyder komisk meningsløst efter Peisetairos' Oplysning, at man er bleven enig om at banke alle Humbugmagere.

V. 1410, hvor Sykophanten kommer syngende en Vise *ὄρνιθές τινες οἵδ' οὐδὲν ἔχοντες πτεροποίκιλοι;*, som i Versemaal og enkelte Ord skal minde om en af Alkaios, har man antastet *οὐδὲν ἔχοντες*, som naturligvis er tilsat af Aristophanes selv for Løjers Skyld; Sykophanten er selv en fattig Fugl (1416 ff.) og spörger, om han er saa heldig at træffe Colleger. Hvis man tænker sig ham i en lappet Dragt af brogede Klude, forstaar man, hvorfor Aristophanes har erstattet Alkaios' *ποικιλόδειροι τανυσίπτεροι* med *πτεροποίκιλοι*. Scholierne har forstaaet, at han hentyder til sin egen Fattigdom, men fortaber sig saa i søgte Subtiliteter.

Af V. 139 er der virkeligt dem, der har villet slutte, at Stilbonides var Peisetairos' egenlige Navn, Peisetairos hans først V. 644 antagne nom de guerre; andre har søgt forskjellige Hentydninger deri. Meningen er blot, at i det beskrevne Slaraffenland ombytter han sit borgerlige Navn med et, der ved sin Etymologi og sin Form har en prægtig og fornem Klang og saaledes passer til den øvrige Herlighed. Helt latterligt er det, naar Aristophanes i Anledning af V. 126 *καὶ τὸν Σκελλίου βδελύττομαι* faar Ros for det Skarpsyn, hvormed han gjennemskuede den forlorne Demokrat Aristokrates; Sammenhængen viser lige det modsatte: jeg er saa antiaristokratisk, at jeg endog afskyr en saa god Demokrat som Aristokrates alene paa Grund af hans Navn.

En anden Grund til manglende Forstaaelse er den, at man finder det under sin Værdighed at tage til Takke med en haartrukken Vits eller en daarlig Brander. Aristophanes har ikke fundet det under sin Værdighed at lade et og andet af den Slags løbe med; det havde han Raad til. Det er saaledes et temmelig søgt Argument, at mange Guder staar med en Fugl paa Hovedet (515); det var ikke almindeligt i Datidens Kunst. Men det kan ikke nytte at ville ombytte *τῆς κεφαλῆς* med *τοῦ σκήπτρου* eller *τῆς χειρός*; først naar Fuglene er over Hovedet paa Guderne, kan det bevise deres Overlegenhed. Heller ikke Vittigheden med Kallias—Hipponikos—Kallias V. 283 er i mindste Maade dybsindig; der menes blot: «den anden Epops er fra Philokles' Tragødie, jeg fra den ældre Sophokles'; da vi begge hedder Epops, er jeg hans Bedstefader, ligesom en Kallias altid bliver Bedstefader til en Kallias» — hvormed der er opnaaet Tilknytning for et Hib til Kallias. Ogsaa med de foregaaende Vers (277 ff.) har man gjort sig unødig Ulejlighed. At Fuglen *Μῆδος* ikke

kan være Hanen, er klart; den behøver Peisetairos da ikke at spørge om Navnet paa. Der menes neppe andet end: hvor er den pludseligt kommen den lange Vej uden Medernes sædvanlige Kamelbefordring? Ogsaa V. 292 ff. indeholder en frygtelig Brander, som man ikke maa blive dybsindig over. De 4 Musikfugle[1], som alle har Toppe, staar oppe paa Bagvæggens Klippedecoration — *ὥσπερ οἱ Κᾶρες ... ἐπὶ λόφων οἰκοῦσιν ... ἀσφαλείας οὕνεκα.* Der er nu ikke noget om, at Karerne bor paa Høje; derimod er de Opfindere af Hjelmbusken (*λόφος*), hvormed der spilles allerede V. 290; Ordspillet er desuden forberedt V. 279 *ἕτερος αὖ λόφον κατειληφώς τις ὄρνις οὑτοσί*, hvor *λόφον κατειληφώς* baade gaar paa den Klippetop, hvor Fuglen pludseligt dukker op, og paa den Top, den har bjerget sig i Theatergarderoben. Ordene *ἐπὶ λόφων οἰκοῦσι* maa altsaa foruden den naturlige Betydning «de bor paa Høje» (som de 4 Fugle her) ogsaa give en Slags Mening med *λόφος* i Betydningen Hjelmbusk; de kan da ikke betyde andet end: «lever med Hjelmbusk paa (altid)» og maa sammenstilles med Udtryk som *ἐπὶ πολλῆς ἡσυχίας, ἐπὶ σχολῆς, ἐπ' ἀδείας* (Madvig, Synt. 73[3] e). Naturligvis er Udtrykket tvungent, men hvad kan man vente andet af en saadan Kældermand. Noget mildnes det maaske ved militaire Udtryk som *ἐπὶ φάλαγγος, ἐπὶ τριῶν ἀσπίδων*, og Tilføjelsen *ἀσφαλείας οὕνεκα* er ganske pudsig ved sin Absurditet; Hjelmbusken, som man ved Nævnelsen af Karerne ledes til at tænke paa, yder jo ingen Beskyttelse.

Ligesaa lidt er der Grund til at rette paa V. 484 (om Hanen, der var indført fra Persien):

ἦρχέ τε Περσῶν πρῶτον πάντων, Δαρείου καὶ Μεγαβάζου

«den regerede først og fremmest over alle Persere, selv saa fornemme Folk som Dareios og Megabazos». Haupts Rettelse *πρότερος πάντων Δαρείων καὶ Μεγαβάζων* er en palæografisk ganske usandsynlig Bessermachen. Man gjør ogsaa bedst i at tage til Takke med den lille beskedne Morsomhed i V. 317 *λεπτὼ λογίστα* «højere Mathematikere» ad modum den skæve Friseur hos Horats (sml. *λεπτολογεῖν*), og det er pure Fordringsfuldhed, naar man ikke vil forstaa Euelpides' forfærdede Udraab ved Synet af det fremmylrende Fuglechor V. 305:

[1] Wieseler har rigtigt set, at det ikke er Medlemmer af Choret (som opregnes complet V. 297 ff.), men 4 extra Musikanter; en af dem leverer Nattergaletrillerne V. 222, er Nattergalen 665 og Ravnen 859.

ἰοὺ ἰοὺ τῶν ὀρνέων, ἰοὺ ἰοὺ τῶν κοψίχων.

Da der ingen *κόψιχοι* (Kramsfugle) er i Choret og, selv om der var det, ingen Grund er til at nævne denne ufarlige Fugl særligt, kan Ordet kun være valgt, fordi det minder om *κόπτειν*; «Slagdrosler» varsler Prygl.

IV.

«Fuglene» er gjennemgaaende ret godt overleveret; det Pergamentblad fra 6. Aarh., som er fundet i Fayum (H. Weil, Revue de philol. 1882 S. 179 ff.) og indeholder V. 1057—85, 1101—27, yder ingen væsenlige Varianter. Man maa derfor være meget forsigtig med Rettelser; de allerfleste, der er foreslaaede, bliver overflødige, naar man ser nærmere til.

V. 63 *οὕτως τι δεινὸν οὐδὲ κάλλιον λέγειν,* som Kock o. a. opgiver som haabløst corrupt, synes mig at kunne forstaas, som det er overleveret: «det er slet ikke pænt at sige noget saa fælt», som det *οἴμοι*, hvormed Dørvogterfuglen V. 62 modtager de to Fremmede; det er en net Modtagelse, man plejer at sige *χαίρετε* til Folk. Om *κάλλιον* se Madvig 93[b], om *οὐδέ* = slet ikke f. Ex. Herodot VII 16, 2.

V. 345 f. *πτέρυγά τε παντᾶ ἐπίβαλε*, hvor Reisig vilde skrive *περίβαλε*, er ganske i sin Orden, naar man tænker paa *χεῖρας ἐπιβάλλειν,* der oversat paa Fuglesprog maa blive til *πτέρυγας ἐπιβ.*; sml. 1760 og 1070 *ὅσαπερ ἔστιν ὑπ' ἐμᾶς πτέρυγος*, i Analogi med *ὑπὸ χειρός*[1]. Scholierne forstaar det, som om Vingen skulde tjene til Skjold; men saa maatte der staa Medium.

V. 492 har man stødt an ved *οἱ δὲ βαδίζουσι.* Naar man opfatter *οἱ δὲ* som «andre Folk» i Modsætning til de 490 ff. nævnte Haandværkere, bliver Meningen: andre (pæne) Folk, der har siddet og sviret hele Natten, tager deres Sandaler paa og gaar paa Gaden. Det passer til den Historie, Euelpides fortæller 493 ff., *βαδίζουσι* er Modsætningen til deres Nattesæde, og Hanens Magt maa helst ikke indskrænkes til Haandværkerne; at Menneskeheden deles i Banauser og Svirebrødre, kan man nok tilgive Aristophanes.

V. 631 er der ingen Grund til at rette *παρ' ἐμὲ θέμενος*

---

[1] Maaske hellere *ὑπ' ἐμὰς πτέρυγας* som *ὑπὸ χεῖρα.*

med Madvig[1]; *λόγους θέσθαι παρά τινα* staar for *ὅπλα θέσθαι*, fordi *λόγοι* er Peisetairos' Bidrag til Forbundet. En ganske lignende Vittighed V. 401: *τὸν θυμὸν κατάθου κύψας παρὰ τὴν ὀργὴν ὥσπερ ὁπλίτης*, hvor *θυμός* er Skjoldet, *ὀργή* Lansen, og *κύψας* baade betegner Hopliten, der bukker sig, og Fuglen, der kryber i Ly (Eq. 1354). *ὥσπερ ὁπλίτης* er en Pegepind til Forstaaelse af Vitsen.

V. 726 ff. *ἕξετε χρῆσθαι μάντεσι, Μούσαις,*
αὔραις, ὥραις, χειμῶνι, θέρει,
μετρίῳ, πνίγει

forstaas almindeligt, som om der kun var Tale om Fuglenes *μαντεία*, der virker ved alle Aarstider. Saa maa man ændre baade *Μούσαις* og *αὔραις* og kommer saa dog i Forlegenhed med *μετρίῳ πνίγει*. Udgangspunktet for Forstaaelsen maa være, at en saadan asyndetisk Opramsning med Nødvendighed kræver, at alle Leddene er ens byggede og har samme grammatiske Function. Altsaa er alle Dativerne styrede af *χρῆσθαι*, og *μετρίῳ* hører hverken til *θέρει* eller til *πνίγει*, men er et Led for sig som alle de andre. Der staar følgeligt, med en lidt forskjellig Betydning af *χρῆσθαι* i Forhold til de forskjellige Obiecter: saa vil i (i os) have Spaamænd og Sangersker (til at gjøre Musik for jer, sml. 733, 737), i vil kunne benytte gunstig Vind (til at seile i, se 596, 711) og Aarstiderne rigtigt (709 ff.), baade Kulde og Hede (Apposition til *ὥραις*), baade middels (om Foraaret) og kvælende (om Sommeren; *μετρίῳ* og *πνίγει* Apposition til *θέρει*).

V. 1081 *τοῖς τε κοψίχοισιν εἰς τὰς ῥῖνας ἐγχεῖ τὰ πτερά* anser de fleste for forskrevet, fordi man ikke har lagt Mærke til, at der her er en ganske lignende Substitution som i V. 631 og 401. Philokrates, den Seelenverkooper, behandler Fuglene som Slaver; han sælger dem *συνείρων* (knippevis, men ogsaa om Slaverne, der føres til Markedet lænkede til hinanden) og underkaster dem Tortur; *ἐς τὰς ῥῖνας ὄξος ἐγχεῖν* nævnes som Torturmiddel Ran. 620, og at stikke en Fjer i Næseborene paa den skudte Bekkasin er endnu Jægerskik. Saa maa *φυσῶν* V. 1080 ogsaa kunne betegne en Slags Tortur, foruden at det betyder: puster dem op, forat de skal se federe ud. Billedet fortsættes

[1] Derimod skal der vist V. 633 med Bergk læses *ὅσιος* af metriske Grunde; *ὅσιος ἐπὶ θεοὺς ἴῃς* er desuden morsomt.

V. 1082—83, hvor der tænkes paa Slaver i Fængsel, der maa gjøre Straffearbejde i Lænker.

I V. 1344 ὀρνιθομανῶ γὰρ καὶ πέτομαι gjør man Ophævelser over, at den unge Mand «flyver», skjønt han først 1360 ff. faar Vinger, og retter derfor over Stok og Sten. Men naar han V. 1342 (1343 er uægte, som det fremgaar af Scholierne) siger: οὐκ ἔστιν οὐδὲν τοῦ πέτεσθαι γλυκύτερον, saa maa han jo komme flyvende ɔ: med Flyvebevægelser, og at han har øvet sig i denne Sport, motiverer han med — ellers bliver γάρ meningsløst —, at han sværmer for Fugle og «flagrer» (er en «løs Fugl», se V. 167); denne «Flagren» har lært ham, hvor sødt det er at flyve.

Jeg tilføjer endnu et Par Smaabidrag til Fortolkningen.

V. 954—55 νὴ τὸν Δί' ἀλλ' ἤδη πέφευγας ταυταγὶ
τὰ κρυερὰ τουδὶ τὸν χιτωνίσκον λαβών

som Peisetairos siger til Digteren, der har tigget sig en Klædning og nu forsvinder med en Spot over det kolde Klima (950 ff.) i den nys, saa højt priste By, har aabenbart dobbelt Bund: «naa, vort kolde Klima, som du klager over, er du da beskyttet imod ved de Klæder, du har tigget dig» og «aldrig saa snart har vi udstyret dig med Klæder, saa forsvinder du fra vort kolde Klima». Desuden ligger der i ταυταγί: vor Kulde er du sluppen for, men ikke din egen (κρυερός *frigidus,* fad); ellers er γε meningsløst. Meget morsom er Modsætningen mellem den gode Behandling, den fattige Collega faar tiltrods for sin Taabelighed — δεῖ γὰρ τὸν ποιητὴν ὠφελεῖν, som det hedder 947 med et ikke tilstrækkeligt paaskønnet ἀπροσδόκητον for τιμᾶν —, og saa de Prygl, der vanker til Spaamanden, Meton, ἐπίσκοπος og ψηφισματοπώλης. En lignende Klimax foreligger 1337 ff., hvor den opsætsige Søn slipper med at sendes i Felten, Kinesias viftes overende og gjøres Nar ad, men dog ikke værre, end at han nøjes med en moderat Beklagelse over den Mangel paa Respect, hvormed han, den berømte Mand, behandles (1403 ff.), men Sykophanten faar Pisk og Grovheder (1464 ff.). Da denne Forskjel naturligvis skal udtrykke Aristophanes' Sindsstemning overfor de tre — hele Skildringen af Sykophanten dirrer af Forbitrelse —, kan man formulere Digterens (sikkert alvorligt mente) Dom om Athens Ungdom saaledes: daarligt opdragne Labaner, uden Respect for den ældre Slægt, men der er Tømmer i dem og ved fornuftig Behandling kan de nok blive til noget. At denne Ungdom repræsenteres af en Søn, der vil af med sin Fader, har sin Grund i

Ønsket om at anbringe Vittighederne med Hanekyllingen 1347 ff. og Storkeretten 1354 ff.

V. 1265 ff. *μηδέ τιν᾽ ἱερόθυτον ἀνὰ δάπεδον ἔτι*
τῇδε βροτῶν θεοῖσι πέμπειν καπνόν

forbinder man *ἱερόθυτον* med *καπνόν*. Men saa bliver *ἀνὰ δάπεδον*, der ikke kan betyde: paa Jorden, ganske tomt, og Ordstillingen taler afgjort for, at *ἱερόθυτον* hører til *δάπεδον*: paa Helligdommens Grund, paa Offerpladsen; sml. Kaibel, Epigr. ex lapid. conl. 750[a] S. 531 *σεμνῷ ἐνὶ ζαπέδῳ*. Den vage Betydning af sammensatte Adiectivers andet Led er bekjendt fra den tragiske Diction.

V.

Det lille lyriske Mesterværk V. 227 ff., hvor Epops kalder alle Fuglene sammen, udmærker sig ved ideligt skiftende Versemaal. Da denne Skiften falder sammen med en tydelig Gruppedeling af Fugleverdnen[1], er den Tanke uafviselig, at Versemaalet skal male de forskjellige Fuglearters Ejendommelighed, og til en virkelig Forstaaelse kræves altsaa, at man saavidt muligt klarer sig, hvilke Fugle der paa hvert Sted er ment[2].

Efter Indledningen 227—29 falder Samlingssignalet i 4 Dele: 230—37 Markfugle, 238—42 Have- og Skovfugle, 243—49 Sumpfugle (og *ἀτταγᾶς*), 250—51 Strandfugle, derefter en sammenfattende Afslutning henvendt til dem alle 252—62. De to første Afsnit afsluttes hver med et Fugleskrig, og samme Rolle spiller ved Slutningen af 3. Afsnit 249 *ἀτταγᾶς ἀτταγᾶς*. Dette Afsnit er tredelt, de to første tydeligt tvedelte.

Markfuglene deles i:

1) *φῦλα μυρία κριθοτράγων σπερμολόγων τε γένη* 230—33

⏑ — — ⏑ — | · ⏑ — — ⏑ —
⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑ —
— ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑ —
⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑

Det er Spurve og Finker; V. 233 *ταχὺ πετόμενα μαλθακὴν ἱέντα γῆρυν*, hvor *ἱέντα* er underordnet *πετόμενα* (som flyver

---

[1] O. Schroeders metriske Analyse (Berliner philol. Wochenschr. 4. Marts 1905) stemmer i Hovedsagen med mit deraf uafhængige Resultat, ogsaa angaaende Læsemaaden i V. 247.

[2] For velvillig og kyndig Hjælp hertil skylder jeg Hr. Mag. sc. Winge den største Tak.

hastigt, idet de osv.) gælder særligt Stillidsen, som flyver i Flokke under velklingende Pippen med raske Sæt.

2) 234—37 ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑
— ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑
— ⏑ ⏑ — — —
— ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑

Disse Fugle, der «smutter i Plovfuren under lystig Pippen», er de gesvindte Vipstjerter, der piller Orm op efter Ploven, og hvis kvikke Pip gjengives «ziuwis»; derfor maa *τιό* 237 læses som — ⏑.

De Fugle, der lever paa træbevoxede Steder, deles i:

1) Havefugle 238—9 ⏑ ⏑ — — ⏑ ⏑ — — ⏑ ⏑ — —
⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ —

Der kan tænkes paa Musvitter o. l.

2) de bærædende Skovfugle 240—42
⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑
⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ — ⏑ — —
⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ —

De mange (20 + 10) korte Stavelser efter hinanden maler Droslernes og Kramsfuglenes hastige Flugt, og V. 242 gjengivér Kramsfuglens Skrig, naar den skræmmes op.

Sumpfuglene deles ligeledes i 2 Classer ved *οἵ τε* — *ὅσα τε*, uden at det er muligt nærmere at charakterisere dem. Det kretiske Metrum leder Tanken hen paa spankulerende Vadefugle, men dertil passer det daarligt, at de snapper Myg.

At *ἀτταγᾶς* indtager en Særstilling, viser Tredelingen. Efter den fortrinlige Beskrivelse hos Athenaios IX 387 f kan det ikke være Sneppen, men maa være Stenhønen *(caccabis saxatilis)*, der findes i Masser i Grækenland; dens Skrig lyder Tschattibit—Tschattibitz, hvilket forklarer, at *ἀτταγᾶς* staar 2 Gange og svarer til Fugleskrigene 237 og 242; det vilde ogsaa være paafaldende, om Hønsefuglene helt manglede. Dermed er det givet, at *τε* V. 248 er rigtigt; det staar kun i et ringe Haandskrift (Paris. 2715 s. XVI) og er vist kun en Coniectur.

250—51 — ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑ — —
— ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑ — —

maler meget godt Strandfuglenes Flugt.

Det er ikke uden Interesse, at Aristophanes har kunnet og villet give sit Publikum dette fine lille Naturmaleri; man mærker, at han er voxet op i landlige Omgivelser.

Anmeldelser.

Hermann Möller, Semitisch und Indogermanisch. Erster Teil: Konsonanten. Kopenhagen 1907 (1906), Hagerup. XVI + 395 ss.

Siden den sammenlignende Indoeuropæiske sprogforsknings grundlæggelse har det for den aldeles overveiende del af sproghistorikerne været en given ting at et slægtskab mellem den Semitiske sproggruppe og vor æt ikke er til at paavise. Der er vel i disse snart hundrede aar fra tid til anden gjort forsøg paa at godtgøre en genetisk sammenhæng, saaledes af R. von Raumer og Ascoli i treserne, af Friedrich Delitzsch (Studien über Indogermanisch-Semitische Wurzelverwandtschaft, Lpzg. 1873) og andre; men disse forsøg har ikke formaaet at fremkalde noget omslag i den herskende opfattelse af forholdet, og var i sig selv ogsaa for lidet uddybede og for lidet omfattende til at kunne bryde en modstand der støtter sig til en rodfæstet opfattelse af vilkaarene for sammenstilling af sprog til en slægtskabskres.

Derimod har andre forskeres bestræbelser for at finde tilknytning for hver af de to ætter paa andet hold været kronede med større held. Efter Benfeys forsøg (Über das Verhältniss der ägyptischen Sprache zum semitischen Sprachstamm, Lpzg. 1844) er det under Ægyptologiens stadige udvikling blevet mere og mere klart, og kan efter Adolf Ermans to redegørelser (Zs. d. Deutsch. Morgl. Ges. 1892, p. 93—129 og Sitzb. d. Berl. Akad. 1900 I p. 317—353) betragtes som en endelig fastslaaet kendsgerning, at det gamle Ægyptiske sprog er beslægtet med de Semitiske sprog. Her er netop overensstemmelse i det fundamentale, i det man i de sidste 90 aar har lagt hovedvægten paa ved sprogsammenligning. Den Semitiske sprogtypes eiendommelige lydsystem, rodbygningen med den gennemgaaende trikonsonantisme, verbalformer, pronomener, træder saa tydeligt frem ogsaa i Ægyptisk, at ogsaa de strengeste sammenlignere maa give sig tilfreds. Langt mindre klart er derimod endnu stadig visse andre Afrikanske sprogs forhold til Semitisk. Paa den anden side har i de senere aar antagelsen af en sammenhæng mellem Indoeuropæisk og de Finsk-Ugriske sprog stadig vundet mere terrain.

Naar nu forfatteren af dette skrift, i et stateligt bind der

endda kun giver sig som første del, genoptager til drøftelse den gamle tanke om en Semitisk-Indoeuropæisk sprogsammenhæng og dermed udfører en plan hvormed han har syslet i tredve aar, saa sker det efter et omfattende og indtrængende studium og tankearbeide, gennemført med saa stor energi og saa stor skarpsindighed, at det stiller forgængernes forsøg helt i skygge. Ingen kyndig vil da lægge bogen fra sig uden at have gjort de alvorligste bestræbelser for at trænge ind i forfatterens tankegang og vinde klarhed over værdien af det her ydede bidrag til løsningen af et af sproghistoriens vanskeligste problemer.

Rigtignok vilde forfatteren have gjort læseren arbeidet betydelig lettere, om han strax her havde givet, hvad han muligvis har bestemt for skriftets anden del, en sammenfattende oversigt over de grammatiske ligheder der kan tale for en oprindelig sammenhæng. Medens han kun leilighedsvis i forbigaaende berører grammatiske forhold, fremfører han et stort materiale til paavisning af Semitisk-Indoeuropæiske lydlove, idet han aabenbart tillægger disse en særlig overbevisende kraft. Men det er dog ikke saa sikkert at de vil have denne virkning paa en kølig læser, der veier og vrager de enkelte opstillinger og idet han skyder ud og skyder ud hvad der forekommer ham forfeilet eller usikkert, ser det tvingende bevismateriale svinde ind i en grad der kan give anledning til bekymring. Forfatteren kan jo efter alt hidtil foreliggende regne paa principiel modstand fra mange sider, og burde vistnok fra første færd have imødegaaet den mere planmæssigt og med et mere samlet angreb, der hvor erfaringen viser at den er stærkest.

Det er jo nemlig en given ting at der grammatisk set er et svælg mellem de to sprogætter, at det hele system af former hviler paa meget forskelligt grundlag i hver af dem. Dette udelukker nu vel ikke antagelsen af et fjernt slægtskab, da disse forskelligheder kan have udviklet sig i tidernes løb; men det kaster ganske vist en skygge over forfatterens arbeide, saalænge han ikke fremlægger en hel opgørelse af dette forhold.

Sagen er dog i hvert fald ikke saa haabløs som man finder den fremstillet af tidligere slægtleds repræsentative forskere, f. ex. Aug. Schleicher (Beiträge zur vergl. Sprachforschung II (1861) p. 236—44, Die Deutsche Sprache 1860, p. 21 ff.). Man mente ikke blot at maatte nægte tilstedeværelsen af grammatisk overensstemmelse, man fandt ogsaa i rodbygningen principielle modsætninger der gjorde sammenligningen umulig. Den Indoeuro

pæiske sprogforsknings udvikling siden Schleichers tid har, som forfatteren af dette skrift forlængst har fremhævet (sml. forordet p. V), medført en hel omvæltning i opfattelsen af dette forhold, der ganske tager braadden af hine indvendinger. Medens i Semitisk **roden** blot bestaar af konsonanter (*qtl*, *bịn*, *qụm*), saaledes at vokalerne udelukkende tjener formdannelsen, navnlig stammedannelsen, hævdede man at den Indoeuropæiske rod i sig selv var vokalholdig og ansatte rodformer som *dik* (*δείκνυμι*), *bhug* (*φεύγω*). Nu derimod er alle enige om at disse rødder har tre konsonanter (*dịk bhụg*) lige saa godt som *τρέφω* o. s. v. Ogsaa i Indoeuropæisk er altsaa roden blot konsonantisk, de oprindelige vokaler blot formative, saa at den formentlige principielle modsætning reducerer sig til en vilkaarlig forskellighed i grammatiker-kutyme. Dette er særlig klart ved rødder med aflyden *e* : *o* (*λειπ* : *λοιπ* : *λιπ*), men kan dog ogsaa antages for de øvrige aflydsrækker (*φᾱμι* : *φωνή* o. s. v.), idet man i disse tør se afændringer af rækken *e* : *o* fremkaldte af forsvundne konsonanter, som forfatteren af dette skrift nærmere bestemmer som strubelyd i lighed med de Semitiske. Saaledes er det der stod som en uoverstigelig hindring blevet til en betydningsfuld overensstemmelse. — Noget lignende gælder om den i ældre tid hævdede mening at den Indoeuropæiske rod skulde være enstavelses i modsætning til den Semitiske: en nyere betragtning, hvoraf navnlig Svenske forskere[1] har fortjenesten, slutter fra dubletter som *περκνός* : *πρεκνός*, *ὀρέγω* (*ὀργυιά*) : *rego*, tilbage til fuldere grundformer som *perek*, *'ereg*, der i alle maader kan sidestilles de Semitiske rodformer.

Heller ikke i den eiendommelige Semitiske triradikalisme kan man se en afgørende hindring for sammenligningen, omend i det enkelte talrige vanskeligheder knytter sig til den. Ganske vist var dette princip allerede i det Semitiske grundsprog fuldt gennemført for alle verber og de fleste nomina, saaledes at kun smaaord og vel en del enkelte substantiver dannede undtagelser; ogsaa de saakaldte 'svage' rødder (med *ụ* eller *ị*, eller identisk anden og tredje radikal) er ikke biradikale men i visse former svækkede triradikale, og bør af sprogsammenligningen betragtes fra samme synspunkt som de stærke. Men intet tvinger os til at antage at den Semitiske sprogtype er kommen til verden i

---

[1] Saaledes P. Persson, Studien zur Lehre von der Wurzelerweiterung und Wurzelvariation. Upsala 1891.

denne stive mundering. Tværtimod taler dels almindelige overveielser, dels bestemte forhold ved selve disse triradikale rødder for at principets strenge gennemførelse er sekundær. Man har selvfølgelig længe været opmærksom paa, hvad der i dette skrift dokumenteres med righoldige samlinger, at disse rødder for en del ordner sig i grupper med væsenlig fælles betydning som *gzz*, *gzr*, *gzl*, *gzm*, *gzᶜ* 'skære' el. l., eller *gmm*, *gmr*, *gmᶜ*, *gml* 'samle', o. s. v., o. s. v., hvor altsaa de til gruppen hørende kun adskiller sig indbyrdes ved tredje radikal. Med rette har man paralleliseret dette med det velkendte Indoeuropæiske system af roddeterminativer: *tr-s*, *tr-m*, *tr-p* 'skælve'. Naar nu i Indoeuropæisk korte og udvidede rodformer bestaar ved siden af hinanden, *χϝ*: *gu̯t* 'gyde' o. s. v., saa ligger den slutning nær, at noget lignende ligger bagved den Semitiske uniformitet. I Semitisk er de trikonsonantiske former, dels vel som følge af oprindelig numerisk overvægt, dels vel tillige under gennemførelsen af den formative vokalisation, der til fuld udfoldelse maatte raade over tre konsonanter, blevne eneherskende, medens de kortere former efterhaanden døde ud.

Hermed skal nu selvfølgelig ikke være sagt at det er muligt, eller overhovedet vor opgave, at føre de Semitiske rødders masse tilbage til biradikal form. Hovedsagen er at vi ved sammenstilling af Semitiske og Indoeuropæiske rødder maa have lov til at lægge mindre vægt paa og se noget bort fra den konsonant der optræder som underordnet rodvarierer. I forstaaelsen af disse determinativers natur er man i ingen af ætterne kommen, og kommer maaske aldrig, ret vidt. I Semitisk har man heller næppe gjort sig stor anstrengelse i den retning. I Indoeuropæisk skønner man en vis sammenhæng mellem determinativer og stammedannende suffixer, nærmest saaledes at grænsen mellem dem er flydende og, vilde jeg tilføie, det ikke altid uden videre staar fast, paa hvilken side prioriteten er. Under disse forhold er det ikke principielt udelukket at identificere en Semitisk tredje radikal med et Indoeuropæisk suffix, som det ofte sker i dette skrift. Indenfor Semitisk selv kender man jo meget vel exempler paa at et suffix ved sekundær denominering bliver radikal i et quadrilitterale, og kan forsaavidt godt tænke sig lignende processer ved de trikonsonantiske rødders tilblivelse. Et bekendt sikkert exempel er verbet *kšṭ* (Syrisk, for *qšt*) 'skyde med bue', afledet af substantivet *qeš-t-*, hvor *-t-* egenlig er hunkønsendelse. Men sammenstillinger med Indoeuropæiske suffixer kommer ikke let ud

over det ganske vilkaarlige, fordi den overensstemmende funktions kriterium altid vil mangle og mange andre muligheder ligger for[1]: En gennemført undersøgelse af disse forhold i Semitisk vilde maaske, om den gav nævneværdige resultater, snarest føre til paavisning af forskellige paa forhaand uberegnelige faktorers hinanden krydsende virkninger, kontaminationer og sligt. De quadrilitterale rødder kunde formentlig give vink i den retning ogsaa.

I modsætning til forfatteren, og maaske den blandt Semitister herskende opfattelse, ser jeg ikke i rodformen *plpl* noget sikkert bevis for et ældre *pl*. To gange to er nu ikke det samme som to. Ialfald, selvom typen og maaske enkelte exemplarer er gamle (*gargara* som *καρκαίρω*), saa maa det have været muligt paa yngre trin efter dette mønster at danne nye former af trekonsonantiske rødder. Jeg regner f. ex. Arabisk *ra'ra'a* 'dreie øinene, stirre, blinke' for yngre end Semitisk *r'i̯* 'se', og saaledes i andre tilfælde.

I virkeligheden taler altsaa rodbygningens overensstemmelse for et oprindeligt slægtskab, og den lighed der fremkommer ved vokalernes anvendelse i formdannelsens tjeneste formindskes ikke afgørende derved at de Semitiske sprog sammenstiller deres tre lange og tre korte vokaler (*a i u*) til en broget mangfoldighed af klangskemaer, overfor hvilke Indoeuropæisk med sine færre vokaler (*e o*, i visse tilfælde ogsaa *ē ō*) kun har temmelig faa aflydsskemaer. Uden her at kunne gaa nærmere ind paa sagen, skal jeg blot sige at jeg næppe vil kunne følge forfatteren i hans forsøg (Nachträge passim) paa at føre den Semitiske vokalisme tilbage til een grundvokal, ligesom han (og for en del man) gør ved den Indoeuropæiske. Hans udgangspunkt er selvfølgelig den sætning at to vokaler ikke kan staa i aflydsforhold til hinanden, danne grammatisk veksel med hinanden, uden at have fælles oprindelse (Zs. f. Deutsche Philologie xxv p. 368). Dette er vel i almindelighed rigtigt, men gælder efter min mening ikke uden videre, hvor vokalismen er formativ, altsaa udfører lignende hverv som suffixer o. sl. (omend selvfølgelig en sekundær lydspaltning kan tages i formdannelsens tjeneste). Jeg ser ingen hindring for at antage at sproget oprindelig havde vokaler uden grammatisk

[1] Jeg tænker saaledes paa sammenstillingen af Semit. *'χr* 'bag' med Sanskr. komparativ *ápara* (p. 210 f.): man kunde da ogsaa gøre Semit. *qdm* 'foran' til superlativ af *qdqd* 'hovede', altsaa 'headmost' — men jeg indestaar ikke for rigtigheden.

funktion og at disse sekundært blev associerede med grammatiske forestillinger; efter visse toneangivende mønsterords vokalisme har da for hver enkelt formkategori de øvrige ord rettet sig. En saadan omvokalisering af ord efter givne mønstre finder vitterlig sted i Semitisk, tydeligst maaske ved tilpasning af laaneord efter sprogets vaner, og kan antages at have spillet en hovedrolle ved den oprindelige gennemførelse af klangskemaerne i ord med analog funktion. Urvokalen *a* tror jeg ikke paa, saalidt som paa de 'forskellige accenter og accentstillinger' (forf. p. 144) som skal have foranlediget dens spaltning. Naar forf. overfører sine theorier om den Indoeuropæiske vokalismes opstaaen paa Semitisk, vilde jeg snarere slutte omvendt: da det er ganske haabløst at ville forklare den Semitiske vokalisme ved lydspaltning, skal vi heller ikke tænke os den Indoeuropæiske aflyd *e* : *o* opstaaet saaledes. Kun den aflyd der fremtræder som vokalreduktion beror paa accenten.

Idet jeg gaar over til at omtale muligt fællesskab i præ- og suffixer, vilde jeg ønske jeg turde følge forfatteren i den antagelse at det prothetiske *s* i *στέγω* : *tego*, *smelzan* : *meltan* hører sammen med det Semitiske kausativsmærke *s*- (*šafel*). Forf. mener at kausativsbetydningen er gaaet tabt i Indoeuropæisk (§ 221). Dette kunde jeg godt gaa med til for verbernes vedkommende, men nominalformerne volder vanskelighed. Jeg ser ialfald ikke for hvilken sprogperiode og i hvilken forstand man skal tænke sig *stier* som kausativ til *tyr*[1]; ordet maa jo, naar tanken om slægtskab overhovedet skal opretholdes, med Semit. *þaur*- gaa tilbage til en sprogperiode hvor *s*- havde sin kausativsbetydning i fuld kraft. Sikker kan sammenstillingen iøvrigt aldrig blive, saalænge ingen overensstemmelse i betydning er paavist. — S. 11 identificeres det Indoeuropæiske participialsuffix -*m* med det Semitiske participialpræfix *m*-. — S. 54 søges det Semitiske hunkønsmærke -*t* i Græske former som *θουριδ*-, *Τρῳάδ*-, der dog vel beror paa speciel Græsk udvikling; andre endnu mere usikre tilfælde forbigaar jeg. Omvendt skal (p. 285) hunkønsendelsen Græsk -*a* høre sammen med alef i Phønikisk (Byblisk) femin. *z*' 'denne'. Men det rimelige er at denne forms køn var udtrykt ved vokalen (som i Hebr. *zō* = Aram. *dā* = Æth. *zā*) og at alef ligesom i Hebr. *hū*' 'han', *hī*' 'hun' intet har med kønnet

[1] Man har engang foreslaaet at tage *šamajim* som kausativ til *majim*, aabenbart fordi himlen ubestridelig giver vand.

at gøre. Alef i Arab. femin. *ṣafrā'u* o. l. er vel gammelt *u̯*, sml. Barth, Nominalbildung § 242 ff. — S. 28 sammenstilles 'das pluralbildende *i̯* der nordsemitischen pluralendung des nomens im mask. -ai̯, stat. construct.' tvivlende med Indoeurop. i̯ i *τοί* o. s. v. Den Nordsemitiske endelse er iøvrigt, hvadenten man tager den som oprindelig totalsendelse eller følger en nyere forklaring af Barth, hvorefter den hører hjemme i flertal af stammer III i̯, oprindelig mærke for de oblique kasus, og kun 'flertalsendelse' der hvor kasusforskellen er tabt. — Ulastelig, men ikke særlig vægtig, er sammenstillingen af adjectiva relationis med suffix i̯ som Sem. miṣrī-i̯- : *Αἰγύπτιος*.

Hvis udbyttet her foreløbig er noget magert, saa kan det jo tænkes at forf. endnu har en del i baghaanden. Ved en række pronominale elementer gaar sammenstillingen lettere. Det Semitiske præformativ for 1ste sg. '- genfinder forf. (p. 257, p. 264 f.) skarpsindigt som personendelse i *ϝοῖδ-α, φέρω* (* *bhero-'*). Det Semitiske præ- og afformativ for 1ste pl. *n* stemmer med Indoeurop. *n* i *nō-s*, *na-s* (p. 15, p. 303). For 2sg. har Semitisk et *t*, der stemmer med Indoeuropæisk pronomen *t-*, *t-u̯-* (p. 49). Ved 2pl. har Semitisk præformativ *t-*, afformativ *-tunu*, *-tum*: Indoeurop. personendelse *-te*, *the* (p. 51). — S. 243 sammenstilles det Assyriske demonstrativ *šū*, fem. *šī* (Ægypt. pron. absol. *su̯*, fem. *si̯*) med Indoeuropæisk *s-u̯* (Lat. *suus*) og *s-i̯* (Sanskr. masc. *si̯a*, fem. *si̯ā*). Da *ū* og ī i Semitisk er kønsmærker, og Indoeurop. *-u̯-* og *-i̯-* ikke er det, bliver det vel korrektest blot at sige at begge ætter har en demonstrativ rod *s-*. En anden demonstrativ rod svarende til Indoeuropæisk *t-* kan man genfinde i forskellige Semitiske pronominalstammer, f. ex. *ṯamma* 'der', eller i Assyr. *šua-ti*, Æthiopisk masc. *zen-tū*, fem. *zā-tī*, efter forf. ogsaa i stammen *ð-*.

Ved talordene er der ringe overensstemmelse: der kan vel i det høieste være tale om sammenhæng ved sex og syv; men allerede for Ægyptisk og Semitisk er kun faa talord identiske. Sammenstillingen af *ὀκτώ* med Semit. *ʿašr-* 'ti' (p. 320) maa jeg udtrykkelig afvise: den forudsætter en totalsforestilling som aldeles ingen betegnelse vilde have i Semitisk.

Det er allerede efter omfanget uoverkommeligt og iøvrigt af mange grunde besværligt og pinagtigt at gennemgaa forfatterens ordsammenstillinger i det enkelte. Enhver der vil benytte bogen maa selvfølgelig selv prøve dem igennem en for en. De danner en lang skala fra de brillante som Semitisk *ḥi̯u̯* 'leve' : *αἰϝ-*, de

plausible, de fristende som Semit. *ʿaịn-* 'øie' : *ok·n-* (s. 320), ned til de betænkelige, haartrukne, forkastelige. Forfatteren udfolder en høi grad af skarpsindighed for at faa de vanskeligere tilfælde til at stemme; men det gaar jo gerne saadan at det mest kunstfærdige er det mindst overbevisende. Jeg er meget betænkelig ved de vidtdrevne rodoptrævlinger og de enkonsonantiske urrødder, hvormed der jævnlig opereres. Den dristighed hvormed forfatteren giver sin tekniske virtuositet frie tøiler har ofte noget foruroligende; fordi en kombination ikke er umulig, er den dog ikke med det samme overbevisende. I almindelighed kan man sige at sammenligningerne hellere maa undlades, hvor det dreier sig om ord der er lidet udbredte i ætten og derfor vanskeligere at kontrollere med hensyn til oprindelig form og betydning: sammenstillinger f. ex. mellem specielt Germanske og specielt Arabiske eller Æthiopiske ord (endda med overført betydning) veier ofte slet ikke. — Følgende kombinationer forkaster jeg ubetinget: § 93 Sem. *ṣịd* 'jage: Oldn. *veið·r*; § 97 Aram. *bar* 'søn': *gebären* (vil man ikke sætte *bar* = Semit. *bin-*, hvad jeg foretrækker, saa ligger det, efter forfatterens sædvanlige fremgangsmaade, nærmest at antage to Semitiske rodvarianter *b-n* og *b·r*); § 109 Semit. *ʿḏ* 'træ' : *ὄζος*; § 176 Aram. Arab. Æth. *zṷg* 'par' : *ζευγ-* (decideret laan af Græsk *ζεῦγος* der ogsaa ligger til grund for biformen *zṷṷ*, Nöldeke Mand. Gr. p. 44, Fraenkel Fremdw. p. 106 f.); § 233 Sem. *rḥm* : *ἔραμαι*; § 268 Sem. *ṭʿm* 'smag' : Got. *dōm-s*. — Naar forf. § 217 foretrækker at skille den Arabiske frase *sanada fil χamsīna* 'he approached or drew near to [the age of] fifty' fra udtryk som *sanada fil gabali* 'han steg op paa bjerget' (som om man ikke skulde kunne sige 'han steg op til de halvtres') og kombinere den med Latinsk *senex*, saa er det snarere zünftigt ordkløveri end en lapsus. — Sammenstillingen af *τίθημι* med Æthiopisk *'a-ṭā'ṭe'a* 'bene disponere' (p. 265) bør jeg gøre indsigelse imod: dette *ṭ'ṭ* maa jo høre sammen med Arabisk *ṭ'ṭ* 'gøre lav' og, som Dillmann siger, Arab. *ṷṭ'* 'træde ned', II 'jævne jord', *ṷaṭi'uⁿ* 'jævn, glat', saa at roden bliver *ṷṭ'* med grundbetydning 'træde ned, stampe jævn'. — Ogsaa i anledning af kombinationen af *dịṷ*, *dịn* 'dag' med Arab. *ḍuhruⁿ* 'middag' maa jeg protestere; den Semitiske rod betyder 'rygg', og 'middagen' er efter rigtig tydning solbanens rygg. Forfatteren anfører verbet *ḍahara* 'it appeared, became apparent' til støtte for sig, uden at ænse idiomet *ḍahr wa baṭn* 'ryg og bug' for 'det ydre og det indre, det aabenbare

og det skjulte', som viser hvorledes sagen hænger sammen. Mere af den art kunde vel fremdrages, men det vilde være ubilligt at lægge særlig vægt derpaa.

Det samlede etymologiske stof har forfatteren gennemarbeidet i et omfang og med en grundighed og skarpsindighed som end ikke tilnærmelsesvis nogen af forgængerne. Her er meget af interesse ogsaa uden hensyn til slægtskabet. Nærliggende maaske for en Indoeuropæist, men sikkert overraskende for Semitister, er den tanke at føre en række Semitiske spiranter tilbage til palatale klusiler. I denne forbindelse fremhæver jeg bestemmelsen af שׁ (§ 43). Derimod er Arab. ظ urigtigt bedømt (§ 105): det var i klassisk Arabisk et *ð* med iṭbāq (Sībawaih II p. 455), i det Semitiske grundsprog sandsynligvis den tilsvarende ustemte lyd, saa at dets stilling i systemet og den forhistoriske udvikling bliver helt forskellig fra hvad forf. tænker sig; ogsaa bestemmelsen af ض er urigtig, men feilen vanskeligere at rette. — Et langt kapitel (s. 134—203) optages af en fremstilling af den bekendte veksel mellem homorgane mutae i Indoeuropæisk (*γένυς*: *hánu-* o. l.), og af en lignende vaklen i visse Semitiske rødder mellem stemte og ustemte, 'emphatiske' og uemphatiske lyd. Forfatteren anspænder her det sparsomme og skøre Semitiske materiale til det yderste[1], og det ender med at hele det Indoeuropæiske system af mutae, og alle Semitiske klusiler og spiranter (undtagen *s*), føres tilbage til grundlydene *p t k*, der tænkes differentierede efter visse regler, tildels under indflydelse af accenten. Hele denne urlydhistorie er i mine tanker meget doktrinært konstrueret. — Forfatteren er selv bleven betænkelig ved at opdage en 'veksel' mellem *s* og *k* (p. 241 anm.; her kunde den gamle og veltjente kombination *śariba* : *sorbeo* have fundet en plads): konsekvent skulde han vel ogsaa have ladet *s* gaa op i *k*. Hvor man ad denne vei tilsidst vilde komme hen, skal jeg ikke antyde. — Forf. kombinerer § 51 (under indflydelse af H. Grimme) de Æthiopiske labiovelarlyd med de Indoeuropæiske. Jeg for mit vedkommende slutter mig til den opfattelse, at de Æthiopiske ganelyd først paa Afrikansk grund er blevne labialiserede, eventuelt under Kuschitisk indflydelse.

[1] Da assimilationer (og dissimilationer) mellem konsonanter af disse klasser, ogsaa paa afstand, vitterlig til alle tider har spillet en stor rolle i de Semitiske sprog, maa man selvfølgelig se bort fra alle tilfælde der kan gaa ind derunder. Der bliver da noget, men næppe ret meget sikkert, til rest.

Idet jeg slutter disse bemærkninger, som jeg venter at faa leilighed til at supplere og, hvor det behøves, nærmere begrunde andensteds, præciserer jeg min stilling til hovedspørgsmaalet saaledes at jeg holder det for antageligt, at der bestaar et fjernt slægtskab mellem de to ætter, og at visse grundtræk af det gensidige forhold mellem deres lydsystemer i det væsenlige maa tænkes saaledes som i det foreliggende skrift antaget. Dog maa jeg tilraade den største varsomhed i anvendelsen af den sammenlignende metode paa dette stof. Navnlig bør man ikke lade hensyn til sammenligningen indvirke forstyrrende paa den naturlige bedømmelse af sproglige forhold indenfor den enkelte æt, ikke hente maalestokken for fænomenernes vurdering udefra. Kun de sammenstillinger der utvungent byder sig frem, naar arbeidet indenfor den snævrere kres er virkelig ført til ende, kan faa nogen blivende betydning. Man tjener derfor sagen bedst ved foreløbig, navnlig indenfor Semitisk, at stræbe efter at fuldføre det arbeide som er den første betingelse for at man med rimeligt haab om varigt udbytte kan gaa videre ad veien. Der kræves nemlig ganske utvivlsomt endnu adskillige aars arbeide med de Semitiske sprog, en metodisk gennemforskning af sprogbygningens historiske udvikling, hvoraf vi endnu kun har rudimentære fremstillinger, tilveiebringelse af rationelt sigtende og ordnende etymologiske ordbøger, fremfor alt løsningen af den store opgave: *Etymologisk Ordbog over det Arabiske Sprog*, inden den sammenlignende Semitiske sprogforskning har naat en saadan position at det er forsvarligt at indbyde Indoeuropæister til udflugter til det ordrige Arabiske sprogs guldgrube. Men jeg haaber og venter at det foreliggende skrift vil bidrage væsenligt til at fremskynde udførelsen af disse nødvendige arbeider, saaledes at det, selvom mange af dets enkeltheder vil blive skudt til side som uholdbare, vil komme til at danne indledningen til et nyt afsnit i sprogforskningens historie.

Chr. Sarauw.

Edwin Mayser, Grammatik der griechischen Papyri aus der Ptolemäerzeit, mit Einschluss der gleichzeitigen Ostraka und der in Ägypten verfassten Inschriften. Laut- und Wortlehre. Leipzig 1906, Teubner. XIV + 538 SS.

Nicht ohne Grund hat die classische Philologie sich neuerdings mit einer gewissen Vorliebe der alexandrinischen Periode zugewandt. Sie hat hier ein altes Unrecht gut zu machen von der classizistischen Zeit her, für die es nach ungefähr 330 v. Chr. eigentlich kein Griechenthum mehr gab, und die desshalb eine Menge lohnender Aufgaben hatte liegen lassen, deren Zahl ausserdem durch die Papyrusfunde der letzten Jahre bedeutend vermehrt worden. Und sobald man mit einer entwickelungsgeschichtlichen Betrachtungsweise Ernst machte, musste man auf die grosse Rolle aufmerksam werden, die gerade dieser Zeitraum gespielt hat für die Verquickung von Orient und Griechenthum wie für die Uebermittelung der griechischen Cultur an Rom und damit an die ganze abendländische Civilisation. Es liegt sogar die Gefahr nahe, dass das eigentliche Alterthum, das doch wesentlich die geistigen Werthe geschaffen hat, woran wir heute noch zehren, nun im Eifer hinter den so zu sagen neuentdeckten Alexandrinismus zu sehr zurücktrete, der allerdings in der Wissenschaft ein Lehrer der Menschheit geworden, aber in Poesie und Kunst fast nichts geschaffen hat, das dem Altgriechischen an die Seite gestellt werden könnte, so sehr seine Produkte auch dem verwandten heutigen Barockgeschmack zusagen.

Auch für die Entwickelung der Sprache ist die alexandrinische Zeit von hervorragender Bedeutung; hat sie doch die Allerweltsprache der *Κοινή* ausgebildet. Für ihre Erforschung hat man schon verschiedentlich Inschriften, Originalurkunden und einzelne Litteraturwerke benutzt (die Litteratur verzeichnet Mayser S. X—XIII). Aber eine vollständige Ausbeutung der so zahlreichen Papyri der Ptolemäerzeit zu diesem Zwecke fehlte noch. Und gerade sie versprechen wesentliche Aufschlüsse über die lebendige Sprache. Nicht nur war Aegypten damals nach vielen Seiten hin massgebend, sondern die Papyrusfunde haben auch Originaldocumente der Sprache in allen Abstufungen gebracht, Abschriften von Litteraturwerken, officielle Schreiben der Kanzlei und der Behörden, Privaturkunden, Concepte, Briefe bis zu den flüchtigsten Aufzeichnungen des täglichen Lebens, woraus man hoffen kann ein Gesammtbild der Sprachentwickelung in Aegypten entwerfen zu können und so einen Stein zum künftigen Bau einer Geschichte der griechischen Sprache zu tragen. Das vorliegende Werk, das diese mühe- und entsagungsvolle Arbeit leistet, und zwar, so weit ich es beurtheilen kann, mit grosser Sorgfalt, ist daher dankbar zu begrüssen. Der Verf. hat benutzt, was bis

dahin an Material vorlag (ein Verzeichniss der Quellen S. VII—X)[1]; aber bei der Ergiebigkeit des ägyptischen Bodens kann vorausgesehen werden, dass sein Werk in kurzer Zeit nicht mehr vollständig sein wird. Das ist natürlich ein Uebelstand, aber ein unvermeidlicher, und die Arbeit musste doch einmal angefasst werden.

Die Einleitung (S. 1—43) skizzirt den «allgemeinen Charakter der ägyptischen *Κοινή*» und weist nach, dass sie fast keine Dorismen und gar nichts Aeolisches enthält, was nicht wundern kann. Etwas mehr Einfluss hat der ionische Dialekt gehabt, wenn auch nicht so viel, als man zuweilen angenommen hat; er beschränkt sich auf eine Anzahl Lehnwörter. Grösser ist die Zahl der Lehnwörter, die aus der Poesie stammen; dieser Mangel an Stilgefühl ist in der That auffallend, z. B. bei Polybios. Aber der Grundstock ist Attisch, nicht so sehr die attische Vulgärsprache als der Kanzleistil, wie mit Recht gegen Thumb hervorgehoben wird; den «papiernen» Charakter der litterarischen *Κοινή* empfindet wohl jeder[2]. Aber offenbar ist mit dieser Ableitung nicht alles erklärt. Wenn z. B. die richtige Form *νίτρον* die attische Umbildung dieses semitischen Lehnworts, *λίτρον*, verdrängt, hat die *Κοινή* ja dennoch das Attische umgangen, wo *λίτρον* noch aus dem Ende des IV. Jahrhunderts inschriftlich belegt ist. Für solche Wörter konnte offenbar nicht der Kanzleistil massgebend sein sondern nur die Sprache des täglichen Lebens, und es ist begreiflich, dass hier die Eigenthümlichkeiten attischer Zunge keine besondere Rolle spielen konnten. Aehnlich wird es sich mit *οἶς* verhalten, das von *πρόβατον* vollständig verdrängt ist (S. 269). Merkwürdig ist die Sprödigkeit auch der *Κοινή* gegen Fremdwörter; nicht einmal das Aegyptische hat mehr als einige Bezeichnungen für Waaren u. ä. beigesteuert.

Nach kurzen Bemerkungen über «Orthographisches» (S. 43—54) — Silbentrennung, Interpunction, Zahlzeichen — folgt der erste Haupttheil des Werks, die Lautlehre (S. 55—248), worin die einzelnen Vokale und Consonanten der Reihe nach durchgenommen werden, dann die «Wortlehre» (S. 249—509), die in «Flexion» und «Stammbildung» zerfällt. Ein Sach- und ein Wortregister bilden den Schluss.

Für alle Erscheinungen werden die Belege vollständig beigebracht. Dass auch solche angeführt werden, die nur das Fortleben eines Worts oder einer Form feststellen, könnte überflüssig scheinen, ist aber für das Gesammtbild der Sprache nothwendig

[1] Auch die von Dr. Blinkenberg in den Sitzungsberichten unsrer Gesellschaft der Wissenschaften 1901 veröffentlichte unbedeutende Urkunde ist nicht übersehen worden (S. VIII oben).

[2] Als Beispiel sei (das aus den Papyri nicht belegte) *ὁ προειρημένος* fast als Demonstrativpronomen angeführt, z. B. im Aristeasbrief (s. den Index von Wendland), ein würdiger Bruder zu «derselbe» und «derjenige».

und führt öfters zu interessanten Ergebnissen; so die Bemerkung über das Absterben der Krasis S. 158, die Sammlungen über zusammengesetzte Verba S. 486 ff. (Zusammenfassung der Ergebnisse S. 504 ff.), und die statistischen Zusammenstellungen über *οὐθείς* (S. 182), das im III. Jahrh. gewaltig überwiegt *οὐδείς* gegenüber um dann wieder etwas zurückzugehen, oder über *πᾶς* — *ἅπας* (S. 162), woraus hervorgeht, dass *ἅπας* nach und nach auf den höheren und officiellen Stil beschränkt wird.

Der im letzt genannten Falle beobachtete Stilunterschied wird auch sonst vom Verf. berücksichtigt, z. B. in der Statistik über *ἑαυτ* — *αὑτ* S. 305 ff. Dock könnte man eine übersichtliche Zusammenstellung über dies interessante Thema wünschen; jetzt ist es sehr schwer die zerstreuten Einzelbemerkungen (vgl. S. 4 Anm.) zu einem Bilde zusammenzufügen.

Die litterarischen Abschriften kommen natürlich nur insofern in Betracht, als gewisse, einigermassen häufige orthographische Irrthümer über die gesprochene Sprache der Abschreiber Aufschluss geben. Was aber in Abschriften älterer Litteraturwerke geradezu als Schreibfehler bezeichnet werden muss, gewinnt in Originalurkunden ein anderes Aussehen. Selbstverständlich kommen auch hier reine Irrthümer vor, die ganz ohne Bedeutung sind; manche Stücke sind ja von so ungebildeten Leuten geschrieben, dass ihre Versuche wiederzugeben, was sie sprachen, höchstens ein pathologisches Interesse haben, wie z. B. das S. 100 richtig beurtheilte *προσοίσωσιν*. Aber wo eine lautliche Erscheinung häufiger auftritt und zwar in officiellen oder sonst sorgfältig geschriebenen Urkunden, muss sie als Zeugniss gelten für einen thatsächlichen Lautwandel, so die Vermischung von *ο* und *ου* (S. 116 ff.), der erst gegen das Ende des II. Jahrhunderts Ueberhand nehmende Schwund des *ι* nach *ᾱ* und *η* (S. 119 ff., mit vielen interessanten Einzelbeobachtungen), auch negative Ergebnisse wie S. 140 ff. der statistische Nachweis, dass zwischen Vocaldehnung und Betonung kein Verhältniss besteht. Besonders wichtig sind die Fälle, wo der Einfluss ägyptischer Sprechgewohnheiten wahrscheinlich gemacht werden kann, wie bei dem Uebergang von *ᾰ* in *ε* S. 55 ff. (koptisch?), das parasitische *ν* vor Dentalen (ebenfalls durch koptischen Einfluss erklärlich) S. 197 und wohl überhaupt die anorganischen Nasallaute S. 197 ff. Dagegen hat sich der Gebrauch des Artikels als Relativ als speciell ägyptisch nicht bestätigt (S. 311), und das im NT, bei Philon und Iosephos vorkommende *ἐραυνάω* = *ἐρευνάω* findet sich in den ptolemäischen Papyri nicht; mit welchem Recht es dennoch S. 114 mit Thumb als «ägyptisches Griechisch» bezeichnet wird, ist nicht ersichtlich.

Natürlich ist die Grenze gegen die blossen Schreibfehler nicht scharf: Als Beispiel nenne ich die Bemerkungen über sog. Haplologie S. 246 ff., wo der Verf. selbst manches als

bedeutungslos bezeichnet; aber auch die Fälle, die er gelten lässt, sind (abgesehen von *κατήν* = *κατὰ τήν* und vielleicht *ἀνηνεγμένης* u. ä.) so sporadisch, dass man sie wohl richtiger als Schreibfehler betrachtet, ebenso gut wie die S. 248 zusammengestellten Dittographien. Zuweilen bringt die spätere Sprachentwickelung die Entscheidung, wie wenn *μβ* vereinzelt für *β* auftritt (S. 169) oder ein anlautendes *ε* und *α* wegfällt wie im Neugriechischen (S. 144 ff.); eine hiermit verwandte Erscheinung, *τὸ θῆκον* = *τὸ καθῆκον*, *σημβρινός* = *μεσημβρινός* u. ä., wird zwar richtig aus dem Accent erklärt, aber sollte nicht unter Haplologie stehen (S. 247). Merkwürdig, aber kaum anders zu beurtheilen als die Schwankungen *δύδυμαι* — *δύδιμαι* — *δίδιμαι* — *δίδυμαι* (S. 101), ist die Häufigkeit der Schreibung *ἥμυσυς* im III. Jahrh., während im II—I. Jahrh. *ἥμισυς* und *ἥμυσυς* fast sich die Wage halten und jenes in den Ostraka regelmässig ist (S. 100); das sieht doch sehr nach Zufall aus. Im allgemeinen urtheilt der Verf. in diesen schwierigen Grenzfällen vorsichtig und vernünftig.

Die im ersten Haupttheil behandelten Lautwandlungen haben fast nur für den Sprachphysiologen ein grösseres Interesse; für die Textkritik der Classiker haben sie nur geringe Bedeutung. Anders steht es mit der «Wortlehre». Hier wird manches für die Beurtheilung von Varianten nützlich werden können; wenn z. B. die Bildungen auf *-αρχης* auf Kosten von *-αρχος* vordringen, so dass Neubildungen fast nur jene Form kennen (S. 256 ff.), oder wenn in den *σ*-Stämmen der Eigennamen die Bildungen nach den *α* Stämmen immer mehr überwiegen (S. 277 ff.), gewinnen in Zweifelsfällen die diesen Neigungen zuwiderlaufenden Varianten grössere Gewähr. Aber auch sonst ergiebt sich für die Weiterbildung der Sprache manches, das auch den Philologen interessirt. Als Beispiele greife ich heraus die Neubildungen in der Coniugation *ἐλαμβάνοσαν, ἤλθοσαν*, die seit der Mitte des II. Jahrhunderts auftreten, wenn auch nicht gerade häufig (S. 322), das seit etwa 170 v. Chr. häufigere *εἴληφαν* = *εἰλήφασιν*, das Sextus Empiricus als speciell alexandrinisch bezeichnet (S. 323), das Schwanken beim Augment S. 333 ff., wodurch Formen wie *ἀνηλίσκω* (S. 345) erklärlich werden, das Zurücktreten des starken Aorists S. 368 ff. (das ionische und seit Aristoteles allgemeiner gebräuchliche *εἰδῆσαι* kommt nur 1mal vor, S. 370), das Unterliegen der kurzen Formen von *ἕστηκα*, von denen nur *ἐνεστώς* = *praesens* sich hält (S. 371). Auch der Abschnitt über die Zahlwörter S. 312 ff. bringt interessante Beobachtungen; die letzte Spur des Dualis (vgl. S. 249) ist mit *δυοῖν* erloschen (S. 314), Formen wie *δεκαδύο* sind im täglichen Leben alleinherrschend (S. 316), unzweifelhaft wegen der Schreibung mit Zahlzeichen $\overline{\iota\beta}$ usw., die überhaupt die Voranstellung der grösseren Zahl begünstigt hat, die Ordnungszahlen neigen zur Nichtflectirung des ersten Theils

(*τρεισκαιδέκατος* usw., S. 318). Auf das Gebiet der Syntax spielen hinüber die Bemerkungen über das Zurücktreten des Optativs S. 326 und über die Vermengung des Futur- und des Aoristsystems S. 384 ff.; die vereinsamte Infinitivendung -(*σ*)*αι* hat sich -(*σ*)*ειν* gegenüber nicht behaupten können, und die Vermischung der activen Infinitive hat dann auch die medialen angesteckt; so ist das Hervordringen des futurischen Infinitivs von Haus aus eigentlich kein syntaktisches Phänomen sondern ein Werk der schier allmächtigen Analogie. Vom Standpunkt des Philologen, der sich für die Sprache als Trägerin des menschlichen Gedankens mehr denn als Naturproduct interessirt, kann man nur wünschen, dass die Papyri bald für die Syntax ebenso sorgfältig ausgebeutet werden als in dem vorliegenden Werk für die Formenlehre.

J. L. Heiberg.

A. Meillet, De quelques innovations de la déclinaison latine. Paris 1906, Librairie Klincksieck. 47 S. 8⁰. 2 fr.

Meillet behandler i det foreliggende Skrift de Forandringer, den oprindelige Deklination er undergaaet i Latin; nyt Materiale bringer han ikke, derimod nye Forklaringer for visse latinske Former. Indholdet skal her refereres uden Hensyn til Anm.s Stilling til de opkastede Spørgsmaal.

I en Indledning omtales kort Latinens Udvikling og forskellige tekniske Sprogformer, særlig den officielle og juridiske, hvis Ejendommeligheder tildels skyldes Laan fra de rustike Dialekter: *-os*, *-us* i Gen. Sg. 3 Dekl., Nom. Pl. paa *-eis*, *-es*, *-is* i 2 Dekl. (sædv. med Dualisbetydning[1]), Dat. Sg. *opere*, *iure*, *aere* o. l.; andre Dialektformer er *hirci* for *hirqui*, *anser* for **hanser*, *bos* (med *b*), *bufo* (med *f*) og den af Augustus brugte Genetivform *domos* (af **domous*); ligeledes *bovem* for **bavem*. *bōbus* kan ikke have faaet *-ō-* efter *bōs*, da i 3 Dekl. sædvanlig kun Nom. Sg. falder udenfor det øvrige Paradigma, og den ikke har særlige Berøringer med Dat.-Abl. Pl.; *bōbus* er derfor en rustik Form, *būbus* den ægte lat. (begge af **boubus*[2]), sml. *opilio*: *up-i-lio*. Nom. Sg. *bōs* er dannet efter Akk. **bōm*, sml. gr. *βῶν, βῶς*. *būs* er usikker. *bovem* efter *bovis* etc. som *patrem*: *patris*. umbr. har gennemført *-ō-* i hele Bøjningen: Akk. Sg. *bum*, Abl. Sg. *bue*, Gen. Pl. *buo*, Akk. Pl. *buf*.

---

[1] M. følger her Ernout: Le parler de Préneste. M.S.L. XIII 293 ff. — Hos Schneider (Inscr. Lat.) er der i 9 sikre Tilfælde Tale om to, i 12 om flere! cf. lex rep. 14: *CDL vireis . . lectei erunt.* ib. 77.

[2] *bōbus* < *bovibus* som *mōtus* < **movitus (?)*, og ligesaa *ōpilio*; *ūpilio* ved Synkope (af **ovi-pilio*) sml. *nōnus*: *nūndinum*.

Derefter følger en Oversigt over de oprindelige Deklinationsformer, som er tabt i Latin: I) Tal: Dualis, maaske i fællesitalisk Tid, medens oldir. har Dualisformer i Forbindelse med Talordet 2; *duo, ambo, duobus, ambobus, duabus, ambabus* er Ejendommeligheder ved Talordets Bøjning, ikke for Dualis. — II) Køn: Forskellen mellem Mask. og Fem. beror i indo-eur. ikke paa Bøjningen, men kun paa det til Substantivet hørende Adjektivs Stammedannelse (*bonus*, *-a*, sml. *fagus*, *scriba*); i Latin er kun *ā*-St. bevaret som Fem., *-i̯a-* *-ī*-St. faldt sammen med *-ĭ* St. (M. og F.). Forskellen mellem Neutr. og M.-F. beror derimod paa Bøjningen; særskilt Endelse for N. kun i Pron. (*-d*), sandsynligvis oprindelig kun de demonstr. *-o*-St., uopr. i *-i*-St., sml. skt. *kim*, *im*, av. *čim*, *hīm*, arm. *in-č*. Ellers karakteriseres N. dels ved at mangle Endelse i Nom. Sg. ligesom tildels M.-F., dels ved Endelsen *-m*, Akk.s Endelse for M.-F.

De kollektive Former paa *-ā* i N. Pl. (ved. *yugā́*) er «Neutrumsformen for Nom.-Akk. Sg. af *ā*-St.»; derved bortfalder den Anomali, at *ā*-St. ikke som alle andre Stammer[1] danner alle tre Køn, og den Vanskelighed, at Nominativformen ogsaa blev brugt for Akk.[2]. Udenfor Nom.-Akk. er der ingen Forskel paa Kønnene, derfor mangler *yugā́* Kasus obliqui; herpaa beror ogsaa den hyppige Vexlen mellem M. og N., navnlig i *o*-St. (sml. Delbrück' Grdr. I (III) p. 123 ff. Neue I[3] p. 789 ff. og Walde s. v. foris, aevum, uterus, nidus). *virus*, *-i* (N.) er en Kompromisdannelse (sml. skt. *viṣám*, gr. *ἰός*) under Indflydelse af *genus* etc., sml. *modus*, *glomus*, *pondus*; maaske lignende *volgus*; Laaneordet *pelagus*. Typen *locus*, *-a* er, bortset fra gr., mest udbredt i Sprog, hvor Forskellen mellem M. og N. er forsvunden, i hvert Tilfælde i Pl. (balt., russ., sml. av.). Denne Proces begyndte i Latin i forhistorisk Tid (*audax, ferens*). — Af Adj. har Vokalst. paa Lat. forskellig Form i M. og N. Sg., ellers er M.s Nom.-Endelse *-s* overført til N.; at det skulde stamme fra Part. Præs. (*-nt* > *-ns*), afviser Forf. med Ehrlich (I. F. XI 299 ff.) og Buck (osk.-umbr. Gr. p. 80); snarere vil han forklare det ud fra det av. Part. Perf. paa *-us* i M., der ogsaa skal have været N., og tilsvarende Former i slav.; om *memor* og *cadaver* er Rester heraf, er tvivlsomt. — *vetus* er opr. Stamme paa *-us* (lit. *vetuszas*, oldbulg. *vetŭxŭ*) med *-us* i Nom. Sg. for alle Køn (*-er-* i de øvrige Kasus som i *socerum*: skt. *çvaçuram*.) Fælles Form ligeledes i *uber* (med *-ĕ-* som i *pecten*, *flamen*, *pater*, *mater*), og i *degener*, *dedecor*, *bicorpor*. Ord som *concors* har *-s* i Nom. Sg. N., sandsynligvis fordi Stammer paa *-rt* og *-rd*[1] ved at miste Dentalen i Udlyd vilde blive for stærkt forandrede.

---

[1] *-ī-*, *-ū-*, *-iē-*, *-iā-*, *-ī-* St.!
[2] sml. *-i-*, *-u-* og Kons.-St.!
[3] *sollers (in-)*; *expers*; *consors* (*ex-*); *diffors*. Ellers kun Sammensætninger med *cor*.

III) **Reduktion i Kasussystemet**: Vok. Sg. er udenfor -*o*-St. dels faldet sammen med, dels erstattet af Nom. (i Analogi med Pl.); -*ī* i -*io*-St. er opr. (lit. *gaidȳ̃*), Kontraktion af -*ie* (umbr. *Fisie*) er usandsynlig. Betoningen *Váleri* (Nig. Fig. apud Gell. 13, 26) er derfor regelmæssig og uangribelig. Pl. har ligesom i osk.-umbr., ir. og germ. kun een Form for Dat., Abl., Instr. og Lok., sml. gr. -*φι*. Centum-Sprogene har hvert kun een -*bh*-, -*m*-Endelse, altid i alle disse Funktioner (undt. de isolerede *tibi* etc. i lat.); i Satem-Sprogene er de tilsvarende Endelser forskellige efter Tal og Kasus; i ir. og germ. findes de i alle Dekl., i lat. ikke i 1. og 2. (-*abus* er Nydannelse, kun brugt, hvor Tydeligheden kræver det). — Lok. Sg. har kun egen Form i Ord, der bruges uden Præp., ellers bruges Abl.; med Præp. bruges kun den for Abl. og Instr. fælles Form (Heckmann: Diss. og I. F. XVIII 296). -*e* i Abl. Sg. 3. Dekl. er derfor næppe = ar. -*i* (ellers usikker i den athemat. Bøjning), men svarer til ar. -*ā* i Instr. Sg.; skiftende Kvantitet i Udlyd er hyppig (f. Ex. Sekundærendelsen -*mē* i 1 Pers. Pl. Akt.; Dual. gr. *κύνε*, skt. *çúnā*; Lok. Sg. lit. -*è* < -*ē*; sml. Oldenberg: Z. d. M. Ges. 60, 115 ff.). Brugen af Abl. uden Præp. paa Latin svarer nøje til oprindelig Instr. — Andre Reduktioner skyldes lydlige Processer i *lupō(d)*, *lupō(i)*; -*ae* i *ā*-St. for Dat., Gen. og Lok. (uden Præp.) i Sg.

I den lat. 3. Dekl. er fra den ældste Tid -*i*-St. og Kons.-St. ikke holdt rent ude fra hinanden: i Gen. Sg. er Kons.-St.'s, i Nom. og Dat.-Abl. Pl. -*i*-St.'s Form gennemført (undt. *bubus*, *subus*); i Nom.-Akk. Sg. og Pl. N., Akk. Pl. M. og F., Gen. Pl. og i Abl. Sg. har den oprindelige Forskel holdt sig nogenlunde indtil Kejsertiden. Sammensmeltningen af de to Deklinationer maa være udgaaet fra Nom. og Akk. Sg. M. og F. og fra Dat. Sg., hvor Formerne faldt sammen; hertil kommer nogle Tilfælde, hvor der fandtes -*i*-St. og Kons.-St. jævnsides. — I Akk. Sg. M. og F. er Endelsen -*im* en Uregelmæssighed: den bruges udelukkende i 10 Ord, ved Siden af -*em* i 13 (*lentim* og *partim* er usikre) (Neue I³ p. 301 ff.). Det er uforstaaeligt, hvorfor kun disse faa, tildels sjældne Ord skulde have beholdt -*i*-St.s gamle Endelse, og hvorfor ellers Kons.-St.s skulde være trængt igennem, medens det i de andre Kasus er klart (i Dat.-Abl. Pl. undgik man i Kons.-St. vanskelige Lydforbindelser, i Nom. Pl. udbredtes en fra Gen. Sg. forskellig Form, og Gen. Sg. hører nøje sammen med Dat. Sg., hvor Formen var fælles). Overførelsen af -*em* til -*i*-St. kan ikke forklares ved Analogi, men er Forudsætning for Sammensmeltningen i de andre Kasus (særlig klart i Abl. Sg., hvor -*e* kun, og først sent, fortrænger -*ī*(d) i Ord der (ogsaa) har -*em* i Akk.[1]; sml. Neue I³ p. 327 ff.).

[1] dog ogsaa sjældent *site*, *tusse*; de øvrige Ord er næsten alle meget sjældne; *vis* staar for sig.

-em er derfor lydret udviklet baade af *-m̥* og af *-im* : *-e-* og *-i-* behandles altid ens i Ultima (*lupe* : *dulce*; Gen. *patris* : Nom. *ovis*, *legit* : *capit*), og *-en* < *-in* foreligger i *sanguen*[1], sml. *sanguīs* < **sanguins*; man maa da vente *-im* > *-em* (*un-decim* < *-*decimi*: M. S. L. XIII 207). *-em* < *-im* foreligger særlig tydeligt i *quem*, aldrig **quim*, hvor Analogi er udelukket, da Dat.-Abl. Pl. ligger for fjærnt. — *-im* er da opr. *-ī*-St.s Endelse; af Ordene med *-im* er *vis*, *neptis* og *pelvis* sikkert *-ī*-St., de øvriges Etymologi er oftest ubekendt, men sml. *cratīcula*, *febrīcula*, *clavīcula* overfor *pellĭcula* etc.[2]; alle er de Fem. undtagen *Tiberis* og *ocris* (Laaneord?). — *-im* overført til *-ĭ*-St. f. Ex. i *securis* : *securĭcula*; *navim* efter *puppim* (sml. *prorim*). *-im* findes kun i Ord uden eller med sjælden Plur.[3], hvor *-ĭ-* og *-ī*-St. tidligt faldt sammen; de oprindelige -u-St.-Adjektiver har derfor altid *-em*[4]. Pron. *is* har *em* og *im* : sml. skt. *im-am* og *īm*. *-ĭ-* og *-ī*-St. faldt sammen i Abl. Sg., Akk. Pl. og overalt, hvor Endelsen begyndte med Vokal. — I Adv. paa *-tim* gennemførtes *-ī*-St.s Endelse; *-tī-* *-ti̯ā*-St. findes i germ. (oldn. *gunnr*; got. *baurþei*).

D a t. S g. har Endelsen *-ei* (*-ī*, rustik Form *-e*) baade i *-i*-St. og Kons.-St., oprindelig *-ei* : osk. *-ei* kan ikke være Lok. (*-i*-St.), da Lok. her er levende Kasus[5], og man ikke ser, hvorfor alene i denne Kasus (og derefter i Gen.) *-i*-St.'s Form skulde være overført til Kons.-St — gr. *-αι* i Inf. er en tilføjet Partikel (sml. ved. *étavāí*). — En svækket Form af Endelsen *-ei* er gr. *-i*, der vanskelig kan forklares som Lok.; *-oi* maaske i oldbulg. *mĭně*, *tebě*, *sebě*; sml. Dat. *-ei*, *-oi*, *-i* : Gen. *-es*, *-os*, *-s*. — *-ei* er paa Latin i *-i*-St. opr. *ēi* < *-ei̯ei* og faldt sammen med Kons.-St.'s Endelse; efter Dat. Sg. fik Dat.-Abl. Pl. fælles Form for begge Slags Stammer.

I N o m. S g. M. og F. blev *-ti*-St. ofte ved Synkope = Kons.-St., og netop i disse Tilfælde fortrængtes i Abl. Sg. *-īd* af *-e*; Gen. Pl. og til Dels Akk. Pl. blev da de eneste Kasus, hvor Stammerne holdtes ude fra hinanden. *-ium* gik over til nogle Kons.-St. paa *-nt-* (*dens*).

-i-S t. o g K o n s.-S t. j æ v n s i d e s: *-tāt-* og *-tāti-* (Brg. Grdr. II[2] p. 171 ff.; 422 ff.; sml. Neue I[3] 365; 388; 408). Ligeledes i *nox* (Walde) og *sal* og i *mare* : *marum* (Naev.) og Abl. Sg.

---

[1] *sanguen* til *sanginis* efter *inguen*, *-inis* o. l.?

[2] *sitīculosus*, *turrīcula*; sml. ogsaa *Tiberīnus*, *Rumīna* og *fatīgo* til *affatim*: *litĭgo*, *mitĭgo*, *navĭgo*. Derimod *tussĭcula*, *restĭcula* og *tussĭcus*, *raucus* (< **ravicus*). — *turris* (Laaneord) maatte være optaget efter Overgangen *-im* > *-em*. — Til Nominerne paa *-ĭger*, *-ĭfer* sml. *calĕfacio*.

[3] *tusses*, *crates*, *claves*, *cutes*, *febres*, *naves*, *neptes*, *puppes*, *restes*, *secures*, *sementes*, *strigiles*, *turres*.(!)

[4] ligesom alle andre Adj.

[5] kan kun belægges i *-o*-St.; i Plur. er den overalt erstattet af Dat.-Abl.

mare (Abl. *rete* hører til *retes*, ikke til *rete*). — Fem. af Part. Præs. (opr. -ī- -ịā-St.) blev -ī-St. og ved Synkope i Nom. Sg. = Mask.; i Abl. Sg., Akk. og Gen. Pl. baade -*i*-St.'s og Kons.-St.'s Former dog uden den oprindelige Forskel, de første regelmæssig i adjektivisk Funktion, derimod *parente*, -*um* og Abl. paa -*e* i Abl. abs.; i Nom.-Akk. Pl. N. altid -*ia*. — -*i*-St. er følgende Adj.: *atrox* og *ferox*, Talord paa -*plex; praecox;* (*con*)-*cors*; (*an*-)*ceps* (sml. Neue). Det er -*i*-St. af samme Art som *imberbis, exsomnis* o. l. (Brg. I. F. XVIII 66 f.), hvor Stammeordets Stavelsetal har hindret Synkope. -*i*-St. er fremdeles *felix*, Adj. paa -*ax* og Fem. af Præs. Part., og disse talrige Adj. er Skyld i, at -*i*-St.'s Former blev de almindelig herskende i alle Adj., medens Forskellen er udvisket i Subst. *(canis, juvenis)*.

I Bogens sidste Kapitel forkaster Forf. Sommers Forklaring (Handb. p. 470 ff.) af de pronominale Genetiver og Dativer paa -*ius* og -*i* uden dog selv at kunne løse Gaaden. Da Formerne er fælles for alle Køn, maa Udgangspunktet være -*i*-Stammen *qui*- (sml. *quis* som Fem. i arch. Latin); og da disse Kasus ikke har baade -*i*- og -*o*-St., er det sandsynligt, at det er Kontaminationsdannelser: *cui* en Sammenblanding af **quei* og **quōi*; *cuius* er fremdeles uforklarligt.

München, Maj 1907.

K. Wulff.

Johannis Vahleni Professoris Berolinensis Opuscula Academica. Pars prior: prooemia indicibus lectionum praemissa I—XXXIII ab A. MDCCCLXXV ad A. MDCCCLXXXXI. Lipsiae MDCCCCVII, in aedibus B. G. Teubneri. XI + 511 pp.

Efter at have været ansat ved universitetet i Wien som professor i klassisk filologi i 16 år blev Johannes Vahlen 1874 ved Moriz Haupts død kaldet til samme stilling i Berlin. Det blev så tillige overdraget ham også på en anden måde at fortsætte Haupts embedsgjerning, nemlig ved at affatte de latinske indledninger hvormed de halvårlige *Indices lectionum* skulde begynde ifølge en bestemmelse der var taget nogle år efter universitetets stiftelse. Hensigten med disse indledninger, som affattedes i universitetets rectors og det akademiske senats navn, uden angivelse af forfatteren og uden titel, var at opfordre de studerende til en flittig og grundig benyttelse af den akademiske undervisning. Mellem den förste række indledninger, som alle er forfattede af Boeckh, er der adskillige som kun har et sådant paränetisk indhold, men allerede han valgte dog mest æmnerne af den klassiske

filologi, og dette har senere, da affattelsen var tilfaldet först Lachmann, så Haupt, og nu sidst Vahlen, været det almindelige, så at en filologisk afhandling er bleven hovedsagen og parænesen indtager en ringe plads bagefter eller helt forsvinder[1]. De af Vahlen forfattede *Prooemia* har han nu samlet som Opuscula Academica; förste del indeholder de 33 förste, af anden del, hvori der foruden de følgende skal leveres indholdsregistre, rettelser og tilföjelser, er allerede endel trykt. Det er efter tidligere disciples anmodning og tildels ved økonomisk støtte fra deres side at han har besluttet sig til at udgive dem; selv havde han næret tvivl om nytten af et sådant foretagende. Afhandlingerne fremtræder uden forandring i den skikkelse hvori de oprindelig fremkom, kun med enkelte små tilföjelser; for så vidt disse findes under texten, er de betegnede ved klammer.

Den opgave Vahlen har ment at burde stille sig ved et forfatterskab af denne art er, som han flere steder udtaler, kortest ved ordene *scribere non doctis, sed discentibus*, at vejlede de studerende til en sikker forståelse af de gamle forfattere, bygget dels på en almindelig sproglig kundskab, dels, hvorpå han lægger særlig vægt på en ved gjentagen læsning af vedkommende forfatters skrifter tilvejebragt skarp indtrængen i hans ejendommelighed[2], for derved at nå det han sætter som filologiens höjeste opgave: *non divinare sed intelligere*[3]. Nu kan jo ingen text forstås tilfulde med mindre den er rigtig overleveret, og da dette ikke altid er tilfældet, bliver textkritik et nødvendigt element i textfortolkningen. Der er da heller ikke en eneste af afhandlingerne hvor ikke textkritiken spiller en rolle, og ved flere af dem er dette tilkjendegivet ved overskriften, f. e. *emendationes Theocriteae, de emendando Taciti dialogo, de sermone Liviano observationes criticae.* Selv en afhandling (no. XVI) der begynder med en prøvelse af Bernays's ugunstige bedömmelse af Lukian ender med en kritisk behandling af et enkelt sted hos denne[4]. Hvis imidlertid nogen venter her at finde en overvældende mængde större textændringer, vil han blive skuffet. Skjönt her findes ikke ganske få forslag til sådanne, er dog vist antallet af de steder

---

[1] Parænesen fra Oktober 1880, som findes i Vahlens Opuscula p. 153, lyder saaledes: *Sed iam desinimus nec vos, Commilitones carissimi, quorum haec causa scripsimus, diutius morabimur quominus a minutulis adnotationibus philologis mentem advertatis ad dapes opiparas exquisitarum doctrinarum quas tabulis lectionum videtis expositas.*

[2] Pag. 90: *Interpretis est morem scriptoris sui nosse.*

[3] Praefat. p. V.

[4] Det er i skriftet *περὶ τῆς Περεγρίνου τελευτῆς* kap. 11. Når Vahlen her for at forsvare *ὡς θεὸν αὐτὸν ἡγοῦντο*, hvor man har stødt an ved *ὡς*, foruden analogien af *νομίζειν τι ὥς τι* kun anfører et sted hos Diodor, må det være mig tilladt at bemærke, at også Platon har denne construction i Phædr. p. 266 A.

overvejende hvor den overleverede text enten forsvares mod foreslåede ændringer eller ændres ved et simpelt middel som omflytning af et par bogstaver eller en bedre interpunction; en afhandling har til titel *de distinctionis usu critico*. Han advarer de studerende mod at lade sig blænde af en conjecturs tilsyneladende nødvendighed eller rigtighed, mod strax at forkaste en overleveret text af æsthetiske hensyn[1] eller fordi noget i den synes at stride mod en almindelig sprogbrug, mod at anlægge den samme målestok på alle forfatteres text; han advarer dem mod de kritikere der blot siger *Sic est scribendum* og ikke vil indlade sig på nogen discussion, og opfordrer dem til, for ikke at komme til at rette forfatteren mens de tror at rette afskriveren, för de antage en fremsat conjectur for rigtig, nöje at prøve hvorfor den overleverede text ikke kan beholdes, at veje de argumenter der kan anføres for eller imod at ændre den; han råder dem til ikke at sky selv meget detaillerede grafiske undersøgelser, som det altid vil hævne sig at forsömme, men på den anden side ikke under fordybelsen i skrifttrækkene at sløve deres sprogsans eller glemme tankegangen i det foreliggende sted[2].

De ændringsforslag Vahlen opponerer mod er tit fremsatte af fremragende og berömte lærde, hvem han for det meste omtaler med stor agtelse samtidig med at han søger at gjendrive den eller den af deres conjecturer. Det er en statelig mængde filologer hvis navne man træffer i hans bog, fra Scaliger og Lipsius til det nittende århundredes mænd som Lobeck, Heindorf, Dobree, Cobet, Haupt, også Vahlens colleger Diels og v. Wilamowitz-Moellendorff. En forkastende dom over en navngiven filologs exegese i det hele, ikke enkelte påstande af ham, er meget sjelden. Hvad der især forekommer mig at udmærke hans egen textkritik, er, ved siden af det nødvendige grundlag: den omfattende kjendskab til den antike litteratur og de gamle sprog, den fine analyse af tankegangen i de behandlede steder; undertiden aftrykker han temmelig lange stykker for at tilvejebringe den rette opfattelse af en enkelt verslinie eller et enkelt ord. Som en afhandling hvor en sådan indtrængende analyse især træder glimrende frem vil jeg fremhæve den der har til titel *Disputatio Aristophanea*; den er tillige den længste af dem alle. En art af textændringer overfor hvilken han især viser og tilråder varsomhed er atheteser, både af enkelte, eet eller flere, ord, f. e. Cic. Tusc. I 52 af ordene *quo monet*, og af hele verslinier eller strofer,

---

[1] Pag. 209 hedder det: *Quid deceat quid non deceat poetam, magna diudicatio est, in qua satis caveri non potest, ne libidine magis quam consilio agamus.*

[2] Pag. 23: *Ita sentimus ... cavendum esse ne rimandis litterarum apicibus errorumque viis indagandis occupati sensum veteris sermonis hebescere patiamur.* Jfr. pag. 471: *non rimari apices volebamus sed sententias declarare.*

f. e. af Hor. Sat. II 3, 163, Epist. I 1, 56 og I 18, 91, Od. I 6, 13—16. I de nye oplag han har besørget af Haupts elegante udgaver af Horats og de romerske elegikere er han mange steder vendt tilbage til håndskrifternes text hvor Haupt havde ændret den.

Sophokles, Euripides, Aristophanes, Platon, Aristoteles, Kallimachos, Theokrit, Lukian, forfatteren til skriftet *περὶ ὕψους* — Ennius, Terents, Lucrets, Catull, Cicero, Vergil, Horats, Properts, Livius, Verrius Flaccus, Juvenal, Tacitus som forfatter af Dialogus de oratoribus, Svetonius, det er de ikke faa forfatternavne der findes i fortegnelsen over afhandlingerne, men de giver kun en ringe forestilling om antallet af de forfattere der ellers nævnes i bogen. Den förste meget korte afhandling handler om et sted i Aristoteles's rhetorik; foruden den er der ingen der vedkommer denne forfatter, mens som bekjendt ellers flere af Vahlens arbejder netop vidner om et indgående studium af hans skrifter. Derimod er der fire der drejer sig om steder hos Platon; en af dem ender med følgende ord: *Subsistimus, sed ita ut iuvenes doctos quibus haec quae scribimus dicata esse volumus incitemus et adhortemur ut Platonis divinum ingenium et Atticam urbanitatem gustare et deamare ne umquam intermittant neve fidem habeant cantilenam inertiae cantantibus, posse etiam expertes sermonis Graeci Graecas litteras quantum satis cognoscere, sed ita sibi persuadeant vel unum Platonem penitus cognovisse satis grande pretium esse laboris in Graeci sermonis studio consumpti*[1]. Hans textkritiks konservative karakter træder stærkt frem i dem alle, idet han dels holder fast ved overleveringen, dels, hvor han foretager ændringer, gjör det på en læmpelig måde. I den förste forsvarer han således, efter mit skøn med held, ordet *ἑταῖραι* i *Πολιτεία* II p. 373 A, som har vakt fleres anstød og fremkaldt tre conjecturer, i den anden ligeledes det i Phileb. p. 66 A af Badham indklamrede *πέμπων*, idet han med anførelse af flere lignende steder forklarer ordene *ὑπὸ ἀγγέλων πέμπων*, der vakte Heindorfs betænkelighed, som = *ὑπὸ ἀγγέλων πέμπων αὐτούς*, en sprogbrug som Madvig kortelig har berørt i sin græske ordföjningslære § 174 b mod slutningen. I Phædon p. 75 B, hvor Hirschig og efter ham Schanz har slettet ordene *ὅτι ... φαυλότερα*, redder han dem ved efter *ἀνοίσειν* at indskyde *καὶ ἐννοήσειν*. I Symposion p. 194 A, hvor dels *μᾶλλον δὲ ἴσως* dels *εὖ καὶ μάλα* har vakt anstød, forsvarer han det förste ved henvisning til *Πολ.* 589 D og Aristoph. *Σφηκ.* 1486, og fjerner den anden vanskelighed ved at interpungere: *ἐπειδὰν καὶ Ἀγάθων εἴπῃ εὖ, καὶ μάλ' ἂν φοβοῖο*, en ændring der bekræftes både ved Agathons umiddelbart efter

[1] Hermed kan jævnføres en lovtale over *Πολιτεία* s. 7. At Vahlen forøvrigt ikke nærer nogen absolut beundring for hele den antike litteratur, fremgår både af andre steder og af hans ytring om Juvenal: *cuius nos ingenium non magnopere admiramur.*

følgende svar og ved Eryximachos's ord p. 198 A: *μαντικῶς μοι δοκεῖς εἰρηκέναι, ὅτι Ἀγάθων εὖ ἐρεῖ*; tilladeligheden af ordstillingen *εἴπῃ εὖ* påvises ved anførelsen af fire lignende hos Platon. I Phædros p. 260 E, hvor Heindorf ikke kunde klare *φησὶν ὁ Λάκων*, anfører han en række lignende tilföjelser, som *ἔφη Πίνδαρος* o. a., der uden skade for indholdet kunde været borte[1]; han får herved tillige lejlighed til at vise hvorledes homeriske reminiscenser hos Platon er at opfatte. Det kunde være fristende at anføre endnu flere af de behandlede Platonsteder, men jeg tör ikke opholde læserne altfor længe.

Af danske filologer nævner Vahlen fremfor alle, som rimeligt er, Madvig, fremdeles Wesenberg med anerkjendelse af hans *subtile iudicium quod toties epistolis Ciceronis opem attulit*, og Ussing, med hvem han erklærer sig enig med hensyn til behandlingen af et par steder hos Plautus[2]. Hans udtalelser om Madvig vil det særlig interessere tidsskriftets læsere at kjende. Han omtaler pag. 9 hans *singularis plurimisque exemplis spectata divinandi sollertia*, og fremhæver særlig hans fortjenester med hensyn til behandlingen af Livius's text (pag. 23: *Livii librorum emendationem praeclare fundavit et auxit*), men disse anerkjendende udtalelser udelukker naturligvis ikke, at han i enkeltheder kan være uenig med Madvig, både ellers og med hensyn til steder hos Livius. Uenigheden træder særlig frem i to afhandlinger, no. IV og no. XXXI. I den förste behandler han dels Liv. XLII 42, 1, hvor han ved en række citater søger at vise, at Madvig med urette har betegnet håndskriftets *Delphi—Delphos* som et *orationis vitium*, dels tre steder af samme pentade (XLI 23, 7, XLIV 36, 1, XLV 37, 2), hvor der sikkert er en fejl, som Madvig, tildels efter andre, har fjernet ved ændring af de overleverede skrifttræk, mens Vahlen antager at der er en lacune, som han søger at udfylde. En lignende uenighed, der strækker sig til en hel række af steder, viser sig i et af de sex afsnit hvoraf no. XXXI består; talen er her om sådanne steder hvor et *que* synes at tyde på at et led er faldet ud; Madvig har her, som han siger i fortalen til XXVI 7, 6, ikke anseet det for nødvendigt overalt at anbringe et supplement, men flere steder slettet *que*; Vahlen derimod vil, for det meste i overensstemmelse med andre, overalt tilföje noget, hvorved der så igjen bliver spörgsmål om dettes plads, f. e. når der på det anførte sted er overleveret *ad omnia audendaque*, om *agenda* helst skal tilföjes för eller efter *audenda*. Ved de øvrige afsnit af denne afhandling skal jeg ikke opholde mig, så lidt som ved andre steder

---

[1] Selv har han anvendt denne udtryksmåde et sted p. 4: *Verum — οὐκ ἐμὸς ὁ μῦθος, aiebat Melanippa.*

[2] I en privat henvendelse til denne kaldte han ham, som Ussing engang fortalte mig, *homo Plautinissimus.*

udenfor de to nævnte afhandlinger hvor Vahlen lejlighedsvis opponerer mod Madvig[1]. Kun maa jeg anføre, at han i Ciceros breve til Atticus I 18, 1 vel ligesom Madvig forkaster Wesenbergs *Me tellus!*, men simpelthen vil beholde *Metellus*, som han forstår om årets consul, mens Madvig var tilböjelig til at skrive *Tullius* med henvisning til VIII 11 B, 4.

Franz Bücheler har i en smuk anmeldelse af Vahlens bog i Berl. philol. Wochenschr. 1907 s. 577 ff. sammenstillet den med Madvigs Opuscula Academica, ikke i det hele, men med hensyn til den fylde af fine sprogbrugsiagttagelser som findes i dem begge. En videre gående sammenstilling vilde også have været urimelig, da der ikke her findes afhandlinger der angår romerske statsindretninger, heller ikke sådanne behandlinger af et antikt skrift kapitel for kapitel som Madvig har givet f. e. af Ciceros tale for Cælius; nærmest hertil kommer Vahlens behandling af Dialogus de Oratoribus. — Af Vahlens sprogbrugsiagttagelser har jeg allerede anført et par; jeg skal her tilföje dem der findes pag. 67 om sætninger indledede med *nisi* efter udtryk som *parum est*, pag. 107 fgg. om sådanne appositionelle udtryk som (Corn. Thrasyb. 1) *illud sine dubio*, pag. 179—180 om vanskeligheden ved at udlede alle et ords anvendelser fra dets grundbetydning, pag. 440 om rigtigheden af genitiv i vendinger som (Arist. *Ὄρν.* 26): *βρύκουσ' ἀπέδεσθαί φησί μου τοὺς δακτύλους*, hvor Cobet vilde have dativ.

Hermed anbefaler jeg altså Vahlens Opuscula Academica til alle dem i de tre nordiske riger der har interesse for den gamle græske og latinske litteratur. Hvis en læser synes, at forfatterens konservatisme, som han selv et sted spøgende kalder *superstitio*, undertiden går for vidt, og mener lige overfor den at kunne anvende Epicharms ord *Νᾶφε καὶ μέμνασ' ἀπιστεῖν*, som Vahlen et sted anbefaler lige overfor textændringer, vil den berömte lærde neppe tage ham det ilde op; han har selv pag. 105 betegnet som *inutile aut pravum* noget han havde fremsat pag. 60.

O. Siesbye.

---

[1] Hvor vidt Madvig, hvis han nu kunde læse Vahlens bog, vilde give ham ret i enkelte punkter, er det ørkesløst at spörge om; med hensyn til et enkelt havde han allerede gjort det inden sin død. Liv. XXXV 50, 11 havde han 1863 slettet *ut* foran *inde in Epirum transmissurus* med følgende begrundelse: *Non simulatio consilii, sed consilium significatur.* I afhandlingen XXXI, som er dateret december 1889, bebrejder Vahlen ham dette, og anfører flere steder hvor *ut* står således om en virkelig grund; Madvig havde selv, da han 1884 udgav pentaden påny, gjenoptaget partiklen med anførelse af XXVIII 26, 2, XXXI 42, 5, XLII 63, 5, *fragm.* 49, hvor den er brugt på samme måde.

M. Annaei Lucani De bello civili libri decem, G. Steinharti aliorumque copiis usus iterum edidit *Carolus Hosius*. Lipsiae MCMV, in aedibus B. G. Teubneri. LX + 374 pp. 8:o. (Bibl. Teub.)

Hosius tillhör förtjänsten att efter en lång väntan ha gifvit oss en filologiskt användbar text af Lucanus och, att döma af den föreliggande andra upplagan, en text som kommer att bestå en god tid framåt. Efter hans första upplaga, som delvis grundade sig på förarbeten af Steinhart, Usener och andra, har från flera håll uppmärksamheten riktats på Lucanus, särskildt på hans text. Äfven nya handskriftsbidrag till textgestaltningens historia hafva gifvits, men någon märkbarare förändring i själfva texten synes icke vara att förvänta, och de nyare inläggen har Hosius gifvit en mångsidig och i det hela öfvertygande belysning i tillägget till sin förra praefatio (nu pag. XXX ff.), hvilken tyvärr — af typografiska eller stereotypografiska skäl — oändrad återgifvits med sitt numera betydligt omformade handskriftsstemma.

De nya handskrifter Hosius nu självständigt granskat, delvis själf jämfört, äro **A**shburnhamensis, **Z** Parisinus bibl. nat. 10314, **E**rlangensis, fragment i Parisinus 10403 (**Q**), **P**arisinus 7502 (den förra P har fått beteckningen *Π*) samt några andra. Hosius ådagalägger att de förut af honom använda BC liksom A hänstamma från Z, efter det denna handskrift undergått korrektur. Z och Q stå nära **M**ontepessulanus. P liknar **V**ossianus i de 8 första böckerna, men beror därefter af M, afskrefs således antagligen ur samma handskrift som M, men senare, då M undergått korrektur från en codex liknande V, hvilka korrekturer dock mot verkets slut förbisågos i P. Närmast P står den andra Vossianus, XIX f. 63 (**U**). Ordningen i textkonstitutionen är då denna: M och Z, därefter P och U, så V (hvilken Heinsius gaf första rummet). Texten är fortfarande konservativt hållen, och sin åsikt om Pauli recension bibehåller och förstärker Hosius (p. LI). Nya försök i bedömandet af handskrifter upptagas till pröfning, men konjekturer nämnas sparsamt och intagas högst sällan i texten.

De båda företalen äro med all sin detaljrikedom så till vida bristfälliga, att de icke med tillräcklig fullständighet och öfversiktlighet upptaga de ställen, på hvilka utgifvaren stöder sin uppfattning af handskrifternes slutliga värde. I detta afseende hänvisas vi till uppsatser annorstädes. Så t. ex. anföras (p. XV) ur *M* ensam I 534 *de*, hvilket dock återfinnes i den nu använda Z, likaså II 392 *descendens*, III 149 *non*, 433 *vibrare*, IV 562 *iuguli* MZP.

Naturligtvis kan man tvista om flere i texten tagna läsarter. Jag anför blott några exempel på varianter, som möjligen kunnat föredragas eller åtminstone icke bort utan vidare förkastas: ur

Gemblacensis (p. XVI) VI 137 *gemit*, VII 3 *currum*, VIII 454 *sors*, 642 *vis;* ur *II* VI 43 *campis;* ur båda VI 237 *tenentem;* ur N V 300 *virum* (hjälte), VI 420 *digna;* ur MZP[1]U VI 312 *laborum* (vedermöda); ur MZ P1 V VI 565 *figens;* ur MZ V VIII 567 *adpellere;* ur G (M) VIII 756 *mobile* (jfr. 754 *pendebat* och 839). Heinsii konjektur VIII 638 *vir ferre* synes mig lika lätt som nödvändig. VI 18 bör kanske läsas *vel montis turribus* (jfr. 38 *montes*) och VI 535 *nigro fragrantia fumo*.

Hosius' nya upplaga har icke mycket påverkats af andra arbeten på detta fält, och har väl därför att vänta skarp kritik från en del håll. Mig synes han hafva i det mesta gjort hvad han kunnat och bort.

Helsingfors.

F. Gustafsson.

Roman Dyboski, Tennyson's Sprache und Stil. (Wiener Beiträge zur englischen Philologie, XXV. Band.) Wien u. Leipzig 1907, W. Braumüller. XXXVII + 544 s. Preis 15 mark.

Mit grosser freude heisse ich diese ausserordentlich fleissige arbeit willkommen als die ausführlichste und reichhaltigste darstellung der sprache und des stils eines neuenglischen dichters, die wir bis jetzt besitzen. Der verfasser, ein schüler Heinzels und Schippers, hat keine mühe gespart, um sein buch zu einem würdigen «tribut ausländischer bewunderung auf dem grabe des grossen meisters englischer sprache und dichtung» zu machen.

Nach einer biographischen einleitung (s. I—XXXVII) werden auf 533 seiten die syntaktischen, stilistischen und lexikographischen eigentümlichkeiten Tennysons eingehend behandelt. Dabei wird aber das hauptgewicht immer auf das stilistische gelegt, und in dem ersten, der überschrift nach rein syntaktischen teil, findet man sehr vieles, das vielmehr stilistischer als rein sprachlicher natur ist (prolepse, aposiopese, oxymoron, u. dgl.). Diejenigen sprachlichen erscheinungen, die mit dem dichterischen ausdruck nichts oder sehr wenig zu schaffen haben, interessieren den verfasser offenbar sehr wenig, und ein sprachforscher, der das buch aufschlagen möchte um zu sehen, wie Tennyson sich zu einer der gewöhnlichsten morphologischen oder syntaktischen erscheinungen verhält (ob er z. b. *lighted* oder *lit* sagt, ob man bei ihm *of which* oder *whose* findet, ob er den sog. split infinitive verwendet, u. dgl.) würde vielleicht recht oft im stiche gelassen werden. Wer dagegen die sprache als ausdrucksmittel

poetischer gedanken studieren will, der findet bei Dyboski eine fülle der interessantesten und scharfsinnigsten ausführungen, sehr oft mit schlagenden parallelen aus griechischer und altnordischer litteratur, die von grosser belesenheit zeugen. Nur ausnahmsweise kommen die vergleiche des verfassers gesucht und unnatürlich vor, wie wenn er s. 410 sagt, dass T.s «Pleasure who flaunts on her wide *downway*» dem Shakespeare'schen «the primrose way to the everlasting bonfire» nachgebildet ist. Als besonders wertvoll möchte ich den lexikalischen teil, s. 456 ff., hervorheben, der sehr viele beobachtungen semasiologischer natur enthält und die lieblingsausdrücke des dichters vielseitig beleuchtet.

Die meisten der folgenden einzelaussetzungen gehen darauf aus, zu zeigen, dass der verf. nicht immer mit dem alltäglichen englischen sprachgebrauch vollständig vertraut ist, so dass er bisweilen ganz gewöhnliche erscheinungen aus der umgangssprache mit poetischen blumen zusammenstellt.

S. 3 *strange and cold, strange and pleased* aus den dialektgedichten (vgl. das überaus gewöhnliche *nice and warm*) kann doch gar nicht mit solchen fällen von «parataxe für hypotaxe» wie «airing a snowy hand and signet gem» (= with . . . on it) verglichen werden. — S. 5 wird eine ganz natürliche wendung wie «to purchase his own boat» mit hochpoetischen ausdrücken wie «he blew the swoll'n cheek of a trumpeter» (= blew up his cheek to make it look swollen like a trumpeter's) auf gleiche linie gestellt (prolepse). — S. 25 *the wherefore, the great Hereafter*, nicht speziell Tennysonisch. — S. 36 steht als beispiel «verbaler wendung statt einer erwarteten substantivischen» «pass on! the sight *confuses*» statt *is confusing*, wo der verf. doch eine art von entschuldigung für diese merkwürdige classification macht. — S. 57: unerklärlich bleibt dem verf. das *shall* in «the statesman that shall jeer and fleer at men, makes enemies for himself and for his king»; aber dieses *shall* ist doch gar nicht selten in solchen relativsätzen, die eine bedingung enthalten; auf den tickets des British Museums steht: «Permission to use the Reading-Room will be withdrawn from any person who *shall* write or make marks on any part of a Printed Book», und Kipling schreibt: «And that wife that *shall* keep it [the law] may prosper, But the wife that *shall* break it must die». — S. 60 ff. wird zu der lehre von den «aktionsarten» recht vieles gestellt, das damit doch herzlich wenig zu thun hat, z. b. «the limes *are* tall» für *appear*. — S. 71 wird als «ganz singuläres beispiel» «die kühne substantivierung eines infinitivs» angeführt: «oft we saw the *glisten* of ice»; das ist aber doch nicht so ganz singulär: das NED hat vier weitere beispiele desselben substantivs, und die ganze bildungsart von subst. = verbum ist ja im englischen ungemein häufig, vgl. mein «Growth and Structure» 166 ff.; der verf. hat ja auch selbst s. 25 viele ähnliche beispiele verzeichnet. — S. 71 wird «went

nutting» als etwas für T. besonderes angeführt und gesagt «das gewöhnlichere *a-* fehlt, was der wendung partizipiales aussehen gibt» — aber dieses *a-* fehlt ja jetzt immer in der gebildeten umgangssprache und in der gewöhnlichen schriftsprache (wo man aber gew. *out* nach *go* hat). — S. 78 wird der gebrauch von partizipien statt adj. besprochen: *chasten'd* für *chaste*, *soften'd* für *soft*, und dann wird gesagt: «ein kapitales dialektbeispiel schliesslich ist «a *niced* red faäce». Es ist wohl mehr als zweifelhaft, ob es ein verb *to nice* gibt: wir haben hier vielmehr mit dem gewöhnlichen rein phonetischen zusatz eines *t* nach *s* zu thun, wie in [wᴀnst] für *once*; verschiedene beispiele von *nyst*, *nicet*, *niced* aus dem vulgärengl. sowie von anderen *t*-zusätzen habe ich in Studier over eng. kasus 1891 s. 198 gesammelt. — S. 129 wird es als «krampfhaft», bezeichnet, wenn T. «eine temporalbestimmung unterwegs in eine zusammensetzung einpackt und mitnimmt» in «*winter-clad* in skins». Ist das aber wirklich so sonderbar? Aus dem gew. *winter-clothes* löst sich doch ganz einfach das ptz. aus, und das ganze ist von den s. 412 behandelten fällen *summer-rich*, *autumn-changed*, *June-blue* nicht sehr verschieden. — S. 131 scheint Dyboski die bedeutung von *abroad* = ‚widely apart' nicht gefasst zu haben, ganz wie in Keats, Hyp. II 89 «Thea spread abroad her trembling arms». — S. 134 *million* in «hundred million spheres» ist nicht kollektiver singular, sondern ein adjektivischer gebrauch wie ja ganz gewöhnlich; vgl. two *thousand* years. — S. 198 *there and then* in der bedeutung ‚at once, immediately' ist in der gewöhnlichen sprache durchaus üblich. — S. 295: dasselbe gilt von *tell one sister from the other* und von *crow* s. 312. — S. 399 *appraise* ist doch nicht eine von Tennyson gebildete kontamination von *praise* und *approve*, sondern ganz gewöhnlich in der bedeutung ‚estimate'; der ganze paragraph enthält eine bunte sammlung verschiedenartiger erscheinungen. — Schliesslich bemerke ich, dass Longfellow's «There was a time when I was very small» nicht, wie es s. 515 angegeben wird, «from German», sondern «from the Danish» (Baggesen) ist.

Gentofte bei Kopenhagen, august 1907.

Otto Jespersen.

Thesaurus linguae latinae.

Af K. Wulff.

Paa de sammensluttede Akademiers sidste Aarsmøde i Wien gjordes ogsaa den græske Thesaurus til Genstand for Forhandlinger, og der nedsattes en Kommission for nærmere at overveje Spørgsmaalet. Naar man overhovedet har kunnet tænke sig, at en saadan Kodifikation af hele den græske Ordskat laa indenfor Mulighedernes Grænse, skyldes det utvivlsomt de Erfaringer, man har gjort med Thesaurus linguae latinae; det har gennem disse Arbejder vist sig, at selv de Vanskeligheder, der skulde synes uovervindelige, kan besejres, og de har tillige vist den Vej, ad hvilken man kan naa til et bedre Resultat, end man før var berettiget til at vente. En græsk Thesaurus vil utvivlsomt møde Vanskeligheder, som den latinske ikke har kendt: Sprogets overordentlige Rigdom, dets Splittelse i mange Dialekter, Litteraturens Omfang, der er omtrent ti Gange saa stort som den romerskes, og dens Udstrækning over et endnu langt større Tidsrum. Paa den anden Side har ogsaa den latinske Thesaurus haft sine store Vanskeligheder, som den græske vil blive sparet for; medens den paa en Maade kan betegnes som Forarbejde for den græske, har den selv ikke kunnet lære meget af vor Tids andre lexikografiske Storværker, den Grimmske Ordbog, The New English Dictionary, Schweizerisches Idiotikon: Stoffets Forskellighed betinger de vidt forskellige Arbejdsmethoder. I Modsætning til disse Værker, som bearbejder levende Sprogs Ordforraad, og hvis Stof derfor er uudtømmeligt, har det latinske Lexikon sit ganske vist store, men dog bestemt afgrænsede Arbejdsfelt; er dette paa den ene Side en Lettelse, saa mangler man til Gengæld, hvor det drejer sig om et dødt Sprog, Muligheden for ved Iagttagelse af det talte Sprog at supplere, hvad man paa Grund af den skriftlige Overleverings Ufuldstændighed savner, og ad denne Vej at forklare, hvad der er dunkelt. Og medens de nævnte Værker væsentlig kun skal tjene Linguistiken, skal den latinske Thesaurus foruden at være et Hjælpemiddel for Sprogvidenskaben — den latinske, den indoeuropæiske og den romanske — byde Materiale for Studiet af alle den latinske Filologis mange Grene; den skal derfor

forarbejde sit Stof ud fra alle disse forskelligartede Synspunkter, og netop fordi det er saa bestemt afgrænset, kan og maa man af den vente en langt større Fuldkommenhed end af de andre Ordbøger. Thesaurus linguae latinae var det første Værk i sin Art, den har selv maattet uddanne sig sin Methode; hvis Filologien faar sit næste store Ønske om en græsk Thesaurus opfyldt, vil denne, hvad enten hele Stoffet skal sammenfattes i eet stort Værk eller, som Diels mener, deles i ti Dele efter de forskellige Litteraturarter, kunne følge de nu viste Veje og benytte de først nu uddannede Hjælpemidler, saaledes som den ægyptiske Ordbog har gjort. Thesaurus linguae latinae faar derved foruden sit selvstændige videnskabelige Værd en ganske særlig methodologisk Interesse, som kun kan forøges ved de Planer, der nu er oppe, og hvis Udførelse, hvis den viser sig at være mulig, vil betyde et uberegneligt Fremskridt for Videnskaben.

Til den videnskabelige Lexikografi, der gør det til sin Opgave, ikke at være et Hjælpemiddel til Oversættelse fra et Sprog til et andet, men at give en udtømmende videnskabelig Beskrivelse af et Sprogs Ordforraad og dets Historie, blev Grunden lagt i det 16de Aarhundrede af Robertus Stephanus; hans Thesaurus linguae latinae (2den Udg. Paris 1543, 3 Bind i stort Folio), det første Værk, der bar dette Navn, maatte ifølge Sagens Natur være mangelfuldt, skønt flere betydelige Filologer havde ydet Bidrag til den; den blev som Henricus Stephanus' græske Thesaurus udgivet paany flere Gange, men uden som denne at blive væsentlig forbedret; det var da naturligt, at det store Opsving, Filologien tog navnlig i den sidste Del af det 18de Aarh., maatte fremkalde en levende Trang til at faa en Afløser for den.

Den første, der offentligt fremsatte en Plan til Tilvejebringelsen af en mere tidsvarende latinsk Thesaurus, var G. D. Köhler, Rektor i Detmold; i en til Fr. Aug. Wolf henvendt Afhandling «Ueber die Einrichtung eines Thesaurus der lateinischen Sprache», der i 1820, Aaret efter Forfatterens Død, blev trykt i Wolfs «Litterarische Analekten» (IV p. 307—369), paaviste han med et rigt Materiale, hvor mangelfulde de foreliggende latinske Lexika var, hvorefter han udførligt udvikler de Principer, efter hvilke et saadant nyt Værk maatte udarbejdes. Han gør bl. a. opmærksom paa, hvor meget værdifuldt Materiale Indskrifterne, Scholierne og Kirkefædrene indeholder, paa Egennavnenes Betydning for Semasiologien og fremfor alt paa Nødvendigheden af at samle et saa fuldstændigt Materiale som muligt, baade for

Bøjningsformernes, Betydningsudviklingens og den syntaktiske Brugs Vedkommende, ligesom han med Vægt hævder Kronologiens Betydning som ledende Motiv; det er da ogsaa væsentlig de i denne interessante Afhandling fremsatte Principer, der i videre Udførelse senere er blevet fastslaaede af den lexikologiske Methodologi. Köhler retter til Slut den Opfordring til Wolf, at tage sig af Planen: han maatte bedre end nogen anden være i Stand til at skaffe den det fornødne Antal af kvalificerede Medarbejdere; men Wolf mente ikke mere at kunne paatage sig dette — han var da 61 Aar gammel. I en Efterskrift til Artiklen meddelte han, at han selv 20 Aar tidligere havde haft en lignende Plan om at samle 10 eller flere Videnskabsmænd i Tyskland, Holland, Frankrig, Italien og England om denne Opgave; de skulde samle Materiale fra hele den romerske Litteratur lige til Latinens Forsvinden som levende Sprog og stille det til Raadighed for en selvvalgt Redaktør. Dette Projekt blev ivrigt drøftet i mange Aar (navnlig med Ruhnken) — i saa mange, at man tilsidst mente at maatte overlade dets Udførelse til yngre Kræfter; nu opfordrede han den nye Generation til at føre det ud i Livet.

Wolfs Anbefaling bragte dog ikke Sagen videre, og der gik 37 Aar, inden den blev taget op paany. I Aaret 1857 stillede Kong Maximilian II af Bayern 10,000 Gylden til Raadighed i dette Øjemed, en Sum, som antoges for tilstrækkelig for de 10 Aar, som skulde medgaa til Forarbejderne, og til Honorarer; Halm, Ritschl, Fleckeisen og den da 20-aarige Privatdocent i Bonn, Franz Bücheler, der var udset til Redaktør, udarbejdede i Foraaret 1858 en detailleret Plan og kom overens med Forlæggeren (Teubner); i September samme Aar kunde Halm paa Filologmødet i Wien fremkomme med en udførlig Redegørelse, der blev modtaget med den største Tilslutning, og meddele, at man i nær Fremtid vilde søge Medarbejdere. Planen gik ud paa følgende[1]: til Hovedforfatterne indtil den augusteiske Tid skulde der udarbejdes og udgives Speciallexika, fra de øvrige indtil det 6te Aarh. e. C. vilde man samle det vigtigste ud, og paa Grundlag af dette Materiale skulde «hvert enkelt Ords Historie skrives»; dertil skulde ogsaa de beslægtede Sprog, navnlig de romanske Døtresprog, yde deres Bidrag; Egennavnene skulde udgives som et særligt Onomastikon, redigeret af Hübner. Til at gennemføre Foretagendet ventede man Hjælp fra de filologiske Seminarer og

[1] Verh. d. 18. Philologenvers. zu Wien 1858 p. 6—14.

fra Gymnasierne, der gennem lexikografiske Programafhandlinger kunde skaffe meget værdifuldt Materiale til Veje — en Tanke, som allerede Wolf havde udtalt. Komiteen var dog ikke blind for, at det maaske egentlig var lidt for tidligt: Corpus inscriptionum var først lige paabegyndt, og af de færreste Forfattere havde man tilfredsstillende Udgaver; desuden ventedes der en ny Udgave af Forcellini. Ikke desto mindre mente man ikke at skulle udsætte Paabegyndelsen af Arbejdet, Vanskelighederne lod sig nok overvinde.

Dette viste sig imidlertid at være umuligt; Kommissionen kunde tilsidst ikke blive enig, man kunde ikke skaffe Bücheler et Professorat i München, og da endelig den italienske Krig truede med at bryde ud, blev Løftet om de 10,000 Gylden taget tilbage, og saaledes strandede Sagen. Forgæves søgte Martin Hertz i 1862 og 1863 at bringe den paa Tale igen paa Filologmøderne, for at der fra disse skulde indgives en Petition om Understøttelse til Regeringen; Halm modsatte sig det saa bestemt, at Hertz maatte afstaa fra sit Forehavende.

I de følgende 20 Aar, i hvilke Thesaurustanken hvilede, udførtes der indenfor den latinske Filologi et stort Arbejde; medens man hidtil kun af de færreste Forfattere havde haft gode kritiske Udgaver, der kunde danne et tilfredsstillende Grundlag for en Thesaurus, udgaves nu en Mængde Værker af den ældre Litteratur paany, medens en Del af Kirkefædrene udkom i Corpus Vindobonense, et Foretagende, der var en direkte Følge af Halms Bestræbelser i 1858; disse fortræffelige Udgaver med gode Indices verborum suppleredes af de ikke mindre værdifulde i Monumenta Germaniae historica. Samtidig udkom Keils Grammatici latini, Samlingerne til Corpus glossariorum gjorde hele den hidtil ubenyttede Skat af gamle Vokabularer tilgængelig, og Corpus inscriptionum med sine rige Indices muliggjorde Benyttelsen af det saa enestaaende vigtige Indskriftmateriale i en Udstrækning, uden hvilken man aldrig kunde faa en Thesaurus i Ordets egentlige Betydning. Samtidig og tildels som en Følge af denne Udvikling blev et videnskabeligt latinsk Lexikon mere og mere uundværligt; thi den nye Forcellini-de Vit, der udkom 1858 og de følgende Aar, viste sig snart at være lidet tidsvarende og alt andet end fyldestgørende. Ikke blot for Textkritiken og Exegesen var en langt mere fuldstændig og nøjagtig Ordbog et uundværligt Hjælpemiddel: derved, at nu et saa rigt Sprogstof forelaa i renset og videnskabeligt bearbejdet Skikkelse, var det blevet muligt at ud-

vikle en latinsk Sprogvidenskab paa et fast og solidt Grundlag som aldrig før; og en saadan latinsk Linguistik var ikke alene et almindeligt videnskabeligt Krav, den havde ikke sit Værd alene i sig selv: for den klassiske Filologi var den en Nødvendighed, den var det for den indoeuropæiske Sprogvidenskab, og fremfor alt havde den unge romanske Filologi et uafviseligt Krav paa at faa en fast Basis for sit Studium af Latinens Døtresprogs Historie. Det første Skridt i denne Retning maatte være en fuldstændig Bearbejdelse af hele det latinske Sprogstof, hvori alle Sider af Sprogudviklingen blev belyst. Det var da paa det rette Tidspunkt, at Wölfflin, Halms Efterfølger ved Universitetet i München, 1882 med sin Afhandling «Ueber die Aufgaben der lateinischen Lexikographie» (Rh. Mus. N. F. Bd. 37 p. 83—123) indledede den Kampagne, som han med saa stor Energi og saa store Ofre af Tid, Kræfter og Penge har fortsat, indtil Tilvejebringelsen af Thesaurus linguae latinae forelaa som en Kendsgerning.

Havde Wölfflin i denne Afhandling først slaaet til Lyd for sin Plan, saa var Opgaven derefter den at paavise de Veje, ad hvilken den lod sig realisere; dette mente han bedst at kunne gøre ved at indrette «eine grossartige Versuchsstation» med et Tidskrift som Organ. Med en aarlig Understøttelse fra Akademiet i München begyndte han da i 1883 foreløbig for tre Aar Udgivelsen af sit «Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik mit Einschluss des älteren Mittellateins. Als Vorarbeit zu einem (siden 1900 «als Ergänzung zum») Thesaurus linguae latinae herausgegeben von Eduard Wöfflin» (aarlig fire, senere kun to Hefter). Sit Program udviklede han i Forordet til Archivets første Bind: Maalet maatte være at bevæge videnskabelige Selskaber til at paatage sig at udføre den Opgave, som private aldrig vilde kunne magte; thi kun naar dette skete, kunde man naa et Resultat, der aldrig vilde tabe sit Værd; for at faa alt med, der kunde blive af Betydning, baade grammatisk, orthografisk, semasiologisk og stilistisk, var det nemlig nødvendigt til Udarbejdelsen for hvert Ord at undersøge hvert enkelt Sted, hvor det var overleveret i Litteraturen (derunder indbefattet Indskrifter, Papyri, Love, diplomatiske Dokumenter o. l.) fra den ældste Tid ned til Karl den Store, og dette uhyre Arbejde maatte ikke være afhængigt af enkelte Personer, ved hvis Død det hele kunde gaa i Staa. Endvidere maatte Projektet, inden man skred til Udførelsen, ikke blot drøftes theoretisk fra alle Sider, men ogsaa

prøves i Praxis, og denne Opgave skulde «Forsøgsstationen» løse; i dette Øjemed inddeltes hele den ældre Litteratur og de vigtigste senere Forfattere indtil Hieronymus og Augustin samt enkelte endnu senere i ca. 250 Dele; hver af disse tildeltes en frivillig Medarbejder, hvis Opgave det var at gennemlæse sit Pensum og udskrive alle vigtige Steder, hvor visse opgivne Ord forekom, hvorpaa hans Samlinger afleveredes til Archivets Redaktion. Paa Grundlag af det saaledes indvundne Materiale udarbejdede man grammatiske, kulturhistoriske og navnlig lexikografiske Prøveartikler for ad denne Vej at høste de nødvendige Erfaringer; en Del af disse Artikler blev aftrykt i Archivet Side om Side med saadanne, der drøftede theoretiske Spørgsmaal (f. Ex. Gröber: «Sprachquellen und Wortquellen des lateinischen Wörterbuches» I p. 35—67; sammes «Vulgärlateinische Substrate romanischer Wörter» fortsat gennem flere Bind; Sittl: «Zur Beurtheilung des sogenannten Mittellateins» II p. 550 ff.; Thurneysen: «Die Etymologien des Thes. ling. lat.» XIII p. 1—40; Wölfflin: «Die alten und die neuen Aufgaben des Thes. ling. lat.» IX p. 3—16 og en Række andre Artikler af samme Forfatter); andre lignende Afhandlinger blev udgivne i Programmer, til Brug for hvilke Seddelmaterialet udlaantes.

Med den tredje Aargang skulde efter den oprindelige Bestemmelse Archivet gaa ind; for imidlertid at føre de paabegyndte Arbejder til Ende, udgaves der endnu et fjerde, og efter dette fulgte et femte: Akademiet havde fordoblet sit Aarsbidrag til 1000 Mk., saa at Wöfflin til Trods for de store personlige Ofre, det krævede af ham (hvor store Vanskelighederne var, fremgaar med al ønskelig Tydelighed af Redaktionens Aarsberetninger i Tidskriftet), besluttede sig til at fortsætte det endnu et Aar; Abonnentantallet var da ogsaa vokset saa meget, at der var Haab om, at Foretagendet snart vilde kunne bære sig. Men i Juni 1890 meddelte Wölfflin, at dette vilde blive det sidste Bind, hvis ikke en anden overtog Redaktionen; inden Aarets Udgang var der imidlertid atter sket Ting, som bevægede ham til selv at fortsætte det, og dermed var ogsaa, skønt Akademiets Tilskud bortfaldt i 1892 for at overdrages til Krumbachers «Byzantinische Zeitschrift», den Tid forbi, da det maatte kæmpe sig frem fra Aar til Aar.

Havde Wölfflin forstaaet at vække en mægtig Interesse for Thesaurustanken, saa blev det dog ikke ham, der gav det direkte Anstød til dens Virkeliggørelse. I Efteraaret 1889 holdt Martin

Hertz paa Filologmødet i Görlitz[1] et Foredrag om dette Spørgsmaal og udtalte det Haab, at Akademierne i Berlin, München og Wien, eventuelt ogsaa andre lignende Institutioner vilde komme overens om at føre Projektet ud i Livet; ikke længe efter lykkedes det ham at interessere Berlinerakademiet og den preussiske Regering for det, den preussiske Kultusminister Gossler lovede at overveje Sagen nøjere, og han holdt Ord. Et Aar efter, i Februar 1890, afholdtes der i Kultusministeriet en Konference, hvori foruden Hertz deltog Althoff som Ministeriets Repræsentant, Mommsen, Vahlen og Diels paa Akademiets Vegne; Resultatet af Forhandlingerne blev, at det overdroges Hertz at udarbejde en Indstilling, der skulde forelægges Akademiet i Berlin; dette skete efter Samraad med Dziatzko, Hartel, Keil, Bücheler, C. F. W. Müller og Wölfflin i Juli 1891[2]. Efter Hertz's Beregning skulde Materialet, der maatte opbevares i en særlig i dette Øjemed oprettet «Centralstelle», kunne samles i Løbet af sex Aar efter Forarbejdernes Begyndelse; med to Assistenter, der helt ofrede sig for dette Arbejde, og syv andre Hjælpere, maatte man dernæst i 12 Aar kunne faa de ti Bind à c. 1200 Sider, som Thesaurus skulde udgøre, udgivet med en Bekostning af alt i alt 500,000 Mk., naar Indtægterne beregnedes til 120,000—150,000 Mk. Materialet skulde for alle sjældnere Ords Vedkommende være fuldstændigt for alle Forfattere indtil det 2det Aarh. e. C., for de hyppigere forekommende maatte man samle et Antal typiske Exempler, ligesom af den senere Litteratur indtil Isidor kun det vigtigste skulde samles ud. Akademiet udtalte i sin Betænkning om denne Plan, som det i det hele sluttede sig til, at den kun vilde kunne gennemføres, naar Staten tog Udførelsen i sin Haand, men dette kunde og burde ogsaa ske i Tyskland; det var dog ikke tilstrækkeligt, at hele Litteraturen kun blev excerperet, alle vigtigere Forfattere maatte forarbejdes til et absolut fuldstændigt Seddelmateriale, kun for de mindre vigtige af de senere Skribenters Vedkommende kunde man nøjes med mindre; til at udarbejde Værket maatte der ansættes 8—10 Lærde, som i 10—12 Aar kun havde dette Arbejde, og derved vilde Udgifterne komme til at beløbe sig til mindst 1,000,000 Mk., en Udgift, man dog ikke burde vige tilbage for.

Efter to Aars vanskelige Forhandlinger var man naaet saa

---

[1] Verh. d. 40. Phil.-Vers. zu Görlitz 1889, p. 8 ff.
[2] Berliner Akad. Sitzungsber. 1891 p. 671 ff., Arch. VII p. 507 ff.

vidt, at Wölfflin, Bücheler og Leo kunde forelægge en detailleret Oversigt over Arbejdets Organisation og de pekuniære Ofre, det vilde kræve, for en Konference i Berlin, hvor Diels, Wilamowitz, Ribbeck, Wölfflin og Hartel mødte som Repræsentanter for Akademierne i Berlin, Göttingen, Leipzig, München og Wien; den her d. 21.—22. Oktober 1893 udarbejdede Plan blev henimod Slutningen af dette Aar underskrevet af de fem Akademier, og dermed var Foretagendet endelig sikret. Efter at de sidste Anordninger var trufne paa et Delegeretmøde i Göttingen i Maj 1894, kunde man da straks begynde paa Arbejdet efter følgende Plan[1]: Til Udførelsen skulde der medgaa c. 20 Aar, nemlig 5—7 Aar til Materialets Samling og Ordning, de øvrige 12—15 Aar til den egentlige Udarbejdelse af Værket; Omkostningerne beregnedes til 605,000 Mk., hvoraf hvert Akademi aarlig skulde udrede 5000, medens Forlæggeren (Teubner) foruden at bære Udgifterne ved Udgivelsen skulde betale de resterende 105,000 Mk.; Berliner Akademiet havde 3 Aar før regnet med 1,000,000 Mk., hvilket endda næppe er mere end Halvdelen af den Sum, der vil være medgaaet, naar det hele Arbejde er afsluttet. De Penge, som bruges ud over det beregnede, udredes dels af de fem Akademier, dels har i de senere Aar flere tyske Regeringer, der ikke var Deltagere i Foretagendet, ydet større eller mindre Tilskud til Thesauruskassen (Baden, Würtemberg, Elsass-Lothringen, Hamburg), Teubner har stillet en betydelig aarlig Sum extra til Raadighed, og ogsaa fra Privatfolk (navnlig Wölfflin) har man modtaget større Beløb. Arbejdet ledede af et Direktorat bestaaende af Leo, Wölfflin og Bücheler med to Sekretærer under sig (den ene af disse, Dr. O. Hey, er endnu Sekretær for Thesaurus); Akademiernes Delegerede, der aarlig træder sammen til en Konference, fungerer som Tilsynsraad — det er for Tiden Diels, Leo, Brugmann (tidligere Ribbeck), Wölfflin og Vollmer; Wiener-Akademiets nylig afdøde Delegerede W. v. Hartel vil sandsynligvis blive efterfulgt af Gomperz. Materialet skulde være fuldstændigt for alle Forfattere indtil Antoninerne, de vigtigste af Indskrifterne og enkelte senere Skribenter, der var særlig typiske for deres Tid og Stilart (Apul., Dele af Tert., Aug. civ.); fra alle de øvrige Sprogmindesmærker indtil de to Gregorer og enkelte endnu yngre, skulde det vigtigste samles ud.

Den første Opgave var nu at revidere de Texter, der skulde

[1] Diels: Verh. d. 49. Phil.-Vers. zu Köln 1895, p. 24—26.

lægges til Grund, et Arbejde, der udførtes af en Mængde Lærde i og udenfor Tyskland; alle usikre Konjekturer fjernedes, de vigtigste Varianter udskreves i Marginen, og paa vanskelige Steder vedføjedes der korte orienterende Bemærkninger; flere Forfattere maatte udgives nyt for Thesaurus og tildels paa dennes Bekostning, saaledes Fronto, Manil., Cels., Ps. Apul. herb., Chiron. For Ciceros Taler og filosofiske Skrifter, Caesar, Tacitus, Vulgata og Juristerne havde man fuldstændige Specialordbøger (Merguet, Meusel, Greef, Dutripon, Vocabularium iurisprudentiae udg. af Berlinerakademiets Savigny-Stiftung, dertil Dirksen og Eicherts Justinlexikon), der kunde klippes i Stykker og saaledes indlemmes i Materialet, for en Række andre Forfattere og en Del af Corpus inscriptionum kunde man benytte de foreliggende Indices verborum, for atter andre skænkede en Række Filologer mere eller mindre fuldstændige private Samlinger til Thesaurus (saaledes fik man hele Ammians og Commodians Ordforraad i Seddelmateriale som Gave). Alle de øvrige af de senere Forfattere, officielle og diplomatiske Dokumenter, Indskrifter, Papyri og Mønter excerperedes, d. v. s. de blev gennemlæst af Fagmænd, der ud fra semasiologiske, grammatiske og stilistiske Synspunkter paa Sedler udskrev alle de Ord med saa meget af Omgivelserne, som var nødvendigt for Forstaaelsen, der kunde tænkes at være af Betydning; dette Arbejde fortsættes stadig og i bestandig større Omfang, for en stor Del af Medarbejderne ved Thesaurus; paa samme Maade excerperedes ogsaa en stor Del af den moderne grammatiske og lexikografiske Litteratur for at Thesaurus kan henvise til denne. — Medens Berliner-Akademiet i sin Tid havde foreslaaet at skaffe det fuldstændige Materiale for den ældre, og de udvalgte Dele af den yngre Litteratur til Veje paa samme Maade, som det sker ved Juristordbogen, nemlig ved at skære to Exemplarer af hver Text i Stykker, saa at man faar hvert Ord for sig, der saa klæbes paa hver sin Seddel med Vedføjelse af Citatet, valgte man nu den «Meuselsche Verzettelung», der ogsaa benyttes ved Udarbejdelsen af den ægyptiske Thesaurus; den foretages paa følgende Maade: de reviderede Texter afskrives med de vedføjede adnotationes Stykke for Stykke paa c. 11 × 17 cm. store Sedler, der hver kommer til at indeholde et Afsnit paa mellem 65 og 85 Ord; øverst til venstre angives Forfatterens Nummer i Thesaurusbibliotheket, der er ordnet kronologisk, til højre derfor hans og Skriftets Navn, Bog, Kapitel og Paragraf, resp. Side og Linie; øverst til højre bliver en Plads aaben til Lemmaet, og i

det nederste Hjørne til venstre angives Antallet af de Ord, som staar paa Sedlen. Efter en Revision foretaget af Sekretæren fremstilles nu hver Seddel hektografisk i ligesaa mange Exemplarer, som den indeholder Ord, og paa hver af disse hektograferede Sedler udhæves ved Understregning i fremadskridende Rækkefølge et Ord, der som Lemma skrives i det øverste Hjørne til højre. Paa denne Maade fik man hvert Ord paa hvert Sted, hvor det findes hos hver Forfatter, paa en Seddel for sig og i hele den Sammenhæng, hvori det staar; ogsaa dette Arbejde fortsættes stadig, og det er Meningen, at Excerpterne efterhaanden helt skal erstattes af saadan «Verzettelung». For Tiden arbejder man saaledes med Tertullian og de Dele af Cicero, for hvilke man foreløbig kun har Merguets Lexikon; da Citaterne i dette ikke er ordnede efter Betydningen men efter rent ydre Forhold og ofte er for korte til, at Betydningen paa hvert Sted kan ses med Sikkerhed, spildes der uhyre megen Tid med, at Artikelforfatterne maa slaa efter i Texten og udskrive Stederne paa særlige Sedler.

Det saaledes og ved Excerpering fremstillede Seddelmateriale samledes dels i Göttingen (Poesi og Indskrifter), dels i München (Prosaforfatterne) og ordnedes her alfabetisk for hver Forfatter for sig, saa at man fik et fuldstændigt eller ufuldstændigt Speciallexikon for hver. I Løbet af lidt over fem Aar var dette Arbejde saa vidt fremskredet, at man i Efteraaret 1899 kunde begynde paa Værkets Udarbejdelse; i Modsætning til den oprindelige Plan besluttede man sig da til at oprette et Centralbureau, hvor hele Arbejdet skulde udføres af fast ansatte Filologer, hvorved man undgik at splitte det værdifulde Materiale ved at forsende det til Medarbejdere, der opholdt sig paa forskellige Steder, og tillige opnaaedes der det, at Artikelbearbejderne stadig havde Adgang til hele Materialet ogsaa for alle andre Artikler og til Thesaurusbibliotheket, hvori alle de benyttede Texter, det vigtigste af den græske Litteratur og det nødvendige filologiske Apparat forefindes; og ikke den ringeste Fordel ved denne Ordning var det, at alle Medarbejderne uden at være bundne af anden Gerning kunde bearbejde Artiklerne direkte under Redaktionens Øjne og i stadig Berøring med hinanden. Materialet blev da installeret i Akademiets gamle Bygning i München, hvor Thesaurus indtil nu har haft Lokaler, forhaabentlig for snart at flytte til et mere egnet Sted. I dette Bureau bliver Thesaurus linguae latinae til, Seddelmaterialet maa ikke fjernes herfra; det udgjorde i 1899 c. $4^1/_2$ Million og udgør nu c. 6 Millioner Sedler, der ordnede al-

fabetisk for hver Forfatter for sig (medens Forfatterne er ordnede kronologisk) opbevares i Papkartoner og saaledes fylder Væggene i de fem store Rum; Livius alene fylder næsten en hel Væg, hans Ordforraad udgør 128 Kartoner à 1500—1800 Sedler.

Til at forarbejde dette Materiale ansattes der en Generalredaktør (Fr. Vollmer), en Sekretær (O. Hey) og 12 faste Assistenter; for Tiden beskæftiger Værket en Generalredaktør, Prof. Ernst Lommatzsch, der afløste Vollmer i 1905, en Redaktør (B. Maurenbrecher), en Sekretær (O. Hey), 13 Assistenter, 3 faste og flere midlertidige Hjælpearbejdere; Assistenterne er tildels Gymnasiallærere, der paa et eller flere Aar udsendes til München af den østrigske, preussiske, bayerske og sachsiske Regering; ogsaa fra fremmede Regeringer har man ventet Hjælp ved Udsendelse af saadanne Medarbejdere.

Arbejdet inddeltes saaledes, at man paa en Gang begyndte paa Vol. I (A—AM) og II (AN—BY), som udgaves jævnsides; det første Hefte kunde udsendes i Slutningen af 1901, Vol. I afsluttedes i Maj 1905, Vol. II i Juni 1906. Udgivelsen sinkedes i Begyndelsen noget af Egennavnene, der bearbejdes af en eller to særlige Assistenter; man havde af økonomiske og tekniske Grunde lige til det sidste tænkt at udelukke disse fra Thesaurus, men da Udarbejdelsen skulde begynde, besluttede man alligevel at optage dem; man havde da det fuldstændige Materiale fra hele den ældre Tid, og hvad der manglede, blev suppleret saa godt, som det lod sig gøre, ved Hjælp af de foreliggende Indices og ved ny Excerption. Ved Bearbejdelsen sammenfattedes de etymologisk sammenhørende til større Grupper, en Ordning, som dog viste sig at være umulig at gennemføre paa Onomatologiens nuværende Standpunkt, og som derfor blev opgivet, da de to første Bind var afsluttede; da man tillige havde lært, at Egennavnene ofte var langt senere at bearbejde end de almindelige Artikler, ændrede man samtidig de oprindelige Dispositioner saaledes, at der fra Vol. III af udgives et særligt Onomastikon, hvori Navnene i første Linie behandles fra den formelle Side; denne Del af Værket frembyder ganske særlige Vanskeligheder, da Materialet fra Indskrifterne, der her er langt det vigtigste, er udgivet saa spredt og stadig forøges ved næsten alle, selv de ubetydeligste nye Fund; tillige savner man her endnu mere end ved det øvrige Værk en græsk Thesaurus.

Seddelmaterialet er som nævnt ordnet alfabetisk for hver Forfatter for sig; efterhaanden som nu Artiklerne skal bearbejdes,

samler Officialen Materialet for hvert Ord sammen, udarbejder en Lemmaliste med Angivelse af Sedlernes Antal for hvert Lemma, og sammenligner den med Forcellini og Georges, for at der ikke af Vanvare skal kunne springes noget over; derefter udleveres det til den Assistent, som skal udarbejde Artiklen; naar denne er trykt, ordnes Seddelmaterialet kronologisk og opbevares da samlet og i den samme alfabetiske Rækkefølge som Thesaurusartiklerne, ikke mere som Speciallexika. Artiklerne, i hvilke der kun benyttes det latinske Sprog, disponeres saaledes: efter Lemmaet følger Etymologien; hvor det drejer sig om Derivata, henvises der til Stamordene; for disse anføres, for saa vidt Etymologien kan angives med Sandsynlighed, de nærmest beslægtede Ord i og udenfor Latinen, navnlig tages der Hensyn til de italiske Dialekter; ved denne etymologiske Del, som udarbejdes af Thurneysen i Forening med Schulze (deres Etymologier betegnes ved *Th.*), haaber man at kunne udrydde de i de moderne latinske Ordbøger gængse, oftest urigtige og hyppigt ganske meningsløse Etymologier, der for en stor Del gaar tilbage til det 1662 af Vossius udgivne Etymologicum linguae latinae. Derimod skal Thesaurus ikke kunne erstatte et etymologisk Lexikon; der bydes kun saadanne nogenlunde sikre Etymologier, der kan belyse Ordets oprindelige Betydning; usikre Formodninger og al Diskussion er udelukket. Derefter følger etymologiske Forsøg fra den antike Literatur, derpaa Ordets Former, Orthografi og Prosodi, for saa vidt der er noget at bemærke herom, ligeledes de almindelig brugte Kompendier; sjældnere Former belægges med alle Steder. Derefter anføres Oldtidsforfatteres Udtalelser om Ordets Betydning, herunder Glosserne og de græske Ord, for hvilke det bruges i Oversættelser; for hvert Ord angives endvidere den første Forfatter, hos hvem det er overleveret, i interessante Tilfælde ogsaa saadanne, som undgaar at bruge det eller har særlig Forkærlighed for det; navnlig lægges der ogsaa Mærke til, om det eller enkelte af dets Former mangler i enkelte af Sprogudviklingens Perioder, Dele af Riget eller Stilarter, om det kan paavises helt eller overvejende at tilhøre enten Litteratur- eller Vulgærsproget. Fremdeles anføres i denne Del af Artiklen saadanne korrupte Steder, der ikke kan forklares med Sikkerhed, medens andre textkritiske Bemærkninger vedføjes til Citatet i Artiklens anden Del; «Hovedet» slutter med de romanske Ord, der direkte fortsætter det latinske, derimod udelukkes alle «mots savants»; disse Opgivelser stammer fra Meyer-Lübke og betegnes med *M. L.*

I Artiklens anden Del, den semasiologiske, maa dens Forfatter selv afgøre, efter hvilke Synspunkter Stoffet bedst kan ordnes; hvor det ikke naturligt falder i større Grupper efter de forskellige Betydninger, maa man som Regel inddele det efter ydre Forhold, grammatiske Konstruktioner o. l., ligesom en saadan Ordning kan gennemføres indenfor de enkelte Betydningsgrupper; ellers ordnes Citaterne altid kronologisk, Afvigelser fra denne Regel, som kan være nødvendige for at samle Steder, der ligner hinanden, betegnes ved, at de Citater, der falder udenfor den kronologiske Rækkefølge, indesluttes i Parentheser. Artiklens Grupper og deres Undergrupper betegnes ved Alinea, og ved Romertal, store Bogstaver, arabiske Tal, smaa Bogstaver og græske Bogstaver, altid skiftende i denne Rækkefølge; Angivelsen af Betydningerne sker paa Latin, saa vidt muligt ved Synonymer, altid saa kort som muligt, og trykkes spærret og, som alt, der er Artikelforfatterens egne Ord, kursiv (en saadan Benyttelse af forskelligt Tryk fordrede allerede Köhler). Indenfor de saaledes betegnede Afdelinger kan igen et større Antal Citater samles til særlige Underafdelinger adskilte ved tredobbelte Spatier. — I Artiklens tredje Del samles under Overskriften *iuncturae, structurae* eller lign. saadanne grammatiske Forbindelser, Epitheta o. s. v., som er af særlig Interesse, og som ikke ovenfor er benyttet som Grundlag for Inddelingen. Ved Verber efterfølges den af Participierne og Gerundiverne i adjektivisk eller substantivisk Funktion med de deraf afledede Adverbier, og endelig slutter Artiklen med en Optælling af de Synonymer og Opposita, hvormed Ordet er stillet sammen i de bearbejdede Steder, hvorved Thesaurus yder sit Bidrag til Synonymiken, og af dets Derivata; hver Artikel er forsynet med sin Forfatters Navn.

Under de Lemmata, hvor Materialet udgør c. 200—250 Sedler, anføres som Regel alle Steder enten citerede saa kort, som det er muligt, uden at de bliver uforstaaelige, eller blot angivet ved Forfatterens og Skriftets Navn og Stedet i Tal; er Materialet større, gives der kun et større Antal typiske Steder, og saadanne Artikler betegnes da siden Begyndelsen af Vol. III som Udtog af Materialet ved en Stjerne sat foran Lemmaet. Forfatternes Navne trykkes helt med store, Skriftets med smaa Bogstaver, Tallene er kun arabiske (f. Ex. CIC. fin. 4,23; ligesaa INSCR. christ. Brit. 125,10); for alle benyttes bestemte Sigler, der alfabetisk ordnede efter Forfatterens Navn og med Opgivelse af hans Biblioteksnummer og Levetid samt de benyttede Udgaver

er samlede i en Index librorum scriptorum ex quibus exempla adferuntur, der er udkommet som et særligt Hefte af Thesaurus (109 S. 1904, 7,20 Mk.; Supplement dertil i Thesaurus Vol. III fasc. 1.). Med Udgivelsen af denne «Citierliste», der oprindelig kun blev trykt til Brug for Medarbejderne, har man villet gøre det muligt, at et ensartet Citeringssystem trængte igennem og afløste den hidtidige Forvirring paa dette Omraade. Et andet lignende Hjælpemiddel for Medarbejderne er en Canon chronicus, hvori alle Forfatterne og tildels deres Skrifter, Indskrifterne etc. er trykt i kronologisk Rækkefølge med Angivelse af deres Tid.

Assistenternes Manuskripter revideres af Redaktørerne, der hver besørger Udgivelsen af et af de to Bind, der samtidig er under Arbejde; herved fjernes de Ujævnheder, der er en uundgaaelig Følge af, at Artiklerne udarbejdes af saa mange forskellige Personer; de første, enspaltede Korrekturark sendes foruden til Bureauet, hvor hver Assistent kun korrigerer sine egne Artikler, medens Redaktørerne korrigerer dem alle, til en Del «Mitleser» (Leo, Thurneysen, Meyer-Lübke, Vollmer, Ihm, Denk og nogle af de ældre Assistenter, tidligere ogsaa Traube, Schmalz og flere andre), der indsender dem til Bureauet, eventuelt med Forslag til Ændringer; efter denne første Korrektur trykkes de tospaltet for efter endnu en anden Korrektur at forsynes med imprimatur. Udgivelsen sker i Hefter à 15 ottesidede Ark i stort Kvart[1], forsynede med Trykningsdato. Siderne er tospaltede med Spaltetælling for Sidetælling, hver Spalte har 84 Linier med Linietælling; 7—8 saadanne Hefter udgør et Bind, og hele Værket skal om muligt foreligge fuldstændigt i 12 Bind à c. 1000 Sider (2000 Spalter); hertil vil der dog slutte sig et Supplement i særlige Hefter, hvori det vigtigste af det Materiale, som indløber, efter at Artiklerne er trykte, vil blive samlet; en Del deraf, der har større Betydning, vil blive offentliggjort snarest muligt. Subskriptionsprisen er beregnet til 48 Pf. Arket, 7,20 Mk. for Heftet, mellem 50 og 60 Mk. for hvert Bind; Prisen for de færdige Bind er c. 20 % højere. Foreløbig er udkommet Vol. I (XIV + 2032 Sp., 74 Mk., indb. 82 Mk.) og II (2270 Sp., 68,40 resp. 76,40 Mk.), Vol. III fasc. 1 (c — candidus), Vol. IV fasc. 1—3 (con — continor); til IV 4 foreligger de fleste Artikler i

[1] En Amerikaner (Kirby Flower-Smith, Am. Journ. of Phil. XXII, 1901) har regnet ud, at der paa hvert Ark staar 83,000 Bogstaver.

Manuskript; da imidlertid Udgivelsen af Vol. III er stærkt forsinket, arbejdes der nu næsten kun paa dette.

I den Skrivelse, som i Oktober 1893 udarbejdedes i Berlin for at forelægges de fem Akademier til Underskrift, fremhævedes det, at Opgaven blev vanskeligere og vanskeligere, jo længere Tiden skred frem, idet de idelige Diskussioner, uden at fremdrage nye Synspunkter af Betydning, kun førte til, at de Krav, man stillede til den ventede Thesaurus, bestandig blev større for tilsidst at blive saa store, at de umulig kunde opfyldes af et Værk, som for første Gang skulde bryde nye Baner, der aldrig havde været prøvet før. Man faar en tydelig Følelse af Sandheden heri, naar man i Heerdegens Lexikografi (Iwan Müllers Handb. II³ 1900) læser Afsnittet om den latinske Lexikografis Theori (p. 500 ff.), hvori Wölfflins Principer er udført i alle deres Konsekvenser, og saa hermed sammenligner de forholdsvis beskedne Krav, man stillede i 1858 og dengang vilde have været lykkelig over at faa opfyldt. At den nu paabegyndte Thesaurus ikke kan opfylde saa vidtgaaende Forventninger, er sikkert og ogsaa naturligt; med dette Værk skulde, som Wölfflin har bemærket (Arch. VII p. 516), først den latinske Lexikografi udvikles som en egen Videnskabsgren, der hidtil ikke havde existeret. Naar dette paa den ene Side yderligere forøger det store Foretagendes Værd, saa er det paa den anden Side en Omstændighed, der medfører Vanskeligheder, som ikke maa underkendes, og nægtes kan det ikke, at disse Vanskeligheder har sat deres Spor, der heldigvis allerede er ved helt at forsvinde i de to nye Bind; de Fejl, som blev begaaet i Begyndelsen af den egentlige Redaktionsperiode, maatte naturligvis konsekvent gennemføres i de to første Bind, der udgaves jævnsides, og først i de følgende kunde man ændre de oprindelige Dispositioner. Det maa da ogsaa siges, at Kritiken som Regel, om end ikke altid, har vist Forstaaelse for, hvilke Krav Organisationen, inden man gennem det praktiske Arbejde havde kunnet skabe en fast og færdig Methode, stillede til Redaktionen og Udførelsen til dens endnu ikke tilstrækkelig skolede Medarbejdere.

Et Par af de Punkter, paa hvilke Theorien[1] saaledes har stillet sine Fordringer uden at betænke Konsekvenserne deraf, kan der være Anledning til at belyse. Det er ofte nok fremhævet, at en Thesaurus, der skulde kunne tilfredsstille Viden-

---

[1] Se navnlig Heerdegens Lexikografi p. 523 f.

skaben, maatte udarbejdes paa Grundlag af et absolut fuldstændigt Materiale, d. v. s. at alt, hvad der er overleveret af det latinske Sprog indtil en vis Tidsgrænse, som man i Almindelighed med Gröber har fastsat til de to Gregorer, skulde forarbejdes til et Meuselsk Seddelmateriale. Betænker man imidlertid, at alene Hieronymus og Augustin fylder 25 Migne-Bind à 1200—1500 tættrykte Sider, og hvor stor en Del de udgør af den senere Litteratur, saa kan man lige ane, hvilket Omfang Materialet vilde have faaet, om dette skulde være gennemført; Forarbejderne vilde da have krævet mindst 10 Aar mere, og da man tilmed for en stor Del af den ekklesiastiske Litteratur er henvist til at benytte de upaalidelige Migne-Udgaver, og det meste af den i Forhold til sit Omfang kun indeholder temmelig lidt af Interesse, vilde Resultatet næppe lønne de Ofre af Tid og Penge, som var bragt for denne utaknemmelige Opgave; det synes da at være en langt rigtigere Ordning, som man har valgt, idet man foreløbig nøjes med Excerpter, der ganske vist ikke fører til absolut sikre Resultater, og af hvilke man ikke tør drage Slutninger ex silentio, og først senere erstatter dem med fuldstændig «Verzettelung».

Men ogsaa bortset fra dette vilde den overvældende Stofmængde lægge næsten uoverstigelige Hindringer i Vejen for Arbejdets Fuldførelse; Artiklerne regnes for mellemstore, naar Materialet udgør 1500—1800 Sedler, og hver af Assistenterne kan gennemsnitlig forarbejde c. 1000—1200 Steder om Maaneden. En saa enorm Forøgelse af Materialet vilde derfor gøre Arbejdet næsten uoverkommeligt for en Mængde Artiklers Vedkommende; til at udarbejde Artiklen AB brugte en af de dygtigste Assistenter, den nuværende Generalredaktør, 8 Maaneder; til CVM, der lige er blevet færdig i Manuskriptet, har den ældste Medarbejder, Prof. O. Hey, brugt over 6 Maaneder; Materialet til CAVSA beløber sig til over 10,000 Steder, og disse store Artikler er det næsten umuligt at bearbejde uden Afbrydelser; til at blive Herre over det absolut fuldstændige Materiale vilde der derfor for mange Ords Vedkommende medgaa Aar, og dermed vilde Udgivelsen komme til at strække sig over et saa stort Tidsrum, at man aldrig kunde gøre Værket til en sammenhængende Enhed, selv om Foretagendet kunde tænkes at blive gennemført, uden at den filologiske Verden blev ked af det længe før Afslutningen.

Der er i Amerika udkastet en Plan[1] om at faa udarbejdet

[1] Transact. & proc. of the Am. phil. Assoc. XXXV (1904) p. 22—24.

et Supplement til Thesaurus, hvori alle de Steder skulde optages, som dette Værk udelukker; man skulde kun angive Stederne, hvor Ordene fandtes, ingen Citater skulde udskrives, og derved skulde dette Supplement kun faa et Omfang, der svarede til $^1/_8$ af den egentlige Thesaurus — sikkert en alt for sanguinsk Beregning; hvorledes nogen Filolog skulde kunne benytte et saadant Værk, der kun indeholdt Tal, forklares ikke. Til Grund for dette Projekt, der imidlertid synes at være opgivet, ligger naturligvis den rigtige Tanke, at en videnskabeligt begrundet Dom kun kan udtales, naar man har alt Materialet for sig; naar det alligevel maa betegnes som i højeste Grad forfejlet, saa ligger det i, at det er baseret paa en fuldstændig Misforstaaelse af Thesaurus' Opgave; vil man bestemme denne, maa man skelne mellem Bogen og Seddelmaterialet. Formaalet med det trykte Værk er at byde Videnskabsmanden de Kendsgerninger og det Materiale videnskabeligt forarbejdet og overskueligt sammenstillet, som han under almindelige Forhold behøver; det skal ved Hjælp af et betydeligt Antal Exempler give ham de ønskede Oplysninger uden at indlade sig paa lange Forklaringer og Diskussioner, der altid maa faa rent subjektiv Karakter og derfor mangle absolut og varigt Værd. Filologen behøver i Almindelighed ikke at have alle, også de uvigtige Steder for sig, han kan som Regel nøjes med et godt Udvalg, der viser de store Linier; et alt for stort Stof vilde kræve saa lang Tid til Orienteringen, at Værket kun vilde være brugeligt som Grundlag for Detailstudium; dets Opgave er imidlertid at være et Kompendium, som, idet det er udarbejdet paa Grundlag af et tilnærmelsesvis fuldstændigt Materiale, kan befri Videnskabsmanden for selv at foretage de vanskelige og tidspildende Enkeltundersøgelser, som nu udføres af dertil særlig ansatte Filologer, hvis Opgave det er at udsøge og sammenstille alt, der kan skønnes at være af Betydning for det almindelige filologiske Arbejde. Beror Thesaurus' Værd saaledes i første Linie paa det Materiale, der ligger til Grund for dens Artikler, og paa, hvorledes dens Arbejdere har benyttet det, saa kan en endelig Dom om den først udtales, naar den er prøvet tilstrækkelig længe i Praxis; imidlertid er det Materiale, den byder, heller ikke uden Betydning, og herom kan man allerede danne sig en Mening ved at sammenligne den med Forcellini; nogle vilkaarlig valgte Exempler vil vise Forholdet imellem dem: Ordet *contemptibilis* belægges i Thes. med 100 Steder, der fylder 140 Linier; i Forcellini svarer dertil 6 Steder i 10 Linier; *controversia*:

Thes. 636 Steder i 570 Linier, Forcellini 38 i 59 Linier; *controversus*: Thes. 45 i 57 L., Forcellini 7 i 16 L. o. s. v. Den, der vil undersøge et lexikalsk Spørgsmaal i alle Enkeltheder, kan naturligvis ikke nøjes med det Materiale, som Thesaurus byder ham, og han maa henvises til Seddelmaterialet; dette vil selvfølgelig ikke blive tilintetgjort, men tværtimod blive opbevaret som det værdifuldeste Resultat af Foretagendet; det er nu og vil i Fremtiden være tilgængeligt for Videnskabsmænd, som ønsker at benytte det; de, der ikke selv kan komme til München, kan for en rimelig Betaling gennem Officialen faa Udskrifter af det saavel som alle andre Oplysninger, det kan give. Hvor det vil blive opbevaret, naar det trykte Værk er fuldendt, er endnu ikke afgjort; sikkert vil et af Akademierne overtage det.

Et andet Punkt, der kan være Grund til at omtale, er dette: Lexikografiens Opgave bestaar i «at skrive hvert Ords Historie», som Parolen har lydt siden 1858; hertil kræves, at dels dets Former, dels dets Betydninger, dels de Maader, hvorpaa det forbindes med andre Ord, forfølges i alle deres Udviklingsfaser saa fuldstændigt og saa nøjagtigt, som det overleverede Materiale tillader det; medens Lexikografien saaledes fremstiller Sprogets Udvikling gennem «biografiske Monografier» af hele dets Ordforraad, for saa vidt som det er os tilgængeligt, er det Grammatikens og Semasiologiens Sag at sammenfatte og i Sammenhæng at bearbejde det, der er fælles, og forklare, hvad der er forskelligt, for derigennem at naa til en Erkendelse af Sprogudviklingens hele Retning og enkelte Faktorer. Naar man har identificeret denne den ideale Lexikografis Opgave med Thesaurus linguae latinae's og har ventet, at den skulde løse denne, saa beror det atter paa en Miskendelse af det i Praxis opnaaelige og det praktiske Lexikons Bestemmelse. For at kunne skrive et Ords Biografi maa man først finde det eneste mulige Udgangspunkt: dets oprindelige Form eller Former og dets oprindelige Betydning eller Betydninger for derfra at forfølge Udviklingen; det er da ogsaa dette, man har krævet af Thesaurus[1]. Da imidlertid det store Flertal af Sprogets Ord har gennemgaaet en lang Udvikling i forhistorisk Tid, saa at man ved Overleveringens Begyndelse forefinder en hel Række af Betydninger (thi her ligger den største Vanskelighed), der alle har samme Krav paa at være Grundbetydningen, er det umuligt at finde dette Udgangspunkt i Sproget selv; vil

[1] Heerdegen l. l.

man da ikke konstruere sig det gennem usikre og uvidenskabelige Formodninger, maa man tage de beslægtede Sprog til Hjælp, og de Etymologier, der findes ved Artiklernes Begyndelse, har da ogsaa den Bestemmelse at give et Fingerpeg i denne Retning. Den etymologiske Videnskab er imidlertid endnu langtfra naaet saa vidt, at den med tilnærmelsesvis Sikkerhed kan fastslaa blot de fleste Ords Oprindelse og Grundbetydning, og alene derfor er det umuligt at gennemføre en saadan biografisk Fremstilling; man maatte da søge ved Hjælp af de Rester af Sproget, vi har til Raadighed, at bestemme hvert Ords Begrebsindhold paa det Tidspunkt, da Overleveringen begynder, og saa at paavise dets følgende Udvikling og de Faktorer, der har betinget dens Retning og Tendenser; begge Dele er praktisk umulige, ikke alene fordi Overleveringen er for ufuldstændig. Der kræves nemlig hertil et indgaaende Studium af de Begrebers Historie, som Ordet udtrykker, og af hele den eller de Begrebssfærer, det hører ind i; at Forfatteren til en Lexikonartikel umuligt kan foretage minutiøse Undersøgelser paa de mange forskelligartede Omraader, som han vilde komme i Berøring med, er en Selvfølge — sin klassiske Gendrivelse har denne Fordring fundet i Diels' «Elementum» (Leipzig 1899), hvori Forfatteren som en Advarsel og et afskrækkende Exempel har prøvet at vise, hvad det betyder at skrive et Ords Historie, eller rigtigere dets Begrebsindholds Historie, thi for Semasiologien falder disse to Ting sammen. Og, som Diels fremhæver, netop for Latinens Vedkommende er det foreløbig udelukket at naa saa vidt; en nødvendig Forudsætning derfor er nemlig et indgaaende Kendskab til de tilsvarende Begrebers Historie i Grækenland; et grundigt Studium af den aandelige Kulturs Udvikling i de romerske Lande kan kun baseres paa et nøje Kendskab til dens græske Underlag, og til at skaffe sig dette Kendskab mangler man foreløbig det vigtigste Hjælpemiddel — den græske Thesaurus; stiller man den latinske Thesaurus saadanne Opgaver, bliver den uhjælpelig det Hysteron Proteron, Diels har stemplet den som. Men vi mangler ikke alene Forudsætningerne, vi mangler ogsaa Midlerne; et af disse er Semasiologien, en Videnskab, der endnu er i sin første Vorden; fremdeles: til en Fremstilling af hvert enkelt Ords Liv hører en Klarlæggelse af, hvorledes det helt eller paa enkelte Punkter fortrænges af eller selv fortrænger andre Ord, og her bliver da den historiske Synonymik det nødvendige Hjælpemiddel; men heller ikke dette har man færdigt, thi den kræver som sin Forudsætning en udførlig lexiko-

grafisk Behandling af hele Sprogets Ordforraad — netop det Arbejde, hvis Resultat bliver den Thesaurus, vi nu faar. Denne bliver da kun et Forarbejde, og det er ogsaa dens Bestemmelse, den gør ikke Krav paa at være mere; den vil samle og forarbejde det Materiale, af hvilket den latinske Grammatik, Semasiologi og Synonymik skal fremgaa som Grundlag og Hjælpemiddel for Sproghistorien. Tillige vil den være en praktisk Haandbog ikke alene for Sprogvidenskaben, men ogsaa for Kulturhistorien og dermed for Kritiken og Exegesen, og denne Bestemmelse betinger de Methoder, der maa anvendes ved dens Udarbejdelse. At skrive Ordenes Historie maa den overlade til Monografier: en Samling af saadanne vilde aldrig blive et praktisk Lexikon, som nogen Filolog kunde benytte; for at den kan blive det, maa Stoffet inddeles med praktiske Formaal for Øje, og dette kan kun ske ved, at man, hvor lidet tilfredsstillende det end kan være, bruger Dissekerkniven i stort Omfang — en i og for sig lidet videnskabelig Fremgangsmaade; at den historiske Faktor indenfor disse Rammer maa komme til sin Ret saa meget, som det paa nogen Maade er muligt, er en Selvfølge.

Naar den Tanke, der har beskæftiget hele det forrige Aarhundrede, nu er ved at virkeliggøres, og det Haab, hvorpaa den latinske Filologi har levet i flere Slægtled, ved at opfyldes, saa er maaske det bedste Bevis paa det store Foretagendes Værd og Betydning de Ofre, der er bragt for det, den ringe Modstand og den almindelige Tilslutning, det har mødt; at det tilfredsstiller en virkelig Trang, derpaa tyder ikke mindst den Omstændighed, at Abonnentantallet, der ved Begyndelsen beregnedes til c. 700, beløber sig til omtrent 1800 til Trods for Værkets høje Pris. Naar det foreligger afsluttet, vil Filologien staa i Gæld til mange, som med Anspændelse af alle deres Kræfter har arbejdet for at kalde det til Live. Af de to Mænd, hvis Navn fremfor alle andre er knyttet til Thesaurus, oplevede Martin Hertz kun at se Værket sikret og de første Forarbejders Begyndelse; han døde i September 1895, 77 Aar gammel, og det blev ham ikke forundt selv at deltage i de afgørende Arbejder: hans Anskuelser afveg for vidt fra Akademiernes til, at han kunde virke med i Kommissionen. Den anden, Eduard Wölfflin, har indtil den Dag i Dag levet og arbejdet for dette sit Livsværk; i Kommissionen var han stadig en af de virksomste, gennem sit Arkiv har han virket og agiteret for det med usvækket Energi, den første The-

saurusartikel, der aabner Værket, *A, prima littera,* er forfattet af ham; nu lever han, efter at den tidligere Generalredaktør, Fr. Vollmer, er blevet hans Efterfølger ved Universitetet i München, over 76 Aar gammel ved Bodensøen, hvor han agter at tilbringe Resten af sit Liv. Er saaledes disse Mænds Forhold til det vordende Værk blevet ret forskelligt, saa vil de dog begge i lige Grad have rejst sig et monumentum aere perennius i Thesaurus linguae latinae.

München, Okt. 1907.

En austrisk Etymologi.

Kern (Fidjitaal p. 182) forbinder de to Ord i Viti (¹)*tu* «staa» og (²)*tu* «der» og sammenligner med dem Batak *tu* «(hen) til», Dayak *in-tu* «ind til, hen til» (sml. ogsaa Malajisk *itu* «den, der»). Rimeligvis maa dog de to Ord skilles ad, idet de indonesiske Former viser opr. vokalisk Udlyd for (²)*tu*, medens (¹)*tu* ikke kan skilles fra polynesisk *tu* «staa» (Mosblech, Vocabulaire océanien-français angiver «debout, ferme, soutien appui, colonne; aborder, s'accorder»); dette er opr. **tul*, sml. Pass. Samoa *tulia*, Maori *turia* (regelm. r < l), Samoa *tulaʿi* «rejse sig, staa op»; dertil melanesisk: Mota *tur* «staa», Espiritu Santo turi, o. s. v. Af samme Grund er den af W. Schmidt (Mon-Khmer-Völker p. 131 Nr. 42) givne Etymologi umulig; S. selv tvivler om dens Rigtighed, da beslægtede indonesiske Former ikke kan paavises. En saadan foreligger dog vistnok i Malaj. *bĕtul*, Batak *botul* «sand, rigtig, sandfærdig, oprigtig», uden Præfix Malagasy *to* «sand, retfærdig» (sml. Tysk *aufrecht*: *aufrichtig*, gr. ὀρθός); Malag. *to teny* (*teny* «Ord») «qui accomplit ce qu'il dit, dont on accepte les paroles, parce qu'il inspire de confiance» (Abinal-Malzac) svarer da nøje til vort «at staa ved sit Ord». Denne Etymologi støttes kraftigt af det malaj. Udtryk *bĕrdiri bĕtul* «holde sig oprejst, staa oprejst» (*bĕrdiri* «at staa») Javansk *tulyå*, *tuli* «sand» er nok Sanskr. *tulya-*.

Sikkert beslægtede Former i de austroasiatiske Fastlandssprog, hvis Slægtskab med de malaj.-polynes. Schmidt har paavist, kan jeg ikke nævne; det er vist ikke usandsynligt, at Nikobar *hạtol-hạtạ* «løfte», Bahnar *tŏl* «løfte, støtte» og *tŏl* «hænge op», Santali *tul* «løfte» hører herhen (sml. Schmidt l. l. p. 103 Nr. 103).

K. Wulff.

Randgloser til engelsk sprogbrug.

Af **N. Bøgholm.**

• Tal.

Moderne Engelsk har stor forkærlighed for en kollektiveren af substantiver, der tit beror på abstraheren af konkreter.

Dyboski fremhæver i sin bog om Tennysons sprog (s. 88) dette som noget ejendommeligt for eller meget almindeligt hos T. Moderne Engelsk har ofte dette fænomen, som ovenfor sagt.

Eksempler herpaa hidsættes:

those mighty boundaries of rock and snow and ice (Daily News $^{4}/_{I}$ 07). Dette tilfælde er ikke ekstremt som de følgende; for når to eller flere substantiver står sammen har man også på Dansk almindeligt singularis: *skov og mark* osv.

Men i de flgd. eksempler bruges på Dansk pluralis: *the actual dimensions of his printed utterance* (Daily News $^{2}/_{II}$ 07), *he was noted in his day for happy retort* (ibd. $^{8}/_{II}$ 07), *he let forth a blast of blunt fact* (ibd. $^{13}/_{II}$ 07), *another great mass of stone-coursed red brick* (ibd. $^{14}/_{II}$ 07), *the remnants of orange peel* (ibd. $^{9}/_{IV}$ 07), *the lobbies of the House of Commons were vocal with complaint* (ibd. $^{30}/_{IV}$ 07), *Dan's strength of muscle was known* (Caine, Deemster s. 243), *he was a keen reader of character* (F. Hume, A Midnight Mystery s. 38). Vel hedder det: *be no respecter of persons*, men singularis kan også træffes, således: *remove abuses without respect to person. Circumstance turned him into a cynic* (Fortnightly December 06).

Af andre substantiver som ofte forekommer abstraherede nævnes: *blossom*, *intrigue*, *invective*, *detail* osv.

Som det ses kollektiveres både abstrakter og konkreter.

Særlig almindeligt er nævnte fænomen efter ord som *kind*, *sort* osv.

A. Smith skriver Englische Studien XXX s. 16: That this tendency to shrinkage in the subject, when a certain amount of time is allowed to elapse, is a real tendency will be admitted by every English-speaking person. When Ophelia says, «*And there is pansies, that's for thought*» she may or may not have

used pansies as a real plural; but she unquestionably thinks of it as one idea when she uses «*that's*».

Eksempler på det modsatte, «expansion» findes dog ikke sjældent: *But the club* [repræsentativt] *still fills . . . They are still bound up* (Fortnightly April 07 s. 653). Endvidere ved ord på *-ics*: *Nothing about politics, I hope? They don't interest me* (Wilde, Dorian Grey s. 60). Ligesom der i første tilfælde er længere mellemrum mellem substantivet og the expanded pronoun end i Shakespeare-citatet, er der det vel også i det sidste, at slutte efter spørgsmålstegnet. Det samme fænomen ses i *Neither woman spoke as they crossed the lobby* (L. Malet, Sir Richard Calmady II 101), endv. i alm. udtryk som: *everybody in their senses* (hvor *their* = *his* + *her*).

Det mod. eng. og danske udtryk: *he is great friends with him*, *han er gode venner med ham* forklares jo som opstået under påvirkning af det enstydige udtryk: *de to er gode venner*.

Det er dog muligt man kommer sagens kærne nærmere ved at betegne plur. som et forsøg på at udtrykke det reciprokke; singularis vilde kun betegne A's venskab for B, mens plur. på en nem måde angir det gensidige. På eng. kan man da også sige: *Friends with all the world, she felt desperately tender towards him* (Fortnightly Oct. 07 s. 709).

I Englische Studien (vol. XXIV) gør Morris opmærksom på at, mens de legemsdele der fungerer parvis ved omtale af flere stadig sættes i plur., gælder det ikke sbst. som *elbow*, *arm* osv.

Nu siger man jo: *come and shake hands*. Er det ikke rimeligt at opfatte plur. her som et forsøg på at gengive det reciprokke?

Man tør måske også se et reciprokt pluralis når Daily News $^{30}/_{IX}$ 07 skriver: *There was something patriarchal in the relationships of the Duke and his people*. Dog her er altid mulighed for indvirkning fra sbst. *relations*.

Relativer.

Da *which* og *that* så ofte ækvivalerer kan man komme til at bruge *which* for *that* = at, som sket er i flgd. eksempel: *The fact is that it is not of defence, but of aggression which the advocates of conscription are thinking* (Daily News $^{28}/_{X}$ 07). Men der er dog den anden mulighed at her findes et tilfælde af hvad Alph. Smith kalder «kortslutning».

The which er jo tabt for moderne engelsk rigsmål. Hvorledes skal da følgende eksempel i Jeromes Third Floor Back (Tauchn.) bedømmes? Der står s. 50: *The truth is, Forty-eight Bloomsbury Square was coming to a very good opinion of itself: for the which not Bloomsbury Square so much as the stranger must be blamed.* Det forekommer mig at her med *the* må være gjort et forsøg på at skelne mellem *which* som ordrelativ og *which* som sætningsrelativ.

Latest — last.

Det er en praktisk nem regel at skelne mellem superlativerne *latest* og *last* (når de bruges som tidsbestemmelser) således at det første betegner: relativ sidst, det sidste: absolut sidst.

Men denne regel overholdes ikke strængt. Man taler om en endnu levende forfatters arbejde som *his last book.*

Snarere kommer man den virkelige forskel mellem de to superlativformer nærmere ved at sige, i *latest* ligger forestillingen om det relativt sidste parret med en værdibestemmelse, altså blir *latest* omtrent = sidste til dato og foreløbig det bedste; medens *last* udelukkende betegner noget rent faktisk (at dog også *last* kan få et følelsesbetonet skær over sig omtales senere).

Latest mails er en stående avisoverskrift over fortegnelser over postgangen. Her synes den relative betydning alene at være fremherskende.

Men den følelsesbetonede eller måske bedre den vurderende bibetydning ses tydeligt i flgd. tilfælde: *the latest and the most reliable statistical returns* (Fortnightly Sept. 07 s. 432); *the latest War Office improvement* (Anstey, Salted Almonds Tauchn. s. 24), *a band playing, and serviettes, and everything of the latest* (ibd. s. 95), *the latest results of modern research* (Wyld, Historical Study of the Mother Tongue s. 166), *the latest proposals in Wales create a very instructive situation* (Daily News 21/x 07).

Når Wyld, Historical Study s. 295 skriver: *even the Northern features find their way into the latest charters of the fifteenth century* synes *latest* her at være brugt som udtryk for overraskelse = selv der, en antagelse som jo støttes af det forangående *even.* Det sene tidspunkt står her ikke (som i de tidligere eksempler) i bedste forhold til sit begivenhedsindhold, men er netop inkongruent dermed.

Kunde man kalde de tidligere eksemplers *latest* for objektivt værdibestemt, er dette sidste *latest* subjektivt værdibestemt.

Latest kan afsvækkes noget i betydning således at det ikke betegner: til dato sidste og bedste, men til dato sidste og som sådant interessant.

Denne brug foreligger formentligt i: *the enthusiasm with which Mr. Oscar Asche's latest Shakespeare production was received* (Daily News $^{8}/_{X}$ 07), *the subscription book of the latest Brazilian loan* [lay on the table] (Daily News $^{9}/_{X}$ 07), *the latest Court Scandals* (Anstey, Salted Almonds s. 288).

I forbindelser som: *my first book shall also be my last* (Anstey, Salted Almonds s. 102), *the last item on his programme* (ibd. s. 139) kan man vel ikke ombytte *last* med *latest*. Gjorde man det fx. i sidste tilfælde vilde det vel betyde: det nyeste (og som sådant bemærkelsesværdige) nummer i hans program.

Som antydet kan *last* også være følelsesbetonet men sikkert i mindre objektiv grad fx. i udtryk som *The Last of the Mohicans,* nemlig for de mennesker der med vemod ser på Mohikanernes udryddelse.

Endv. *have you heard Prof. X's last?* der af Oxforderordbogen oversættes: *latest joke*; men her er et forkortet udtryk.

Latest bruges endelig også i betydningen: senest, således ofte i: *the latest comers.*

Præpositioner.

For *arrive to* har Oxforderordbogen ingen sene eksempler, skønt sådanne forekommer. Det bruges således af Jane Austen i Pride and Prejudice (Tauchn. s. 86): *the dignity to which she was arrived*; Scott, Guy Mannering (Adam & Black s. 123): *when such a rare event arrived to Mr. Sampson.*

Ja endnu i vor egen tid træffes *to* ved *arrive*; således har jeg noteret Daily News $^{29}/_{XI}$ 06: *the conclusion to which they arrived,* ibd. $^{1}/_{XI}$ 07: *a conclusion to which other Germans have arrived*; Tit Bits $^{3}/_{X}$ 03: *we had no conception to what alarming dimensions it would eventually arrive. All that had arrived to them in that dim past had happened* . . . (Jerome, Third Floor Back 107).

Også i mere prætentiøs stil har jeg truffet det. Men jeg kender det kun i overført betydning.

Der foreligger to muligheder. Udtrykket kan skyldes ana-

logidannelse, således som vel tilfældet er når man på mod. træffer *insight of, acquaintance of* (≠ *knowledge of*).

Men den anden mulighed at den moderne sprogbrug er en fortsættelse af den gamle, der fx. endnu fandtes hos Austen, synes mig sandsynligere under hensyn til at vi hos Austen og Scott fandt *arrive to* i overført betydning.

Hvad iøvrigt analogiindflydelser på præpositioner angår, er de meget almindelige, særlig naturligvis når det præpositionelle udtryk står langt fra det styrende ord.

Således læses Fortnightly Review, July 07 s. 78: *The intensity of the demands she* [woman] *was making of him* [man] *did not secure his fulfilment of her requests.* Her spiller vel ind det verbale udtryk *demand sth. of one.*

Det mod. *admit to*, fx.: *I admit to that*, skyldes vel påvirkning fra *confess to. Admit to* opføres ikke i Oxforderordbogen.

På lignende måde må vel forklares flgd. sætning fra Daily News $^{25}/_{I}$ 07: *he knows more than Vincy thinks for.* Man kan her tænke på udtryk som: *more than he bargains for*; endvidere på enstydige udtryk som: *the thing has been arranged* og ∾ *arranged for*, *want sth.* og *want for sth.* osv.

From out foran substantiver er jo almindeligt; men derfra overføres det til pronominer: *from out it* (Lucas Malet, Sir Richard Calmady Tauchn. II 61).

* * *

Bevægelsesbegrebet og dets udtryk er jo langt fra kongruent på Dansk og Engelsk.

På den ene side kræver, som bekendt, Engelsk efter modalverberne bevægelsen udtrykt (her ses bort fra den højtideligere stil og enkelte stående udtryk, som *murder will out*, hvor iøvrigt bevægelsesforestillingen sikkert føles som adækvat udtrykt i *out*; jvf. det vulgære: *he ups and says*[1]).

Men på den anden side skal her anføres en del tilfælde hvor Engelsk netop ikke kræver bevægelsen udtrykt: *some of them were supported out* (Dickens, Great Expectations s. 482), *he beckoned the officer away* (ibd. 484), *the innkeeper watched*

[1] Jvf. den så stærkt fremtrædende bevægelsesbetydning i mod. adv. *down*, når det bruges i egentlig betydning, idet man til at betegne ophold gærne tilføjer ord som: *there, here, below.*

him down the quay (Jacobs, Lady of the Barge s. 167), *a neighbour who had happened in* (Katherine Green, Agatha Webb s. 51).

Dette samme forhold ses også i udtryk som: *motion a person to a seat, order a person off, allow a person out of sight* o. l.

Selve bevægelsesbegrebet er som fremhævet heller ikke kongruent på Engelsk og Dansk.

På Engelsk ventes man på et sted, på Dansk til et sted: *he is expected at Southampton to-morrow* (Daily News $^{17}/_{\text{VIII}}$ 06); på Dansk ønsker man sig selv «hjemme», på Engelsk «hjem»: *he wished himself home* (Hunecker, Visionaries 238), på Dansk fyldes keddelen ved vandhanen, på Engelsk almindeligt (almindeligst?) *from the tap* (Daily News $^{8}/_{\text{VI}}$ 07), på Dansk savnes èn i Rigsdagen, på Engelsk siges: *every one misses J. C. from the House of Commons*, på Dansk går man i skole hos èn, på Engelsk siges: *go to school to the older playwrights*, på Engelsk er et brev *dated from London.*

Derimod i et udtryk som *she stayed home from Mass* (George Egerton, Discords) foreligger vel et tilfælde af *home* brugt = *at home*, fremhjulpet ved en svag baggrundsforestilling om bevægelse, der skyldes *from.* Vi nærmer os her spørgsmålet om aktionsarterne på Engelsk, hvorom muligvis mere senere. Her skal blot henvises til at *absent oneself from* både betyder: fjærne sig fra og: holde sig borte fra.

Anmeldelser.

J. Brynildsen, Engelsk-dansk-norsk Ordbog. For Danskens Vedkommende gennemset af *Johannes Magnussen*. Udtalebetegnelsen af *Otto Jespersen*. I—II Bind. Kbhvn. 1902 & 1907, G. B. N. F. 727 + XV + 1150 Sider.

Dette anselige Værk, der begyndte at udkomme for 7 Aar siden, er nu afsluttet med 40. Hæfte, som bl. a. bringer Forfatterens Forord og deri den længe ventede Redegørelse for Værkets Maal og Plan. Ordbogen, hedder det her, «tager fortrinsvis Sigte paa det engelske Nutidssprog i Tale og Skrift og søger at fremstille det med tilstrækkelig Udførlighed for den store Flerhed af Læsere, som ikke forfølger specielle, rent faglige Formaal. Forøvrigt er der lagt forholdsvis ikke liden Vægt ogsaa paa Fagudtryk. Derimod er ældre Forfattere, en Shakespeare, en Milton, en Spenser, kun komne med, forsaavidt Steder af dem gaar igen som Citater eller Erindringer i den senere Literatur . . . ».

Det vil vinde almindeligt Bifald, at Bogen er anlagt, og stort anlagt, som en (længe savnet) Vejleder i Nutidens Engelsk. Man kunde nok ønske, at Grænsen mellem ældre og nyere var nøjagtigere angivet. (Har man f. Eks. Lov at bebrejde Forf., at der savnes Ord, som Burns har, skønt denne Digter citeres i Ordbogen, der ogsaa (navnlig i Tillægget) meddeler en Mængde skotske Ord, som gør det nogenlunde muligt at læse Burns?) Men hvad enten nu Ordbogen gaar en Snes Aar mer eller mindre langt tilbage i den engelske Litteratur, synes det sikkert, at den i alt Fald for Tiden fra 19. Aarhundredes Begyndelse og indtil Dato giver fyldestgørende Besked om det engelske Sprog i alle dets Afskygninger. Foruden det regelrette Bogsprogs Ord og Vendinger rummer den ogsaa det mere utvungne Talesprogs rigt varierede, tit lunefulde Udtryk, almindelige og sjældne Ting, Slangudtryk, Amerikanismer, Dialektord o. s. v. Dertil kommer en stor Mængde tekniske Udtryk, Egennavne og Betegnelser for Forhold af litterær, historisk og politisk Interesse o. l., anbragte efter Bogstavorden mellem det sproglige Stof og i Reglen ledsagede af en Forklaring[1], hvorved Bogen ogsaa bliver en for-

[1] Det undrer, at Forf. undtagelsesvis ikke føjer en Forklaring til *bank-holiday*, men nøjes med Oversættelsen «Bankferie», som han nu i sit Forord forsvarer som «nok for den nogenlunde kyndige». Den, der

trinlig Navne- og Realordbog. Dens Rigdom paa Eksempler gør den meget skikket til Brug for Studium som Materialsamling, og med Jespersens ypperlige Udtalebetegnelse til hvert enkelt Ord er den tillige en udmærket Udtaleordbog.

Absolut fuldstændig paa sit Felt kan en saadan Ordbog ifølge Sagens Natur ikke være. Sprogets Udvikling, dets Berigelse ved nyoptagne Ord, Nydannelser, Udvidelse af Ords Funktion til andre Ordklasser o. desl. foregaar saa frodigt, at det altid vil være muligt især i den nyeste Litteratur at finde Gloser, Betydningsafskygninger og Forbindelser, hvormed Ordbogen kunde suppleres. Desto beundringsværdigere er det at se, hvor nær den kommer til Fuldstændigheden. Undertegnede Anmelder har ved at prøve den over for ældre og nyere Nutidslitteratur af højst forskellig Art fundet, at den i stort og smaat slaar til, er korrekt og sjældent lader En i Stikken. De fleste Fejl og Mangler, jeg i Tidens Løb har antruffet, ses at være rettede i Tillægget, og jeg kan ikke tro andet, end at det vil være forsvindende, hvad der fremdeles kan være at tilføje eller korrigere[1].

I den foreløbige Anmeldelse i dette Tidsskr.[3] IX S. 53—60 fremsatte jeg nogle Indvendinger mod Ordbogens Indretning. Jeg savner fremdeles Overskuelighed i flere af de længere Artikler, som man nødes til at læse helt igennem for at finde et

---

ved, hvad *bank-holiday* er, søger ikke i Ordbogen, og den, der ikke ved det men søger i Ordbogen, faar det ikke der at vide.

[1] Jeg anfører nogle blandede Smaating, som jeg ikke har fundet i Ordbogen: *baby car*; *baby-comforter* (Sut); *backwater* (Betydningen: et Vand uden for Strøm og Færdsel; ogs. overført [norsk: Bagevje? Red. Anm.]); *how many beans make five* (hvor David købte Øllet); *bedchair*, *chair-bedstead*; *in his best bib and tuckers* (i fuld Puds); *no blessing on* (ved) *it*; *blind-roller*; *clean up* abs., gøre rent; *medicated* (*surgical*) *cotton wool* (Sygevat); *cutting out* = Kaperi; *dampness*; *on the expiration of*; *you don't look very first-class*; *gutter-boy*, *gutter-cat*; *high cheek-bones*, *high-featured*; *less hours* (kortere Arbejdstid); *say something inside*; *the Ladies Hope* (jfr. *the Misses Smith*); *long-wearing* (holdbar); *make one's moan at* (gi' sig ynkelig ved); *money-back* (prissvarende) *tobacco*; *play at nap* (faa sig en Lur); *night-spell* (Nattur); *I know him to nod to*; *off-turn hands*; *overbalance* intr. = faa Overbalance; *puff-puff* (Futtog); *a reader-aloud*; *a roofed-in courtyard*; *self-absorbed*, *self-engrossed* o. fl.; *all of a shake*; *society smile* (Konvenienssmil); *I am so sorry*; *supplementary order* (ringere Art Billet til Parlamentet); *starvation prices*; (*local*) *this and* (*local*) *the other* (foragteligt om forsk. lokale «Væsener»); *throw over* = slaa op med; *trust* (om Hunde: «sitze»); *underclothing*; *van* (Vifte el. Vinge).

enkelt Udtryk, saasom *up* og Subst. *run* og *sight*. Andre Artikler, som *see*, *set*, *strike*, fremtræder derimod klart og overskueligt, takket være en simpel Benyttelse af typografiske Hjælpemidler. Lignende Midler — kraftige Adskillelser og Udhævelse af Ordnings-Ord eller -Bogstaver — burde efter min Mening have været anvendte i rigeligere Maal. En almindelig indgaaende Vejledning i Ordbogens Brug kunde ogsaa have hjulpet; det er for lidt, hvad der siges i Forordet: «Ordenes (tit ogsaa Talemaadernes) Opstilling [er] alfabetisk; . . . i de vidtløftigere Ord vil der ofte findes antydet et Skille foran det paa hver Oversættelsesrække følgende Frase-Udvalg». M. H. t. Frasernes Rækkefølge gaas der frem «efter de elementære, fra Grammatiken kendte Kategorier (Inddelinger), fra det enkelte til det mere sammensatte, og mest muligt alfabetisk». Uden en mere klart detailleret Redegørelse for Systemet hjælper det kun lidt. — Da de grammatiske Inddelinger spiller en vis Rolle, maa deres Anvendelse ikke medføre nogen Vanskelighed for Læseren enten paa Grund af Inkonsekvens eller Afvigelse fra de gængse Forestillinger («Skolegrammatiken»); saadanne Afvigelser maatte i hvert Fald utvetydigt forkyndes. Et Par Anker fra min Side over herhen hørende Ting har fremkaldt en Imødegaaelse fra den højtærede Forf.s Side i Forordet, men jeg maa renoncere paa her at diskutere de paagældende grammatiske Teorier og kan det saa meget mere, som Forf. dog ses for største Delen at behandle Verber med følgende *ing*-Form eller *to* + Infinitiv paa traditionel Maade. Saadanne Afvigelser herfra som *begin* (modsat *commence*) og *keep on*, samt *venture* og *start* med Infin. (modsat *start* med *ing*-Form) forekommer mig da fra et praktisk Synspunkt uheldige. Opfattelserne af, hvad der er transitiv og hvad intransitiv Funktion af *answer* og flere Verber, er sikkert saa divergerende og upaalidelige, at en Stofordning paa dette Grundlag lejlighedsvis kan volde en almindelig Ordbogs-Bruger lidt Bryderi. Sagen har i det hele ikke stor Betydning, men det er dog en af de Detailler, der peger paa Ønskeligheden af en almindelig indledende Redegørelse.

Under hvilket Ord sammensatte Udtryk skal søges, er ikke altid let at vide; der er ikke givet og kan maaske vanskelig gives Regler herfor; men der er som oftest henvist fra det ene Ord til det andet. Naar jeg i Anmeldelsen af de to første Hæfter efterlyste nogle Udtryk, som ikke fandtes der, forekommer det ikke mig saa urimeligt, som Forf. i Forordet vil gøre det til. Under *again* som «forstærkende» synes jeg vedblivende, der burde

staa flere Eksempler eller dog Henvisninger f. Eks. til *ring* og *roar*. Det er heller ikke unaturligt at søge *move an amendment* under *amendment*, hvor der dog staar *put an* ∾, eller at efterlyse det savnede Udtryk, naar der ikke fandtes en Henvisning til *move*. Dog dette er jo kun Bagateller.

Ordbogens Oversættelsesprincip fører efter min Mening, som tidligere udtalt, undertiden til lovlig stor Vidtløftighed, men har et stort Fortrin deri, at det giver Vejledning til at følge de engelske Ords Betydninger ud i de fineste Afskygninger. Selv om man fra et praktisk Synspunkt ofte kunde nøjes med mindre, maa man dog sætte megen Pris paa den minutiøse Omhu, hvormed dette Arbejde er gjort, og den Træfsikkerhed, hvormed i Reglen det rette danske Udtryk er fundet. Da Forf. ogsaa i Forordet har en Bemærkning til mig i Anledning af et Par Smaaudsættelser, jeg har gjort over enkelte mindre heldige Oversættelser, maa jeg her udtale, at jeg fastholder min Anke mod de tre «papirdanske» Ord og undrer mig over, at de udanske Ord, jeg har paatalt («unem», «han om det», «til og med» og «Fuskelap»), er forblevne urettede[1]. Men jeg maa samtidig udtale, at

[1] Jeg kan med det samme paatale som udansk «en kongelig Proposition» (S. 92, skal være «Lovforslag») og «Bilov» (S. 130, skal være «(kommunal) Vedtægt» el. lign. «Bilov» er i hvert Fald ukendt og maaske hvilende paa en falsk Etymologi). For «Sengerederske», som ingen siger, kan efter Omstændighederne bruges «Rengøringskone» eller blot «Kone» eller eventuelt «Regenskone»; *assaulter* kan vel bl. a. gengives ved «Voldsmand».

Endnu een Bemærkning maa jeg gøre mod Docent Brynildsens Antikritik. Den gælder det Ord *atomy*. Ordbogen har (I S. 59) «*atomy* Benrad *c* & *n*, Skelet *n*. Shakesp.» Hertil bemærkede jeg i den førnævnte Anmeldelse af de 2 første Hæfter kun, at «Shakespeare dog snarere bruger [Ordet] i Betydn. «Atom» el. «Pusling» end «Benrad»». Rigtigheden af min Bemærkning er ubestridelig. Shakespeare har Ordet 4 Gange. I «As You Like it» III 2, 245 betyder det afgjort «Atom», i samme St. III 5, 13 lige saa afgjort «Støvgran», i «Romeo» I 4, 57 afgjort «Pusling» og i «2 Henr. IV» i Munden paa Mrs. Quickly, der vil sige «anatomy», er det «Benrad». Ordbogens Tillæg har saa: «*atomy*. Efter enkelte: Pusling, Pygmæ *c*. Urigtigt.» og dertil et Citat af Besant, hvor *a*. betyder «Skelet». Og i Forordet skriver Forf. direkte imod min ovenanførte Udtalelse om Shakespeares Sprogbrug, som citeres, følgende: «At *atomy* kan staa for *atom*, er muligt. At det skulde være en fremherskende Brug, benægtes.» Jeg forstaar ikke denne Polemik. Det, jeg har sagt, er rigtigt, og det der benægtes, har jeg ikke sagt. For øvrigt sætter flere Leksika *atomy* = *atom*, og *The Slang Dictionary* har *atomy* = *a diminutive or deformed person*. — Apropos Shakespeare! Hvor findes det «Shakespearske» Ord *badger-legged*?

jeg til Trods for slige Enkeltheder finder det danske i Ordbogen i sin Helhed ganske fortræffeligt.

Alle Indvendinger mod dette Ordbogsarbejde vejer forholdsvis lidet imod den Ros, det fortjener, og hvad Besvær der kan være ved dets Brug, lønner sig mange Gange ved det Udbytte, det giver. Forfatterens udstrakte Belæsthed og dybtgaaende Kyndighed har sammen med en sjælden Samvittighedsfuldhed og Nøjagtighed virket til at frembringe et Værk, der er temmelig enestaaende i vor Litteratur og ikke blot i Forhold til vor tidligere Fattigdom paa dette Omraade, der efterhaanden var bleven skrigende, men ganske absolut en stor Berigelse. Al Læsning og alt Studium af nyere Engelsk vil ved Brugen af Ordbogen vise sig langt mere lønnende og tilfredsstillende, end det før har kunnet være, og alle engelskinteresserede, som kan overkomme det, bør anskaffe Bogen. Det Arbejde, der er nedlagt i Ordbogen, fortjener en Tak, som jeg ved at jeg kan udtale paa manges Vegne.

Horsens, Oktober 1907.

V. Østerberg.

Från filologiska föreningen i Lund. Språkliga uppsatser III. Tillegnade Axel Kock. Lund 1906, Gleerup. 313 s. (5 Kr.)

Dette statelige bind indeholder følgende 20 større og mindre afhandlinger:

Ernst A. Kock: Gibt es im Altsächsischen einen Gen. Sing. *suno*? (s. 1—4), besvarer med gode grunde dette spørsmaal benægtende.

E. Walberg: Classification des manuscrits de la Vengeance d'Alexandre de Jean le Nevelon (s 5—30).

Fr. Wulff: Le développement de la canzone *Amor*, *se vuoi*, de Pétrarque (s. 31—42).

Hjalmar Lindroth: Dagsmeja (s. 43—58), en etymologisk undersøgelse af et i de nordiske sprog vidt udbredt ord, der betyder «solvarme om dagen» (medens det endnu fryser om natten) og som optræder i en mængde forskellige former, der af forf. inddeles efter 18 forskellige typer.

Emil Olson: Svensk *Kippa* m. m. En semologisk-etymologisk studie (s. 59—74), giver mange interessante sammenstillinger.

Gustaf Ernst: La grammaire française de Pourel de Hatrize (1650) (s. 75—94), refererer indholdet af en af de ældste

franske grammatikker for svenske, forfattet af en franskmand og derfor af en vis sproghistorisk interesse. Om end ikke alle oplysninger er nye, findes der adskilligt til belysning af fransk udtale i det 17de aarh.

Axel W. Ahlberg: De latini verbi finiti collocatione et accentu quæstiones (s. 95—128).

Axel Moberg: Kleine Notizen (s. 129—136), omhandlende æmner fra semitisk filologi.

Knut Stjerna: Mossfynden och Valhallstron (s. 137—161), hævder at vaaben osv., der findes i moserne, ikke er ofre til guderne, men bestemte til brug for kæmperne i det andet liv.

Theodor Hjelmkvist: Rättelser och förklaringer till några äldre nysvenska texter (s. 162—168).

Ernst J. Wigforss: Några fall av oregelbunden behandling av framljudande vokal i de nordiska språken (s. 169—180), paaviser vokalforlængelse i forlyd i en række sydsvenske dialekter.

Evald Ljunggren: Passiar (s. 181—185), viser, at dette ord, laant fra hollandsk, oprindelig er et malajisk ord *bitjāra* (atter laant fra sanskrit: *vicara*) med betydningen «raadslagning». «At holde passiar» betyder opr. i dansk og svensk sømandssprog at holde krigsraad.

Claes Lindskog: De Plutarcho Atticista (s. 186—188).

E. Wallstedt: Enklisis oder nicht? Zur Betonung des Possessivums bei Plautus und Terentius (s. 189—219).

Jul. Swenning: Skärkindsstenens runinskrift (s. 220—222), foreslaar at tyde *skiþaleuƀaʀ* (som Bugge har læst som *skinþaleuƀaʀ* = *Skinnliúfr*) saaledes, at der blir to ord, hvoraf det første staar i dativ: *skinþale uƀaʀ* = *Skinnle Úfr* ɔ: Úfr (satte stenen) for Skinnal.

Martin P. Nilsson: In legem Bantinam (s. 223—24), viser, at udtrykket *in poplico luci* ikke kan tjene til bevis for, at *lux* i ældre latin kunde anvendes som masc., idet der kan læses *in poplico, luci* analogt med *palam, luci* et andet sted i lex Bantina.

Carl Collin: Semasiologiska studier över abstrakter och konkreter (s. 225—261). Denne smukke afhandling frembyder for saa vidt mest almen interesse af hele samlingen, som den til genstand har et afsnit af sprogets liv. Efter en righoldig samling af velvalgte exempler paa overgangen mellem abstrakt og konkret betydning (i anledning af s. 234 med note kan gøres opmærksom paa, at stedsnavnet Solbjærg findes mindst en halv snes steder i Danmark), gaar forf. over til at undersøge aarsagen til denne overgang og finder den deri, at grænsen mellem abstrakt og konkret betydning ofte svinder bort, d. v. s., at et ord eller et udtryk kan bruges paa en saadan maade, i en saadan sammenhæng, at man lige let kan forbinde en konkret og en abstrakt betydning dermed. Som typisk exempel anføres isl. *hvíla* «seng» paa grund af, at *ganga til hvílu* er ensbetydende med *ganga til*

rekkju. Dette er et aldeles utvivlsomt rigtigt forklaringsprincip, og det anvendes saa i det følgende paa en stor mængde enkelttilfælde, f. ex. tysk *Neige* = *Hefe* paa grund af udtryk som «ein Glas bis zur Neige leeren». Forf. har indskrænket sig til at anvende det paa forholdet mellem abstrakter og konkreter, men det finder ogsaa anvendelse i mange andre tilfælde. Naar saaledes paa dansk *tog* og *jærnbane* ofte forvexles, saa at det sidste faar betydning af det første (f. ex. Gjellerup, Germ. Lærling s. 444: Sidebanen holdt rede og dampede strax efter vest paa; sml. fr. *tramway* = sporvogn), beror det paa, at bægge ord blir ensbetydende i forbindelser som «tage med banen», «tage med toget». Paa fransk siges alm. *le pharmacien est fermé*, *l'épicier est ouvert* osv. af lignende aarsager. Ogsaa hele syntaktiske forbindelser kan skifte betydning gennem saadanne forvexlinger, hvad jeg andetsteds haaber at komme nærmere ind paa.

Ebbe Tuneld: Udbhaṭas framställning av *upamā*. Ett kapitel ur den indiska poetiken (s. 262—278).

Herm. Söderbergh: Den tvåstafviga takten i svensk hexameter (s. 279—301).

Niels Robert Palmlöf: *Labet* och *bet* (s. 302—313). Resultatet af undersøgelsen er, at *labet* er opstaaet gennem udtrykket *faire la bête* = «tabe spillet» i det ældre franske l'homme-spil — ikke at forvexle med l'hombre — der tidligt derved fik navnet *la bête* (labet), og at *bet* i betydningen «straffeindsats» rimeligvis stammer fra l'hombre spillet og muligvis er paavirket af spansk *puesta* som tidligere formodet af dr. Gigas.

Kr. Sandfeld Jensen.

Mémoires de la Société Néo-philologique à Helsingfors. IV. Helsingfors 1906. (8 Fm.)

Dette bind, der paa en smuk maade slutter sig til sine tre forgængere, indeholder fem afhandlinger, samt en fortegnelse over de «nyfilologiske» arbejder der er fremkomne fra finsk side i 1902—1905.

Oiva Joh. Tallgren leverer med sin paa spansk skrevne afhandling «Las z y ç del antiguo castellano iniciales de sílaba» (s. 1—50, med tillæg s. 397—401) et bidrag til den udenfor Spanien kun lidet dyrkede spanske sproghistorie. Fra et spansk haandskrift fra det 15de aarh. meddeler han en række værdifulde «belege» til belysning af det vigtige og indviklede spørsmaal om udviklingen af lat. *ti̯* og *ki̯* i romansk.

Torsten Söderhjelm: «Die Sprache in dem altfranzösischen

Martinsleben des Péan Gatineau aus Tours» (s. 51—233), underkaster sprogformen i dette oldfranske digt en indgaaende og omhyggelig undersøgelse. Titlen svarer dog ikke ganske til indholdet. Det er ganske vist en vidt udbredt skik at betitle saadanne undersøgelser paa denne maade, men i næsten alle tilfælde savner man som her vigtige sider af sproglivet, først og fremmest syntaxen. Da forf. fremhæver, at afhandlingen tildels kan søge sin existensberettigelse deri, at vedkommende digt er saavel steds- som tidsfæstet, altsaa er af betydning for sammenhængende undersøgelser i fransk sproghistorie, er det en utilgivelig fejl uden videre at forbigaa syntaxen. Thi lige saa vel som en specialundersøgelse af lyd og bøjning i et bestemt skrift er af betydning for lyd- og bøjningslære i sin helhed, har en syntaktisk specialundersøgelse værdi for den historiske syntax. Disse bemærkninger paatrænger sig saa meget mere som forf. ellers i det hele har løst sin opgave fortræffeligt og givet et meget klart billede af skriftets interessante sprogform indenfor den grænse, der er afstukken i afhandlingens undertitel: «Eine Untersuchung über Lautverhältnisse und Flexion, Vers und Wortschatz». Endnu maa bemærkes, at det ved den slags undersøgelser ogsaa vilde være i allerhøjeste grad ønskeligt, om hele ordforraadet medtoges i det lexikalske afsnit.

Hugo Pipping: «Zur Theorie der Analogiebildung» (s. 235—318) er samlingens betydningsfuldeste bidrag, vigtigt baade for de nordiske sprogs lydlære og for den almindelige sproghistorie. Brydnings- og omlydsforholdene i nordisk har som bekendt givet lydhistorikerne meget at bestille, og de mange uregelmæssigheder, der findes (*bjarg* — men *bergbúi*, *setberg*; *fjall* — *Mosfell*; *bjǫrn* — *bjarndýr*; *skjǫldr* — *Skjǫldulfr*, *Skjaldulfr*, *Skeldulfr*; *brullaup* — *bryllaup* osv.), har givet anledning til en mængde komplicerede forklaringer, hvor man drukner i et virvar af brydnings-, omlyds- og akcentueringslove. Forf. viser nu slående, idet han gør opmærksom paa, at alle disse tilfælde jo i virkeligheden er ganske ensartede og derfor ogsaa kræver samme løsning, at alle uregelmæssighederne beror paa analogivirkninger, vel at mærke ikke de almenkendte, hvorved nye former skabes, men bevarende analogi. Ligesom f. ex *bjarg* oprindelig har heddet **berga* har *bergbúi* heddet **bergabúi*; her svinder nu *-a* tidligere end i simplexformen og skulde egenlig medføre brydning af det foregaaende *e*, men dannelsen af en form *biargbúi* hindres af analogien med **berga*. Først senere bliver **berga* til *bjarg*, men dette faar ingen indflydelse paa den færdige form *bergbúi*, da der dertil vilde kræves skabende analogi. (Dette skal derimod, hvis jeg har forstaaet forf. ret, være tilfældet med en form som *biargskora* for **bergskora*, hvortil kan siges, at det jo ogsaa kan være en helt ny yngre sammensætning ligesom det side 262 nævnte *mjǫðdrekka*.) Paa samme maade er **Haruðangr* blevet

til *Harðangr* og ikke *Hǫrðangr* fordi **Haruðar* bestod ved siden af og først senere blev til *Hǫrðar*. I et andet hovedafsnit af afhandlingen anvender forf. dette princip paa *i*-omlydsfænomenerne, hvorved han vender sig mod hele den tidligere maade at opfatte disse ting paa. En bedømmelse heraf kan jeg som ikke-germanist ikke indlade mig paa, men saa meget er sikkert, at der her saavel som i det foregaaende gives en mængde træffende exempler paa det hidtil temmelig oversete faktum, at den bevarende analogi er en vigtig faktor i sprogudviklingen. Den har endog en større virkekreds end den skabende analogi, for saa vidt som den kommer betydeligt lettere i stand.

Artur Långfors: «Li Ave Maria en roumans par Huon le Roi de Cambrai» (s. 319—362), en hidtil uudgivet poetisk parafrase af Ave Maria, med indledende noter, varianter osv.

J. Poirot: «Quantité et accent dynamique» (s. 363—396), en experimentalfonetisk studie, der bekæmper den af Rosengren fremsatte anskuelse om identiteten af kvantitet og akcent. Forf. beskæftiger sig navnlig med det af Rosengren paaviste besynderlige tilfælde, at *si'garros* og *sa'gitta* talte i en fonograf og reproducerede baglængs viser akcent paa første stavelse: *'sorragis*, *'attigas* (hvilket for øvrigt Jespersen benægter, Grundfragen 132), og hans forsøg viser, at det beror paa, at i stavelser med kort vokal foran en lang konsonant er vokalens intensitet størst nærmest ved konsonanten og det samme gælder vokalen efter konsonanten. Der er altsaa fra bægge sider en stigning i intensitet, der kulminerer i konsonanten, og dette forklarer, hvorfor *si'garros* omvendt kan lyde *'sorragis*. De experimentalfonetiske undersøgelser bekræfter her paa det smukkeste en formodning der er bleven fremsat af Wallensköld i Neuphilol. Mitteilungen 1903, s. 113, og som ogsaa er bleven næret af andre, bl. a. af undertegnede.

Kr. Sandfeld Jensen.

J. Geffcken, Zwei griechische Apologeten. (Sammlung wissenschaftlicher Kommentare zu griechischen und römischen Schriftstellern.) Leipzig und Berlin 1907, Teubner. XLIII + 333 S.

Denne Bog byder langt Mere, end Titlen lover. Tilsyneladende er den kun en kommenteret Udgave af de to christelige Apologier, som skyldes Aristides fra Athen og Athenagoras, men i Virkeligheden maa man sige, at, skjøndt Forfatteren i Fortalen siger: «Eine Geschichte der Apologetik war völlig ausgeschlossen», — saa har Behandlingen af de nævnte to Skrifter nærmest haft den Betydning for ham, at den har givet ham en passende Anledning til at fremlægge Resultaterne af sine omfattende Studier

over hele den gamle christelige Apologetiks Historie. Det vil da være naturligst her først at omtale selve Behandlingen af de to Apologier og dernæst de videre Synspunkter, som Forfatteren gjør gjældende.

Aristides's Apologi er et Arbejde, som kun har været kjendt siden 1878, da der fremkom en Del af en armenisk Oversættelse af den, som snart efterfulgtes af en fuldstændig syrisk Oversættelse, hvorefter endelig den Opdagelse blev gjort, at den græske Original findes i en ikke synderlig ændret Skikkelse indarbejdet i den byzantinske Munkeroman «Barlaam og Joasaph». Da nu imidlertid Oversættelserne ere ret frie, og paa den anden Side den græske Text selvfølgelig har maattet undergaa adskillige Ændringer ved at blive indarbejdet i Romanen, frembyder der sig for en Udgiver den lokkende Opgave at rekonstruere Originalen saa nøjagtigt som muligt. At foretage en Tilbageoversættelse har Geffcken nu ganske vist ikke vovet, men han nøjes med at give den Del af Texten, som er taget fra Romanen, paa Græsk, medens det, der er taget fra Oversættelserne, gives paa Tydsk, og da han snart giver Fortrinet til den ene Text, snart til den anden, faaer Rekonstruktionen et mærkeligt, mosaikagtigt Udseende og er højst ubehagelig at læse, saa meget mere som Læseren jævnlig nødsages til at søge ned i Noterne for — snart med fede, snart med spærrede Typer — at finde enten et nødvendigt Supplement eller en Textform, som efter Udgiverens Mening maaske fortjente Fortrinet fremfor den, han har optaget i Texten. I Kommentaren — som efter den i denne Samling anvendte upraktiske Skik er anbragt bagved — findes saa en Diskussion angaaende de forskjellige Textformers Fortrin paa hvert enkelt Sted. Geffcken holder her i Modsætning til flere tidligere Udgivere paa, at den græske Text, som er overleveret i Romanen, kommer Originalen nærmest. En Drøftelse af, om han paa de enkelte Steder har Ret heri, er der ingen Grund til at komme ind paa her, men det skal blot bemærkes, at Afvigelserne mellem de forskjellige Texter ere meget betydelige og endog strække sig til hele Skriftets Disposition. Medens nemlig Dispositionen i den græske Text er grundet paa en Inddeling af Menneskeslægten i Hedninger (Polytheister), Jøder og Christne, saaledes at den første Gruppe igjen deles i tre Underafdelinger, Chaldæere, Hellenere og Ægyptere, gaa de to Oversættelser alene ud fra en Firdeling i Barbarer, Hellenere, Jøder og Christne. Paa dette Punkt maa man vistnok give Geffcken Ret i, at den første Inddeling har størst Sandsynlighed for at være den oprindelige.

Naturligvis indskrænker Kommentaren sig ikke til at behandle Spørgsmaalet om Apologiens oprindelige Form, men undersøger ogsaa Forfatterens Arbejdsmaade ved at fremdrage hans Kilder eller i alt Fald Steder, hvor lignende Betragtninger gjøres gjældende, og Aristides viser sig herved som en temmelig ubegavet

Person med ringe Evner til selvstændig Tænkning. I et ganske andet Lys fremtrædér den anden Apologet, Athenagoras, for os. Ved Behandlingen af hans Apologi frembyder Texten langt ringere Vanskeligheder, og i Kommentaren er derfor den kritisk exegetiske Enkeltbehandling væsentlig henvist til Fodnoter, medens Undersøgelsen af Tankegangen og af Forholdet til Kilderne har faaet Hæderspladsen. Athenagoras viser sig her som en langt betydeligere litterær Personlighed, der arbejder efter bedre Kilder og med større Selvstændighed, men ganske vist ofte er ude af Stand til at beherske sit Stof. Geffcken betænker sig ikke paa at kalde ham «en ægte Athener».

Behandlingen af de to nævnte Apologeter fremtræder som sagt hos Geffcken kun som Led i hele den christelige Apologetiks Historie. Først giver han i en Indledning en Udsigt over den ældre Apologetiks Forudsætninger og paaviser dens Afhængighed baade af græsk-philosophiske og af jødiske Kilder; dernæst følger Aristides (omtr. 150 e. Chr.), hos hvem den apologetiske Methode endnu kun har naaet et lavt Udviklingstrin; efter ham Justinus og Tatianos, hvem Geffcken vurderer en hel Del lavere, end man i Reglen har gjort, og endelig efter Behandlingen af Athenagoras's Apologi (omtr. 180) giver han en sammenhængende Oversigt over hele den christelige Apologetiks Udvikling lige til Oldtidens Slutning. Hans Formaal er her at sondre imellem den faste Stok af Bevismidler, som gaaer igjen hos den ene Forfatter efter den anden, og saa den Indsats — større eller mindre —, som hver enkelt Apologet giver af sig selv. Paa den ene Side finde vi saaledes en kraftig Fremhævelse af, at de christelige Apologeter i en uhyre høj Grad var bundne af Traditionen, og det en Tradition, som rækker langt tilbage før den Tid, da Christendommen blev til. Ikke blot hos Jøder som Philon og Josephos hente de deres Vaaben, men et stort Bidrag ydes af selve den hedenske Philosophi. Mange Træk, som findes hos hedenske græske Forfattere, gaa saaledes igjen hos de christne Apologeter: Grækernes Beundring for de orientalske Kulturer, Philosophernes Polemik mod Polytheismen og Spotten over de mythologiske Fabler, Stoikernes allegoriske Mythefortolkning og mangen anden stoisk Tankegang, medens de Christne derimod med Hensyn til Spørgsmaalet om Villiens Frihed ere afhængige af andre philosophiske Skolers Polemik mod Stoikerne; endelig viser endnu den stadige Brug af Kompendier og Florilegier de christne Forfatteres Afhængighed af den hedenske Litteratur. Overhovedet er Fremhævelsen af den stærke Paavirkning, Christendommen i de første Aarhundreder har modtaget fra hedensk Side, et Hovedpunkt, hvorpaa Geffcken lægger den største Vægt, og hvor han ogsaa er forberedt paa den stærkeste Modsigelse. Dog kan det være tvivlsomt, om denne hans Forventning egentlig er saa stærkt begrundet. Det er jo ikke saa helt nye Paastande, han opstiller,

og fra de forskjelligste Sider synes man virkelig allerede at være naaet til Enighed om, at den faktisk foreliggende Christendom er bleven til ved en Samvirken af de mest forskjelligartede Kræfter. Men Spørgsmaalet om dens Værdi afhænger ikke heraf.

Dette er imidlertid kun den ene Side af Sagen. I Modsætning hertil fremhæver Geffcken ogsaa, at der blandt Apologeterne ved Siden af de ringere, traditionsbundne Aander er optraadt enkelte Personligheder, der enten som Eusebios selvstændig have behersket det hele Stof og selv fremdraget nyt i rig Mængde og skabt en ny Tradition, eller som Augustinus have formaaet at indblæse det Hele en ny Aand. Men ogsaa til Forstaaelsen af disse Personligheder er det selvfølgelig nødvendigt at være kjendt med det Stof, der har foreligget for dem. Til Opnaaelsen af dette Formaal yder Geffckens Arbejde et værdifuldt Bidrag. Kun kunde man have ønsket, at Enkeltundersøgelserne ikke havde bredt sig i den Grad, at det er vanskeligt at faa det rette Overblik — men Bogen er jo ogsaa i første Linie en kommenteret Udgave af et Par enkelte Apologier. Hvem der ønsker en hurtigere Orientering, vil finde Hovedlinierne optrukne i en Afhandling af Geffcken i Neue Jahrb. XV (1905). Som et Fortrin ved Bogen bør man endelig fremhæve Forfatterens Objektivitet, som er saa stor, at det i Virkeligheden er umuligt at afgjøre, om han selv med sin Sympathi staaer paa de christelige Apologeters eller deres hedenske Modstanderes Side.

Hans Ræder.

Epistulae privatae Graecae quae in papyris aetatis Lagidarum servantur. Edidit *Stanislaus Witkowski.* Lipsiae 1906 [paa Omslaget 1907], Teubner. XXVI + 144 S.

Det er et fortjenstfuldt Arbejde, Udgiveren har gjort ved at foranstalte en let haandterlig og bekvemt indrettet Samling af alle de græske Privatbreve, der ere opbevarede i Papyri fra Ptolemæertiden, et Forarbejde, som han selv siger, til et ventet Corpus epistularum Graecarum. Fra 15 forskjellige Samlinger har han sammenstillet 59 Breve, som han har ordnet væsentlig chronologisk. Det er for største Delen Breve af et ret tørt og forretningsmæssigt Indhold, men de have dog en stor Interesse paa Grund af det Indblik, som de give, i de Tiders daglige Liv. Udgaven er tildels grundet paa nye Kollationer, og Texten fremtræder paa mange Steder i forbedret Skikkelse, hvorover der aflægges Regnskab i det kritiske Apparat. Endvidere har Udgiveren i Modstrid med, hvad der ellers er Skik i Bibliotheca Teubneriana, tilføjet forklarende Noter, som ganske vist ikke ere udtømmende,

men dog yde en fortræffelig Hjælp til Forstaaelsen. Navnlig har han givet talrige Ordforklaringer, som ogsaa ere højst fornødne, da de sædvanlige Lexika ikke strække til paa dette Omraade. Brevene have jo netop ogsaa en stor sproglig Interesse ved at udvide vort Kjendskab til det daglige Omgangssprog; ofte finde vi i dem Ordbetydninger, der ere helt forskjellige fra de sædvanlige, eller saadanne, som ellers kun findes i Septuaginta eller i det nye Testamente. Foruden af de forklarende Anmærkninger varetages de sproglige Interesser endelig ogsaa af udførlige Indices, en hel lille Grammatik (Lydlære, Formlære, Syntax og Orddannelseslære) paa 10 Sider, et Navneregister og et Ordregister, som ogsaa indeholder adskillige forklarende Oplysninger. Den lille Bog kan i det Hele taget anbefales paa det Bedste.

Hans Ræder.

Hermann Usener, Vorträge und Aufsätze. Leipzig und Berlin 1907, Teubner. IV + 259 S.

Som en Slags Forsmag paa en planlagt Udgave af Useners «Kleine Schriften» fremkommer nærværende Udgave af nogle for en videre Kreds af Læsere beregnede «Vorträge und Aufsätze», besørget af Albrecht Dieterich. Det er en meget læseværdig Bog, hvis enkelte Afhandlinger ganske vist ikke høre til dem, der i større Omfang have beriget Videnskaben med nyt Stof, men som paa den anden Side giver et smukt Indblik i, hvor vide Synspunkter Usener forstod at anlægge under sin Forskning. Den første Afhandling (fra 1882), «Philologie und Geschichtswissenschaft», giver paa en Maade Programmet for hele Useners videnskabelige Virksomhed; den stiller den Fordring til Philologen, at han skal betragte sin Videnskab som et Led i den Videnskab, der har hele Menneskehedens Udviklingshistorie til Gjenstand, men hævder paa den anden Side den strengeste philologiske Nøjagtigheds Uundværlighed ogsaa for den, der beskjæftiger sig med de mere omfattende Problemer. Dette Standpunkt faaer i den følgende Afhandling «Mythologie» (fra 1904 — Udgaven følger ikke nogen chronologisk Ordning) sin Anvendelse paa Religionshistorien, den Videnskab, som Usener med størst personlig Interesse syslede med. Han opstiller her som en af Philologiens største og smukkeste Opgaver at hæve Religionshistorien op fra Enkeltundersøgelserne til Erkjendelsen af almindelige Love — «da könnten die armen Leute, welche behaupten, die klassische Philologie sei fertig und habe nichts mehr zu tun, noch lohnende Beschäftigung für sich und ihre Kinder finden» (S. 61). Den næste Afhandling «Organisation der wissenschaftlichen Arbeit»

(1884), giver ogsaa paa en Maade et Arbejdsprogram, idet det platoniske Akademis videnskabelige Arbejdsmethode opstilles som Forbillede for Nutiden. I Afhandlingen «Über vergleichende Sitten- und Rechtsgeschichte» (1893 — omarbejdet 1902) viser Usener, hvorledes kulturhistoriske Studier af Nutidsforhold, særlig af gamle Skikke, som leve blandt Bønderne, have Betydning for Forstaaelsen af Steder hos Oldtidsforfatterne. De sidste Afhandlinger i Bogen behandle særlig religionshistoriske Emner. I «Geburt und Kindheit Christi» (1903) gives en mønsterværdig klar Oversigt over Forholdet mellem Evangeliernes afvigende Beretninger om Christi Fødselshistorie, og i «Legenden der Pelagia» (1879) og «Die Perle» (1892) gives Exempler paa den Indvirkning, som græske mythologiske Forestillinger — særlig om Aphrodite — have haft paa Udviklingen af christelige Legender og christelig Tankegang overhovedet. Til Slutning aftrykkes en oprindelig pseudonymt udgiven «oldchristelig Novelle», kaldet «Die Flucht vor dem Weibe» (1894), en Bearbejdelse af en gammel Legende. Med god Grund har Udgiveren anbragt dette Stykke for sig i et Tillæg, da det, hvor læseværdigt det end er, gjør en underlig Figur ved Siden af de ganske vist almenforstaaelige, men dog videnskabelige Afhandlinger.

Hans Ræder.

Magnus Olsen, Valby-amulettens runeindskrift (Chria. Vidensk.-Selsk. Forh. 1907. No. 6.) Chria. 1907, Dybwad (komm.). 19 s.

Forf. har i denne afhandling taget den lille indskrift på den såkaldte Valby-amulet (en lille hjærteformet sten) op til behandling. Indskriften består af to linjer med henholdsvis 5 og 4 runetegn uden ordadskillelse og desuden en enkelt rune (R), der står midt under de 2 linjer. Runerne er ret tydelige og, bortset fra sidste rune i første linje, næppe omtvistelige. Ganske vist har þ-runen, der forekommer i begge linjer, temlig afvigende former, hvorfor både Bugge og Wimmer med tvivl har læst runen på sidste sted som þ. Forf. mener imidlertid at runen betyder det samme bægge steder, idet han anfører eksempler på forskellige former for den samme rune i den samme indskrift. Dette passer også godt til forf.s fortolkning og er formentlig rigtigt. Större vanskelighed gör det sidste tegn i den første linje; det består af en lige stav og to bistave, der udgår (ikke fra toppen, men) hver fra sin side af hovedstaven, den til venstre nedad, den til höjre opad. Bugge har opfattet denne rune som identisk med ị- el. E-runen og søgt en fortolkning af indskriften, der imidlertid lyder meget kunstlet og lidet naturligt. Bugge har også selv tvivlet om rigtigheden deraf.

Forf. mener nu, at dette runetegn er identisk med et lignende tegn på Overhornbæk-brakteaten, hvor det må have betydningen: A (indskriften har forf. meget skarpsindig behandlet i Aarbb. f. nord. Oldkh. 1907). I henhold hertil fortolker forf. amuletindskriften som: *wiþr afunþ* R (dette sidste står her kun som et magisk tegn), som betyder: «mod avind». Indskriften lyder således meget simpelt og naturligt og er formentlig rigtig læst og tolket. De sproglige betænkeligheder (*þ* i *afunþ* og *f* for ƀ) forklares meget skarpsindigt. Hvad ordet «avind» angår, forklares dette i henhold til (norsk) folketro og (norske) udtryk som «det onde öje», idet der også henvises til Feilbergs afhdl. «Der böse blick in nord. überlieferung» (Zt. des vereins f. volksk. XI). Den hele udvikling heraf gör forklaringen meget sandsynlig.

16/8 1907. **Finnur Jónsson.**

M. Fabi Quintiliani institutionis oratoriae libri XII. Edidit *Ludovicus Radermacher*. Pars prior libros I—VI continens. Leipzig 1907, Teubner. XIV + 359 pp.

Efterat Spalding kort før Afslutningen af sin store Quintilianudgave havde haft Lejlighed til i Milano at gøre sig bekendt med codex Ambrosianus, kom dette hidtil upaaagtede Haandskrift til at spille en Hovedrolle ved Fastsættelsen af Texten ved Siden af de lidt ældre Bernensis og Bambergensis, saaledes at de fleste har regnet A for det vigtigste; de yngre codd. har man indtil den allersidste Tid ikke regnet videre med. Paa dette Punkt betegner Radermachers Arbejde noget nyt, idet han foruden A og B, som han fremdeles betragter som Textkritikens Grundlag, og om hvis indbyrdes Stilling han ikke mener at kunne give nogen almengyldig Formel, tillige fremdrager en tredie Gruppe. Denne, som han kalder P, bestaar af yngre, mere eller mindre kontaminerede codd., hvis mange taabelige Rettelser og vilde Interpolationer i tidligere Forskeres Øjne gjorde dem ganske ubrugelige. Nu mener R. igennem de gode Læsemaader, som de faktisk indeholder, og som man tidligere tilskrev senere Lærdes heldige Rettelsesforsøg uden Sammenhæng med gammel Tradition, netop at kunne skimte adskillige Spor af gammel Overlevering. Denne Opfattelse bygger han paa den Omstændighed, at disse codd. paa mange Steder, hvor de afviger fra A og B, stemmer med et Par rhetoriske Værker, der indeholder større eller mindre Excerpter af den klassiske Tids Talelærere bl. a. ogsaa af Quintilian, nemlig Julius Victors ars rhetorica fra c. 400 og en ubekendt Forfatters Afhandling om Talefigurer. Disse Overensstemmelser er saa talrige, at Forholdet ikke kan forklares som en Tilfældighed, og

paa den anden Side kan det heller ikke godt tænkes, at de ovenfor nævnte senere Lærde skulde have arbejdet med saa mange forskellige Ting sammen, tilmed da en saadan Textbehandling i dette Tilfælde maatte antages at være foregaaet paa en ubegribelig planløs og overfladisk Maade. Det maa derfor antages, at der her foreligger spredte og mishandlede Rester af en gammel Textkilde, som ved forsigtig Benyttelse kan afgive værdifulde Korrektiver til A og B, og som R. derfor tager op til samlet Undersøgelse og Bearbejdelse.

Hvor stor Betydning denne nye Behandling af Quintilians Text vil faa, lader sig endnu ikke fuldtud bestemme. Det har medført et omfattende og besværligt Arbejde at kollationere de mange, i flere Henseender slette Haandskrifter, der ofte er rettede af flere Hænder. R. har selv udført en stor Del af dette Arbejde og støtter sig desuden paa Kollationer af sin afdøde Forgænger Ferd. Becher, og Undersøgelser af Fierville og Peterson. R. bebuder i sin Fortale en samlet Fremstilling af sine Resultater, og naar denne og den sidste Halvdel af Textudgaven foreligger, vil det være muligt at fastslaa Rækkevidden af dette utvivlsomme Fremskridt i Recensionen af Quintilians Text. I Realiteten bliver Betydningen vistnok knap saa stor, som man paa Forhaand kunde være tilbøjelig til at tro; en hel Del Læsemaader fra det af R. fremdragne Materiale findes nemlig f. Ex. i Halms Udgave, da denne ved Siden af A og B har benyttet Jul. Victor og gamle Udgaver (f. Ex. III 6,25 *locum*; III 9,7 *constiterit*; IV 1,52 *quid*). Men da Halm jo afgjort lagde Hovedvægten paa de ældre codd., bliver hans Benyttelse af det andet Materiale ret tilfældig og vel nærmest anvendt som Kontrol ved egen Konjekturalkritik af fordærvede Steder, medens R. rationelt og systematisk benytter denne Gruppe ved Siden af A og B. Dette er naturligvis af Vigtighed med Hensyn til mange Enkeltheder, men Steder, hvor Textens Forstaaelse i væsentlig Grad ændres eller forbedres i R.s Udgave, er næppe talrige.

R. siger selv i Fortalen, at der ved Benyttelsen af saa vanskeligt Materiale naturligvis altid kræves judicium, cautio, dubitatio, og det maa ogsaa siges, at hans Arbejde i Praxis er præget deraf paa en absolut tillidvækkende Maade. Navnlig synes han ikke at være tilbøjelig til at overvurdere Betydningen af det nye, han selv fremdrager; han gaar saaledes undertiden imod Halm selv paa Punkter, hvor denne har P's Tradition for sig, og det gør et meget vederhæftigt Indtryk at se f. Ex. II 11,6, hvor han beholder *tamen*, men anfører P's Læsemaade *tantum* med Tilføjelsen: speciose sed falso. I Slutningen af sin Fortale bemærker R., at han ikke sjælden vrager Læsemaader i A, fordi de forekommer ham for fine og elegante. Han sigter vel hermed til Quintilians bekendte Opposition mod Seneca (Quint. X 1,125 ff.). Dette er naturligvis for os et vanskeligt Kriterium at anvende,

men i R.s Haand er der næppe Fare for, at det skal blive misbrugt; han synes, efter alt at dømme, at besidde den Smag og Takt, som kræves ved Benyttelsen af den moderne Videnskabs fine Instrumenter.

J. K. Larsen.

Die griechische und lateinische Literatur und Sprache, von *U. v. Wilamowitz-Moellendorff, K. Krumbacher, J. Wackernagel, Fr. Leo, E. Norden, F. Skutsch.* 2. verb. u. verm. Aufl. Berlin & Leipzig 1907, Teubner. VIII + 494 S. M. 12.

Af Hinnebergs store encyclopædiske Værk: Die Kultur der Gegenwart, hvis Opgave er at udrede, forstaaeligt ogsaa for Læsere uden Specialviden, de Resultater, de enkelte Videnskaber er naaet til, som samlede uvilkaarligt fremtræder som Menneskeaandens Historie under de stadigt skiftende Betingelser, som de sociale og ökonomiske Livsforhold sætter, er de Bind kommet som handler om Kultur-, Religions-, Litteraturhistorie, Philosophie, Retsvidenskab, og altsaa allerede anden Udgave af den græsk-latinske Litteraturs Historie. Og det er intet Under, at den sidstnævnte Bog gör Lykke. I skön, festlig Stil fremtræder den og förer Læserens Tanker, aandrig som kun Lærdommen kan være, gennem Aarhundreders frugtbare Egne og vildsomme Ørkner, og finder frem Skatte af nyttig Kundskab og mangfoldige Impulser til Adspredelse og Opbyggelse. Hvert Afsnit er skrevet af sin Mand, og man aner en dybere Sammenhæng mellem Forfatterne og deres Stof. Wilamowitz og Fr. Leo har en grundforskellig Opfattelse af Historien; mellem dem er den gamle Strid, om det er de enkelte store, der skaber Litteraturen, Folket, Historien, eller om det er Tidens og Folkets Rörelser og tilkæmpede Resultater, de enkelte store former i Ord. Og med saa stor Kunst og Personlighedens Magt har de fortalt den Historie, de hver havde at fortælle, at Læseren ser med deres Øjne, og ser den græske Kultur og Litteratur skabes af enkelte, kæmpende, fejlende, stræbende Mennesker, der fik Skaberkraften, mens de store Mænd indenfor den latinske Kultur bliver et Udtryk for deres Tids Maal og Stræben, blot med individuelt Præg. Og som den græske Oldtid tegner sig Overgangstiden mellem Oldtid og Middelalder i Vesteuropa i E. Nordens Skildring. Ogsaa det er sikkert Udtryk for noget personligt, at Wilamowitz har lagt Tyngdepunktet i sin Fortælling om den græske Litteraturs Liv og Död ikke i den klassiske Tid, men i den Tid der fölger efter. Dog er han i sin gode Ret; thi med Grund bebrejder han dem, som Grækernes Værker særligt blev betroede, at de har ladet, som om den græske Litteratur hörte op med Alexander den Store,

baade overfor andre og i deres eget Forhold, skönt langt de fleste Værker höre hjemme i den Tid, der fölger efter. Og alligevel maa man ikke maale Behandlingen af den hellenisk-attiske Periode med Sidetallet. Det er Forf.s Kunst, at han kan skrive et Stykke som f. Ex. Karakteristiken af de homeriske Digte og den Tid, da de endnu levede og voxede, förend de — for Resten jo for halvtredietusind Aar siden — stempledes som klassiske og blev Skolelæsning, saaledes at han tager Stilling til hvert af Homerforskningens store Problemer uden at Læseren et Øjeblik mærker denne næsten causerende Skildring tynges af den megen filologiske Lærdom. Og saaledes er Lærdommen, Belæstheden, stadig skjult, saa meget tit i en Spög eller Aandrighed. I Lærdom som er usynlig bunder ogsaa Forf.s Interesse for det personlige, som giver ham en Lyskaster i Hænde, i hvis Felt man ser Personerne bevæge sig med en Skarphed i Linierne, der huskes længe, som, for at tage et Exempel blandt mange, den rutinerede Journalist Isokrates, den almene Dannelses Fader, der er dannet og kun dannet, tom Form, tom for Indhold, tom for Sjæl, men med en Stil saa fuldkommen som det doriske Tempel; eller hans aandsbeslægtede, Theopomp, der ogsaa er en behændig Reporter. Da Kendskaben til Personerne imidlertid saa godt som altid er indirekte, gennem deres Værker, kommer Talen naturligvis især til at dreje sig om disse, og ikke mindst interessant er her den stadige direkte eller indirekte Sammenligning og Afvejen mellem det moderne og det antikke. Saaledes f. Ex. den stærke Betoning af den græske Tragedies Forskel fra den moderne, hvori det karakteristiske er Heltens Undergang, som slet ikke er nödvendig i den græske Tragedie, hvor Heltens Lidenskaber og Lidelser ikke paa den Maade interessere udelukkende; der sker nemlig noget, og den væsentlige Interesse knytter sig derunder til den reale Kamp mod Stat eller Religion eller Moral og den dialektiske for og imod disse Magters Ret, som udfolder sig som Begivenhedernes Gang i Verden, der taler for sig selv uden at behöve Digterens Pegefinger. Forskellen viser sig ogsaa deri, at den græske Tragedie aldrig opgiver sin Stil, aldrig bliver et Bytte for den Smag, der nu identificerer Sandhed og Plumphed, og degraderer Prosaen til Dialektefterligning, mens den for Fölelsernes rigt nuancerede Sprog sætter uartikulerede Lyde. Den græske Digter bevarer altid Agtelse for Musen, der har hjemme i Himlen og ikke i Rendestenen. Og den græske Komedie har intet til Fælles med den moderne Farce; dens stærkest fremtrædende Egenskab var betegnende nok Ynde. Wilamowitz mener, at de gamle Komedier var Poesi og kun Poesi, at Aristophanes aldrig vilde have gjort Fordring paa nogen praktisk politisk Indsigt. Heri har han vel næppe Ret; snarere bære hans Komedier Præg af en Mand, der med noget bittert Lune og hensynslös Kraft kæmper for en Sag, litterært eller politisk. Uenig med Forfatteren af

en saa personlig Bog föler Læseren sig naturligvis tit, især naar det angaar personlige Synspunkter, som naar Pindar og Aischylos ganske træder i Skygge for Semonides og Sofokles; hertil hörer vel ogsaa Spörgsmaalet om Platons «Protagoras», som W. synes at mene er skrevet för Sokrates' Död. Men til faktisk Fejlgreb har hans personlige Fölelse fört ham, naar han ikke lader Antisthenes nyde en Smule godt af K. Joels tit dygtige Arbejde, der afvises som Hypothesemageri. Og dog er Forf. slet ikke bange for selv at opstille Hypotheser, hvor Materialet — ikke saa sjældent — er mangelfuldt. Med hvilken Genialitet han kan faa det mest mulige ud af et mangelfuldt Materiale viser Behandlingen af den hellenistiske Tid, der aabenbart fremfor nogen anden har hans Kærlighed; i at give Læserne en rigtigere Opfattelse af denne Tid end den gængse har han set en Opgave, der gör ham varm og veltalende. Det indrömmer han til Dels selv: «dasz die hellenistische Dichtung überhaupt epigonenhaft wäre, wird zwar oft gesagt, kann aber nur behaupten, wer sie weder historisch noch poetisch zu begreifen versteht. So viel wenigstens hofft diese Darstellung zu erreichen, dasz die konventionellen Vorstellungen von dem Wesen des «alexandrinischen» Zeitalters in ihrer vollkommenen Nichtigkeit erkannt werden». Forat man skal forstaa dette, maler han först i store Træk denne Tid, hvis fire förste Generationer, fra Aristoteles til Eratosthenes, staar for ham som den helleniske Kulturs Kulmination, hvis sande Storhed er dens Videnskab (som mere og mere viser sig at være Kilden, hvoraf Kejsertidens Videnskabelighed blot har haft at öse), men som i det hele taget har frembragt en uhyre Mængde betydelige Mennesker, og givet den almindelige Dannelse et Omfang i Bredden og Dybden, som Sofisternes Oplysningsarbejde havde tenderet henimod men endnu ikke naaet, nu hjulpet frem af det rige personlige og litterære Samkvem, der omspændte hele den hellenistiske Verden og til Dels erstattede vor Presse. Og mod alle der mener, at den «alexandrinske» Litteratur kun var for et lille kræsent Publikum, betoner Forf. stærkt, at der ved Siden af den raffinerede Kunst, der vel kun var for de faa, blomstrede en frodig Litteratur for det store Publikum, en uoverskuelig Masse Verdenshistorie, Special- og Lokalhistorie, hvorunder ogsaa hörte Ethnografi og Geografi, kynisk Populærfilosofi, til en vis Grad Digterværker som Aratos', og Romaner. Og paa Romanen mærker man ikke mindst, at denne Kultur og Litteratur, der omspændte en hel Verden trods Forskelle i Sprog og derfor ene kan lignes med den moderne og ganske forkert kaldes «alexandrinsk», var som en Sö, der i sig optog Særkulturernes Strömme; da Vandene igen delte sig og löb tilbage i de gamle nationale Lejer, kunde de dog ikke udskille sig i de gamle Bestanddele: for dem blev den helleniske Sö Kilden. Romanerne var især historiske Romaner, rigtignok med en Frihed,

som Nutidens kyndige Kontrol ikke finder sig i; og Grækerne (og Curtius Rufus) digtede alle de Fortællinger om Alexander, som har levet som Historie til i Dag, eller gjorde Antiochos I. til Helten i en Bearbejdelse af Eventyret om «den syge Prins», og en Rhetor Myron digtede Historien om den første messeniske Krig, der længe har figureret i Historieböger; Jöderne skrev de to Makkabæerböger og latinske Romanskrivere lavede den ældste romerske Historie af græske Sagn, som blandedes ind i bloddryppende Noveller om Tullia, Lucretia, Verginia, Tarpeia.

I Fremstillingen af hvorledes den klassiske latinske Litteratur kun er en Provins af den hellenistiske, som adskillige andre, blot langt betydeligere, gaar W.s og Fr. Leos Arbejde Haand i Haand, supplerende hinanden; kun betoner W. stærkt, at det er hellenistisk Rhetorik der har dannet en Cicero, hellenistiske Satirer og Kynikerdiatriber (lat. sermones) der er Horats', Senecas, Lukians Rustkammer, hellenistiske Biografier der er Forbilledet for Scaurus, Sulla, Rutilius, Corn. Nepos, hellenistisk Grammatikerarbejde Asconius er afhængig af, hellenistisk Digtning og Prosalitteratur som betinger Ennius, Plautus, Terents, Catul, Lucrets, Cæsar, Vergil, Ovid, som hele den latinske Elegi. Udredningen af alt dette og Karakteriseringen af denne Tids enkelte Værker meddeler Forf.s Beundring til Læseren, faar ham til at tro paa denne Tids Storhed. Og Oprejsning fortjener den sikkert — selv om man standser forskrækket, naar Kallimachos hyldes som «den store Tids store Digter», og det om hans Digtning hedder: «Kaviar für das Volk ist es; wer keinen Gaumen dafür hat, mag sich an die Klassiker halten; aber was ihm nicht schmeckt, soll er nicht ungeniessbar schelten: der Dichter hat es ja nicht für ihn zubereitet».

Behandlingen af den fölgende Periode har ogsaa en egen Art Interesse. Fra disse tre Aarhundreder, de förste e. Chr., er der bevaret i det mindste dobbelt saa megen Litteratur som hele den latinske fra Plautus til Lactantius; men Rekonstruktionen og den filologiske Behandling af en overordentlig stor Del af det er knapt begyndt endnu; skönt der iblandt findes megen fornöjelig og belærende Lekture, og ikke lidt der har Krav paa at blive taget op til Behandling — om ikke for andet saa for den store Magt det i lange Tider har haft over Mennesker. Opgave efter Opgave paapeger Forf., Landstrækning efter Landstrækning der skal vindes ind. Dette gælder i endnu höjere Grad den östromerske Periode, de næste halvtrediehundrede Aar, endnu mere ugjort Arbejde, endnu flere Problemer at löse. Og frem af denne Taage, som har al det uforstaaedes og uberörtes hemmelighedsfulde Magt, dukker lige saa mægtige og ejendommelige Skikkelser som fra Bogens förste Sider, i Dekadencelitteraturens Mudderpöle skinner Perler. Saaledes er Bogen skrevet med samme Kunst fra först til sidst.

Fr. Leos Beretning om den latinske Litteratur og dens ejendommelige Præg er nævnt. Til det hörer ogsaa en forstaaende og indtrængende Skildring af den romerske Nationalkarakter, der gör Romerkulturens Hengivelse til den græske Overvinder med den ejendommelige Blanding af Modtagelighed og Modstand forstaaelig. Det er ogsaa nævnt, at hvad vi har af romersk Litteratur er et Produkt af dette Forhold: da Liv. Andronicus Aar 240 f. Chr. opfandt Oversættelsens Kunst, dræbte han alle Rudimenter til en national Digtning, som maatte være i Rom ventende paa at faa Form. Som denne græsk-romerske Kulturs fyldigste og mest glimrende Udtryk staar Cicero for Forf. Vel med Rette hævder han, at til ingen af Oldtidens Personer har Nutiden et saa intimt Bekendtskab som til Cicero, og ud fra dette forsvarer han Totalbilledet af ham overfor alt, hvad der kan vække Anstød og Betænkelighed. Lige saa bred Veltalenhedens Strøm glider, naar det gælder Cicero, ligesaa knap er Omtalen af Cæsar: Mens Cicero talte og skrev, vejede Cæsar Verdens Skæbne i sin Haand. Ogsaa han var Taler og Forfatter, fordi hans Maal krævede det, og en Mester deri som i alt, hvad han foretog sig. Med sin Uddannelse til denne Beskæftigelse havde han heller ikke taget sig det let: mens han lavede det Stykke Verdenshistorie, han havde i Sinde at skrive om, forfattede han i Krigspavserne et grammatisk Skrift og tilegnede det den Mester, som han anerkendte uden at stemme overens med ham, Cicero. Ogsaa i den latinske Litteraturs Historie her er Stilen Kunst, og svøber sig anderledes om den ordrigeste end om den vældigste Romer. Men det er ikke alene Stilen som fornøjer og forfrisker, lige saa tit er det Tankernes og Synspunkternes Originalitet. Hvad der fremkommer i den latinske Litteratur før Augusts Død vil Forf. nødig høre dadlet, og han finder altid Forsvar. Saaledes f. Eks. i Karakteristiken af Livius: han fremhæver at hele Livius' Skildring af den samtidige Historie er gaaet tabt, alt hvad der er tilbage hører den gamle Tid til og giver ingen Ret til at frakende Livius Evner som Historiker; thi af den, der skrev om længst forgangne Tider forlangte Oldtiden ikke videnskabelig Forskning, men kunstnerisk Fremstilling. Hvad han skulde gøre var: af det forhaandenværende Stof at fremstille et nyt Kunstværk, der svarede til Tidens Stilfordringer. Det har Livius gjort; med fuldendt Fortællerkunst har han af alle de forskellige Kilder skabt et Værk, der er en kunstnerisk Enhed. Denne Forstaaelse af de gamle Værker bunder i Leos Grundopfattelse af Historien; Livius er et Udtryk for sin Tid, som Vergils og Ovids Digte er Spejlbilleder af forskellige Sider af den samme Tid. Med Ovid tager Rhetoriken Digtningen i Besiddelse og fra nu af fremtræder alt hvad der skrives som Rhetorik i forskellige Former. Selv et Værk som Plinius' Naturhistorie er i sin hele Udstrækning en Samling Notitser i Tidens figur- og pointrige Stil. Kun Skælmen

Petronius staar höjt over al Rhetoriken. Fra Slutningen af andet Aarh. bliver Litteraturen mere og mere sofistisk og helleniseret og hører efterhaanden op med at være romersk Litteratur og bliver Verdenslitteratur. Der tager E. Norden fat, og nu er det igen enkelte Mænd, der skaber Kulturen under den sidste dramatiske Kamp mellem Hedenskab og Kristendom og i de urolige Tider, der følger efter, indtil den karolingske Renaissance. Fantasifuldt og tit med et eget stille Lune males dette brogede Galleri af vældige lidenskabelige Karakterer der ikke kender Maade, af milde rolige Mænd, af taagede uklare og af skarpe Hoveder, af Mænd der er rörende i deres Kærlighed til den gamle Kultur eller fanatiske i deres Had til den. Ved Siden af denne Periode tager den byzantinske Litteraturs Historie sig saare fattig ud; dog faar man det Indtryk, at den i al Fald har haft en Historieskrivning gennem disse tusinde Aar, der nok er værd at stifte Bekendtskab med. Af stor Interesse er ogsaa dens Bevogtning og Pleje af den gamle græske Litteratur, indtil Vestens Folk var blevne modne til at overtage den og dermed grundlægge Nutidens Kultur og Videnskab. Studiet af Byzantinismen er jo en ganske ny Videnskab, og det allermeste staar endnu tilbage at göre her; engang naar flere har arbejdet for den som Forf. af denne Oversigt, K. Krumbacher, vil Billedet af Byzantinismen maaske tage sig anderledes ud. — Endnu to korte, populære, underholdende Afhandlinger rummer dette indholdsrige Bind: en Oversigt over det græske Sprogs Historie af J. Wackernagel, og over det latinske af Fr. Skutsch. Den sidste slutter med et Citat af Schopenhauer: «Der Mensch, welcher kein Latein versteht, gleicht einem, der sich in einer schönen Gegend bei nebligem Wetter befindet: sein Horizont ist äusserst beschränkt: nur das Nächste sieht er deutlich, wenige Schritte darüber hinaus verliert es sich ins Unbestimmte. Der Horizont des Lateiners hingegen geht sehr weit, durch die neueren Jahrhunderte, das Mittelalter, das Altertum». Men at ingen bliver «Latiner» uden et Forhold til den græske Kultur, taler denne Bog höjt om.

I. Hammer-Jensen.

Scholia in Lucianum, ed. *Hugo Rabe.* Leipzig 1906, Teubner. (Bibl. Teubn.) X + 336 S. u. 2 Tafeln. Mk. 6.00.

Die Lukianscholien gehören wol sämtlich der byzantinischen Zeit an; das Altertum hat sich mit der Erklärung dieses Autors kaum abgegeben. Für das Verständnis des Textes werfen sie deshalb so gut wie nichts ab; dagegen sind sie wertvolle und keineswegs uninteressante Zeugnisse für die Arbeitsweise der Byzantiner, für ihre Auffassung der Antike und für den Umfang des gelehrten Materials, womit sie wirtschafteten.

Eine kritische Ausgabe fehlte bis jetzt; diesem Mangel hat Rabe abgeholfen. Er hat selbst alle irgendwie bedeutenden Hdss. collationirt und auf dieser Grundlage die Scholien in einer Vollständigkeit zusammengestellt, die nichts zu wünschen übrig lässt. Dass ganz junge und wertlose Notizen übergangen sind, ist nur in der Ordnung. Für seine Grundsätze hat der Herausgeber selbst Rechenschaft abgelegt, teils in einer (sehr kurzen) Vorrede, teils etwas ausführlicher in zwei Abhandlungen (Die Ueberlieferung der Lukianscholien, und Die Lukianstudien des Arethas, in den Gött. Nachr. von 1902 u. 1903).

Die Hauptmasse der Scholien zerfällt in zwei Gruppen, die man Γ-Scholien (nach der Haupthds. Vat. 90) und Arethas-Scholien nennen kann. Beide Gruppen sind in sehr alten Hdss. (9. bis 10. Jhdt.) überliefert, die Arethas-Scholien sogar teilweise von Arethas eigener Hand. Diese alten Hdss. haben nur selten ein Scholion gemeinsam. Andere Hdss., z. T. ebenfalls von beträchtlichem Alter, bieten beide Gruppen in mehr oder weniger vollständiger Auswahl. Sie sind wichtig, nicht allein wo die ältesten Hdss. überhaupt fehlen, sondern auch um deren Lacunen auszufüllen; einige von ihnen haben nämlich durch Beschneidung sehr gelitten. An neuem Stoff bietet diese Mischklasse nur wenig; doch hat ein Zweig derselben durch Sammlung von allerlei Notizen die Scholienmasse etwas vermehrt.

Die Ausgabe ist natürlich nach modernen Grundsätzen eingerichtet: jedes selbständige Scholion wird für sich herausgegeben nach den Hdss. die es wesentlich gleichlautend enthalten. Die Siglen der Hdss. hat der Herausgeber nach jedem Scholion gesetzt; es scheint mir praktischer, sie am Rande beim Anfang des Scholions zu führen; doch hat R.s Verfahren, wie die Verhältnisse in den Lukianscholien sind, keine grösseren Nachteile. Um anzugeben, welche Hdss. ein Lemma enthalten, stellt der Hrsg., der gewöhnlichen Ordnung entgegen, die Sigle der betreffenden Hds. voran; wenn nun mehrere Hdss. das Lemma haben, oder nur die Hds., deren Sigle nach der gewöhnlichen Ordnung voranstehen sollte? Darüber hat er uns nicht belehrt. Da der Fall überhaupt selten ist, hätte es wol genügt, das Vorhandensein des Lemma zu bezeichnen (was der Hrsg. sehr geschickt durch einen nachgesetzten Doppelpunkt tut) und das Nötige im Apparat zu vermerken. Auch sonst ist die Ausgabe mitunter etwas unpraktisch eingerichtet. Rabe hat im Apparat die Parallelstellen aus den Lukianscholien vermerkt, was sehr zu loben ist; er führt sie aber unter dem Titel der betr. Schrift auf (z. B.: cfr. sch. Ver. hist. II 20; cfr. sch. Pro laps. 7), was den Leser nötigt, vor dem Auffinden im Verzeichnis S. X die Seitenzahl der betr. Schrift aufzusuchen. Da die Schriften aber in der Ausgabe durchgezählt sind, von 1—80, hätte er viel bequemer die Zahl angeben können (also in den obigen Fällen: cfr. sch. 14, 20;

cfr. sch. 64, 7); man hätte dann die Stellen sofort. — Die Lemmata sind nur nach den Kapiteln gezählt; da die Kapitel in den Lukianausgaben oft eine ganze Druckseite einnehmen, ist das Auffinden mitunter recht schwer. — Eine Uebersicht über den Bestand der Haupthdss. an Schriften fehlt; sie hätte sich bequem geben lassen, wenn der Hrsg. in dem Verzeichnis der Schriften S. X die wichtigsten Siglen beigefügt hätte; also z. B.: de sacrificiis BΓVΩΔ, oder wie man nun die Auswahl treffen würde.

Parallelstellen aus der sonstigen grammatischen Ueberlieferung sind durchgängig nicht angeführt. Der Hrsg. beklagt dies selbst; es ist ihm aber unmöglich gewesen, weil er keine grosse öffentliche Bibliothek zur Hand hatte. Man sollte doch meinen, ein Anderer hätte diese Arbeit übernehmen können; gerade bei diesen Scholien wird ein derartiges Verzeichnis schmerzlich vermisst. Im Ganzen geben nämlich die Lukianscholien freilich nur sehr alltägliche Schulweisheit; daneben kommen aber Stellen ausgesuchtester Gelehrsamkeit vor, mit Citaten und sonstigen Nachrichten die anderswoher nicht bekannt sind. Solche Stellen finden sich sowohl in den Arethasscholien (vgl. S. 83, 167, 170, 181 in Rabes Ausg.; ausserdem S. 275 u. 279) wie in den Alexandrosscholien (S. 114—15); man wundert sich wie diese Stücke in einen Kommentar von so spätem Ursprung hineingeraten sind.

Um über die Beschaffenheit der Ueberlieferung und die Arbeit des Herausgebers ein Urteil zu bekommen, habe ich einige Stücke durchgearbeitet, über die ich Bemerkungen beifüge. — Die Γ-Scholien (auch diejenigen aus 2. Hand, die von Alexandros, Bischof von Nicaea, geschrieben sind) und die Arethas-Scholien sondern sich im Ganzen sehr reinlich in zwei durchaus getrennte Massen. Das ist um so auffallender, als offenbar sowohl die beiden Schreiber von Γ als auch Arethas vielfach mit älterem Material wirtschaften (vgl. Rabe, Ueberlief. d. Lukianschol. S. 15—18). Bewiesen wird dies für alle drei durch offenkundige Schreibfehler, die nur bei Benutzung einer Vorlage denkbar sind; für die eigenhändigen Scholien des Arethas werde ich im Folgenden ein Beispiel anführen. Ueberhaupt ist die Ueberlieferung keineswegs so gut wie man nach dem Alter der Hdss. und der Jugend der Scholien erwarten sollte. Die bessernde Hand des Herausgebers ist sehr oft notwendig, am seltensten natürlich in den eigenhändigen Scholien des Arethas. Auch dieser Aufgabe ist Rabe im Ganzen gerecht geworden; ab und zu, besonders in verhältnismässig einfachen Dingen, lässt er eine gewisse Gewandtheit vermissen. S. 148, 19 (von Meleager): *ὠργίσθησαν ἐπὶ τούτῳ οἱ θεῖοι [καὶ] οἱ ἀδελφοὶ τῆς Ἀλθαίας*; dazu die Note: *καὶ del. Graeven.* Wenn man hier etwas streichen will, so müssen es die Worte *καὶ* — *Ἀλθαίας* sein; das *καὶ* an sich ist ganz in der Ordnung (= d. h.). — S. 150, 7 *κυνοπρόσωπον*]

ἐμοῦ γε ἕνεκα εἴϑε καὶ ὀνοπρόσωπον, ὡς ἂν ἐνϑεέστερον αὐτοῖς, μᾶλλον δὲ ὀνωδέστερον εἴη τὰ τῆς ϑεοποιίας. ∾ ΔB. Was bei R. steht, ist kein Griechisch; das *εἴϑε* mag vielleicht richtig sein, die Verbindung des Neutr. Plur. mit dem Adj. Sing. ist doch wol unmöglich. Nun fehlt *εἴη* in B, wodurch sich bis *ὀνωδέστερον* ein guter Sinn ergibt; daran müsste der Hrsg. festhalten, wenn er auch *τὰ τῆς ϑεοποιίας* nicht erklären könnte. (Vielleicht: *ἐμοῦ γε ἕνεκα· εἴτε καὶ ὀνοπρόσωπον, ὡς — ὀνωδέστερον. ὢ τῆς ϑεοποιίας.*) — 16 *ὁ Νῖσος βασιλεὺς ὢν εἶχεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μίαν τρίχα πορφυρᾶν.* So geringere Hdss. (CM); dagegen hat *Γ* mit V*Ω* *ὢν ἔχων.* Das führt auf *ἣν ἔχων*, was richtiges Scholiengriechisch ist. — 23 *τοιοῦτόν τι καὶ περὶ τοῦ Σαμψὼν λέγεται ἔχειν τρίχα χρυσίζουσαν καὶ ταύτην ἐνέχυρον εἶναι κτλ.* Hierzu die Note: *vix scrib. ἔχοντος.* Ja, hat denn jemand das vorgeschlagen? und wenn auch, so wäre ihm wol mit Stillschweigen besser gedient. — 160, 16 *τίνι γὰρ καὶ παρασιτήσει βασιλεὺς ἄνϑρωπος καὶ ὅλην τὴν Πύλον μεϑ' ἑαυτοῦ ἄγων κτλ.* Dazu Rabe: *ἄνϑρωπος suspectum.* Das ist ein ganz ungerechtfertigter Verdacht; *ἄνϑρωπος* wird in derartigen Verbindungen keineswegs allein verächtlich gebraucht. — 162, 11 *μέχρις ἂν τῆς γυναικὸς σκεψαμένης κτλ.* Der Sinn verlangt *σκηψαμένης.* — 163, 18 *γραφεὺς ὁ Πολύκλειτος, . . . καὶ πῶς ⟨ὡς⟩ ἀγαλματοποιὸς νῦν εἰσάγεται, ϑαυμάζω.* Dazu im Apparat: *ὡς addidi.* Wol ohne Noth. — S. 165, 22 *ῥήτωρ] Δημοσϑένης ἐν Φιλιππικοῖς ταῦτά φησι, τοῖς τῶν νοσούντων ἐοικότα σιτίοις, ἃ οὔτε σῴζουσιν οὔτ' ἀπολλύναι δύνανται.* Bei Lukian steht: *ἐπεὶ δέ, ὥς ὁ καλός που ῥήτωρ ἔφη, τοῖς τῶν νοσούντων σιτίοις ἐοικότα λαμβάνουσι, τίς ἔτι μηχανὴ κτλ.*; u. bei Demosthenes: *τοῖς ἀσϑενοῦσι παρὰ τῶν ἰατρῶν σιτίοις διδομένοις ἔοικε· καὶ γὰρ ἐκεῖν' οὔτ' ἰσχὺν ἐντίϑησιν οὔτ' ἀποϑνήσκειν ἐᾷ.* Das führt Rabe alles richtig in der adnotatio an, und dazu eine ganz tolle «Emendation» von Fritzsche. Das Scholion ist wol in Ordnung, wenn man schreibt: *ῥήτωρ] Δημοσϑένης — φησιν.* ∾ *τοῖς τῶν ν. ἐοικόσι σιτίοις] ἃ — δύνανται.* Das Scholion ist von Arethas' eigener Hand überliefert; wenn es im Harleianus wirklich so steht wie es Rabe gedruckt hat, so ist es zugleich ein Beweis — wenn es eines bedurfte — dass Arethas ältere Scholien abgeschrieben hat.

Im Ganzen sind jedoch solche Fälle selten. Der Herausgeber hat, soweit ohne eigene Kenntnis der Hdss. ein Urteil möglich ist, seine Aufgabe mit grosser Sorgfalt gelöst; auch gebricht es ihm keineswegs durchgängig an gesundem Urteil. Man weiss jetzt was in den Lukianscholien steht, und das ist und bleibt die Hauptsache — das was ein Herausgeber vor allem leisten muss. Was in Rabes Ausgabe noch vermisst wird, kann durch eine Specialuntersuchung ersetzt werden; eine solche wäre ein keineswegs undankbares, jo sogar recht interessantes Unternehmen.

A. B. Drachmann.

Sophus Bugge

Sophus Bugge.

Da telegrafen bragte bud om prof. S. Bugges sygdom i begyndelsen af juli måned, blev sikkert alle hans venner og bekendte ængstelige, men man håbede på, at han vilde komme sig der oppe i den friske fjældluft, hvor han opholdt sig. Imidlertid varede det desværre ikke længe inden det sörgelige dødsbudskab spredtes rundt omkring.

Sophus Elseus Bugge døde 8. juli, 74 år gammel. Han var født i Larvik 5. januar 1833. Kun 15 år gammel blev han student 1848, hvorefter han kastede sig over det filologiske studium ved Kristiania universitet. Her absolverede han embedseksamen 1857 og var da udrustet som få i hans alder til sin fremtidige gærning. Blandt sine lærere omtaler han mænd som P. A. Munch og R. Keyser med den störste ærbødighed og taknemlighed. Både klassisk og nordisk sprogvidenskab havde han studeret og ligeledes den sammenlignende sprogvidenskab, og var allerede som student optrådt som videnskabelig forfatter og bidragyder til lærde tidsskrifter. Året för han blev kandidat havde han rejst omkring i Telemarken, denne sang- og sagnrige egn, og samlet gamle folkeviser; dette er meget betegnende for hans interesser og viser, hvilke studier der i særlig grad lå for ham. 1858 foretog B. sin første udenlandsrejse for sin videre uddannelses skyld. Den gik til København, hvor han særlig hørte I. N. Madvig og Westergaard, og til Berlin. I København afskrev han tillige islandske håndskrifter, som han vilde udgive. Han befandt sig godt i Danmark og knyttede her venskabsforbindelser for hele livet. Han, der var født i et land med en så storslået, herlig natur, var betagen af Sællands naturskönhed og dets bøgeskove, som han ofte omtalte med begejstring.

Allerede 1860 blev B. ansat ved Kristiania universitet som stipendiat i sammenlignende sprogvidenskab; 1864 blev han extraordinær lektor i samme fag; to år senere knyttedes dertil docentur i oldnorsk og samtidig udnævntes han til professor extraordinarius i de to nævnte fag; denne stilling indtog han

til sin død. Hans livsbane blev således tidlig bestemt og blev uden ydre omskiftelser. Hans virksomhed afbrødes kun af de videnskabelige rejser, han foretog i ind- og udland. I Norge foretog han flere rejser i samme öjemed som den første med godt udbytte. 1862 (sommeren) opholdt B. sig atter i Kbhvn. I Norge og Sverrig foretog han endvidere flere runologiske rejser (således 1865, 1868, 1872, 1876 osv.); i årene 1880—84 rejste han omkring i Norge for at studere de norske gårdnavne. Flere udenlandsrejser har han senere foretaget. På en af disse undersøgte han Piræusløven i Venedig.

S. Bugge udfoldede til sin død en så udstrakt og mangeartet videnskabelig virksomhed, at det overstiger en enkelts kræfter at omtale den i dens helhed og vurdere den som den burde. Jeg skal søge at give en oversigt over den, men jeg føler, at den vil blive ufuldstændig og mangelfuld.

Som klassisk filolog finder vi B. virkende i den første del af hans videnskabelige virksomhed. Som det overhovedet var et kendemærke for ham at kaste sig over de vanskeligste æmner, gav han sig her i lag med — iøvrigt en af de mest tiltalende — latinske digtere, Plautus; denne fik i ham en betydelig og skarpsindig kritisk forsker. Han udgav «Tekstkritiske bemærkninger» til Plautus' komedier både i dette tidsskrifts 1. række, VI. og VII. bind (1865—66), samt i Philologus XXX. og XXXI. bd. og endelig i Opuscula philologica ad I. N. Madvigium 1876. Disse bemærkninger vidner ikke blot om et nöje kendskab til det Plautinske håndskriftmateriale og literatur, men også om en indtrængende indsigt i det gamle latinske, særlig Plautus' sprog, samt om en udmærket filologisk metode, — denne havde han iøvrigt fra første færd af vist fortrinlige prøver på. 1873 udgav han Mostellaria til skolebrug.

Det er vistnok disse studier, der tildels har ført ham til studiet af de gamle italiske dialekter og fremkaldt hans afhandlinger derom: «Altitalische studien» 1878, «Beiträge zur erforschung der etruskischen sprache» 1883 (i Deeckes Etrusk. forschungen u. studien), «Oskische sprachdenkmäler» (i Zeits. für vergl. sprachforschung II, V, VI), «Umbrisches» (sst. III, VI) «Altitalisches» (sst. VIII, XXII).

Angående hans lykiske og armeniske studier har min kollega prof. H. Pedersen været så venlig på min opfordring at tilföje et supplement (s. 125 ff.).

På den sammenlignende filologis område har B. ikke

skrevet noget större sammenhængende arbejde. Men han har i mangfoldige afhandlinger givet udmærkede bidrag til oplysning om enkelte ords og ordgruppers etymologiske sammenhæng, og på forskellig måde fremmet det komparative studium, især ved sine afhandlinger vedrørende germanske sprog og deres lydlove. I så henseende kan nævnes: «Das schwache germ. præteritum» (Zs. f. vergl. sprachforsch. XXIII), «Etymologische studien über germ. lautverschiebung» (hvorledes förgerm. *k*, *t*, *p* genfindes i germ. sprog, Paul-Braunes Beitr. XII, XIII; 1886, 1888), «Zur altgerm. sprachgeschichte» (germ. *ug* aus *uw*, sst. XIII), »Förgermansk *p* af *gw*» 1905 (Arkiv f. nord. filologi XXII). Herhen kan også regnes hans afhandling: «Über den einfluss der armenischen sprache auf die gotische» (Indogerm. forsch. V; 1895). Om alle disse afhandlinger gælder det, at de er overordenlig skarpsindige, originale og givende rige impulser til nærmere overvejelser og videnskabelig drøftelse, men flere af deres resultater er omtvistede og tvivlsomme — hvad der tildels følger af de behandlede vanskelige spörsmåls natur.

Bugges hovedvirksomhed angår de nordiske sprog. Her er der næppe et område, hvor hans indtrængende forskning ikke har efterladt sig mere eller mindre dybe spor; det er her, han har udført sine störste og glansfuldeste videnskabelige bedrifter.

Som udgiver har B. ikke udfoldet nogen synderlig omfattende virksomhed, men til gengæld er hans udgaver af oldskrifter så meget betydningsfuldere. De valgte oldskrifter stod i nöjeste samklang med hans inderste interesser; det var oldtidens sagn og sange, han påtog sig at fremføre i ny, kritiske udgaver. 1861 havde B. sammen med andre norske lærde stiftet det norske oldskriftselskab. Det begyndte meget energisk sin virksomhed. Noget af det første, der blev udgivet, var 1. hæfte af B.s «Norröne sagaer af sagnhistorisk indhold» (1864); derpå fulgte to hæfter 1865 og 1873; disse sagaer var: Hálfssaga, Nornagests þáttr (I), Vǫlsungasaga (II), Hervararsaga ok Heiðreks (III). Desværre blev udgaven aldrig færdig; der mangler både titelblad, indledning (med redegörelse for de benyttede håndskrifter bl. a.) og registre. Udgaven er fortræffelig i kritisk henseende; dén viser tillige, hvor udmærket en håndskriftlæser B. var. Den ledsages af oplysende filologiske og andre bemærkninger til de enkelte sagaer af stor værdi. Af langt större betydning skulde dog hans udgave af de gamle Eddadigte blive. Den udkom under titlen «Norrœn fornkvæði» 1867 og blev epokegörende, mønster-

værdig som den var så at sige i enhver henseende. Her blev hovedhåndskrifterne for første gang udgivne med den tilbörlige omhu og nöjagtighed; deres forkortelser blev gengivne ved kursivbogstaver helt igennem og i noterne gjordes yderligere rede for tvivlsomme steder og her, såvelsom på anden måde, gaves helt igennem kritiske og eksegetiske oplysninger og ekskurser, hvorved forståelsen af de gamle digte på mange måder fremmedes. I indledningen undersøger han meget grundig hele håndskriftspörsmålet og viser, at alle papirsafskrifter hidrører fra codex regius. Denne udgave er endnu det uovertrufne grundlag for alle senere udgaver og Eddastudier. Siden 1891 og 1896 haves ganske vist de fototypiske udgaver, men desuagtet har B.s udgave sin gyldighed. Under udgivelsen af codex regius stillede B. sine optegnelser vedrørende skrivemåder i håndskriftet til udgivernes rådighed; de aflagde et smukt vidnesbyrd om hans skarpe blik for bogstavernes former og skriverens fejl (jfr. udg. s. LXXIV). I Aarbb. 1869 gav B. et «Efterslæt» til sin udgave, indeholdende forklaringer til teksten m. m. og i Arkiv II en afhandling af lignende art, hvor han især kommer ind på forskellige yngre rettelser i cod. regius. Endvidere forklarede han «Nogle steder i Eddadigtene» (sst. XIX; 1903), hvor hans forslag til ændringer dog er ret tvivlsomme. B. planlagde tidlig en ny udgave af Eddadigtene, og han gav i Zeits. f. deut. Phil. VII en prøve derpå. Han udgav her Hamðismál, først efter håndskr. linje for linje, så i en restitueret tekst, efterfulgt af kritisk-eksegetiske oplysninger. Bortset fra en fotografisk gengivelse var der ikke andet at göre end foranstalte netop en sådan udgave; besörget af B. vilde den være bleven et arbejde af blivende betydning i den nordiske filologi, men desværre — planen kom ikke til udførelse; udgaven kom aldrig videre.

Andre udgaver af oldskrifter kom B. aldrig til at give, men han havde planlagt f. eks. at udgive Rǫgnvaldr-Halls Háttalykill, men det blev heller ikke til noget. På et andet område havde han, som för antydet, allerede som ung optrådt som samler og udgiver. Frugten af hans første vise- og sagn-samlingsrejser i Telemarken blev «Gamle norske folkeviser» 1858. Denne udgave er beundringsværdig, ikke mindst ved den sikkerhed, hvormed den unge lærde håndhævede den eneste rigtige kritiske udgivermetode og hævdede en udgivers rigtige stilling til de i den mundtlige tradition bevarede digtformer både m. h. t. sprog og indhold. Ikke mindre vidner udgaven om hans sikre

sproglige sans og indsigt (f. eks. i oldsproget). Denne havde han iøvrigt endnu tidligere aflagt smukke prøver på (hvorom nedenfor). En fortsættelse af disse folkeviser («fra øvre Telemarken») fulgte året efter. Sammen med Moltke Moe udgav B. 1897 i regeringsjubilæets festskrift «Torsvisen» efter de norske opskrifter og med et fuldstændigt kritisk-fortolkende apparat. Når udgiverne hævder, at de islandske Trymsrimer har haft indflydelse på visen, går de sikkert ud over hvad der er sandsynligt. Iøvrigt er udgaven fortrinlig.

Vi har allerede berørt Bugges sproglige kundskaber. På det rent filologiske område har han på flere måder gjort et overordenlig alsidigt, frodigt og vækkende arbejde. Hans afhandlinger vedrører først og fremmest de nordiske sprog. En af hans tidligste afhandlinger overhovedet er den «Om konsonantovergangene i det norske folkesprog» (Norsk tidsskr. for videnskab og litt. V, 1851—52). Der behandles her forskellige især sjældnere overgange, der af Aasen kun ufuldstændig var omtalte. Den 18-årige lærde viser her en mærkelig modenhed, viden og metodisk sikkerhed, som i virkeligheden er forbavsende. Iøvrigt var det mere den leksikalsk-etymologiske side end den lydlig-grammatiske, som interesserede B. I så henseende kan følgende afhandlinger nævnes: «Sjældne ord i norrön skaldskab» (Tidsskr. for Philol. og Pæd. VI; 1865), «Etymolog. beiträge aus dem nordischen» (Bezz. Beitr. III; 1878), «Vokalverkürzung im altnord.» (Paul-Braune: Beiträge XV; 1891), «Blandede sproghist. bidrag I—II», hvoriblandt der findes hans træffende bemærkninger om «oldisl. nasalvokaler» (den 1. grammat. afhdl. i Sn. Edda), (Arkiv II; 1885), en fortræffelig afhandling, «Oldnorske sammensætninger på *-nautr*» (Sprogl.-hist. studier, tilegn. prof. C. R. Unger, 1896, og atter, i anledning af fremkomne indvendinger, i Arkiv XXI); «Det oldisl. elliptiske udtryk *sólsetra*, *sólsetrum* (Arkiv XVI; 1900); «Sproglige oplysninger om ord i de gamle nord. love» (dette tidsskr. ny række III; 1877), «Svensk ordforskning» (Arkiv IV; 1888), indeholdende fortolkning af forskellige svenske ord i anledning af et par afhandlinger af E. Brate (jfr. Bugges bemærkninger til Medeltidsordspråk, udg. af Kock og Petersens; Arkiv X, 1894), «Foranskudt *s*, især i navne» (Arkiv XXI; 1904), en meget interessant, men m. h. t. resultatet vistnok meget problematisk afhandling, hvor *s* i navne som *Sásgerðr* søges forklaret som opståt af pron. *sá*, der skulde smælte sammen med det følgende navn. Hertil kan fremdeles,

trods titlen, regnes afhdl. «Mindre bidrag til nord. mytologi og sagnhistorie (Aarbb. 1895); disse bidrag, der betegnes som I, består hovedsagelig af en forklaring af ordet *finngálkn*. Forklaringen bærer stærkt præg af hans mytologiske navnetydning; *gálkn* forklares som *gandlikan*, ligesom *tálkn* som *tannlikan*.

En særlig interesse nærede B. for navneforskningen, både personnavne og stedsnavne. Både direkte (f. eks. under det akademiske møde i Kristiania 1896[1]) og indirekte har han mægtig støttet og fremmet den nordiske forskning ang. denne. Bidrag hertil findes i afhandlinger som «Altnord. namen» (*-riðr*, *ríðr*, *jǫfurr-jór* m. m. i Zs. für vergl. sprachf. III, 1854), «Oldsvenske navne i Rusland» (Arkiv II), «Navnet *Daner*» (sst. V), «Helgeland» (i Norsk hist. tidsskr. I; 1871; her tolkes også «Skæreið» hos Tjodolf som en kenning *skæ-reið* 'hestens vogn' = jorden, afgjort urigtigt). «Bidrag til nord. navnes historie» (*-þjófr*, Daner [atter], Sælland, Anholt; Arkiv VI), «Om forandring af genus i norske stedsnavne» (sst. VII) og endelig «Norske stedsnavne» (sst. XX; jfr. også den nævnte afhdl. om «foranskudt *s*»). Sidst at nævne men ikke mindst er B.s overordenlig rige bidrag til oplysning om norske stedsnavne i O. Ryghs mægtige hovedværk: «Norske gårdsnavne», ikke mindst for de binds vedkommende, der er udgivne efter Ryghs død. Her findes ikke et ark, næppe en side, der ikke indeholder bemærkninger og oplysninger af «S.-B.» Jfr. også Ryghs «Norske Elvenavne» (1904) med et «tillæg» af B. Ved en kgl. resolution 11. april 1878 var der blevet nedsat en kommission for at revidere navnene i den norske matrikel; B. var selvskreven som medlem af kommissionen; de to andre medlemmer var Rygh og Fritzner. Denne kommission, hvor det naturligvis var Rygh, der gjorde hovedarbejdet, afsluttede sin virksomhed 1892. Ryghs nævnte værk er bl. a. frugten af denne virksomhed; det er foreløbig et i Norden enestående arbejde og B.s navn er uopløselig knyttet dertil.

Under udarbejdelsen og udgivelsen af 2. udgave af Fritzners ordbog støttede B. også denne, ligesom han efter Fritzners død var den, der hovedsagelig sørgede for udgivelsen af hvad der var

---

[1] Ved et privatmøde foreslog B. med sin sædvanlige livlighed og energi, at man skulde göre noget mere for navneforskningen. På foranledning heraf udarbejdede O. Rygh, der var tilstede, en vejledning bestående af en fremstilling af, hvad der var udrettet i Norge og hvorledes. Ryghs vejledning findes desværre kun autograferet.

tilbage utrykt og gav flere selvstændige bidrag af sproglig betydning ved værkets afslutning. I Ross'· ordbog over de norske dialekter findes en selvstændig liste over dialektord samlet af B. Så stærk en interesse som B. — af rent sproglige grunde — havde for de norske dialekter og Aasens forskning, for folkets sange og viser, ligeså afgjort tog han standpunkt imod det radikale målstræv. Som flertallet af hans kolleger ved universitetet og som Björnson holdt han fast ved det dansk-norske skriftsprog som det eneste norske bog- og kultursprog. Dette var i fuld overensstemmelse med B.s hele vidtskuende ånd og hans samnordiske følelse, der aldrig svækkedes i tidens løb — tiltrods for begivenhedernes gang.

Disse B.s sproglige afhandlinger har blivende værd for den nordiske sprogvidenskab, og det var ønskeligt, om de kunde blive udgivet samlede, ligesom i sin tid P. A. Munchs (og Keysers). Det er i det hele en ublandet glæde at følge B. i hans sproglige afhandlinger; selv om man undertiden er uenig med ham, bliver der altid en rig belæring tilbage. Dristig kan han undertidén være, således, for blot at nævne ét eksempel, i forklaringen af *gálkn*; man forstår ikke, hvorledes et overhovedet så sjælden benyttet ord som dette kunde afslibes og sammentrækkes så stærkt, som han antager, at der af det, oprindelig selvfølgelig temlig stærkt betonede, led *-líkan* kun bliver de 3 konsonanter tilbage. Bedre kunde det forstås om *tálkn*, der i hvert fald hos fiskerbefolkningen forekommer ret hyppig; men *tannlíkan* er intet naturligt ord for fiskens gæller; *líkan* betyder heller ikke — Fritzner anfører i øvrigt ordet kun som led i *mann-* og *stein-líkan* — 'noget der har en fjærn lighed med noget, minder om noget' (hvad det måtte betyde i disse to ord), men 'noget, der ganske svarer til et andet, en genpart, kort sagt: et nöjelignende billede'.

I nært slægtskab med disse studier er den egenlige tekstkritik, der vistnok altid hos B. — når det var muligt — er gået hånd i hånd dermed. Også her har han udøvet en udstrakt virksomhed på mange felter. Vi har omtalt hans Plautinske studier; vi vil senere nævne hans Beowulf-kritik. I sine udgaver, og da først og fremmest af Eddakvadene har han haft lejlighed til at udøve nordisk tekstkritik. For en mand med B.s sproglige indsigt og fine sprogfølelse var der her en udstrakt arbejdsmark; han havde heller ikke den falske overtro angående bogstaven i de gamle håndskrifter, som fra visse sider endogså i de seneste

tider er hævdet og forsvaret. Dertil kendte B. håndskrifterne altfor godt af selvsyn og egen erfaring. Selvfølgelig krævede B. af enhver tekst en nogenlunde forståelig mening og i et sprog, der syntaktisk og grammatisk-leksikalsk var rimeligt eller dog muligt; hvor dette ikke var tilstede, var han ikke bange for at konstatere fejl — være sig afskriverfejl eller andre slags fejl — uden at bryde sin hjærne med at forklare hvad der var uforståeligt eller umuligt.

De i form så simple Eddadigte har B. i det hele haft held med at rette og forbedre. På grund af sine forelæsninger er han flere gange vendt tilbage til dem, og hans rastløse studier på andre beslægtede områder har vel flere gange givet ham eller foranlediget hos ham en ny eller modificeret opfattelse. Hans mytologiske studier var i den sidste tid — hvad der jo var naturligt nok — ikke uden indflydelse også på hans opfattelse af teksten, ja selve ordlyden, hvad der dog langtfra har været til gavn for den rigtige opfattelse. Af herhenhørende arbejder skal først og fremmest nævnes B.s fortrinlige afhandling: «Bemærkninger til norröne digte» (Arkiv I—II); det gælder her især Hyndluljóð og Rígsþula, som bægge, og måske særlig det første, findes i en bedrøvelig forvansket overleveringsform. Der er ingen tvivl om, at B. her i alt væsenligt har truffet det rette både m. h. t. ordlyd og versenes ordning, forsåvidt som han berører denne. Hertil slutter sig afhdl. «Nogle steder i Eddadigtene» (Arkiv XIX; 1903), hvor hans rettelsesforslag dog vistnok står betydeligt tilbage for hans ældre. I Paul-Braunes Beiträge osv. XXII (1896) offenliggjorde B.: «Die heimat der altn. lieder von den Welsungen und den Nibelungen», hvor det dog nærmest er Sigurðarkv. en skamma, som behandles (fortsættelsen kom her heller aldrig), og det søges påvist, at dette digt indeholder endel ord, der skulde være halvengelske og bære vidne om dets forfatters ophold i de vestlige lande. Det var B.s agt, herigennem at vise, at de fleste af disse digte var oprundne i de nævnte egne. Han finder f. eks. ags. *æbere* 'manifestus' i *svábert*, der dristig rettes til *ábert* (der mangler vokalsk rimbogstav), ags. *æror* 'för' i *árar* (*árar titt*), ags. *geara* 'fordum' i *ara* (der så skrives *ára*; dette er tidligere blevet rettet til *aura*). Uagtet denne afhdl. indeholder endel godt, må det sikkert siges, at B. her i sin tekstkritik er kommen ind på en beklagelig afvej.

Hvad Skjaldekvadene angår, har B. ikke været synderlig

virksom i det hele taget. Dog har han også her givet bidrag og impulser af værdi. Nye bøger, nye udgaver synes ofte at have fanget B.s særegne opmærksomhed og ført ham til et indtrængende studium deraf, hvoraf der så igen resulterede afhandlinger om deres indhold. Jfr. hvad Sv. Grundtvig oplyser om B.s forhold til 1. bind af DgF. («Udgiveren må dernæst udtale sin agtelsesfulde taknemmelighed mod hr. cand. philol. S. B. i Christiania, der har viist udg. og benytterne af denne samling den fortrinlige tjæneste . . . nöjagtig at gennemgå det hidtil udkomne . . . og at meddele udg. alle de berigtigelser og bemærkninger, hvortil han derved har fundet anledning» osv., bd. 2 s. IX—X). Da prof. Th. Möbius i Kiel udgav sin Kormákssaga (1886), ledsagede han den med en udførlig versfortolkning, men Möbius var aldrig nogen dygtig skjaldekvadstolker, endskönt han havde beskæftiget sig en hel del med skjaldekvad, og Kormáks vers frembyder især på grund af overleveringen særlige vanskeligheder. I Aarbb. 1888 offenliggjorde B. M. Ólsen udførlige bemærkninger til dem og året efter kom B.s afhdl. om versene. Han oplyser selv, at det var læsningen af selve udgaven, der gav stødet til hans optegnelser. B. giver en række rettelser, ofte meget skarpsindige og gode eller antagelige. På den anden side mærkes det, at B. ikke var nær så fortrolig med skjaldenes ånd og deres måde at tale på som med Eddakvadene. Bl. a. antager han, hvad man fra anden side har forkastet, de såkaldte «halvkenninger» efter en temmelig stor målestok, medens forholdet uden tvivl er det, at sådanne ikke eksisterede för end meget sent (næppe för end i 14. årh.; de er opståede ved misforståelse og forvanskede tekster i de ældre digte). B.s opfattelse af omskrivninger var i det hele noget tung, og dette mærkes på de rettelser han foreslog, der ofte er noget tvungne (jfr. et par småbidrag i Arkiv III).

På et andet område, som grænser nær til det her omtalte og hvor man ikke egenlig skulde tro, at B.s interesser havde været udprægede, har han virket banebrydende. Det er den gamle metrik, der sigtes til. För 1876 var denne så at sige ganske forsömt og siden Jón Ólafssons berömte og for sin tid fortræffelige prisskrift «Om Nordens gamle digtekonst» (1786) var fremkommet, fandtes ingen indgående behandling af den gamle verslære. Dr. E. Jessen havde lejlighedsvis antydet et bestemt kvantitetsforhold i slutningen af en drotkvædet linje. I tilslutning hertil påviste B. i et foredrag ved det 1. filologmøde (1876)

klart og koncist de for oldsproget (og digtene) gældende kvantitetsregler, hvilke stavelser der var lange og hvilke korte; samtidig viste han, hvorledes udgangen af langlinjen i ljóðaháttr var bygget. Disse påvisninger har været grundlæggende for den gamle metrik; ved dem og prof. E. Sievers' omtrent samtidige undersøgelser af drotkvædede skjaldekvad er den videnskabelige verslære for Nordens vedkommende fastslået.

Runeforskningen er måske det område, hvor B. har indlagt sig de störste fortjænester og hvortil hans navn altid vil være knyttet. Tidlig er han også kommet i lag med denne gren af den nordiske oldtidsvidenskab, som han sammen med prof. L. Wimmer er grundlæggeren af i moderne forstand.

1865 gjorde B. sin første runologiske rejse i Norge og samme år offenliggjorde han sin læsning af den berömte guldhornsindskrift i Tidsskr. for Philol. og Pædag. VI. Han læste den således som den siden altid har været læst og forståt. Fra de famlende og meget ufuldstændige tidligere forsøg var man efterhånden kommen til bedre erkendelse af visse meget betydningsfulde enkeltheder m. h. t. runeskriften; således havde P. A. Munch og Rafn allerede tidligere antydet, at runen ᛉ betød *r*. B. opfatter runen som en egen art af *r*, men udtaler tvivl om, hvorvidt den «er tegn for R i enden af ord eller for den bløde «S, hvoraf R i almindelig oldnordisk er opstået»; «dog taler overvejende grunde for det første»; det er dette, tiden har givet ham ret i. «Heller ikke afgör jeg nu, ytrer B. fremdeles, om HORNA her er flertalsform eller entalsform» — men det varede ikke længe, inden der kom vished også på dette punkt. B.s korte læsning står i tidsskriftet på en meget afsides plads og i meget lidet fremtrædende typografisk udstyr; ikke desto mindre danner denne læsning en epoke i opfattelsen af de «ældre» runer. To år efter udkom Wimmers berömte afhdl. mod Stephens: «De ældste nordiske runeindskrifter» (Aarbb.). Samtidig hermed offenliggjorde B. sine første större runologiske afhandlinger i Tidsskr. for Phil. og Pæd. VII—VIII (1866—69): «Bidrag til tydning af de ældste runeindskrifter». Her behandles først og fremmest guldhornsindskriften, der udførlig forklares i alle dens enkeltheder, og nu bevises det, at *horna* må være acc. sing. Så følger i en lang række Tune-st., Varnum-st., Berga-st., Etelhemspændet [hvor B. læste: m(i)k m(a)r(i)la, en læsning som han altid senere fastholdt], Tanum-st., Himlingöjespændet, Istaby-st. osv., osv. Til afhdl. i VII. bd. er der knyttet nogle bemærk-

ninger mod dr. E. Jessens imidlertid fremkomne indvendinger og forsigtigheds-formaninger. B.s svar er karakteristisk for ham. Han protesterer imod at blive kaldt «læreren» (som Jessen havde kaldt ham); han vil lade sit værk blive betragtet fra et helt andet synspunkt: «jeg har i mine bidrag hverken kunnet eller villet optræde som læreren, men jeg har efter bedste evne søgt at hjælpe til ved et rydningsværk». Bugge har ikke helt ret i dette; navnlig dette «hverken kunnet» protesterer man uvilkårligt imod; i disse sine afhandlinger var B. netop «læreren» og det i en eminent grad.

B.s tydninger af de således tolkede indskrifter har i det hele og store vist sig holdbare. Af hans senere runologiske afhandlinger kan der særlig anføres følgende. Prof. K. Gíslason skrev en meget vidtløftig afhandling: «De ældste runeindskrifters sproglige stilling» (Aarbb. 1869) hvor han gör afvigende meninger gældende m. h. t. runesprogets nordiske karakter og de antagne stammeudlydende vokaler; han antog, at de ældre indskrifters sprog havde været talt af en stamme, der var gåt under. Tiltrods for den grundige behandling af spörsmålet modbeviste B. ham i en afhdl. omtrent med samme titel (Aarbb. 1870), idet han hævdede antagelsen af de udlydende stammevokaler, samt at Gíslason ikke havde bevist, at de senere tiders nordisk ikke direkte kunde afledes af de pågældende indskrifters sprogformer. Eftertiden har givet B. ret heri.

Om runeskriftens oprindelse udtalte B. sig i Christiania Vidensk.-Selsk. forh. 1873, hvor han udtaler sig så at sige på alle punkter i overensstemmelse med de anskuelser, som prof. Wimmer gjorde gældende i sit bekendte arbejde, der udkom 1874. Senere har B. på dette punkt, som bekendt, betydelig ændret sin opfattelse, idet han til slutning antog, at runerne kun tildels havde deres udspring i det latinske alfabet, medens de ellers måtte udledes af det græske.

Af hans senere runetolkende arbejder er først og fremmest at nævne hans store afhdl. om Rök-st., der udkom i Antiqv. tidsskr. för Sverige V (1878). Længe forberedte B. en ny udgave af denne sin tydning af den længste og i flere henseender meget mærkelige indskrift; den udkom i Antiqvitetsakademiens handlingar XXXI (1893) under titlen: «Rökstenen og Fonnåsspænden». Denne indskrift frembyder ikke få vanskeligheder og B.s tolkning deraf var noget af en bedrift. Jeg indskyder her en kort omtale af en enkelthed. B. havde antaget ordet *vilin*

(*wilin is þat*) som et mandsnavn. Herimod gjorde Fr. Burg indvendinger og gav en helt forskellig tydning af ordet (*uilin* = *uillin* = *villuletr*). Det smærtede ikke B. at måtte give afkald på sin fortolkning, på «helten» Vilin; han havde længe selv næret tvivl om hans eksistensberettigelse. B. behandlede sagen med den ham egne, stilfærdige lune og velgörende ironi: «Når nu hr. Burg — udtaler han — offentlig og höjtidelig har givet Vilen dødshugget, skal jeg ikke søge at puste liv i ham. Fuit heros, fuit Vilinus»; så tager han «stedfortræderen» nærmere i öjesyn og viser grundig, at det rigtignok ikke er bedre bevendt med «ham». 1872 behandlede B. Veblungsnæsindskr. (Aarbb.), 1877 den mærkelige indskr. på Forsakirkeringen med et sandt mesterskab. De senere tolkninger, der af svenske lærde er gjort gældende, forekommer mig at stå betydeligt tilbage for Bugges. Han skrev om de «Nordiske runeindskrifter og billeder på mindesmærker på øen Man» (Aarbb. 1899), osv. Flere afhdls. indhold findes nu i hans store hovedværk. Det følger af sig selv, at på et sådant område som dette, hvor indskrifterne ofte er vanskelige at læse og tyde, måtte B. i tidens løb ændre sin tidligere opfattelse. Derfor kom han undertiden til at behandle samme indskr. flere gange som f. eks. Fyrunga-st. (Arkiv XIII, XV). För jeg går over til at omtale B.s hovedværk skal her kort anføres, at såsnart Sv. Söderbergs «Ølands runinskrifter» var udkomne, granskede B. dem på sin sædvanlige vis og skrev bemærkninger dertil (Aarbb. 1900), samt at han deltog i E. Brates undersøgelse og behandling af runevers på svenske stene. Frugten af dette samarbejde (Brate gör i en «efterskrift» rede derfor) blev det i mange henseender fortræffelige «Runverser» (1891); Bugges mange bidrag er indførte in extenso. Hvad der særlig kan indvendes imod dette arbejde er at bægge forfattere er altfor tilböjelige til at antage vers, hvor der virkelig ingen vers er tilsigtede.

En ikke ubetydelig del af det gamle runemateriale udgör de såkaldte guldbrakteater; her findes större og — i reglen — mindre indskrifter med de ældre runer; de er meget vanskelige at tyde, da de ofte kun består af nogle få runer og fantasien har her frit spillerum. B. havde skrevet om dem i Aarbb. 1871; senere tog han dem op igen til samlet behandling (Aarbb. 1905). Tiltrods for B.s glimrende fantasi og kombinationsævne må tolkningen af de fleste indskrifter siges at være enten meget tvivlsom eller måske helt umulig. Hvor vanskelig den er kan man göre

sig en forestilling om ved f. eks. at sammenligne B.s tydning af brakteat 28 (s. 241 ff.) — og her er der dog tale om en længere indskrift — med hans elev, M. Olsens tolkning af samme (Aarbb. 1907).

Det værk, som B. i mange år havde forberedt sig til og hvortil han var kaldet som ingen anden, en *samlet udgave af Norges runeindskrifter*, begyndte at se lyset i 1891. Det første ark er trykt 31. maj. «Norges Indskrifter» med de ældre runer udkom — tildels med store afbrydelser — i de følgende år, foruden 2 hæfter indskrifter med de yngre runer. Det lykkedes B., tiltrods for at hans syn i de sidste år var meget svækket, at føre selve udgaven til afslutning, medens indledningen foreløbig ikke er færdig. Men ifølge en velvillig meddelelse af M. Olsen, der fra september 1902 var B.s medarbejder ved udgivelsen, er der heldigvis udsigt til, at indledningen ved hjælp af B.s optegnelser vil kunne bringes til afslutning.

«Norges Indskrifter» vil blive stående som et nationalt storværk. Her er alt samlet hvad et snille som B.s kunde sige om disse gamle indskrifter, som tit og ofte er vanskelige at læse, hvoraf der undertiden kun eksisterer kopier, ja, hvor der ikke engang endnu er opnåt fuld enighed om enkelte tegns rette forståelse. B. var sig vanskelighederne vel bevidst og han lægger ikke skjul på dem, ligesålidt som han er bange for at rette sig selv eller give en afvigende tolkning af enkeltheder endogså med temlig korte mellemrum. Ordningen af stoffet er efter amter. Først gives der en fortegnelse over den ældre litteratur og ældre tydninger — her synes B. undertiden at gå unødvendig vidt —, tilligemed runemindesmærkets omtale i skrifter og dets historie. Derpå følger en omhyggelig beskrivelse af selve monumentet og af indskriften, hvor hvert runetegn gennemgås på det nöjagtigste. Herpå følger tolkningen selv, og endelig göres der bemærkninger om indskriftens form (versform), dens alder og hvad der ellers var anledning til at omtale. Under behandlingen af indskrifternes sprogformer finder B. rig lejlighed til at göre grammatisk-sproglige bemærkninger, der ofte har en langt större almindelig betydning end netop for det behandlede sted. Det behøver ikke at siges, at hele værket vidner om B.s udstrakte læsning og fuldstændige kendskab til hele runelitteraturen. B. giver «ekskurser» om vigtige æmner, når han finder det hensigtsmæssigt. Her kan særlig den interessante ekskurs om tegnet ᛦ fremhæves. Ikke mindre interesse knytter der sig til B.s righoldige indledning

(2. bind), hvor så vigtige spörsmål som runernes udbredelse, navne, oprindelse m. m. behandles. Det er runologiens kardinalspörsmål det her drejer sig om, og med længsel venter man afslutningen.

Hvad der karakteriserer dette hovedværk er B.s samvittighedsfuldhed, glimrende skarpsindighed og — under selve tolkningen, hans — fantasifuldhed. I den faktiske beskrivelse af monumentet, dets tegn og sprogformer er B. den strænge filolog. Hans ærlighed kommer ofte på en velgörende måde tilsyne og han er, som för bemærket, ikke sen til at erkende sine fejl (jfr. ang. Vilin ovf.). Fyrunga-indskriften (jeg anfører dette her, uagtet den ikke hører med til N. I.) «har givet mig en ydmygende lektion», udtaler B. (Arkiv XV, 142), og han bemærker, at han kan undskylde sig med at kendskabet til urnordisk skrift og sprog er yderst mangelfuldt. — B.s meninger om sig selv og sine ydelser var vist altid meget beskedne. — Dette kendskabs mangelfuldhed hindrer dog ikke B. i meget dristige kombinationer. Metodisk sikkerhed hører til B.s bedste egenskaber; det er kun undtagelsesvis han synes at göre brud herpå, som når han f. eks. forklarer Tune-stenens ᛇ som *j*, medens han ellers opfatter dette tegn som *n͡g*. Iøvrigt synes hans opfattelse af Tune-st. stadig at have været noget usikker[1]. B.s dristighed fremtræder klarest, hvor han tolker en indskrift, der er meget usikker enten fordi tegnene er slidte eller af andre grunde. Andre forskere vilde her helt have opgivet ævred i erkendelse af at opgaven var uløselig. Jeg kan henvise til B.s behandling af Ågedalsbrakteaten og Ødemotlandbenstykket, hvis indskrifter efter B. skulde være kopier efter ældre indskrifter og hvor runeristeren skulde have misforstået originalen. Det siger sig selv, at her kun kan være tale om en meget subjektiv opfattelse af det hele, og værdien af en tolkning bliver i disse tilfælde meget tvivlsom. Men B. tænkte altid — endogså under den störste usikkerhed — som så, at disse famlende forsøg dog kunde blive til nytte og virke vækkende.

Som eksempel på B.s fantasifulde tydning vil jeg nævne Fonnås-spændets indskrift. Denne vokalfattige indskrift, der frembyder særlige vanskeligheder, læser B. således:

---

[1] Det er påfaldende, at han s. 35 gör en anden opfattelse gældende end s. 25, ligeledes s. 36 end s. 27. Man skulde tro, at han for længe siden var kommen til et for ham selv holdbart resultat.

ηlsklR | wkshu | iηRsAηsrbse | a | ihspiðultl;

dette föreslås læst som: *AngilaskalkR Wakrs husingR sa ingisarbiske aih spinðul tel* («Angilaskalk, Vakrs huskarl, fra Ingesarv, ejer den gode nål»). Tilsyneladende er der her en udmærket mening, en ret naturlig ordstilling og for såvidt alt i orden. Efter at have fundet denne tolkning, som enhver anden sikkert ikke havde fundet, erfarede B. at der i Sverrig virkelig fandtes stednavnet «Ingesarv», og det var nu en forholdsvis let sag at knytte en forbindelse med det sted i Norge, hvor spændet var fundet. Man skimter en vis indre glæde hos B. over dette mærkelige sammentræf, der syntes så tillidvækkende. Men — med et suk, synes man — må han (s. 527) give afkald på sin tolkning og betegne netop de vigtigste ord som usikre — fordi han imidlertid havde erfaret, at stedsnavne på *-arv* vistnok ikke var synderlig gamle. Noreen har ikke optaget B.s tolkning i 3. udg. af sin grammatik.

Det forefalder undertiden som B.s forklaringer ikke altid fyldestgör de krav til simpelhed og naturlighed, som man i disse gamle indskrifter ventede, selv om man gærne indrömmer, at de kan have været affattede i et sprog noget afvigende fra det daglige, hvad udtryksmåde og ordstilling angår, skönt netop dette i og for sig ikke er så ret sandsynligt. Jeg for mit vedkommende vil hævde, at når det, man får ud af en indskrift, ikke falder forholdsvis mundret (hvad Fonnås-indskr. dog gjorde) og naturligt, kommer det af, at læsningen ikke er sikker. Som eks. vil jeg anføre B.s læsning af Gimsø-st. (s. 403):

Nokki Á *sa bróðir ræisþa hér*
æft útstað-nið
návesun [skr. *nafEsun*] *þæssą*
ah þą́ ænn þá kynnstu
stæina þæssa.

Bortset fra at der her ikke er spor af rytmisk bevægelse, endsige en versform, er udtryk som *útstað-niðR*, «en slægtning, som havde fæstet bo i fremmed land», eller *návesun* (för af B. læst som *nafR*, ɔ: *nafar*, *sun*), «opholdssted for den døde mand (ɔ: gravhöj)» så skruede, at man vanskelig kan tro på dem[1].

[1] *vera* (kunde der overhovedet være tale om et *vesa*, f. *veRa*?), bet. ikke opholdssted, men «væren, ophold».

Men retfærdigheden byder at sige, at B. ikke udgiver sin tolkning for andet end som forsøg eller mulighed. Af en lignende art er B.s læsning og tolkning af Hönen-indskr., hvor både ordstilling — og denne især —, sprog og versform er lige unaturlig og usikker. Indholdet er heller ikke tillidvækkende (Vinlandsrejsen). Selve Hönen-st. eksisterer ikke, og B. har kun haft — dårlige — kopier. — Dristig og fantasifuld er B.s forklaring f. eks. af runenavnet *uuaer* (II 88) osv.

I denne sammenhæng vil jeg endnu fremhæve en ejendommelighed ved B.s videnskabelige fremgangsmåde, der dog ikke blot vedrører hans runologiske afhandlinger. Det var som han, ligesom den gamle, ukendte islandske grammatiker, stadig tænkte på modstandere eller dog på sådanne, der kunde göre indvendinger mod eller bemærkninger til hans opfattelse af de forskellige spörsmål. B. er stadig på sin post overfor dem og vil komme dem i forkøbet ved selv at fremføre alle de muligheder, der kunde tænkes (eller som han nu kunde tænke sig), selv om de, efter vore begreber, ligger temlig fjærnt. Undertiden virker dette lidt mærkeligt. Efter at han således i sin tolkning af Forsaringen har givet den brillante, formelt uangribelige forklaring af *staf* (acc. sg.), tilföjes der i en note: «I staf bör man ikke søge *stá af*» — dette var en tilvisse ganske overflødig advarsel.

Tiltrods for de mange indvendinger, der kan göres mod B.s runetydninger, er de så godt som altid på mange punkter lærdomsrige og vækkende; de er glimrende vidnesbyrd om hans frodige fantasi og utrættelige forskningsiver, der ikke viger tilbage for de vanskeligste opgaver og problemer, men de taler lige så höjt om hans aldrig svigtende retskaffenhed og ærlige sandhedssøgen.

Den gamle norske og islandske litteraturs historie har B. ikke beskæftiget sig videre med, og det er kun få bidrag, han har givet til den. I Aarbb. 1873 offenliggjorde han en undersøgelse vedrørende Historia Norwegiæ: «Bemærkninger om den i Skotland fundne latinske Norges Krönike», hvor han søgte at bestemme dette skrifts «tilblivelse og forhold til andre historiske kildeskrifter». B. kom herved til andre resultater end G. Storm tidligere var kommen til og denne skrev også derimod (sst.). B.s bemærkninger er meget alsidige og grundige og hans bestemmelse af skriftets tilblivelsestid, efter min mening, langt rigtigere end Storms. Yderst vigtig er hans påvisning af dets afhængighed af Adam af Bremen, samt hans tekstkritiske rettelser.

Ikke fuldt så heldig var B. i en anden afhdl.: «Biskop Bjarne Kolbeinssön og Snorres Edda» (Aarbb. 1875), hvor han behandler de såkaldte navneremser i nogle håndskrifter af Snorres Edda. Som sædvanlig giver han mange rigtige bidrag til forståelsen af remserne og de enkelte navne og ord, men når han søger at göre det sandsynligt, at de hidrører fra Ørknøerne og er forfattede af en bestemt mand, biskop Bjarne (d. 1222), har han afgjort taget fejl. Denne «glimrende opdagelse», som Müllenhoff (der ellers ikke kendte til skånsel overfor B.) kaldte den, har B. senere selv opgivet, fordi han erkendte den hypoteses litteraturhistoriske umulighed.

I anledning af, at B.s mytologiske studier blev erklærede for uforenelige med ægtheden af de ældste skjaldekvad og disses mytologiske indhold og antydninger, forfattede han «Bidrag til skaldedigtningens historie» (1894). Her søger han at bevise, at de ældste skjaldekvad (af Brage og Tjodolf især) er digtede, ikke af de skjalde, traditionen har henført dem til, men af andre og senere (i den sidste halvdel af det 10. årh.); altså skulde de være værdiløse som vidner imod hans studier. Jeg tror ikke at jeg går sandheden for nær, når jeg hævder, at beviset for B.s påstande ikke her er lykkedes.

I Norsk hist. tidsskrift 1901 begyndte B. en længere afhdl.: «Norsk sagafortælling og sagaskrivning i Irland», der dog aldrig blev fuldført. B. kommer her til resultater, der er höjst urimelige, og som går ud på, at nordboer allerede meget tidlig skulde have begyndt at forfatte «sagaer» i vesten; særlig skulde der her være tale om en «saga» om Brianslaget (Clontarfslaget) 1014, der senere skulde have forplantet sig til Island. Ubetinget er denne afhdl. en af B.s svageste, men den indeholder dog meget af interesse f. eks. vedrørende det gamle Bråvallakvad.

Litteraturhistorisk betydning har B.s forskellige afhandlinger om og bemærkninger til folkeviser og lignende digte og fremfor alt hans påvisning af, at Eddadigtene på grund af deres sprog ikke kunde være ældre end fra det 9. årh.

Vedrørende andre germanske sprog har B. på mange måder været virksom. Flere af hans alt nævnte afhandlinger giver bidrag i så henseende. Allerede i sin ungdom skrev han afhdl.: «Die formen der geschlechtlosen persönl. pronomina» (Zs. f. vergl. sprachforsch. 1855). Men hvad der her har störst betydning er hans beskæftigelse med angelsaksisk sprog og litteratur og da først og fremmest med Beowulf. Hans virksomhed her

var både af sagnhistorisk og tekstkritisk art. Resultaterne deraf findes nedlagt i afhandlinger i Tidsskr. f. Phil. og Pæd. VIII, Zs. f. deut. Philol. IV og Paul-Braunes Beiträge XII (1887). B.s bidrag til tekstforbedringen i Beowulf betegnes af kendere som noget af det ypperste, der er fremkommet på dette område.

Hvad andre sprog angår skal her for fuldstændigheds skyld anføres, at fra B.s hånd foreligger der en afhandling om Sigöjnersproget: «Vermischtes aus der sprache der Zigeuner» (Kuhns Beitr. I; 1858), samt afhandlinger om franske og romanske etymologier i Romania III og IV.

Bugges måske kæreste og egenligste studium var, trods hans vidtstrakte virksomhed i den rent sproglige verden, sagn og folkeviser. Det begyndte han med og dermed fortsatte han til sine sidste dage. Mange og mærkelige er frugterne af hans beskæftigelse hermed.

Først og fremmest var det de nordiske folkeviser, som B. helligede sit indtrængende studium. Det er allerede bemærket, at han samlede og udgav telemarkske folkeviser i årene 1858—59. Også den tidlige beskæftigelse med Eddadigtene kunde regnes hertil. Da Sv. Grundtvig havde udgivet 1. bind af sine gamle danske folkeviser, fandt han ingen mere opmærksom læser og flittig gransker end B., og fra 2. bind af er han på en måde Grundtvigs medarbejder, idet denne optog B.s overordenlig rige bidrag til den rigtige forståelse af visernes ordlyd og indhold. De er anførte in extenso og med B.s signatur. Det var et frugtbart samarbejde og et aldrig afbrudt venskab, der hermed var indledet. För jeg går over til B.s hovedværk på myteforskningens område skal jeg nævne hans vigtigste afhandlinger vedrørende folkeviser og sagn: «Mytologiske oplysninger til Draumekvæde («det norske Sólarljóð»; Norsk tidskr. for Vidensk. og Litt. VII; 1854—55), «Bidrag til den nordiske balladedigtnings historie (Mindeskrift 1879), «Harpens kraft» (Arkiv VII; 1891), «Den danske vise om Gralver» (sst. XII; 1896), hvortil slutter sig afhdl. om forbindelsen mellem Grógaldr og Fjǫlsvinnsmál (Vid. Selsk. forh. 1860). «Torsvisen» er för nævnt. I alle disse afhandlinger er der givet vigtige bidrag til de enkelte visers historie og forståelse. Angående den nordiske sagn- og mytehistorie har B. offentliggjort: «Bidrag til den nord. heltedigtnings historie» (Arkiv XVII; 1901), der handler om de 8 første kapitler af Vǫlsungasaga, «Iduns æbler» (Arkiv V; 1889); bægge disse afhandlinger er nærbeslægtede med hans mytiske studier.

Fremdeles anfører jeg: «Mytiske sagn om Halfdan svarte og Harald hårfagre» (Arkiv XVI; 1900), «Sagnet om„ hvorledes Sigvat Tordssön blev skald» (sst. VIII; 1897), og endelig — fordi der ellers ikke er plads dertil — hans mærkelige afhdl. «Oplysninger om Nordens oldtid hos Jordanes» (Arkiv I; 1883. Arkivets allerførste afhdl.). Den handler om «Rosomonorum gens» og dette bidrag betegnedes som I, men der kom desværre — som oftere — aldrig mere.

Allerede de her nævnte afhandlinger og forskninger vilde være tilstrækkelige til at sikre B. et fremragende navn på den nordiske sagn-forsknings område. Men det arbejde, hvorved B. har gjort störst opsigt og vundet störst ry er hans «Studier over de nordiske gude- og heltesagns oprindelse», hvoraf 1. række udkom i årene 1881—89; den 2. række udkom 1896 og handler om Helgedigtene; det er denne, prof. H. Schofield oversatte på engelsk under titlen: «The home of the Eddic Poems» (London 1899), med en ny indledning vedrørende den gamle nord. mytologi.» Om disse studier kunde der skrives afhandlinger eller hele bøger og de vakte i den filologiske verden, og udenfor denne, en sjælden opsigt på grund af deres revolutionære karakter. Med al sin belæsthed, lærdom og filologiske kløgt søgte B. her at give en helt ny opfattelse af den gamle mytologis oprindelse. Ifølge en velvillig meddelelse af prof. L. Wimmer skal B. være kommen ind på disse studier ved at overvære H. Petersens disputats på universitetet i København i december 1876. Afhandlingen og den forhandling, der da fandt sted, virkede stærkt på B., bragte ham til at tænke over hele det mytologiske spörsmål og gav ham lysten til at optage det til en grundig, selvstændig behandling. Han havde jo også tidligere beskæftiget sig med sagn. B.s første direkte optræden foranledigedes ved A. C. Bangs helt igennem forfejlede afhdl.: «Vǫluspá og de Sibyllinske orakler» (1879) og V. Rydbergs kraftige bekæmpelse deraf (Lett. tidsskr. 1880). Da trådte B. frem med nogle, men temlig spagfærdige indvendinger mod Rydberg, hvis bemærkninger han i realiteten erkender for rigtige. Ikke desto mindre mener han — bortset fra hvorvidt Vǫluspá virkelig er påvirket af Sibyllinerne, hvad han ikke vil påstå —, at der dog er mulighed for Sibyllinernes tilstedeværelse i de vestlige lande så tidlig, at de kunde have gjort sig gældende. På et enkelt punkt mener han bestemt at kunne påvise en direkte afhængighed af dem hos Geoffrey af Monmouth i Merlins profeti (fra den første halvdel af 12. årh.). Derhos be-

mærker B., at de sibyllinske orakler «ved midten af 6. årh. var almindelig bekendte og udbredte i mange afskrifter i den græske verden», samt anfører den kendsgerning, at «vel hundred år senere», henimod 670 sendtes to mænd, Hadrian og Theodor, fra Italien til England, hvor de oprettede skoler og samlede mange disciple om sig, hvem de underviste i kirkens og teologiens fag. Hadrian var fra et kloster nær ved Neapel og født i Afrika, Theodor fra Lille-Asien, bægge altså fra egne, «hvor de sibyllinske orakler var bleven til og hvor de havde været mest bekendte». Ganske vist indrömmes, at der intet vidnesbyrd foreligger om, at de to nævnte mænd har kendt noget til oraklerne, men der spörges, om der «under sådanne forhold» er nogen umulighed i at meddelelser eller optegnelser om og af disse digte er kommet til Britannien og om sådanne meddelelser har udbredt sig, navnlig blandt de gejstlige. «Herom ved vi intet — lyder svaret — men intet væsentligt taler såvidt jeg ser herimod» osv. Jeg har taget dette eksempel, ti det er typisk for Bugges hele metode i hans pågældende studier. Han udtaler sig tillige meget klart om, hvad det for ham drejer sig om; hovedspörsmålet er, hvorvidt digtet gennem Nordboernes forbindelse med Vesten i vikingetiden er påvirket af de ægyptisk-asiatiske Sibylliner i al almindelighed, derimod er spörsmålene: «hvor? når? hvorledes? gennem hvilke mellemled? i hvilket omfang? af hvilke eller hvor mange Sibylliner?» bispörsmål. For andre er netop disse spörsmål af kapitalbetydning, som det er umuligt at komme uden om og uden hvilke digtets «almindelige» afhængighed af Sibyllinerne ganske svæver i luften. At B. ikke er blind for at det drejer sig om muligheder, følger af sig selv, men han tillægger dem en ret stor gyldighed. At han heller ikke var så ligegyldig for «bispörsmålene», viser hans studier på hver side; han er meget ivrig efter at påvise kilder og mulige mellemled, for ikke at tale om så eksakte enkeltheder som hans navnetydninger og kombinationer.

Den første række af studier — hvoraf begyndelsen åbenbart allerede var udarbejdet, da B. havde sin polemik med Rydberg — behandler myterne om Balder (de isl. og dem hos Saxo), samt om Odin i galgen og i forbindelse dermed Yggdrasilsmyten. De forskellige myter og mytetræk forklares som hæntede fra sagn og legender om Kristus og fra den klassiske myteverden. Sagnene er på mange måder kombinerede, tildels ved mellemleddene omdannede og misforståede; endelig er det Nordboernes egen fantasi

og selvstændige digteævne, der til slutning har virket og skabt de storslåede skikkelser og mytetræk og deraf dannet et harmonisk hele. Sin opfattelse formulerer B. således: «Mangfoldige nordiske gude- og heltesagn tör efter min mening siges at gengive eller i det mindste at være opståede under påvirkning af sagn, digtninger eller legender, religiøse eller overtroiske forestillinger, som halvhedenske og hedenske Nordboer på de britiske øer i vikingetiden har modtaget fra kristne mænd, fra munke og mænd uddannede i munkeskolen. Oftest har Nordboerne hørt disse meddelelser på engelsk . . . sjældnere på irsk . . . . men stundom havde engelskmændene igen af Irer hørt, hvad de fortalte».

Der kan ikke her være tale om at komme ind på en gengivelse af disse «Studiers» indhold. Det må forudsættes som bekendt. Kun nogle bemærkninger skal her göres.

Studierne forbavsede læserne deraf først og fremmest ved B.s overvældende læsning ikke blot i den klassiske litteratur, men også i den middelalderlige, kristelige legendelitteratur m. m. Det er en lang liste, der her kunde opstilles. Dernæst vidnede de om en glimrende — mange vilde tilföje: og töjlesløs — kombinationsævne og ævne til at opdage lighedspunkter. Endelig kom jo de store rent filologiske kundskaber til anvendelse. Også keltisk sprogkundskab måtte B. nu til en vis grad tilegne sig. Intet under, at der fremkom et arbejde, der ikke blot ved den nye opfattelse, der gjordes gældende, vakte så stor opsigt og — hos mange straks i begyndelsen — en begejstring. De tilsyneladende slående eksempler virkede betagende på mange. Her i Norden havde man siden midten af det 19. årh. overhovedet ikke synderlig beskæftiget sig videnskabelig med den gamle mytologi, og man var fra gammel tid vant til i den at se en ægte nordisk åndsog trosfrembringelse. Nu hævdedes det til gengæld at meget store og vigtige bestanddele deraf ikke blot var af fremmed oprindelse, men også af et meget ungt datum. Ikke ældre end fra hedenskabets allersidste århundreder skulde de være. Som sagt mange lod sig straks blænde. Men der viste sig lige så hurtigt skyer i horizonten, bebudende kritikkens lyn og torden. Mange forargedes over den tilsyneladende ganske respektløse optræden overfor hvad man havde betragtet som det helligste og Nordens dyrebareste eje. Andre fandt, at hele B.s metode var ret mangelfuld og at hele grundlaget var for spinkelt til at opføre en sådan bygning på; man fandt, at det hele var så temlig unaturligt, for

ikke at sige umuligt, at det kunde være gåt således til som B. vilde og i virkeligheden på en så grov, ydre måde, som det ved et nærmere eftersyn måtte være gåt til — uagtet man iøvrigt intet havde at indvende imod, at den gamle tros ideer og sagn blev knyttede til andre folks religiøse forestillinger, ja at flere af dem endogså konstateredes som lån. Til sådanne modstandere af B.s hypoteser — for andet er det ikke — hører forf. af disse linjer.

Man fandt det fremdeles ensidigt at søge alle originalerne i de vestlige lande, og fremfor alt hævdedes, at der måtte en længere tid til at frembringe alt, hvad B. vilde at der således skulde være opståt i vikingetiden. En så glimrende fantasi og skabende ævne, som B. forudsatte hos Nordboerne og som han dristig sammenlignede med Hellenernes, vilde eller kunde man ikke tro på. Ikke engang al den forudsatte og tildels postulerede lærdom hos Angelsakser og Irer kunde man fæste tillid til. B. regnede her altfor stærkt med muligheder og kombinationer af sådanne. Et typisk eks. er allerede blevet anført, og der kunde nævnes et utal af lignende. I det hele er det karakteristisk for B. at han fæster blikket på enkeltheder og kombinerer dem, selv om der kunde være tale om en mangfoldighed af andre muligheder. Jeg skal anføre et par eksempler herpå, der ganske vist ikke er hæntede fra Studier, men er i fuld samklang med hvad der dér göres gældende. Han udtaler — der er tale om en episode i Vǫlsungasaga —, at den nordmand, som har digtet denne fortælling, har «kendt det hos Fredegar [en frankisk forfatter] meddelte sagn om Langobardernes oprindelse fra en mundtlig beretning, som han havde havt i Britannien» (Arkiv XVII, 45)[1]. Karlevi-sten-versets digter har kendt digtet Grímnismál, fordi der findes bægge steder fælles ord (jǫrmungrund, Viðurr, prúðr — ord som kendtes overalt), men han har ikke fåt dem i Norge, efter som digtet «efter min mening» er forfattet «af en nordmand fra Hålogaland i Britannien» (Aarbb. 1900 s. 4—5). Her lægger man særlig mærke til to ting, dels det mundtlige mellemled (i 1. eks.), dels det, at Britannien fremfor alt skal være stedet, hvor meddelelserne er modtagne. Som eks. på en dristig kombination af anden art er B.s udvikling ang. Loddfáfnir = Leucius-Carinus. Derved står man også overfor B.s navnetydninger, om hvilke det med rette kan siges, at

[1] Udhævelserne er mine.

dristigere forklaringsforsøg har næppe nogen videnskab til nogen tid haft at opvise. Det er da også denne bestanddel af Studierne, der er faldet folk stærkest for brystet og som man i almindelighed helst vil helt se bort fra. Men de er en altfor omfangsrig og vigtig bestanddel til at de kan skæres bort. Ifg. B.s hele metode er det klart, at der så at sige ingen grænser er for, hvad han med sin begavelse og lærdom kunde få ud af kilderne og hvilke kombinàtioner han kunde bringe istand, — men heri ligger netop svagheden ved hele det store arbejde. En hovedfejl — forekommer det mig — er den store ensidighed, den fikse idé, kunde man godt sige, at henføre alle fremmede indflydelser til så sen en tid og til de vestlige egne. B. stirrer mod vest og kun mod vest og er ganske blind for alle de andre veje, ad hvilke et kulturstof af enhver art kunde vandre ind til Norden og som arkæologien i så rigt mål og med gode grunde antager. Det er tilvisse psykologisk set mærkeligt, at B. med sin store alsidighed og vidtskuende blik på det rent sproglige område kunde i den grad lade alle andre strömninger eller muligheder for sådanne uænsede. I den grad går han så helt op i denne veströne kulturindflydelsestanke, at Nordens sydlige horisont forsvinder.

Af de skrifter, der fremkom i anledning af B.s Studier, bör i en fortrinlig grad fremhæves H. Vodskovs fornöjelige «Guder og gloser», en bog, som B. med sit joviale sind sikkert har forståt at nyde. Müllenhoffs ret ubeherskede polemik i hans Deutsche altertumskunde V gjorde derimod större skade end gavn.

Den 2. række af Studier, Helgedigtene, indeholder meget af lignende art som den første, men også meget fortræffeligt og virkeligt holdbart angående flere gamle sagn.

Det høres undertiden og ses fremsat, at B.s mytologiske meninger i det hele og store har sejret. Dette må dog siges at være langtfra tilfældet. I det höjeste kan det siges at B. har fuldkomment ret i at antage, at den nordiske mytologi ikke er fuldstændig autokton, men på mange punkter må sættes i forbindelse med og forklares udfra almene forestillinger og at den rimeligvis indeholder mere eller mindre direkte lån og påvirkninger fra andre folks forestillinger. Men ad hvilke veje dette er sket, det har B. ikke bevist, endnu mindre at det skulde kun være sket ad én — vestlig — vej. Af B.s forskninger og forskningsresultater vil hans mytologiske studier vistnok vise sig at besidde mindst livskraft.

Der er i det foregående givet en sikkert altfor ufyldestgörende oversigt over B.s videnskabelige virksomhed, således som den fremtræder i litteraturen. Men B. har på mange andre måder støttet og fremmet sin videnskab. Om hans universitetsvirksomhed må andre udtale sig; men jeg skulde tage meget fejl, om han ikke som lærer har virket æggende og vækkende ved sin livlighed og sine alsidige interesser, samt klare forståelse af vanskeligheder på forskningens område. I de nordiske studier var B. i sit hjemland sjælen, og sikkert var det ham altid om at göre at få noget sat i gang. Han var således en af hovedstifterne af det norske oldskriftselskab (1881), senere af Foreningen for norske dialekter og folketraditioner (1881), ligesom han var bestyrelsesmedlem i flere andre foreninger. Fra 1866 var B. medlem af dette tidsskrifts redaktion. Ved det 2. filologmøde var det vistnok ham, der tog initiativet til oprettelsen af et for Norden fælles tidsskrift for nordisk filologi (Arkiv f. nord. filol.). För er hans virksomhed for navneforskningens fremme bleven omtalt. Som professor deltog B. i höj grad i universitetets praktiske gærning, og man fik i det hele det indtryk, at han nød den höjeste tillid hos sine kolleger — foruden at alle så op til ham som den höjtfortjænte videnskabsmand. Det hedder i sagaen om Njal, at ingen domme ansås for lovlige, medmindre Mörd gige var med at fælde dem; noget lignende gjaldt vist også B. — efter hvad man lejlighedsvis fik indtryk af. Hans ærlighed og redelighed, åndsfinhed og noble tænkemåde svigtede aldrig. Hans personlige elskværdighed var ubegrænset. Hans fine smil og smukke, noget ejendommelige ansigt glemmer ingen, der nogensinde har set det. Hans skikkelse var statelig og ærefrygtindgydende, hans tale betagende og i forbindelse med hans vidunderlige stemme gående til hjærtet. B. var ikke blot åndens, men også hjærtets mand i bedste og fuldeste forstand.

Mild og hensynsfuld var han i al sin færd. Aldrig vilde han göre nogen uret; at såre i skrift undgik han med den störste varsomhed og han omtalte altid sine modstandere med den störste hensynsfuldhed. Kun en enkelt gang mindes jeg at han har udtalt sig ualmindelig bestemt.

Det var kun naturligt, at B. nød stor anseelse overalt i den videnskabelige verden og at alle så at sige kappedes om at vise ham hæder og ære. Han var således æresdoktor ved Upsala universitet 1877, medlem af alle nordiske og en mængde andre

videnskabsselskaber og akademier, hvad der ikke nærmere skal opregnes.

I sin smukke nekrolog over G. Storm (Arkiv XIX)[1] udtaler B.: «Intet menneske er uerstatteligt. Men når en mand af en så omfattende virksomhed går bort, føles det, som om han var uerstattelig». Disse tilvisse rammende ord passer netop i en særlig grad på Bugge selv, og vistnok er der dem, der med rette mener, at det tab, som den nordiske videnskab og ikke blot den led ved hans død, er uerstatteligt i virkeligheden.

Finnur Jónsson.

Supplement.

Bugge har som bekendt i en Række Afhandlinger beskæftiget sig med armenisk Etymologi: Beiträge zur etymologischen Erläuterung der armenischen Sprache, Kristiania 1889, og Afhandlinger med samme Overskrift i «Zeitschrift für vergleichende Sprachwissenschaft» Bd. 32 og «Indogermanische Forschungen» Bd. I. Om denne Side af Bugges Virksomhed har Hübschmann udtalt sig i Forordet til sin armeniske Grammatik S. XIX. Det hedder her bl. a., at Bugge har opstillet en stor Mængde Etymologier og Lydlove, «die, wenn sie richtig wären, die Arbeiten der Vorgänger überragen und einen bedeutenden Fortschritt bezeichnen würden». Hübschmann indrömmer, at enkelte Etymologier er rigtige, men anser de fleste for urigtige eller idetmindste usikre. Derfor har han da også udelukket en Mængde af Bugges Etymologier fra sit Værk, «freilich nicht ohne schwere Bedenken, da sie nicht die leichte Arbeit irgend Jemandes, sondern die Frucht gründlicher Forschung eines ausgezeichneten Gelehrten sind. Wenn mein Urteil dennoch im Wesentlichen das Richtige treffen sollte, so muss man, um dies zu erklären, wohl annehmen, dass das Feld der armenischen Etymologie, nachdem es mehrfach bebaut worden ist, aufgehört hat so fruchtbar und ergiebig zu sein wie früher». Der er ikke Tvivl om, at hele dette Sted er ment som en eftertrykkelig Advarsel mod Bugges Arbejder, og at Udtalelsen trods al den Høflighed, hvori den er indsvøbt, indeholder en meget ugunstig Dom. Men noget objektivt rigtigt Billede giver den ikke. Det er allerede en Mangel, at Lydlovene skæres over én Kam med Etymologierne. Med Lydlovene har Bugge virkelig

[1] B. viede også Unger et smukt eftermæle sst. XV.

ikke haft meget Held, men desto værdifuldere er en stor Del af Etymologierne. Allerede Hübschmann selv har i sin Liste optaget meget mere end «enkelte Etymologier» fra Bugge; og mange af dem, han har udeladt, er udeladt med urette. Andre Forskere (f. Eks. Brugmann og Meillet) har derfor også anerkendt adskillige af de Etymologier, som Hübschmann havde ekskluderet af det gode Selskab. Og lige til den nyeste Tid har man af Bugges Arbejder kunnet fremdrage Etymologier, som med en anden lydhistorisk Begrundelse end den hos Bugge givne har vist sig at være aldeles rigtige og slående. Bugge havde således, for blot at nævne et enkelt Eksempel, sammenstillet armenisk *anic-ane-m* 'jeg forbander', Aorist *anēc* 'han forbandede' med gr. *ὄνειδος*; *a-* svarer efter en senere nærmere bestemt Lydlov regelmæssig til gr. *ὀ-*; *-i-* i Præsens og *-ē-* i Aorist er efter en af de Lydlove, som man aldrig har været i Tvivl om, opstået af *-ei-*; *c* (udtalt *ts*) var efter Bugges Mening under særlige Betingelser opstået af ievr. *d* (der i Regelen i Armenisk bliver til *t*). Denne sidste Antagelse var uholdbar, hvorfor Etymologien ekskluderedes hos Hübschmann. Men der er ikke det mindste i Vejen for at forklare *c* såvel i Aorist som i Præsens af ievr. *-ds-*. Etymologien er i sig selv indlysende og vel skikket til at åbne Öjnene for den vigtige morfologiske Kendsgærning, at en Række Præsensformer på *-ane-m* i Armenisk er dannet af Aorister, ganske det samme som i Græsk er Tilfældet med adskillige Verber på *-άνω* (*ἁμαρτάνω* er således afgjort sekundært i Forhold til *ἁμαρτεῖν*). At Hübschmann ikke i langt höjere Grad, end Tilfældet er, har formået at fremdrage de i Bugges Arbejder skjulte Skatte, må sikkert for en stor Del forklares af, at han har haft sin Opmærksomhed rettet på andre Sider af Forskningen end Bugge. Hans Arbejde har væsentlig bestået i at udsondre Låneordene, først og fremmest de persiske, men dernæst også de syriske, græske og andre Låneord, for derefter at kunne påvise det armeniske Sprogs Stilling indenfor den indoevropæiske Sprogæt og lade dets elementære Lydlove springe i Öjnene. Den i det enkelte gående Undersøgelse af de ægte armeniske Bestanddele af Sproget har for en meget væsentlig Del været overladt til andre.

Bugge har på forskellige Måder ment at kunne bringe Armenisk i Forbindelse med andre Forskningsområder. Et fuldstændigt Fejlgreb var det at ville forklare Etruskisk ved Hjælp af Armenisk. Jeg må for mit Vedkommende også forkaste den Antagelse, at der skulde findes armeniske Låneord i Gotisk («Indo-

germanische Forschungen» V 168—180). Alle Bugges oprindelige Eksempler er ganske usandsynlige, og den fra Torp hidrørende af mange billigede Formodning. at Ordet 'Hedning' (got. kun overleveret i Fem. *haiþno*) skulde stamme fra det armeniske *het'anos*, kan jeg ligeså lidt billige. Hvordan skulde *e* være bleven gengivet med *ai*, *t'* (udtalt som *t* i dansk *tale*) med *þ*, og hvorledes skulde *-os*, der i Armenisk ikke var en Endelse, men en integrerende Del af Ordet og tilmed betonet, være blevet udeladt? Så var det dog rimeligere at forklare det gotiske Ord af gr. *ἔθνος* (hvorfra det armeniske stammer); men vælger man denne Opfattelse, må man lade Armenierne ganske ude af Spillet og forklare *h-* udelukkende ved gotisk Folkeetymologi. Også den armeniske Indflydelse på Runealfabetet, som Bugge formodede i et Foredrag ved Filologmødet i Kristiania 1898, er mig ganske tvivlsom.

Bugges lykiske Studier [Lykische Studien I—II, 1897, 1901; Kria. Vidensk.-Selsk. Skr.] har jeg tidligere omtalt i nærværende Tidsskrift og skal ikke igen komme ind derpå. Dog vil jeg ikke skjule, at det er her ligesom ved Armenisk: Bugges første Afhandlinger om Æmnet er de bedste. Og Bugges Bidrag til Knudtzons Bog om Arzawabrevene anser jeg for helt forfejlet.

Det kan ikke være min Opgave at gå ind på alle de Sider af Bugges Virksomhed, som falder udenfor Germansk. Men jeg skal dog endnu minde om den Afhandling om Albanesisk, som Bugge skrev i «Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen» Bd. 18. Der findes her så slående Etymologier som alb. *darðə* 'Pære, Pæretræ' gr. *ἄχερδος* 'vildt Pæretræ'.

Holger Pedersen.

Platons Kriton 54 a.

ἀλλὰ δὴ τῶν παίδων ἕνεκα βούλει ζῆν, ἵνα αὐτοὺς ἐκθρέψῃς καὶ παιδεύσῃς; τί δέ; εἰς Θετταλίαν αὐτοὺς ἀγαγὼν θρέψεις τε καὶ παιδεύσεις, ξένους ποιήσας, ἵνα καὶ τοῦτο ἀπολαύσωσιν; ἢ τοῦτο μὲν οὔ, αὐτοῦ δὲ τρεφόμενοι σοῦ ζῶντος βέλτιον θρέψονται καὶ παιδεύσονται, μὴ ξυνόντος σοῦ αὐτοῖς; οἱ γὰρ ἐπιτήδειοι οἱ σοὶ ἐπιμελήσονται αὐτῶν. πότερον ἐὰν εἰς Θετταλίαν ἀποδημήσῃς, ἐπιμελήσονται, ἐὰν δὲ εἰς Ἅιδου ἀποδημήσῃς, οὐχὶ ἐπιμελήσονται; εἴπερ γέ τι ὄφελος αὐτῶν ἐστι τῶν σοι φασκόντων ἐπιτηδείων εἶναι, οἴεσθαί γε χρή.

I sin kommenterede udgave (1888) har Schanz slettet de fremhævede ord med følgende begrundelse: «Dieser Satz ist auffällig, weil er ganz überflüssig ist, denn in der Frage liegt ja schon ausgesprochen, dass, wenn Sokrates nicht mehr da ist, unter allen Umständen seine Freunde für die Kinder Sorge tragen werden. Auch stört der Mangel jeder Verbindung». Schanz' formodning er omtalt i Burnets Oxforderudgave, og Gertz har i sin oversættelse forbigået ordene.

Den af Schanz givne begrundelse er imidlertid højst svag. I det foregående spørsmål er aldeles ikke, som han påstår, udtalt at Sokrates' venner vil tage sig af sønnerne; der er kun antydet at deres opfostring og opdragelse i det opstillede tilfælde vil blive ligeså god. Vigtigere er det dog, at den påståede «Mangel jeder Verbindung» ikke foreligger, da det er almindelig græsk sprogbrug, som ikke behøver at støttes ved exempler, at nøjes med at sætte svarets motivering, hvad enten det er bekræftende eller benægtende. Sætningen betyder da: nej, for dine venner vil tage sig af dem.

I de nærmest følgende ord forkaster Schanz Venetus' læsemåde *ἐὰν μὲν* med bemærkningen: «Selbst in scharfen Gegensätzen kann *μὲν* fehlen», idet han anfører endel fra Platon hentede exempler, der imidlertid i denne sammenhæng er ganske betydningsløse, da der ikke i et eneste af dem er tale om den af Madvig syntax § 189 a påpegede sideordnende sætningsforbindelse, som vi her har et så udmærket exempel på.

Karl Hude.

Nogle bemærkninger om Platonoverleveringen [1].

Af

William Norvin.

Den nødvendigste forudsætning for, at exegesen af en antik forfatters skrifter kan arbejde med nogen sikkerhed, er en text, der hviler på så pålideligt grundlag, som det med de midler, der står til rådighed, er muligt at tilvejebringe, og det har derfor stadig været følt som et stort savn, at der endnu ikke forelå en virkelig kritisk, på nu gældende grundsætninger baseret udgave af det samlede corpus Platonicum, ganske særlig da i de sidste decennier, siden de sprogstatistiske undersøgelser er kommet til at spille en rolle ved løsningen af det chronologiske problem. En sådan udgave, der hviler på meget omfattende forarbejder, foreligger nu fuldført i den i Oxford udgivne serie af classiske værker, besørget af professor ved St. Andrewsuniversitetet John Burnet, der dels i de vedføjede præfationes, dels i en separatudgave af *Staten* og i flere andetsteds publicerede afhandlinger har gjort rede for de grundsætninger, han har fulgt, og det arbejde, han har ydet. Det turde da have sin interesse at standse et øjeblik og se på den vej, der er tilbagelagt, hvad der er nået, om opgaven er definitivt løst eller hvad der endnu måtte stå tilbage; spørgsmålet er jo ikke blot ifølge sin natur af almengyldig betydning, men også i sig selv vigtigt, da talen er om oldtidens centrale tænker.

Fra editio Aldina til ind i afvigte århundrede fulgte man det almindelige princip at lægge et enkelt eller nogle få håndskrifter til grund, så gode som man havde dem ved hånden, og derefter udgive texten; hvor grundlagets læsemåde da syntes mindre god, uklar, uforståelig eller det helt svigtede, hjalp man sig igennem ved coniecturer, egne eller andres, som allerede Renais-

---

[1] *Platonis* opera, recognovit brevique adnotatione critica instruxit *Ioannes Burnet.* Tomi I—V. (Script. class. bibl. Oxon.) Oxonii MCM—MCMVII.

sancens philologer havde gjort det i deres håndskrifter. Nu var vel dette arbeide, hvortil flere af philologiens ypperste har ydet deres bidrag, ingenlunde uden værdi, men har tværtimod for alle tider overvundet ikke få vanskeligheder; men — da opgaven formuleredes forkert, kunde heller ikke resultatet blive tilfredsstillende. For at opgaven, at give Platons text så nær som muligt ved den form, den fik af hans egen hånd, kan siges at være løst, må hele overleveringens materiale lægges til grund, de talrige håndskrifter må på grundlag af omhyggelige undersøgelser bestemmes i værdi og i indbyrdes relation, og de resultater, der nås, sammenholdes med, hvad den senere antike og muligvis også den middelalderlige litteratur kan lære os om spørgsmålet — med andre ord overleveringens historie bør i hovedtrækkene fastslås, såvidt det lader sig gøre. At dette i mange tilfælde er et kæmpearbejde, i mange på grund af manglende materiale helt uigennemførligt, ved enhver, der har syslet med den art spørgsmål, men at opgaven bør formuleres således, har talrige udgiverarbeider belært os om, ikke mindst de, der virkelig har hvilet på sådanne undersøgelser.

For Platons vedkommende lagdes grunden til dette arbeide af Immanuel Bekker, der collationerede ikke mindre end 77 håndskrifter og søgte at udnytte dem alle; har end disse collationer af og til hastværkets præg, var der dog her samlet et stort og meget nyttigt materiale. For den kritiske sigtelse deraf betød Bekkers arbeide derimod kun lidet; han fastslog vel, at Bodleianus for de seks første og Parisinus A for de to sidste tetralogiers vedkommende indeholdt den bedste overlevering, men nogen egentlig classificering forsøgte han ikke at give. Endnu mindre var dette tilfældet med Stallbaum i hans i andre henseender så værdifulde udgaver; han forøgede yderligere Bekkers materiale, men manglen på ordning og sigtelse gjorde det hele så forvirret og broget, at følgende udgivere som Züricherne og K. F. Hermann med det Lachmannske reductionsprincip for øje indskrænkede sig til de håndskrifter, som Bekker havde erklæret for de bedste, og bødede på deres mangler ved coniectur, et standpunct, der sanctioneredes og udtryktes i sin mest yderliggående form af Cobet[1].

Også Martin Schanz, der henimod år 1870 tog det store spörgsmål op fra grunden af og ofrede det megen tid og kraft, stod til at begynde med på det samme standpunkt, at alene de

[1] Mnemos. IX, 1860, p. 337; ib. N. S., III, 1875, p. 195.

få gode håndskrifter havde betydning for textens constitution, medens de ringere højst kunde anvendes til udfyldning af de andres lacuner, men iøvrigt havde fået deres gode læsemåder ved coniectur og derfor var uanvendelige. Efter en indgående specialundersøgelse af Bodleianus[1] tog han sig for at tilvejebringe en virkelig classification af det hele materiale[2]; udgangspunktet tog han i Bekkers apparat, hvis beskrivelser han supplerede med udførligere oplysninger om flere af håndskrifterne, og hvortil han føjer et par enkelte nye. Resultatet er, at alle vore håndskrifter viser tilbage til den tetralogiske ordning af dialogerne, som almindelig tilskrives Thrasyllos, og at de må stamme fra en archetypus, der har omfattet det hele corpus, fordelt i to bind, således at det første har indeholdt de syv første, det andet de to sidste tetralogier, *Definitiones* og *Spurii*; med hvilken antagelse stemmer, at Par. A netop svarer til det formodede andet bind og at flere håndskrifter efter *Menexenos,* der slutter den syvende tetralogi, har ordene *τέλος τοῦ πρώτου βιβλίου.* Af Bekkers bedste håndskrifter indeholder intet alle skrifterne; Par. A er hovedrepræsentanten for archetypus' andet bind, medens Bodleianus kun omfatter de seks første tetralogier. Forholdet stiller sig da ikke blot forskelligt for de to bind, men er også indenfor det første særegent for den syvende tetralogi. Schanz vendte sig nu først til det første bind af sin archetypus, hvis almindelige karakter han søgte at bestemme ud fra vore håndskrifters ejendommeligheder, og hans resultat var i visse henseender lidet opbyggeligt. At skrivefeil, forkert ordadskillelse o. lign. forekom ret almindeligt var ikke at undres over og ejheller af synderlig betydning, da den art feil oftest let lader sig gennemskue og emendere; værre var opdagelsen af ikke få interpolationer, som allerede må have været at læse i archetypus, ikke blot af enkelte ord men undertiden af hele sætninger[3]. Nu tør det vel nok siges, at Schanz har drevet sin antagelse af interpolationer for vidt, men selve det factum, at sådanne findes og det i ikke helt ringe antal, lader sig ikke betvivle. Disse undersøgelser af archetypus turde være Schanz' væsentlige fortjeneste af Platonkritiken, og det en ikke ringe; han slog fast, at vor overlevering i det hele og store er at betragte som en enhed, der først i middelalderen har spaltet

[1] Novae commentationes Platonicae, Wirceburgae 1871.
[2] Studien zur Geschichte des Platonischen Textes, Würzburg 1874.
[3] Exempler se Schanz Stud. etc. p. 30 ff.

sig, og dette stadfæstedes af alle hans følgende collationer. Af første bind har der nu været taget to afskrifter, en fuldstændig, som viser en ringere overlevering og er repræsenteret ved flertallet af vore håndskrifter, og en ufuldstændig, hvis overlevering er bedre og foreligger for os i Bodleianus, Tubingensis (C), Venetus *Π* og Vaticanus *ΔΘ*, hvoraf dog den sidste som ligefrem afskrift af Bodleianus er udén betydning; da de andre tre hver for sig indeholder ikke få feil og correctioner, er de alle nødvendige for textens constitution, for de seks første tetralogiers vedkommende i første linie Bodl. Den ringere classe, der væsentlig adskiller sig fra den gode ved interpolationernes større mængde, tillægger Schanz kun ringe værdi; helt undværes kan den vel ikke, da den må tjene til at supplere de for den gode classe fælles lacuner, men dertil er det nok at udvælge et eller to; at undersøge dem alle vil være uden nytte. Dette standpunkt skulde dog snart vise sig uholdbart, da det kendskab til den ringere classe, hvorpå det hvilede, var for ufuldkomment; og da Schanz fortsatte sine undersøgelser af disse håndskrifter, foregik der snart en svingning i hans opfattelse. Det blev ham således efterhånden klart, at Venetus t, hvis værdi samtidig fra anden side[1] fremhævedes, repræsenterede den ringere classes overlevering i den reneste form[2], og dette synspunkt skærpedes yderligere dertil, at det nævnte håndskrift var archetypus for hele denne classe[3]. Efter indgående undersøgelse[4] tillagde derfor Schanz Veneteren en vis betydning for fastsættelsen af texten, men mente samtidig i henhold til sit standpunkt at kunne se bort fra alle de andre håndskrifter, som var at henføre til dens classe. Erkendelsen af t's værdi var et betydningsfuldt fremskridt, men også denne gang skulde det vise sig, at Schanz havde været for hastig og overfladisk i sine conclusioner. Det blev med rette gjort gældende[5] mod Schanz ikke blot, at den hele ringere håndskriftclasse ikke således lod sig reducere og undvære, men også, at flere håndskrifter åbenbart viste en overlevering, der syntes at

---

[1] Alb. Jordan: Jahrbb. f. class. Phil. 1876, p. 773 og VII Suppl. 1875, p. 607 ff.

[2] Philologus, XXXV, 1876, p. 643 ff.

[3] Philologus, XXXVIII, 1879, p. 359 ff.

[4] Ueber den Platocodex der Markusbibliothek in Venedig, Append. class. 4, Nr. 1. Leipzig 1877.

[5] Alb. Jordan: Hermes XIII, 467 ff. Gött. gel. Anz. 1879, I p. 36 ff. M. Wohlrab: Jahrbb. f. class. Phil. 1876, p. 117 ff.

være en blanding af de to classers og ikke lod sig henføre til nogen af dem. Schanz søgte vel stadig at vise sine angribere tilbage, og det med en ret exempelløs skarphed, men de med lange mellemrum udkommende bind af hans udgave viste dog vaklen og skiften i grundsætningerne, som ikke lod sig tilsløre, og det blev særlig et Wienerhåndskrift, hvoraf hans opfattelse gentagne gange havde skiftet, der blev skæbnesvangert for ham. Vindobonensis 54, suppl. phil. Gr. 7., var bleven fremhævet af Wohlrab[1] og havde i det hele været genstand for megen drøftelse, men det var dog først Joseph Králs collationer og indgående undersøgelse deraf[2], der bestemte dets karakter og plads i overleveringen. Král satte Vind. til det 12. årh., da Vat. r, der er en utvivlsom afskrift deraf, er dateret fra slutningen af dette århundrede; han påviste dets uafhængighed af Bodl. og af Venetianeren t, at det af og til har Bodl.'s læsemåde med t's som rettelse, medens af og til det omvendte er tilfældet, og han når ved et meget rigt og omhyggeligt sigtet materiale til den slutning, at Vind. repræsenterer en af de to andre classer uafhængig overlevering, som går tilbage til en særlig afskrift af archetypus, som allerede har indeholdt varianter, der har foranlediget classernes afvigende læsemåder. At således dette håndskrifts værd var slået fast, betød ny landvinding for Platonkritiken, og Burnet har også i sin udgave vidst at drage nytte deraf. For de første seks tetralogier er naturligvis også for ham Bodl. hovedgrundlaget, suppleret af dens apographa Tubingensis (C) og Venetus *Π* (D), og nærmest derefter stiller han den af Schanz fremdragne Venetus t (T), som repræsentant for den ringere classe; men også Králs Vindobonensis kommer nu til sin ret, omend først helt for de to første tetralogiers vedkommende i andet oplag af første bind, idet nemlig Burnet uheldigvis først efterhånden er nået frem til et klart standpunkt i det hele overleveringsspørgsmål, og derfor det første bind ikke helt harmonerede med de følgende i grundsætningerne; ved et i 1905 besørget nyt optryk af dette bind er manglen for en væsentlig del hævet.

For de to sidste tetralogier, som svarer til Schanz' archetypus' andet bind, er det hele forhold simplere og var iøvrigt omhyggeligt bearbejdet og lagt til rette af Lewis Campbell i hans

[1] Jahrbb. f class. Phil., Suppl. XV, p. 641 ff.
[2] Wiener Studien, XIV, 1892, p. 161 ff., hvor også findes righoldig litteraturangivelse vedrørende det pågældende håndskrift.

og Jowetts mønstergyldige udgave af *Staten*. Hovedgrundlaget er her, som Bekker constaterede, Parisinus A, men ikke således, at alle de andre er dennes apographa; direkte, selvstændig afstamning fra archetypus hævdede allerede Schanz for Venet. *Π* i *Staten* og for Vindob. 21 (*Y*) i *Timaios* og hertil føjede Campbell for *Statens* vedkommende Cesena håndskriftet Malatestianus plut. 28,4 (M), der vel stod Parisineren nær men ikke var en afskrift deraf[1]. Hertil har nu Burnet føjet de excerpter, som indeholdes i Palat. Vatican. 173, som han har ladet collationere, og som viste sig at indeholde selvstændig gammel overlevering, beslægtet med en af A's correctorer; om disse anstillede han fornyede undersøgelser, som han dog desværre ikke her giver tilstrækkelig udførlige oplysninger om men vil meddele andetsteds. Imidlertid var Burnet gennem Schneiders collationer i hans udgave af *Staten* bleven opmærksom på visse ejendommeligheder i et ellers ikke synderlig påagtet håndskrift: Vindobonensis 55, suppl. phil. gr. 39 (F); her ligger det mest betydningsfulde nye, denne udgave bringer, og det Burnet selv lægger mest vægt på; jeg skal derfor omtale det lidt nærmere. Allerede Schanz har ganske vist været opmærksom på F men ikke fuldt ud forstået at vurdere dets betydning; han havde eftervist[2], at Flor. x er afledet af F og Ang. *v* af x, og Burnet sluttede sig til denne opfattelse[3] imod Jordan, der mente[4], at F, x og v alle tre stammede fra Laur. 59, 1. F omfatter dialogerne fra *Gorgias* til *Minos* inclusive og er bleven til i det 14. århundrede. Burnet hævder nu for det første, at det er afskrevet middelbart eller umiddelbart efter et meget gammelt håndskrift og påviser dette ved hjælp af en række læsemåder, der kun kan forklares ved feillæsning af uncial; således står der i F *ἔχεται ἃ* for alm. *σχέτλια* (Gorg. 467 b), *ἐδίδου* for *ἐν αἴδου* (ib. 525 c), *πλείστοις* for *πᾶσι τοῖς* (Hipp. mai. 291 a), *εὐνοῇ* for *εὐήθη* (ib. d), *οἶσθ'* for *εἰς ὅ* (ib. 299 d), *ἂν δίκαιον* for *ἀναγκαῖον* (Resp. 358 c), *δολιότητος* for *ἀθλιότητος* (ib. 576 d) etc. Derefter viser Burnet F's uafhængighed af de bedste håndskrifter og en række overensstemmelser med Platoncitater hos antike forfattere. Denne F's ejendommelige karakter gjaldt altså

[1] Se den udførlige redegørelse med collationer i udgaven.

[2] Platonis opera, vol. IX, præf.

[3] Hele spørgsmålet er udførligt behandlet foruden i præff. til udgavens voll. III og IV og til separatudgaven af *Staten*, i de to afhandlinger i Classical Review XVI, 1902, p. 98 ff. og XVII, 1903, p. 12 ff.

[4] Hermes XIII, 467 ff.

ikke blot den ottende tetralogi, hvor Burnet først constaterede den i sin separatudgave af *Staten*, men også den syvende, hvor det var af særlig vigtighed at få fremdraget en gammel kilde, da vi her ikke har Bodl. at støtte os til. I sin undersøgelse af denne tetralogi havde Schanz[1] hovedsagelig lagt t (T) til grund, men havde samtidig omend ikke directe og med fuld redelighed måttet indrømme, at der her fandtes en overlevering, som ikke var at henføre til nogen af hans to familier. Det var nemlig blevet ham klart, at Venet. 189, som han kaldte S (Bekkers Σ), og Vind. F i *Hippias minor, Ion* og *Menexenos* gik tilbage til en fælles ældre kilde, som han kaldte N; for *Gorgias', Menons* og *Hippias maiors* vedkommende stammer texten i S fra Vindob. 21 (*Y*), og Schanz mente, at det samme var tilfældet i F, men herimod hævder Burnet på grundlag af sine anførte steder, at F overalt viser sig at indeholde gammel overlevering og således også bliver en værdifuld kilde for texten i den syvende tetralogi. Iagttagelsen synes rigtig, omend ikke alle Burnets steder har samme beviskraft, og de indvendinger, der er rejst særlig af I. Adam[2], træffer vel en del af enkelthederne, men synes mig ikke at være fældende for hovedresultatet, hvorved man vist må indrømme Burnet, at han ikke blot har fremdraget en ny og betydningsfuld textkilde, men også bidraget til at kaste nyt lys over hele overleveringshistorien.

Undersøgelsen af Vind. W havde gjort det sandsynligt, at den repræsenterede en særlig fra archetypus direkte stammende gammel overlevering, og havde desuden constateret en række særegne overensstemmelser med antike citater; noget lignende havde Burnet nu påvist for F's vedkommende. Disse citater, som findes i ikke ringe mængde hos adskillige forfattere fra oldtidens slutning, ikke blot hos de commenterende Nyplatonikere, men også hos kirkelige forfattere som Justinos og Theodoret, grammatikere og andre, som Stobaios, Eusebios og Athenaios, var vel lejlighedsvis blevet benyttet til textforbedring men aldrig systematisk undersøgt, og det må indrømmes, at det er et vanskeligt materiale at arbejde med, da man ikke med sikkerhed tør slutte noget af et sådant citats afvigende læsemåde, før den citerende forfatters text hviler på et kritisk undersøgt, solidt grundlag. Imidlertid var der

[1] Udgavens vol. IX, præf.

[2] I en recension af Burnets separatudgave af *Staten*, Classical Review XVI, 1903, p. 215 ff.

fremkommen en afhandling af Alphons Schaeffer[1], der havde undersøgt en række af disse citater, specielt hvad der kunde udvindes af Nyplatonikernes skrifter, og dette arbejde bragte flere nye synspunkter frem. Citaterne stemmer vel ofte, som naturligt er, med vore gode håndskrifters læsemåder, men der er på den anden side en anseelig række steder, hvor citaterne har en afvigende og ofte bedre læsemåde. Når Schaeffer vilde påstå, at citaterne oftere stemmede med den ringere classe, så er han vistnok her gået noget for vidt, idet han under sin undersøgelse har inddraget flere temmelig unge håndskrifter, hvis læsemåder dog kan bero på coniectur og derfor ikke er brugbart bevismateriale; der bliver dog alligevel tilstrækkeligt tilbage, der berettiger til visse betydningsfulde conclusioner, dels citaternes overensstemmelse med Ven. t (T), der også styrker dette håndskrifts autoritet, dels og navnlig den påfaldende overensstemmelse med Vind. W. Det følger heraf og af, hvad nu Burnet har godtgjort for F's vedkommende, med nødvendighed, at der i oldtidens slutning har været en Platontext, afvigende fra den, der blev grundlaget for vor, men som derhos, hvad overensstemmelserne viser, på et eller andet tidspunkt har øvet en vis indflydelse på vor overlevering, men i forskellig udstrækning. At opstille en helt sikker forklaring på dette phænomen lader sig vanskelig gøre, men noget lader der sig dog med sandsynlighed formode derom.

At alle vore håndskrifter som helhed går tilbage til en fælles archetypus er en formodning, som alle undersøgelser har bekræftet, og som vist kan anses for sikker; omtrent ligeså sandsynligt er det, at den har stammet fra en meget tidlig tid og næppe er yngre end det 6. århundredes begyndelse. Da Justinians brutale magtsprog lukkede Nyplatonikernes skole i Athen i året 529 og splittede kredsen af den platoniske philosophis bærere, er studierne deraf hurtigt ebbet ud, underkuet som de var af kirkens ban, og dermed er også bøgerne for største delen gået tilgrunde af mangel på røgt og fornyelse; kun hist og her har et håndskrift fået lov at ligge gemt og uænset på en hylde i et klosterbibliothek i håb om bedre tider. Da så i niende århundrede svage spirer til interesse for den gamle tænkning påny begyndte at pippe frem hist og her, har en eller anden fortræffelig mand villet have sig et Platonhåndskrift; meget har der ikke været at få fat på, men en

[1] Quaestiones Platonicae, Argentorati 1898; en dissertation der er blevet til under Bruno Keils auspicier.

enkelt gammel codex, som omfattede det samlede corpus af platoniske skrifter, er det dog lykkedes at få opspurgt, og med den som forlæg er en eller flere afskrifter blevet til. Denne gamle codex er vor archetypus, moderhåndskriftet for vor middelalderlige overlevering. På en af afskrifterne deraf er der imidlertid øvet indflydelse fra anden side; man har erhvervet et andet gammelt håndskrift, hvis text på mange punkter var afvigende og ofte syntes så god, at man mente at burde optage dens læsemåder, enten ligefrem i texten eller dog som varianter i randen. At sådanne håndskrifter med overlevering forskellig fra vor archetypus enkeltvis har holdt sig til ind i den byzantinske tid og først da er gået tilgrunde, er i sig selv rimeligt nok; det er i høj grad sandsynliggjort ved de omtalte citaters afvigelser fra vore håndskrifters gode classe og har også fundet endnu en støtte. Den for en snes år siden fremdragne armeniske oversættelse[1] af nogle platoniske skrifter viser nemlig en række overensstemmelser med citaterne og med Vind. W; da nu denne oversættelse foruden dialogerne *Euthyphron, Timaios, Lovene, Minos* og *Apologien* tillige indeholder et af Proklos' skrifter, har dens græske forlæg utvivlsomt været af nyplatonisk oprindelse; oversættelsen selv kan ifølge Conybeare ikke sættes tidligere end til 11. århundrede, og er denne ansættelse rigtig, har vi jo her et bevis for den omtalte påstand, at en fra vor forskellig overlevering har holdt sig ind i den byzantinske tid.

Hvorledes det gamle håndskrift, som blev vor overleverings archetypus, var beskaffent, er ovenfor omtalt; det har allerede haft ikke så ganske få interpolationer, det har været forsynet med varianter og glossemer, som senere har foranlediget divergenserne mellem vore håndskrifter indbyrdes, og dets hele karakter har tydet på, at det havde sin oprindelse fra den kreds, som fremfor nogen studerede Platon, fra Nyplatonikerne i Athen, som utvivlsomt med omhu har noteret enhver variant, enhver tilføjelse til texten, de traf på — det var jo dog muligt, at netop dette ord kunde stamme fra selve den guddommelige mesters hånd. Usener har[2] med rette protesteret imod den antagelse, at interpolationerne skulde hidrøre fra de alexandrinske grammatikeres

---

[1] Fred. C. Conybeare: On the ancient Armenian version of Plato, The American journal of philology XII, 1891, p. 193 ff.

[2] Unser Platontext II, Gött. Nachrichten 1892, Nr. 6, 30. Marts, hvor man finder det her kort refererede udførligt begrundet.

recension af texten, noget sådant kan man ikke med grund mistænke philologiens grundlæggere for; alligevel kan de godt for en del være opstået allerede i oldtiden, så stærkt læst som Platons skrifter var, og opnoterede af de omhyggelige Nyplatonikere er de efterhånden trængt ind i texten. Vor archetypus har således allerede været belastet med feil og mangler, og dens overlevering kan vel ikke siges at være fuldt så ren, som navnlig Usener var tilbøjelig til at mene; i hovedsagen kan han derfor godt have ret i sin opfattelse af overleveringshistorien i oldtiden, som han med stor kyndighed har udviklet den i sin ovenfor nævnte lærerige afhandling. Vor overlevering beror, siger han, som den tetralogiske inddeling viser på den udgave, som almindelig tillægges Thrasyllos, men som langt snarere skriver sig fra grammatikeren Tyrannion, der i republikens sidste tid opholdt sig i Rom og var beskæftiget med udgiverarbeide for T. Pomponius Atticus; blandt de bøger, der her lagdes til grund, var også de skatte, som Sulla år 84 havde ført fra Athen til Rom, og som stammede fra Aristoteles' og Theophrasts bibliothek. Usener spinder herigennem, som man ser, forbindelsestråde fra vor overlevering op til selve Platons autographa eller dog til håndskrifter, der har stået dem meget nær; vore håndskrifters feil er tidens slid på overleveringen og berettiger ikke til at betvivle, at virkelig Tyrannions udgave har hvilet på så ypperligt grundlag. Denne udgave fik allerede i oldtiden almindelig udbredelse, men blev ikke enerådende, fortrængte ikke de andre som fandtes. At der var sådanne andre er sikkert, og at de bevaredes til slutningen af oldtiden, viser citaterne, og at enkelte udløbere derfra først er gået til grunde i den byzantinske tid er ovenfor henstillet som en i høj grad sandsynlig formodning. Allerede Schneider havde ved sine iagttagelser af Vind. F's gamle læsemåder talt om en antik Platonvulgata og Burnet har genoptaget denne tanke; herimod har nu Stuart Jones[1] rejst en del indvendinger, idet han hævder, at den jævnlige indbyrdes uoverensstemmelse mellem citater af samme Platonsted taler imod en vulgata i almindelig forstand, som han i det hele er meget skeptisk overfor. Burnet modificerer og præciserer da sit standpunkt nøjere derhen[2], at han ved Platonvulgataen forstår de mange forskellige texter, der har været i omløb, og støtter sig i sin antagelse af en sådan mangfoldig overlevering på Immisch's

[1] Classical Review XVI, 1902, p. 388 ff.
[2] Udgavens tom. III, præf.

undersøgelser[1]; også Usener betragtede det jo som en selvfølge, at Tyrannions udgave ikke blev eneherskende.

Formodningen om en sådan mangfoldighed får en meget betydningsfuld støtte ved de papyrusfragmenter, som er fremkommet blandt de sidste par decenniers rige ægyptiske fund. Af disse var det ældste det stykke af Phaidon, der sammen med en del andre stumper fandtes 1891 ved Arsinoe af Flinders Petrie og blev offentliggjort i facsimile, indledet, beskrevet og forsynet med noter af John P. Mahaffy[2]. Den yppige discussion mellem stærkt divergerende opfattelser, som fundet fremkaldte, skal ikke her refereres, blot summen af, hvad jeg tror det lærte os, lidt nøjere angives, så meget mere som Burnet tillægger det påfaldende ringe betydning både som textkilde og som bidrag til overleveringshistorien. Stykket begynder p. 67 d og går til p. 84 a, men er begge steder abrupt og ofte afbrudt ved større eller mindre huller; det indeholder altså i alt væsentligt dialogens første hovedafsnit, og den mulighed er jo ikke udelukket, at det aldrig har indeholdt mere, men blot har været et excerpt af dialogen, taget til opbyggeligt brug af en eller anden, der vilde bære det hos sig til styrkelse mod dødsfrygt, som senere tiders mennesker biblen, Imitatio Christi el. lign. Denne antagelse af Campbell[3] finder støtte ved håndskriftets hele karakter; det er nemlig overordentlig skødesløst affattet, så fuldt af skrivefeil og stavemåder, der synes at stamme fra den daglige tale, at man vanskelig kan tænke sig det udgået fra en boghandlers skrivestue eller affattet til litterært brug, i særdeleshed da skriftkarakteren viser, at det stammer fra det tredie førkristelige århundrede. Denne høje ælde vakte ved fundet en ganske særlig opmærksomhed og hos mange, som den første udgiver, stor begeistring og tillid til det nye[4], texten bragte. Mahaffy fremhævede navnlig de steder, hvor papyrus' læsemåde syntes at vise, at vor overlevering var interpoleret, og ud fra det factum, som ovenfor er omtalt, at dette i ikke ringe grad er tilfældet, mente han i papyrus at have vundet et middel til at vise

[1] Philologische Studien zu Plato II, Leipzig 1903.

[2] The Flinders-Petrie papyri with transcriptions etc. by John P. Mahaffy I—II, Cunningham memoirs VIII—IX, Dublin 1891—93.

[3] Classical Review V, 1891, p. 363 ff. og p. 454 ff.

[4] «— The difference between the readings of this MS. and those of our best mediaeval texts, though they do not affect the argument, are such in regard to style, that they clearly indicate a tradition distinct from that afterwards current.» Mahaffy I, p. 34.

disse interpolationers karakter og oprindelse, og pegede på de Alexandrinske grammatikere som ophavsmændene. I begeistringen over det nye fulgtes han af flere bl. a. Th. Gomperz[1], og Paul Couvreur, der netop stod i begreb med at besørge en udgave af Phaidon, og samtidig andetsteds[2] gjorde rede for de principper, han vilde følge, stillede sig på det standpunkt, at da papyrus var den ældste textkilde, måtte den lægges til grund og kun fraviges, når den frembød notoriske feil. Her ledte rigtignok begeistringen til en methodisk feil; den ældste kilde er jo ikke a priori den bedste, men også den bør først prøves og dens værd bestemmes efter ydre og indre kriterier. En sådan undersøgelse foretog Hermann Usener[3] med stor grundighed, men heller ikke han ganske uhildet; for ham stillede sagen sig nemlig i et ganske andet lys, papyrus havde vakt hans mistillid ved sine mange feil, og han følte sig på grundlag af den oprindelse han, som ovenfor er anført, søgte at godtgøre, overbevist om vor øvrige overleverings overlegenhed. Vilde man nu forlade denne til fordel for papyrus og søge at opstille almene regler efter, hvad denne lærte, så så han deri en fare for, at alle sluser skulde åbnes for subjectiv vilkårlighed[4], og at denne fare virkelig var tilstede, viser Couvreurs nævnte eksempel, og det er Useners fortjeneste i tide at have løftet sin advarende røst. Men på den anden side gik han for vidt, når han hævdede, at de fra vor overlevering afvigende læsemåder, som ikke lader sig forklare af håndskriftets skødesløse karakter, skulde bero på recension; for en sådan vil det vist være vanskeligt at finde en passende plads eller anledning. Af sådanne positivt afvigende læsemåder findes der nemlig flere, som ikke er til at komme udenom men kræver, at der tages standpunkt for eller imod, og det forekommer mig, at Burnet ved at frakende papyrus nogen væsentlig betydning ikke blot har berøvet sin text et par gode læsemåder, men også ladet et middel til

[1] Sitzungsberichte der Wiener Akademie, phil.-hist. Classe 1892, Bd. 125.

[2] Revue de philologie, vol. XVII, 1893, p. 14 ff.

[3] Unser Platontext I, Gött. Nachrichten 1892, Nr. 2, 17. Februar. Imod papyrus udtalte sig også Hartman, Mnemosyne 1892 og Wentzel, La cultura 1892, p. 28. — Jvfr. endelig Diels, Deutsche Litteraturzeitung 1891, Nr. 22, og Weil, Journal des Savants 1892, p. 623.

[4] — — — dem wüsten Dilettantismus der Conjecturenjagd und der Glossenspürerei, der allmählich abgelebt schien, thun sich die Thore weit auf.

overleveringshistoriens belysning ubenyttet. Tvivlsomt er vel stedet p. 68 a, hvor Ars. læser *ἢ παίδων ἕνεκα* for *καὶ ὑέων* og mangler *δὴ* efter *πολλοὶ*; Ars.' læsemåde turde være den rette, *ὑέων* glossem til *παίδων* og *ἕνεκα* kan da være strøget af en, der fandt det upassende ved den absolute genitiv, hvorefter *δὴ* er indsat i følelsen af mangel på sammenhæng mellem genitiven og *πολλοὶ ἑκόντες*; p. 68 d, hvor vor middelalderlige text har *τὸν θάνατον*, er der uenighed om Ars.' læsemåde, men har Blass ret i sin påstand om[1], at der står *τομμόρον*, har vi her ikke blot en åbenbar variant men også en virkelig forbedring. Endelig skal jeg nævne en særlig interessant og, som det synes mig, ganske sikker læsemåde p. 68 e; Ars. har her ikke *εὐήθη* men *ἀνδραποδώδη*, der ikke blot synes bedre men, som Blass anfører, direkte støttes af scholiet til Phaidros p. 258 e[2], medens *εὐήθη* er let forklarligt som glossem. Af mindre betydning er vel de øvrige fremdragne papyrus, der både er kortere og for største delen langt yngre, men også de viser flere interessante varianter. Således har et af stykkerne af Laches[3], som Burnet stiller sig mere forstående til, 190 b det gode *ἡμῶν*, som mangler i overleveringen, og *γενοίμεθ' ἂν* for *γενοίμεθα*; sammesteds står *τί*, men her har Burnet mærkeligt nok beholdt *ὅτι*. I *τὸ ἐκείνων* og *τό γε τῶν Ἑλλήνων*, som mangler i pap., har vi gode eksempler på utvivlsomme interpolationer. Også Phaidonstykket har sådanne steder, men dets hele omtalte karakter gør, at vi ikke med sikkerhed tør udstøde noget af vor overlevering som interpolation, da pap.'s skriver let kan mistænkes for at have sprunget ord over; ejheller i spørgsmål om ordomstilling og graphisk ubetydelige varianter tør vi tillægge det nogen autoritet, men om de væsentlige varianter både i den og i de andre stykker må hvert enkelt tilfælde nøje overvejes, og det ganske særlig, når pap.'s læsemåde støttes af et antikt citat.

Disse papyrusstykker synes mig at tale tydeligt om Platonoverleveringens veje i oldtiden, om skrifternes tidlige mangfoldiggørelse. I spørgsmålet om deres betydning som textkilde bør vist

[1] Blass' behandling af papyrus findes i Berichte der kgl. Sächs. Ges. der Wissensch. zu Leipzig 1898, p. 197 ff. og 1900, p. 161 ff.

[2] Se Bekker comment. crit. II, p. 316.

[3] Udgivet i Mahaffys nævnte samling og The Oxyrhynchus Papyri, ed. Grenfell and Hunt, II. Behandlet af Blass de ovenfor angivne steder og af Hartman, der ikke tillægger det nogen betydning, De emblematis in Platonis textu obviis, Lugd. Bat. 1898. Fortegnelse over samtlige Platonpapyri se Immisch l. l. p. 12.

den regel følges, at de stilles på linie med vore øvrige spor af den antike vulgata, i håndskrifterne W og F og i citaterne; hvor læsemåden ved sin natur anbefaler sig og har alle indicier for at være gammel, bør den følges og foretrækkes for den gode middelalderlige overlevering. Det er Burnets fortjeneste at have belyst hin overlevering, som han har betegnet som den antike vulgata, at have samlet forskningens resultater og udnyttet dem således, at vi ved hans arbejde er nået et betydningsfuldt skridt fremad på vejen, og hans udgave er da en philologisk begivenhed, ikke blot fordi det er den første fuldstændige i mere end en menneskealder, men den tør vel kaldes den første virkelig kritiske udgave af det samlede corpus. De kritiske grundsætninger er meget rationelle og besindige, og det må fremhæves, at Burnet udtrykkelig udtaler kun at ville optage coniecturer, når de er så godt som sikre; naturligvis kan sikkerheden af og til være omtvistelig, men i det hele må det siges, at grundsætningen er nøje fulgt og udgiveren viser sig som Campbells værdige landsmand og discipel. I det enkelte skal jeg iøvrigt ikke komme ind på en recension af den måde, Burnet har løst opgaven på, hans udnyttelse af håndskrifterne, hans valg og forkastelse af læsemåder. Der kan jo også her være meget at drøfte, men udgavens meget knappe apparat vanskeliggør det i høj grad altid at kunne danne sig en begrundet mening om, hvorvidt det rette er truffet, og da det derhos udtales, at der vil fremkomme en større udgave med udførligere redegørelse for materialet og dets anvendelse, er det naturligst at afvente denne, før enkelthederne kritiseres. Jeg har med dette lille referat blot villet henlede opmærksomheden på det fremskridt, jeg mener Platonkritiken ved denne udgave har gjort, men det skal heller ikke fordølges, målet er endnu ikke nået; de collationer, der navnlig af Schanz er foretaget af de mange ringere håndskrifter kan næppe betragtes som fyldestgørende; den mulighed er slet ikke udelukket, at et eller andet af disse endnu kan indeholde værdifuld overlevering, således som det nu sidst har vist sig med Vind. F, og før det er bragt på det rene, er materialet ikke udtømt. Og dertil kommer endnu: er end de formodninger om overleveringens forløb, som her er udviklet, i det hele og store rigtige, så trænger de dog til fastere underbygning; grundige studier af Platonismens historie i oldtiden og navnlig af Nyplatonikerne vil sikkert i stigende grad kaste lys over de platoniske skrifters skæbne gennem tiden og skaffe os klare omrids, hvor vi nu kun synes at skimte gennem tåge.

Etymologiske Blandinger.

Af

Alf Torp.

---

1. Vn. *fleyðr*.

Ordets Betydning er ikke ganske sikker. Betydningen «Spærre i Taget paa en almindelig simpel Reisverksbygning» (Hertzberg, Glossar til de Gamle norske Love) synes rimelig Gul. 307 (dog kunde her vel og tænkes paa Vægbordene; men *fleyðr* = laquearia, Stjórn 204, tyder paa «Tagspærrer»). Endnu usikrere synes Formen: Stjórn *fleyðr* nom. pl. f., Gul. *fleyðri* acc. sg. f.; men fleyðri acc. kan knapt være feilskrevet, og den sandsynlige Flexion blir da: nom. fleyðr, acc. fleyðri, nom. pl. fleyðrar (i Stjórn feil skrevet *fleyðr*), oprindelig nom. **flaudrí* (*-þrí*). Hermed er aabenbart beslegtet nyno. *flaut* n. «Støttetræ i en Slæde under Tværbjelken» (Tel.), *flauta* f. «Tværbjelke i en Slæde», sv. dial. *flöte* «Tværbjelken over Aksen, hvorpaa Vognkassen hviler». For holdet mellem *ð* i det gamle Ord og *t* i det nyno. er vel at forklare som ofte ellers: *t* er opstaaet ved Assimilation af et følgende *n* foran betonet Stavelse: ieur. **ploutnó-* (el. **plautnó-*). Beslegtet med *fleyðr* er lit. *plautaĩ* «die Querhölzer oder Stufen der Darre»: Grundbetydningen af det fælles lit.-germ. Ord var altsaa «Tværtræ» eller «Tværbjelke». Betydningen særskilt i sv. *flöte* synes at pege paa, at ogsaa lat. *plaustrum* (for **plaut-tro-*?) «Vogn, især Fragtvogn», hører hid.

2. Germ. *hnella*, *hnulla* m. «Isse».

Oht. *hnel* (-ll-) og *hnol* (-ll-) m. «Top, Isse», ags. *hnoll* m. «crown of the head» viser vel germaniske Grundformer *hnezla* og aflydende *hnuzla*. Hertil synes at kunne stilles lett. *knēse* «Hühnerkamm».

3. Got. *hnuþô*.

Got. *hnuþô* (Variant vel feilagtig *hnutô*) stemmer (se Et. Ordb.) med vn. *hnúðr* m. «Stok» (= lat. *palus*).

Hermed stemmer lett. *knute* «tynd Stang til Befæstelse af Straaet paa Taget» (sml. oldnorsk *torfvǫlr*).

4. Ags. *(ge)hroden.*

Til ags. *(ge)hroden*, part. til **hrêodan* hører *gehyrst* «Udsmykning, Ornament» og t. rüsten o. s. v. Da *(ge)hroden* ogsaa betyder «fyldt, ladet med» er det her foreliggende germ. *hru-d* sandsynligvis Rodudvidelse af ieur. *kru-* i lit. *kráuju kráuti* «lægge paa hinanden, pakke, lade»; vn. *hrjóða* har vistnok den helt modsatte Betydning af «lade», nemlig «tømme, rydde», men dette maa skyldes Sammenblanding med *rjóða, ryðja.*

5. Vn. *hrefni.*

Dette Ord, som forekommer blandt Ordopregninger i Sn. Edda og i Norges Gamle Love (Byl. 9, 18), betegner, som det fremgaar af Ordets Brug endnu i det nordlige Norge (*remme*), et vist Bord i Fartøiet, sandsynligvis det første egentlige Sidebord efter Bundbordene (i Nordl. botnbord, se E. Sundt «Nordlandsbaaden» 20 ff.). At Ordet ikke kan være en Afledning af Fuglenavnet *hrafn* synes klart. Derimod forekommer det mig ikke urimeligt at tænke paa Slegtskab med *hriflingr* «en Art Sko», ags. *hrifeling*. Dette stilles til gr. κρηπίς i samme Betydning. Men κρηπίς saavel som det beslegtede lat. *carpisculum* betyder ogsaa «Grundlag, Sokkel, hvorpaa noget opføres», gr. κρηπίς ogsaa «Rand». Det kunde da tænkes, at den tilsvarende germ. Ordstamme ligeledes har havt begge Betydninger. I **hrafna-* eller maaske **hrafan-* kunde man da se en Aflydsform til *href* i *hriflingr*, og deraf videre afledet **hrafnia* med Betydning «Sokkel»- eller maaske «Rand-(bordet)». Om Betydningen «Sokkel»- her kunde antages, vilde dog bero paa, hvad der menes med det i Byl. 9, 18 nævnte *refnis skor*. Det har ikke lykkedes mig at fastslaa dette. Efter Fritzner er det «Fugen (eller Forbindelsen) mellem *hrefni* og det underliggende Bord», efter Hertzberg Glossar til Gamle Norske Love derimod «Forbindelsen mellem *hrefni* og det overliggende Bord». H. henviser til Nicolaysen «Gokstadskibet»; men der findes intet oplysende. Det er klart at hvis *refnis skor* er Forbindelsen mellem *hrefni* og Bundbordene, da regnes ikke *hrefni* til disse, men til Overbordene, og Betydningen «Underlag» eller «Sokkel» vilde ikke passe. Sandsynligvis har Fritzner her, som oftest i saadanne praktiske Spørgsmaal, Ret; thi i Nordland skjelnes nu mellem *botnbord* og *remme*, hvilken sidste Betegnelse ogsaa omfatter alle Sidebord. Isaafald maatte man blive staaende ved Betydningen «Rand», der ogsaa ellers passer fortrinligt, idet *hrefni* der skraaner opad fra de mere hori-

zontale Bundbord ligesom danner Randen. Men da kunde der ogsaa tænkes paa en anden Etymologi: *hrefni* kunde jo ogsaa være opstaaet af **hramnia*, og det til Grund herfor liggende **hramna* vilde stemme temmelig nøie med gr. *κρημνός* «Abhang, abschüssiger Rand», sml. osl. *kroma* Rand.

6. Mnd. *Kote* «Kode», beslegtede og ubeslegtede Ord.

I Etym. Ordbog er under Artikelen Kode flere indbyrdes ubeslegtede Ord stillet sammen. Vi maa, saavidt jeg nu ser, i den store Masse Ord som har en indbyrdes Lydlighed og tildels ikke ligger langt fra hverandre i Betydning skjelne mellem mindst to Hovedgrupper:

1. Ord som gaar tilbage paa en Rodform *kut*, en Videredannelse til *ku* «hvælve sig» eller lign. (gr. *γύαλον, γυῖον* osv.). Hertil mnd. *kote* «Kode», norsk og svensk dial. *kûta* «løbe med krum Ryg», mnd. *kotel* «rundagtigt Excrement», sv. dial. *kotte* «Furukongle», vel og svabisk *kotz* «Eiterbläschen». — Videre Ord dannede af en anden Rodudvidelse: *kud*: ags. *céod* «Pung», *codd* «Sæk», «scrotum», gsv. *kodde* d. s., norsk dial. *kodde, kodd* «scrotum», isl. *koðri* osv. Hertil ogsaa ags. *cudele* Blæksprut, norsk *kaule* d. s. (af *koðli*).

2. Ord som hører til en germ. Rodform *kut-* med Betydning «det bløde i Legemet, Indvolde»: mnt. *kût* n. og f. «das weiche, knochenlose im Tierkörper, Eingeweide», ndl. *kuit* f. «Læg» og *kuit* f. «Fiskemelke, Rogn», sml. skotsk *kite* Bug, Mave, og formodentlig nt. *kûte* «cunnus». Hertil ogsaa bair. *kütz* «ein Theil des Ingräusches oder der Eingeweide» og mnt. *kutel-* «Tarmer». Germanisk *kut* er formodentlig svageste Form af ieur. *g̯ued: gud*, hvortil skr. *gudá* m. n. Tarm, maked. *γόδα· ἔντερα.* Til den fulde Form *g̯ued* hører vn. *kjǫt* (Grundform *kwetwa*), sml. det i Betydning nærliggende nt. *kût*. Denne forudsatte ieur. Rod **g̯ued* er vel Tvilling med **g̯uet*, hvortil g. *kviþus*, vn. *kviðr* (ohd. *quhiti* «cunnus» sml. *kûte* ovenfor) og dermed beslegtede Ord, som oht. *quoden* «interfeminium», mnt. *koder* «Dobbelthage, Doglæp», nhd. dial. *Köder*, sydtysk *kutteln* «Kallun» (som ikke kan være samme Ord som mnt. *kutel-*, med mindre dette er laant fra hint), ndl. *kossem* «Doglæp» (af *kuþs-*), norsk dial. *kusma* osv.

7. Germ. *munþa* Mund.

Germ. *munþa* Mund stilles almindelig (saaledes ogsaa af Falk og mig i vor Etym. Ordb.) med lat. *mentum* til den ieur. Rod

men «rage eller stikke frem». Men Munden er jo, ialfald hos Germanerne, ikke særlig fremstaaende, sikkert ikke i den Grad, at dette kunde blive et saadant Karaktermerke ved den, at den kunde kaldes simpelthen «den eller det fremstaaende»! Hertil kommer Vanskeligheden ved Forholdet til germ. **minþila* = vn. *mél* Mundbid, som aabenbart hører sammen med **munþa*. Man forklarer *minþila* som en aflydende Afledning, men da passer Suffixet *-il* daarligt, thi det maatte da være Diminutiv-suffixet, men saa maatte jo Betydningen snarere været «liden Mund». *minþila* kan saaledes ikke være ligefrem afledet af *munþa*, og det har ikke diminuerende men aabenbart Instrumentalsuffix. Men hvis dette er saa, og hvis Ordet hænger sammen med Mund, da lader Forholdet sig kun forklare ved den Antagelse, at begge Ord er afledet af en Rod, som betyder at tygge, germ. **menþ*. Hertil synes at svare gr. *μαϑ-* i *μάϑυιαι· γναϑοί*, Hesych (*μαϑ-* kan være ieur. **mn̥th* eller *math*, efter den germ. Form at dømme, helst **mn̥th*), hvortil videre *μασάομαι* «tygger» (efter Walde Lat. etym. Wb. 364 for **μαϑjaoμαι*) og *μαστάζω* d. s., *μάσταξ* «Mund». Hertil kan da ogsaa høre cymr. *mant* «Kæve», men da den irske Form er ligelydende og knapt laant fra cymr., saa er vel heller med Stokes (Fick II[4] 200) at ansætte en Grundform **mandeto-* (sml. lat. *mando*, der er fjernere beslegtet med den her antagne Rod *menth*). Germ. *munþa* blir altsaa ligesom gr. *μάσταξ* «den tyggende», og *minþila* ligefrem «noget at tygge paa».

8. Ags. *ondrǽdan*.

Ved det vestgerm. reduplicerede Verbum: ags. *ondrǽdan*, osax. *antdrâdan*, *andrâdan*, oht. *intrâtan*, mht. *entrâten* «frygte», er flere Ting paafaldende. Den germ. Rod **drêd*, som her synes at foreligge, optræder i Osax. og Oht. kun i denne Præfixforbindelse (i Ags. ogsaa med *â-*, *of-*), nogen Afledning findes ikke. Til **drêd* findes intet tilsvarende i Nordisk, heller ikke er noget i Form og Betydning tilsvarende fundet i andre indoeur. Sprog. Dette er paafaldende nok, men endnu merkeligere blir Forholdet, naar dertil kommer, at Nordisk har et Rimord af ganske samme Betydning, som omvendt ikke gjenfindes i Vestgermansk, nemlig *hrǽða* «skræmme», der aabenbart er Kausativ til et **hrêdan-* frygte. Dette Verbum har heller ingen Afledninger (bortseet fra sene Dannelser som *hrǽðiligr* og *hrǽzla*). Det ligger da meget nær at formode, at det nordiske og det vestgerm. Verbum i Virkeligheden er et og det samme. Præfixet *and-* er her i Vestg.

vokset sammen med Verbet, saaledes at i Konsonantforbindelsen *-ndhr-* *h*'et meget tidlig er udstødt, og Præfixets *-d* er derpaa vokset sammen med Verbets nye Fremlyd, saa at Forbindelsen dels er opfattet som *and-drêdan-* saaledes som den osax. Skrivemaade *ant-drâtan* viser, dels som *an-drêdan* (som i Ags. *on-drǽdan*). I Ags. er saa, efterat Verbet selv var blevet opfattet som *drǽdan*, videre dannet Sammensætningerne **of-drǽdan* og *â-drǽdan*. Til **of-drǽdan* har vi et Kausativ **ofdrǽdan* (= vnord. *hrœða*), hvortil partc. *of-drǽdd* bange, der ikke alene i Betydning, men, under den her fremsatte Formodning, ogsaa i Form svarer til vn. *hrœddr*.

9. Lit. *rěklės*, *rěklės* «Stangengerüst über dem Ofen zum Trocknen» osv.

I Lat. etym. Wb. 516 stiller Walde dette Ord — efter Zubaty A. f. sl. Ph. XVI 409 — til *réju réti* «schichten», altsaa Suffix *-klė*. At denne Sammenstilling ikke er rigtig fremgaar af Sammenligning med nordiske og germanske Ord af lignende Betydning. Temmelig nøiagtig samme Betydning som *rěklės* har vn. *rá-* (i *ráskerðing*) om den Stang som ligger paa en til Fiskens Tørring opført Hjell (se Fritzner, rá), nynorsk *raa* «Stage som er behængt med Korn til Tørring». Dette Ord (= *segl-rá*) hører til en vidtforgrenet Gruppe, der gaar tilbage til en germ. Rod *rêh* : *rah (rag)* «være stiv», hvortil bl. andet mht. *rœhe* «stiv» (samme Aflydstrin som i *rėklės*) og nht. *ragen*. (Ved Siden af dette ieur. *rêk* : *rak* staar **(rêg)* : *rag* i lit. *rãgas* «Horn»?). Ligebetydende med germ. *rêh* : *rah* optræder germ. *rih*, hvortil ligeledes en Gruppe Ord hører: norsk *rjaa* m. «Stang til Tørring af Høet» (germ. **rihan-*), sv. dial. *ri* f. «Pæl, Stang». Hertil mnt. og mht. *ric* gen. *rickes* «wagerechte Gestelle, Stangen oder Latten um etwas darauf zu hangen» (af ieur. **riknó-*). Sml. lit. *rìkė* «Gjerdestør». Betydningen «stiv» ved denne Rod f. E. i vn. *rigr* «Stivhed», *reigjast* «kaste Nakken tilbage« og formodentlig i ags. *rǽge-réose* «Rygmuskel». Som der ved Siden af ieur. *(rēk :) rak* staar *rag* i samme Betydning, saaledes staar ved Siden af ieur. *rik* (germ. *rih, rig*) ieur. *rig* i lat. *rigeo*, *rigor*. Saavel ved germ. *rah* som ved *rih* gaar af Betydningen «stiv» (og tynd) frem Betydningen «vakle», saaledes til *rah*: norsk *raga* svaie (og vist ogsaa som aflydende ensbetydende Ord med *rugg-*, *rukk* saavel i Norsk som i andre germ. Sprog); til *rik*: vn. *riga* «bringe til at vakle», nynorsk *riga* «svaie, vakle»,

schweiz. *rigeln* d. s. Til denne Rod *rih* (ieur. *rik*) hører lit. *rėklės*, Sideform til *rėklės*. Suffixet i *rėklės* og *rėklės* er saaledes ikke *-klė*, men diminuerende *-lė*. Formelt svarer til *rėklės* germ. *rĭgla-*, oht. *rigil* «Slaa» Paa Grund af Former med î (ældre holl. *rijgel*) kan dette Ord ikke, som man har ment, høre sammen med lat. *arceo*.

10. Vn. *skratti*.

Vn. *skratti* Troldkarl svarer som bekjendt til oht. *scraz* (*skrâz*?, skrevet *scraaz*) pl. *scrazza* og *screz* pl. *screzza* «pilosus, larvae, lares mali, monstra quaedam», mhd. *schraz*, *schraȥ*, *schrez* «Waldteufel, Kobold», nordeng. dial. *scrat* «Fanden, Hermafrodit», ags. (Ælfr. Gloss.) *scritta* (= germ. *skrettia*) Hermafrodit, sv. dial. *skratte* (og *skrate, skrat, skret*) «ande, spöke, tomtgubbe» (Rietz 596 b). En Sideform er oht. *scrato*, mhd. *schrat(e)*. Vi har saaledes et germ. *skrattan-* og *skradan*, der viser en germ. Rod *skreþ* (*tt* af *dn*[1]). Grundbetydningen har aabenbart været «forkrøblet lidet Væsen», hvoraf «Kobold», sml. bair. *Schrätz* «ein im Wachstum zurückgebliebener Mensch». Ordet hører saaledes sammen med mnt. *schrade* «dürr, mager, kümmerlich», norsk dial. *skreda* f. «skrøbelig Person, Stymper». Germ. **skreþ* er vel nær beslegtet med **skrenþ* i norsk *skrinn* mager, tynd (s. Falk og Torp under skrante). Sideformerne med enkelt *t*, sv. *skrate* (osv.), mhd. *schraȥ* maa vel høre til den beslegtede Rod *skre(n)t* (se skrante). Ags. *scrætte* f. «Skjøge» kan ikke høre hid, men maa være laant fra lat. (*scratta, scrapta*).

11. Sv. *sämre*.

Sv. *sämre*, gsv. *sämbre (sämaster)*, svarer til ags. *sǽmra (sǽmost)* «daarligere, ringere», af et Positiv germ. **sêma*. (Man ventede vistnok ags. **sémra*, men Forholdet maa vel være som ved *nám* og *sám*.) Med dette germ. Adj. **sêma* kunde man sammenstille skr. *kṣāmá-* «fortørret, mager, svag, ringe, ubetydelig», af ieur. Rod **ksē*, hvortil ogsaa skr. *kṣārá* = gr. ξηρός. Da skr. *kṣāma-* ogsaa betyder «forbrændt, sveden», kunde det ligge nær ogsaa at stille hid vn. *sámr* mørkegraa, om det end kunde synes betænkeligt at antage for det samme nordiske Ord saa vidt forskjellige Betydninger som «mørkegraa» (*sámr*) og «ringe» (sv. *sämre*). Men i norske Bygdemaal har virkelig *saam* en saadan Dobbeltbetydning: «mørkladen, sortagtig» og «uklar af Farve, mat, sløv (= uhvas)», *saama* «Person, som ser mat ud». Vi faar altsaa i Germansk

ligesaavel som i Indisk de to indbyrdes stærkt afvigende Betydninger: «sortgraa» (udviklet af «sveden») og «svag». Det gjør her lidet til Sagen, at den sidste Betydning kanske ikke beggesteds har udviklet sig ad samme Vei: i Indisk utvivlsomt af «fortørret, mager», i Germansk sandsynligvis af den endnu i Norsk optrædende Betydning «uklar, mat af Farve». Fra «svag» er der saa kun en kort Vei til «daarlig, ringe» i skr. *ksāmá-* og i ags. *sǽmra*, sv. *sämre*.

Jeg nævner i denne Forbindelse et andet Ord, hvor ogsaa efter min Mening germ. *s-* er opstaaet af indoeur. *ks-*: Fiskenavnet vnord. *seiðr*. Fisken har vist, som antaget i Falk-Torp Etym. Ordbog, sit Navn af sin lyse eller graa Farve. Men den der opstillede Formodning at *seiðr* skulde svare etymologisk til skr. *çyéta* eller til osl. *sědu* «graa» er lidet rimelig, thi Overgang fra indoeur. *k̂j-* til germ. *s-* er ikke paavist. Antager vi derimod *s* i *seiðr* opstaaet af indoeur. *ks-* — frembyder sig en nærliggende Etymologi i av. *χšaēta* «lys, straalende», som vilde svare til *seiðr* Lyd for Lyd.

12. Nogle Plantenavne.

1. Vn. *fífa* eriophorum, *fífill* leontodon.

I Et. Ordb. har Falk og jeg fremsat en lidet rimelig Etymologi for disse Ord. Sandsynligvis er *fíf-* af **fimf-* = den ieur. Rod *pemp* svulme (sml. lit. *pamplỹs* «Dickbauch»). Egentlig altsaa «den svulmende» eller «udsvulmende», hvad der jo passer meget godt paa begge Planter i deres frøsættende Tilstand.

2. Germ. *gagula* m. myrica gale.

Ags. *gagel* m., *gagolle* f. (eng. *gale*), mndl. mnt. gagel, mht. gagel, nht. Gagel. Formelt kunde svare gr. (Diosk.) *κάχλα* = *βούφθαλμον*.

3. Karse.

Oht. *chresso* m., *kressa* f., nht. *Kresse* f., mnt. *kerse*, *karse* f., ags. *cærse*, *cerse* f. Den germanske Grundform er vel *krasjan*. Ordet stiller sig naturlig til den germ. Rod *krês* : *kras* i vn. *krás* f. Sml. lat. *grâmen* (af **gras-men*) og gr. *γράστις* «Grønfoder». *Krasja-* er ligefrem «spiselig».

4. Ags. *merce*.

Ags. *merce*, *merece* f. apium, Grundform *markiôn*, forbindes

vel naturlig med gr. *βράγος* «Sump». Planten er vildtvoksende paa fugtig, saltholdig Grund.

5. Germ. *pursa* myrica gale, ledum palustre.

Vn. *pors*, mnt. *pors*, *porst*, kanske egentlig «den strittende», at stille til lat. *burra* «zottiges Gewand», *reburrus* «zottig», gr. *βερρόν· δασύ* Hesych. Til mnt. *porst* synes at svare nøie lit. *brizdis* Heidekraut (men dette kunde ogsaa være ieur. *bhr̥zd-*).

6. Ags. *resc*, *risc*, *rysc*.

I Et. Ordb. har Falk og jeg forklaret disse Former som af 3 parallele Verber med Bet. «bevæge sig» eller «svaie» (*ras*, *ris*, *rus*, -*k*'et skulde da være suffixalt). Men det er neppe rimeligt at lægge forskjellige Verbalrødder til Grund for Ordformer som med afvigende Rodvokal viser samme Afledningssuffix og samme Betydning. Meget sandsynligere vilde man deri se forskjellige Aflydsformer. Saaledes opfatter jeg disse Former nu, kun at jeg ikke betragter *k*'et som suffixalt men som hørende til Roden. Jeg opstiller Aflydsformerne *ruska*, *ruskiô:* i norsk *rusk* m. og *ryskje* n. «Smele», mnt. *rusch* Siv, mhd. *rusch*, *rusche* f. d. s., ags. *ryse* og *rysce* f., eng. *rush*, og *reskô(n)*, *riskiôn*: i ags. *resc*, *resce*, *risc*, *risce* f. d. s., mnt. *risch*. En nærliggende Sammenstilling frembyder sig i lit. *rezgù règsti* «flette», *rezgis* Fletverk, Kurv, lett. *reschgis* Si, skr. *rajju-* Strikke, Reb (af *razg-*), lat. *restis* (af **rezgti-*). Grundbetydningen af dette germ. Ord for Siv var da vel «Flettematerial».

Papyrusfundene i Oxyrhynchos V.

Af

Hans Ræder.

Det 5te Bind af Grenfell og Hunt's *The Oxyrhynchus Papyri* (London 1908) adskiller sig fra de tidligere Bind ikke alene derved, at det kun indeholder fem Stykker, men ogsaa derved, at disse Stykker alle ere af litterær Art; der findes denne Gang slet ingen Dokumenter. Og af disse fem Stykker er der et Par, som i Værdi langt overgaa Alt, hvad Gravningerne i Oxyrhynchos hidtil have givet os, og som overhovedet maa regnes iblandt de betydningsfuldeste, som Papyrusforskningen har bragt for Dagen. Det vil være naturligst at gaa de fem Stykker igjennem i den Orden, hvori de findes aftrykte.

Først møder der os et Fragment af et ukanonisk Evangelium; Haandskriftet sættes af Udgiverne med størst Sandsynlighed til det 4de Aarhundrede, Evangeliets Affattelse til før 200. At det er senere end de kanoniske Evangelier, sluttes af Brugen af Udtrykket «Frelseren» (*ὁ σωτήρ*), der som ligefrem Personbenævnelse er fremmed for disse. Hovedindholdet er, at en Ypperstepræst, som hørte til Pharisæerne, bebrejder Frelseren, at han med sine Disciple har begivet sig ind i et Rum, som kaldes *ἁγνευτήριον*, hvor de hellige Gjenstande (*σκεύη*) fandtes, uden at have vasket Fødderne og skiftet Klæder. Da han udgiver sig selv for ren, eftersom han har vasket sig i Davids Dam og taget hvide Klæder paa, erindrer Frelseren ham om, at han har vasket sig i Vand, hvori der er kastet Hunde og Svin Nat og Dag, og kun har renset den ydre Hud, hvad ogsaa Skjøger og Fløjtespillersker gjøre for at behage Menneskene; han selv og hans Disciple have derimod badet sig i det evige Livs Vand[1].

---

[1] Det er tvivlsomt, om Stedet er rigtig suppleret: af det formodede *ζωῆς αἰωνίου* er kun *ζω* bevaret.

Aanden heri er i ganske god Overensstemmelse med de kanoniske Evangelier, og Spor af Gnosticisme eller andet Kjætteri findes ikke. Men der er et Par Besynderligheder. Hvad det er for et Sted, der menes med *ἁγνευτήριον*, er ikke godt at afgjøre. Der kan ikke menes selve Templets hellige Rum, hvor de egentlige hellige Gjenstande fandtes, Bordet med Skuebrødene og den syvarmede Lysestage, for dér havde Lægfolk overhovedet ikke Lov til at komme ind, men paa den anden Side omtales det heller aldrig, at man skulde vaske sig og skifte Klæder, inden man betraadte Templets Forgaard. Ukjendt er ogsaa Davids Dam, hvori der kastes Hunde og Svin, og at en Ypperstepræst skulde vaske sig paa et saa uappetitligt Sted, lyder ogsaa noget underligt. —

En langt større Interesse knytter sig til den følgende Papyrus, som indeholder en Del nye Digte af Pindar. At det virkelig er Pindar, som er Digteren, kan der ingen Tvivl være om, endskjøndt hans Navn ikke nævnes. Sprog og Tone er ægte nok, og Overensstemmelse med tidligere kjendte Fragmenter, som ere overleverede under Pindars Navn, gjør Sagen ganske utvivlsom. Der kan heller ingen Tvivl være om, at idetmindste den største Del af de fundne Digte er Pæaner. Til Bevis herpaa tjener de Omkvæd, som jævnlig anvendes; i et af Digtene lyder Omkvædet *ἰήιε, παιάν, ἰήιε· παιὰν δὲ μήποτε λείποι*, i et andet *ἰὴ ἰὴ ὦ ἰεπαιάν*, i et tredie *ἰήιε Δάλι' Ἄπολλον*, og i et fjerde forekomme Ordene *ἰὴ ἰὴ τε νῦν μέτρα παιηόνων, ἰὴ τε νέοι.* De fleste af Digtene ere henvendte til Apollon.

Digtenes Overlevering er taalelig. Intet af dem er ganske vist overleveret helt, og af nogle findes kun faa Stumper, men Papyrusrullens Tilstand er saadan, at enkelte Partier ere saa godt som helt forsvundne, saa at det er ganske umuligt at faa Noget ud af dem, andre derimod saa godt overleverede, at Rekonstruktionen har kunnet foretages uden synderlig Vanskelighed. En stor Hjælp ved Rekonstruktionen har det ogsaa været, at Versemaalet næsten overalt kan fastslaaes med Sikkerhed, og desuden give de tilføjede Scholier, som ganske vist ogsaa ere mangelfuldt overleverede, en god Hjælp. Det er nemlig en ligefrem kritisk-exegetisk Udgave, som vi have faaet. Der er ikke alene forklarende Noter — ikke alle lige vellykkede —, men ogsaa Angivelser af afvigende Læsemaader med Tilføjelse af Forbogstaverne til forskjellige Navne paa Grammatikere, hvem de skyldes.

Vi skulle nu se paa de enkelte Digte. Af I er der kun bevaret en halv Snes Linier. Vi se, at Digtet er skrevet til en Apollonfest i Theben, i hvilken Anledning Digteren ønsker, at hans Landsmænd længe maa nyde *σώφρονος ἄνθεσιν εὐνομίας*.

Af II er der bevaret et Par længere, sammenhængende Stykker. Det er en Pæan til Apollon, skrevet for Indbyggerne af det thrakiske Abdera. Først henvender Digteren sig til Stadens mythiske Grundlægger Abderos, men efter en Lakune indføres Byen selv som talende. Den minder om Fortidens og Nutidens Kampe med Barbarerne: «jeg har seet min Moders Moder (ↄ: Athen, Moderstaden til Abderas Moderstad Teos) ødelagt af fjendtlig Ild; men hvis En for at hjælpe sine Venner staaer Fjenden haardt imod, saa fører hans Anstrengelser til Fred, naar de foretages i rette Tid». Abdera selv havde haft haarde Kampe at bestaa med Nabofolkene, men med Gudernes Hjælp havde de tilsidst faaet et lykkeligt Udfald. Da Digtet blev skrevet, synes Abderiterne endnu at have haft en svær Kamp i Vente, og Digteren ender Digtet, som han begyndte det, med en Henvendelse til Abderos, hvem han beder om at føre Folket til Sejr.

Af III ere kun faa Linier bevarede; IV foreligger derimod i en ganske god Skikkelse. Det er en Pæan til den deliske Apollon, skrevet for Beboerne af Øen Keos, hvor den var bestemt til at synges. Til denne Pæan sigter Pindar i Begyndelsen af den 1ste isthmiske Ode, hvor han siger, at han først vil digte en Sang til Ære for sin egen Fødeby Theben; Apollon maa vente, men bagefter vil han besynge ham paa Keos. Hovedindholdet af Keernes Pæan er imidlertid en Lovtale over den lille, fattige Klippeø. Keerne berømmes for deres Dygtighed som Athleter, og det nævnes ogsaa, at Øen har fostret Digtere — Pindar miskjendte ikke Simonides's og Bacchylides's Fortjenester. Keerne vilde ikke bytte deres Fædreneø bort mod et andet, rigere Land, i hvilken Anledning der til Støtte anføres nogle mythiske Exempler: Melampus vilde heller ikke forlade sit Fædreland for at blive Konge i Argos og vilde ikke opgive sin Spaadomsgave, og Euxantios vilde ikke drage til Kreta for at dele Herredømmet med Pasiphaes Sønner (hans Halvbrødre) — begge disse Sagn kjendes ellers ikke i den Skikkelse.

Ogsaa V er en Pæan til den deliske Apollon, men kun et lille Stykke er bevaret; det handler om Ionernes Udbredelse over Øerne.

Derimod er VI, en lang Pæan, som er skrevet for Delphierne til Ære for Apollon, forholdsvis godt bevaret, og er ogsaa

i og for sig et mærkeligt Digt. Særlig smuk er allerede Prologen, hvor Digteren med ualmindelig Varme taler om, hvorledes han har følt sig draget til at digte; men saa kommer uheldigvis en længere Lakune. Senere hen synges Apollons Pris. Apollon var det, som i Paris's Skikkelse ramte Diomedes med sin Pil og derved forhalede Trojas Fald trods Heras og Athenas Modstand. Men Zeus vovede ikke at bryde Skjæbnen; for Helenas Skyld maatte Troja falde. Da Achilleus var jordet, gik der Bud til Skyros for at hente Neoptolemos, og han ødelagde Ilios's Borg. Dog ramte Apollons Vrede ogsaa Neoptolemos. For Guden havde svoret, at den, som havde dræbt Priamos ved Alteret, ikke skulde blive lykkelig eller naa til Alderdommen. Derfor dræbte han Neoptolemos i Delphi, medens han stredes med sine Svende om den Ære, der tilkom dem. Digtet ender efter en brat Overgang med Æginas Pris; Ægina var jo Æakideslægtens Hjemland. — Til dette Digt knytter der sig endnu den særlige Interesse, at Pindar sigter til det i den 7de nemeiske Ode, hvor han kommer tilbage til Historien om Neoptolemos's Død. Vi faa af Scholierne til denne Ode at vide, at Ægineterne havde taget Pindar ilde op, at han i sin Pæan havde skildret Neoptolemos's Død paa en formentlig nedsættende Maade; det noget dunkle Udtryk *μοιριᾶν* [*μυριᾶν* Pap. og Schol.] *περὶ τιμᾶν* var blevet opfattet, som om det var Pindars Mening at sige, at Neoptolemos var kommen som Tempelrøver til Delphi og kom i Strid med sine Svende om Byttet; i den 7de nemeiske Ode (v. 42) udlægger Pindar sine Ord saaledes, at Talen kun bliver om en Strid om Offerkjødet.

Af VII er der kun bevaret ubetydelige Stumper. — VIII er noget bedre bevaret; Digtet handler om Kassandras Spaadomsord, som hun udtalte, da Paris drog ud paa den skjæbnesvangre Rejse, idet hun mindede om den Drøm, som Hekabe havde, da hun bar Paris under sit Hjerte, at hun fødte en hundredarmet Erinys, som styrtede hele Ilios i Grus.

Endelig det sidste Digt, IX, har væsentlig Betydning derved, at det gjør os det muligt med større Sikkerhed at fastslaa Formen af det tidligere kjendte lange Fragment 107 (*Ἀκτὶς ἀελίου* . . .), som udgjør Digtets Begyndelse, men rigtignok er slemt medtaget; det er nemlig Fundet af det følgende, velbevarede Strophepar, der handler om Spaamanden Teneros, Søn af Apollon, som muliggjør Rekonstruktionen. Forøvrigt viser den fundne Papyrus os, at flere af Pindarfragmenterne, som vi kun

kjende gjennem Citater, foreligge hos Forfatterne i en meget molesteret Skikkelse.

Vor Papyrus har altsaa Betydning i flere Retninger; men først og fremmest har den lært os Pindar at kjende fra en ny Side; hans Pæaner synes virkelig at have staaet paa Rang med Sejrssangene. I ethvert Tilfælde kunne vi nu ikke underskrive Eustathios's Ord, som Udgiverne citere, at Sejrssangene havde en større almindelig Interesse, fordi de beskjæftigede sig mere med menneskelige Forhold og mindre med Mytherne, og fordi de ikke var saa dunkle; i ægyptiske Papyri have vi netop ogsaa fundet flere Prøver paa Digte, som ikke høre til Sejrssangene. —

Af en ganske anden Art, men ikke mindre mærkelig, er den følgende Papyrus, som indeholder nogle større Brudstykker af et historisk Værk, som med stor Udførlighed behandler Begivenhederne i de græske Lande i Aarene 396 og 395 f. Chr. Anordningen er annalistisk, hvorfor Skuepladsen stadig skifter. Først fortælles om en Expedition, som en Athenæer Demainetos foretog paa egen Haand med et Skib ud til Konon, som paa den Tid kommanderede den persiske Flaade mod Lakedæmonierne. Denne Fortælling giver Forfatteren Anledning til en Digression om de forskjellige Staters og Partiers Holdning overfor Sparta, som jo paa den Tid havde Overmagten i Grækenland. Han fortæller nemlig først, at Demainetos's Expedition vakte Bestyrtelse i Athen, hvor Førerne for det moderate Parti, Thrasybulos, Aisimos og Anytos, opfordrede til at desavouere Demainetos. Dette gik endogsaa Demokraterne ind paa, endskjøndt de ellers havde ført en spartanskfjendtlig Politik, hvis Motiver Forfatteren derefter giver sig til at udrede. Det var ikke det persiske Guld, som Timokrates bragte, der fik Demokraterne i Athen til at arbejde paa Krig med Sparta, siger han, men allerede længe, før de tog imod det, havde de ført en Krigspolitik, og det Samme var Tilfældet med Bøoterne. Forfatterens eget Partistandpunkt kommer for Dagen ved den Bemærkning, at Demokraterne i Athen arbejdede paa Krig for selv at faa Lejlighed til at tjene Penge paa Statens Bekostning (*ἵν᾽ αὐτοῖς ἐκ τῶν κοινῶν ᾖ χρηματίζεσθαι*). Han hævder ogsaa i Modsætning til Xenophon, at ogsaa athenæiske (ikke blot thebanske) Politikere tog imod Guldet, men lader dog dette Motiv indtage en underordnet Plads for dem. Ogsaa i en anden Henseende er han i Modstrid med Xenophon, idet han lader Timokrates bringe Guldet fra Pharnabazos (i 396), medens Xenophon i Stedet for denne nævner Satrapen

Tithraustes, hvorved Bestikkelserne falde saa sent (395), at de ikke kunne have haft nogen Betydning for Krigens Udbrud.

Han fortæller dernæst om Konons Søkrig med større Udførlighed end Xenophon, der jo væsentlig interesserede sig for Agesilaos; men her er Texten meget hullet. Her findes dog en Overensstemmelse med Diodor (XIV 79, 8) angaaende en Forstærkning paa 90 Skibe, som Konon fik fra Kilikien og fra Sidon. Efter en større Lakune kommer derpaa Beretningen om Agesilaos's Kampe i Lilleasien i 395. Ogsaa med Hensyn til disse stemmer Forfatteren ret godt overens med Diodor, men afviger fra Xenophon, og ogsaa den paafølgende udførlige, men mangelfuldt overleverede Fortælling om Tissaphernes's Drab synes bedst at stemme med Diodor.

Derefter følger Beretningen om en Revolution paa Rhodos, ligeledes omtalt af Diodor, men ikke af Xenophon; under Medvirkning af Konon styrtede Rhodierne det herskende Oligarchi og opgav deres Forbindelse med Sparta.

Uden anden Tilknytning end den rent synchronistiske (*τούτου τοῦ ϑέρους*) springes derpaa over til Udbrudet af en Krig imellem Bøoterne og Phokierne. Men Fortællingen herom giver Anledning til en interessant Digression, som forsyner os med nye Oplysninger om de politiske Forhold i Bøotien paa det Tidspunkt, som Talen er om. Hovedsagen er den, at vi faa at vide, at Tyngdepunktet paa denne Tid ikke laa i Forbundsregjeringen, men i Enkeltstaterne. De fire bøotiske Raad, som omtales af Thukydid (V 38, 2), vise sig at have været en Institution, som fandtes i hver enkelt af de bøotiske Stater; for at faa Adgang til dem krævedes der en vis Formue, og de skiftedes til at føre Forsædet, saaledes at enhver Sag først blev forelagt eet af Raadene, som traf sin foreløbige Beslutning, men Sagen var først afgjort, naar de tre andre Raad havde bifaldet den. Ved Siden af de enkelte Staters Raadsforsamlinger omtales saa ogsaa en Fællesforfatning, hvis Organer var de elleve Boiotarcher, hvoraf Theben valgte fire, og de øvrige var fordelte paa de andre Byer efter en bestemt Regel, og desuden et Raad paa 60 Medlemmer for hver Boiotarch.

Efter denne Digression tager Forfatteren fat paa Fortællingen om Udbrudet af Krigen. Endskjøndt hans Sympathier hældede til den spartanske Side, giver han dog en ret upartisk Skildring af de Motiver, som Spartas Modstandere i Theben lod sig lede af. Med Hensyn til selve Krigens Udbrud er han i Mod-

strid med Xenophon, medens Diodor her er ganske kortfattet. Medens Xenophon fortæller, at Thebanerne fik deres Venner Lokrerne til at angribe Phokierne, lader vor Forfatter de antispartanske Partiførere i Theben føre en mere intrigant Politik, idet de skulle have lokket Phokierne til at angribe Lokrerne[1] for derved at skaffe Theben et Paaskud til at lægge sig imellem og angribe Phokierne, som derpaa paakaldte Spartas Hjælp. Denne Version, som er den mest indviklede, er maaske netop derfor den sandsynligste.

De sidste Kapitler, som handle om et Mytteri af Konons Soldater, der ellers kun omtales ganske kort af Justinus, og om Agesilaos's Felttog i Slutningen af 395, give ikke Anledning til særlige Bemærkninger. Det er tilstrækkeligt ganske kort at konstatere, at Forfatteren ogsaa her giver en Fremstilling, der er vidt forskjellig fra de hidtil kjendte; selv med Hensyn til Agesilaos, hvis Bedrifter Xenophon dog interesserede sig saa stærkt for, giver han nye Oplysninger.

Det Spørgsmaal, hvad det er for en Historieskriver, af hvis Værk vi her pludselig have faaet saa betydelige Partier overleverede, har naturligvis levende beskjæftiget Udgiverne. Det er utvivlsomt, at han ikke kan have levet i en Tid, der ligger saa meget fjernt fra de Begivenheder, som han fortæller om, ikke alene paa Grund af den Udførlighed og Nøjagtighed, hvormed han fortæller dem, men ogsaa fordi der er Steder, som vise, at han ikke kjender til Perserrigets Fald eller til de hellige Krige, som førtes i Midten af det 4de Aarhundrede. Paa den anden Side kan Beretningen, da Talen er om et historisk Værk af større Omfang, selvfølgelig heller ikke være nedskrevet umiddelbart efter de fortalte Begivenheder, hvilket ogsaa er udelukket af den Grund, at Forfatteren anvender stor Omhu for at undgaa Hiater, en Bestræbelse, som først Isokrates bragte paa Moden.

Dersom Forfatteren er en Historieskriver, hvis Navn er kjendt af os, er det ogsaa de to Disciple af Isokrates, Ephoros og Theopompos, der snarest kunne gjøre Krav paa Æren. Udgiverne, som kunne paaberaabe sig Autoriteter som Ed. Meyer og Wilamowitz-Moellendorff, holde trods mange og svære Betænkeligheder paa Theopompos, men opstille som en subsidiær Mulighed en vis Kratippos, som Blass holdt paa. Denne Historieskriver

[1] Han nævner udtrykkelig de vestlige Lokrer, medens Xenophon taler om de opuntiske.

er imidlertid næsten ganske ubekjendt, og hvad der berettes om ham, tyder paa, at han var Thukydids Samtidige, en Omstændighed, som reducerer hans Chancer til et Minimum. For Theopompos tale derimod adskillige Omstændigheder. Som bekjendt skrev Theopompos en «Hellenika», som dannede en Fortsættelse af Thukydids Værk, og ogsaa vor Forfatter omtaler et Sted, at han selv tidligere har fortalt om en Begivenhed, der fandt Sted umiddelbart efter det Tidspunkt, hvor Thukydids Værk standser, uden at der er Spor af, at han ogsaa har fortalt om endnu tidligere Begivenheder. Hans politiske Standpunkt, som er noget aristokratisk og spartanskvenligt, uden at han dog kan beskyldes for Mangel paa Objektivitet, kan ogsaa nok stemme med Theopompos's, og endelig kan der i de fundne Brudstykker paapeges et Par enkelte sproglige Særegenheder, som Grammatikerne netop anføre som ejendommelige for Theopompos (Brugen af Verbet *καταῖραι* i Betydningen *ἐλθεῖν* og af Benævnelsen *Καρπασεύς*, en Mand fra Karpasos paa Cypern).

Imod Theopompos's Forfatterskab taler for det Første den jævne, ligefremme Stil, som er fri for enhver rhetorisk Pynt (undtagen netop Undgaaelsen af Hiater), og Manglen paa indlagte Taler. Hvis Theopompos er Forfatteren, maa vi i ethvert Tilfælde antage, at de Ejendommeligheder, der ellers anføres som charakteristiske for denne Historieskrivers Fremstillingsmaade, kun passe paa hans «Philippika» og ikke paa hans «Hellenika». Endvidere vilde vi, hvis Theopompos er Forfatteren, blive nødte til at ændre vore Anskuelser angaaende Kildeforholdet mellem forskjellige græske Historieskrivere. Der kan nemlig ikke være nogen Tvivl om, at vor Forfatter enten direkte eller indirekte ligger til Grund for Diodors Fremstilling. Men at Diodor i det paagjældende Afsnit har benyttet Ephoros som Kilde og ikke Theopompos, betragtes almindelig som godtgjort. Hvis altsaa den ubekjendte Forfatter er Theopompos, maa vi enten opgive denne hidtil nærede Antagelse, eller ogsaa maa vi opstille den Hypothese, at Theopompos er bleven benyttet af Ephoros, hvilket volder chronologiske Vanskeligheder. Langt nemmere vilde det unægtelig være, hvis vi turde tilskrive Ephoros Forfatterskabet, og de Grunde, som Udgiverne anføre herimod — navnlig den af Blass fremsatte Betragtning, at Ephoros, der skrev en almindelig Verdenshistorie, ikke kan antages at have fremstillet saa mange uvæsentlige Begivenheder med saa stor en Vidtløftighed — synes ikke særlig afgjørende.

Spørgsmaalet er i Virkeligheden for Tiden uløseligt, og der foreligger heller ikke nogen Nødvendighed for at udpege nogen Historieskriver med et kjendt Navn som Forfatteren. Skriftet kan godt skyldes en Mand, hvis Navn tidlig er blevet glemt. Dette forringer ikke dets Betydning, som ikke alene ligger deri, at det for os er en primær, af Xenophon uafhængig Kilde til det Afsnit af den græske Historie, som omtales i det, men nok saa meget deri, at det ogsaa for andre Tidsafsnits Vedkommende bidrager til at forøge Diodors Troværdighed for os, idet det viser os, at denne Forfatters Fremstilling af de græske Staters indbyrdes Kampe i Begyndelsen af det 4de Aarhundrede hviler paa en samtidig og, som det synes, paalidelig og samvittighedsfuld Historieskrivers Beretning. —

Den store Interesse, som knytter sig til Fundet af nye Stykker af græsk Litteratur, gjør, at de to samtidig offentliggjorte Papyri, som indeholde hidtil kjendte Texter, ikke kunne vække saa megen Opmærksomhed. Og dog maa det betegnes som Noget af en Begivenhed i den philologiske Verden, at der bliver fundet et Haandskrift fra omtr. 200 e. Chr., som indeholder henved de to Femtedele (fra p. 200 E og til Enden med en Lakune fra p. 213 E til p. 217 B) af Platons Symposion. Men ligesom ved tidligere Fund af lignende Art viser det sig rigtignok, at det positive Udbytte er temmelig ringe. Papyrushaandskriftet hjælper os ikke til at afgjøre, hvilken af de Haandskriftklasser, man tidligere har lært at sondre imellem, der bærer Fortrinet, og kun paa faa Steder byder det Læsemaader, der ere bedre end de hidtil kjendte.

Af Overensstemmelser med B (Bodleianus) ere følgende at mærke: p. 202 C *τοὺς τἀγαθὰ καὶ τὰ καλὰ κεκτημένους* (*τὰ* om. cett.), p. 202 D *πῶς ἂν οὖν* (*πῶς δ' ἂν οὖν* cett.), p. 202 E *τὰς θυσίας καὶ τὰς τελετάς* (*τὰς* posterius om. cett.), p. 206 C *τοῦτο ἐν θνητῷ ὄντι τῷ ζῴῳ ἀθάνατον ἔνεστιν* (*ἔστιν* T [Marcianus] og W [Vindobonensis]), p. 221 E *σατύρου τινὰ ὑβριστοῦ δοράν* (post *σατύρου* add. *ἂν* TW, *δή* Baiter).

Paa andre Steder stemmer Pap. derimod med T, f. Ex. p. 202 A *τὸ ὀρθὰ δοξάζειν* (*τὸ ὀρθοδοξάζειν* B, *τὸ τὰ ὀρθὰ δοξάζειν* W), p. 202 D *ὥσπερ τὰ πρότερα ἔφη* (*ἔφην* B), p. 203 A *πατρὸς δέ, ἦν δ' ἐγώ, καὶ μητρὸς τίνος ἐστίν;* (den mere søgte og vist rigtigere Ordstilling *τίνος ἐστὶ καὶ μητρός* findes ikke blot i B og W, men er ogsaa ved Rettelse indført i T), p. 204 D *ἔτι ποθεῖ* (ligesaa W, *ἐπιποθεῖ* B), p. 218 A *τὴν καρδίαν γὰρ ἢ*

ψυχήν (ligesaa W, medens B har Ordstillingen *ἡ ψυχὴν γάρ*, og Usener sletter Ordene *ἡ ψυχὴν*, som Schol. B ikke synes at have læst, medens derimod ogsaa Libanios or. VI 17 har læst dem), p. 221 D *εἰ μὴ ἄρα οἷς ἐγὼ λέγω ἀπεικάζοι τις αὐτόν* (ligesaa W, medens B indskyder et andet *εἰ* efter *ἄρα*), p. 223 D *πρότερον* (ligesaa W, *πρῶτον* B).

Nogle faa Steder findes der ogsaa, hvor Pap. byder Læsemaader, som ellers kun findes i enkelte Haandskrifter af ringe Autoritet; saaledes har p. 201 A en senere Haand efter Ordene *ἄλλο τι* tilføjet et *ἤ*, som ellers kun findes i Marc. 184 og Vind. 21, p. 220 A findes *θαυμασιώτατον* ellers kun i Vind. 21 (*θαυμαστότατον* cett.), og p. 223 C findes Ordstillingen *Σωκράτη καὶ Ἀριστοφάνη* ogsaa kun i Pap. og de to nævnte Haandskrifter (*Ἀριστοφάνη καὶ Σωκράτη* cett.).

Mange Steder er der som sagt, der af de moderne Udgivere ansees for fordærvede, men hvor Pap. ikke desto mindre har samme Læsemaade som de andre Haandskrifter. Dette beviser selvfølgelig ikke, at Stedet er i Orden, men kun, at Fejlen, hvis der er en Fejl, er opstaaet i en tidlig Tid. Paa følgende Steder kan der i alt Fald næppe være nogen Tvivl om, at Pap. ligesom alle de andre Haandskrifter byder en forvansket Text: p. 204 D *ὧδε δὲ σαφέστερον ἐρᾷ* og p. 204 E *φέρε, ὦ Σώκρατες, ἐρᾷ*: begge Steder har allerede Aldinerudgaven med Rette *ἐρῶ*, og Fejlens Opstaaen er let at forklare, da der i den givne Sammenhæng stadig tales om Begrebet *ἐρᾶν*; p. 206 B *ὅτε δὴ τοῦτο ὁ ἔρως ἐστίν*: Meningen kræver *τούτου* (Bast); p. 208 B *ἀθάνατον δὲ ἄλλῃ* meningsløst: Udgiverne skrive med Creuzer *ἀδύνατον*; p. 209 A *ἡ περὶ τὰς τῶν πόλεων τε καὶ οἰκήσεων διακόσμησις*: det uforstaaelige *τάς*, som formodentlig er opstaaet derved, at en Skriver har læst eller forstaaet *διακοσμήσεις* (saaledes Vind. 21), er af Sommer rettet til *τά*; p. 209 B *θεῖος* uforstaaeligt: *ἤθεος* Parmentier; p. 211 C *καὶ ἀπὸ τῶν μαθημάτων ἐπ' ἐκεῖνο τὸ μάθημα τελευτήσῃ*: man har her Valget imellem at rette *καὶ* (*ἕως ἂν* Stallbaum, *ὡς* Schanz) og at rette *τελευτήσῃ* (*τελευτῆσαι* Usener); p. 222 A *διοιγομένους δὲ ἰδὼν ἄν τις*: for *ἄν* skriver Bekker *αὖ*, Schanz *δή*; p. 223 D mangler i Pap. som i alle andre Haandskrifter et Subjekt til *ἕπεσθαι*: Hermann tilføjer *ἕ* foran *ὥσπερ εἰώθει*.

Det maa altsaa siges, at det ikke i nogen synderlig Grad styrker en Læsemaades Autoritet, at den findes i Pap., men nogen Støtte giver det dog altid, naar en Læsemaade kan følges

saa langt tilbage i Tiden. Saaledes forekommer det mig ret betænkeligt at rette paa Udtrykket *καίπερ ἐκεῖνό γε ᾤμην τι εἶναι* (p 219 C), som bekræftes af Pap., der blot i St. f. *καίπερ* har *και περι* (*καὶ* Schanz, *καίτοι* Burnet); ganske vist gjælder *καίπερ* med Indikativ ikke for godt Græsk, men skulde Platon dog ikke kunne lægge den halvdrukne Alkibiades en saadan Vending i Munden? Ogsaa det stærkt anfægtede *τῶν Ἰώνων* (p. 220 C) støttes af Pap. Navnlig er Pap.'s Støtte imidlertid værdifuld i de Tilfælde, hvor moderne Forskere have antaget senere Tilføjelser til Platons Text, da Pap. i intet Tilfælde bekræfter en saadan Formodning; hvad man end vil mene om saadanne Interpolationer, saa har man i ethvert Tilfælde ikke mere Lov til at skrive dem paa Nyplatonikernes Regning.

Endelig blive endnu de Steder at omtale, hvor Pap. har en Læsemaade, som afviger fra alle andre Haandskrifters; det frembyder her en stor Del Fejl, som der ikke er nogen Grund til at opregne, adskillige Læsemaader, der ere omtrent af samme Værd som de hidtil kjendte, og endelig nogle faa, som synes at fortjene Optagelse. Galt er sandsynligvis p. 201 C *φίλε* for *φιλούμενε,* og sikkert p. 201 D *ἀναβολὴν ἐποιήσατο νόσου,* hvor de andre Haandskrifter have *ἐποίησε τῆς* for *ἐποιήσατο*; i Pap. har en senere Haand ogsaa tilføjet *τῆς*. Et uheldigt Forsøg paa at rette en Fejl have vi sandsynligvis p. 206 C *ἀλλ' ἐγὼ δὴ σαφέστερον ἐρῶ,* hvor de andre Haandskrifter have *ἤδη* for *δή*, medens Bekker skriver *ἦ δ' ἥ*. Ligeledes mangler det uforstaaelige *ἂν* i Sætningen *καὶ ἐγὼ ἂν ἔλεγον* (*ἀνέλεγον* B) p. 207 C, hvor den rimeligvis rigtige Læsemaade *αὖ* ved Rettelse er indført i B. Lidet rimelig, men dog værd at notere er Udeladelsen af *τοῖς* baade foran *καλοῖς* og foran *ἀγαθοῖς* p. 203 D og Udeladelsen af *αὐτῆς* foran *ἡμέρας* p. 203 E. Paafaldende er Optativen *ἅψαιτο* p. 221 B, da der følger Indikativ *ἀμυνεῖται* efter; men ogsaa her er det Alkibiades, der taler.

Til de tvivlsomme Steder maa man regne dem, hvor Pap. afviger i Ordstillingen fra de andre Haandskrifter. Hyppigst er det her, at Pap. har en mere ligefrem, mindre søgt Ordstilling, saaledes p. 201 B *ὦ Σώκρατες, κινδυνεύω οὐδὲν εἰδέναι*, hvor de andre Haandskrifter have *ὦ Σώκρατες* efter *κινδυνεύω*; p. 201 D *ὃν οὖν λόγον ἐκείνη ἔλεγε* (for *ὃν οὖν ἐκείνη ἔλεγε λόγον*); p. 202 B *μεταξὺ τούτοιν ἔφη* (for *μεταξύ, ἔφη, τούτοιν*); p. 212 C *τὸν δ' Ἀριστοφάνη ἐπιχειρεῖν λέγειν τι* (for *λέγειν τι ἐπιχειρεῖν*). Dog har Pap. p. 201 E mere søgt *πῶς, ἔφην, λέγεις* (for *πῶς λέγεις,*

ἔφην) og ligesaadan p. 205 C *ἀληθῆ, ἔφην, λέγεις*. Ikke uantageligt er p. 204 C *ἐξ ὧν σὺ ἔλεγες* (for *λέγεις*), p. 205 D *τὸ τοῦ ὅλου ὄνομα ἔσχον* (for *ἴσχουσιν*), p. 217 B *τούτων δὴ* (for *δ' οὖ*) *μάλα ἐγίγνετο οὐδέν*, p. 222 E *κατακλιθῇ* (for *κατακλινῇ*), p. 223 A *πάντοσε* (for *παντὸς*) *μᾶλλον μεταναστήσομαι*, p. 223 B *ἑαυτὸν* (for *ἕ*) *δὲ ὕπνον λαβεῖν*. Udeladelsen af det i høj Grad overflødige *ἔφην* i Sætningen *κἀγὼ εἶπον· πῶς τοῦτο, ἔφην, λέγεις* (p. 202 C) seer derimod snarest ud til at skyldes bevidst Hensigt.

Paa de følgende Steder byder Pap. endelig en bedre Læsemaade end de andre Haandskrifter og bekræfter tildels nyere Konjekturer: p. 202 A udelader Pap. *καὶ* foran *ἄνευ* og bekræfter saaledes en Konjektur af Stallbaum, som er optaget af Schanz; p. 204 B *ὧν ἂν εἴη καὶ ὁ Ἔρως*: i de andre Haandskrifter mangler *εἴη*, og i Stedet for det uforstaaelige *ἂν* læse nogle ringere Haandskrifter *αὖ*, som Burnet har optaget, medens Usener skriver *δή*; p. 206 C bekræfter Pap. Badhams Udeladelse af *τῷ* foran *καλῷ* (foran det forudgaaende *αἰσχρῷ* mangler Artiklen i alle Haandskrifter); p. 208 B har Pap. som Stephanus *μετέχει* for *μετέχειν*; p. 209 A har Pap. *κυῆσαι καὶ τεκεῖν* (saaledes Hug), medens alle andre Haandskrifter have *κυῆσαι καὶ κυεῖν*; p. 210 A har Pap. *πειρῶ δὲ καὶ σὺ ἕπεσθαι*, medens alle andre Haandskrifter udelade *καὶ σύ*; p. 213 B findes i alle andre Haandskrifter Ordene *ὡς ἐκεῖνον καθίζειν*, som Badham har slettet paa Grund af den usædvanlige Konstruktion af *ὡς* med Infinitiv: Pap. har derimod *ως εκεινον κατιδεν* (ɔ: *κατεῖδεν*), som i ethvert Tilfælde giver en god Mening; endelig bekræfter Pap. p. 222 D Hirschigs Konjektur *διαβαλεῖ* for *διαβάλῃ*. —

Noget positivt Udbytte, om end ikke saa meget, som man kunde vente, giver altsaa virkelig dette Platonhaandskrift; mindre er Udbyttet imidlertid af det sidste af de offentliggjorte Papyrushaandskrifter, som indeholder Dele af Isokrates's Panegyrikos, nemlig §§ 19—116, men med flere større Lakuner. Ogsaa her gjentager sig det samme Forhold, at Papyrushaandskriftet snart støtter eet, og snart et andet af vore senere Haandskrifter, og desuden har det en hel Del særlige Læsemaader, som ikke findes andre Steder, men de ere gjennemgaaende lidet heldige. I § 20 er Tilføjelsen af *τὸ* foran *πρότερον* næppe nogen Forbedring, ej heller Ordstillingen *ἡμῶν ἡ πόλις* for *ἡ πόλις ἡμῶν* eller § 38 *ἀρχὴν μὲν ἐποιήσατο ταύτην* for *ἀρχὴν μὲν ταύτην ἐποιήσατο* eller § 114 *ἔχοιμεν ἂν* for *ἔχω*; dog herom kan der maaske disputeres. Mest udmærker Pap. sig imidlertid ved sine Tilføjelser, der nær-

mest have Charakter af Interpolationer, saaledes § 35 Tilføjelsen af et *καὶ* foran *στρατηγοί*, hvorved et Par Participier blive gjorte sideordnede (omvendt udelades § 39 *καὶ* foran *τοὺς μὲν*), § 33 Tilføjelsen af *γεγενημένους* efter *τοὺς τηλικούτων ἀγαθῶν αἰτίους*, § 40 *τὰς πρὸς ἀλλήλους ἔχθρας* i St. f. *τὰ πρὸς ἀλλήλους*, § 66 Tilføjelsen af *ἐσομένης* (rettet fra *ἐσομένους*) efter *τῆς ἡγεμονίας τῆς ἐπ' ἐκείνους*, § 68 Tilføjelsen af *καιρὸν* efter *ὃν* i Sætningen *οὐ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀλλὰ καθ' ὃν ἑκάτεροι τῆς Εὐρώπης ἐπῆρχον*, § 89 Tilføjelsen af *ἄνθρωποι* efter *πάντες*. Endelig findes efter § 70 en længere Tilføjelse: *τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων οὐκ ὀκνητέον ἐστὶ περὶ τῶν ὑπολοίπων εἰπεῖν ἃ δὴ συμφέρει τοῖς πράγμασιν μνησθῆναι περὶ αὐτῶν*, som aabenbart er indkommet fra § 74. I Sammenligning med disse uheldige Egenskaber er det af mindre Betydning, at Pap. paa et enkelt Sted (§ 68) bekræfter en Konjektur af Cobet (Tilføjelsen af *γε* foran *τεκμήρια*).

Man vil se, at Udgiverne ikke have gjort sig nogen Umage for at afslutte Bindet med et særlig interessant og værdifuldt Stykke. De have fulgt deres gamle Regel, først at give de nye Texter og derefter Papyrustexter af hidtil kjendte Værker. Og mere og mere bliver det os klart, at det Udbytte, der kan vindes ved Fundet af gamle Papyrushaandskrifter af Værker, som ellers ere os overleverede gjennem Haandskrifter fra Middelalderen, ikke er saa stort, som man paa Forhaand kunde være tilbøjelig til at vente. Det er i overvejende Grad Forventningen om at finde helt ukjendte Litteraturværker, som gjør, at vi stadig med Spænding vente paa Offentliggjørelsen af et nyt Bind af de to højt fortjente Udgiveres Samling. Det følgende Bind, som allerede ventes udgivet i den kommende Sommer, skal bl. A. indeholde Stykker af Euripides's Hypsipyle og en ny Kommentar til Thukydids 2den Bog. Ogsaa det have vi Grund til at glæde os til.

Efterskrift. I Hermes XLIII 255 ff. slutter Busolt sig til Theorien om, at Forfatteren til det historiske Værk er Theopompos, men tillægger hans Beretning ringe Værdi i Sammenligning med Xenophons, hvis Fremstilling han endog mener at Theopompos bevidst har fordrejet, hvad netop ogsaa Porphyrius (hos Euseb. Præp. ev. X p. 465) beskylder ham for.

Anmeldelser.

Charles Newton Smiley, Latinitas and Ἑλληνισμός. The influence of the Stoic theory of style as shown in the writings of Dionysius, Quintilian, Pliny the Younger, Tacitus, Fronto, Aulus Gellius, and Sextus Empiricus. (Bulletin of the University of Wisconsin, Philology and Literature Series III 3, p. 205—272.) Doktordissertation. Madison Wisconsin, 1906. 30 cts.

Hovedinteressen ved denne Afhandling ligger deri, at den paa den rhetoriske Theoris Omraade, som jo i Oldtiden spillede saa stor en Rolle, paaviser og omhyggelig dokumenterer en hidtil upaaagtet Sammenhæng mellem græske og romerske Tanker. Forfatteren tager sit Udgangspunkt fra Stoikernes rhetoriske Ideal, som det først blev udformet af Diogenes fra Babylon. Udgaaende fra de almindelige stoiske Grundsætninger, som medførte det Krav, at Taleren skulde holde sig til Sandheden, alene bestræbe sig for at oplyse Tilhørerne om Fakta og endelig tale i Overensstemmelse med Naturen, kom den nævnte Philosoph til at opstille en Række Egenskaber, som en Tale burde have. Heriblandt nævnes først Ἑλληνισμός, der defineres som en fejlfri og korrekt Stil, dernæst Klarhed, Kortfattethed, Overensstemmelse med de virkelige Forhold (πρέπον) og endelig Undgaaen af Udtryk, der ikke høre hjemme i almindelig dannet Tale. Disse Fordringer, som de senere Stoikere fastholdt, maatte tillige medføre en Stræben efter at undgaa Barbarismer og efter at bruge netop de rette Benævnelser paa Tingene, en Stræben, der hænger sammen med Stoikernes grammatiske og etymologiske Studier, der ogsaa førte dem til at nære en særlig Forkjærlighed for de ældste Sprogformer, der forekom dem at være de mest ægte.

Forfatteren viser nu videre, hvorledes dette stoiske Ideal, omplantet paa romersk Grund, hvor Ἑλληνισμός bliver til Latinitas, fik en Historie, der strakte sig over et Par Aarhundreder. Han finder Spor deraf hos alle de Forfattere, som nævnes paa Titelbladet — ikke saaledes at forstaa, at de alle slutte sig dertil, men for Nogles Vedkommende tværtimod saaledes, at de bekjæmpe det af al Magt, selv om de maaske for deres eget Vedkommende mere eller mindre bevidst ere paavirkede deraf. Han finder det stoiske Ideal bagved Dionysios's Forkjærlighed for den rene, klare, koncise og kortfattede Stil, og han finder det hos alle de romerske Talere, som sluttede sig til den attiske Skole, og hos dem,

der nærede puristiske og archaistiske Tilbøjeligheder. Denne Retnings Hovedmodstander var Cicero, der ikke som Stoikerne og deres Lærlinge vilde nøjes med at oplyse Tilhørerne om Fakta — ikke blot vilde «docere», men ogsaa «delectare» og «afficere» —, og som krævede, at Taleren skulde tale «copiose et ornate». Hele denne Paavisning gjennemføres i det Enkelte ved Hjælp af talrige Exempler og er meget lærerig. Forfatteren glemmer dog ikke at minde om, at, selv om man fastholder, at de nævnte rhetoriske Bestræbelser have deres Udgangspunkt i stoiske Tanker, har der alligevel fundet en mærkelig Motivforskydning Sted. Ved Omtalen af Fronto (S. 255 f.) hedder det udtrykkelig, at denne Forfatters Stræben efter at udtrykke sig knapt og nøjagtigt og bruge netop de rammende Ord eller en archaistisk Vending i Virkeligheden ikke er ledet af de samme Motiver som Stoikernes lignende Bestræbelser, men tværtimod af Ønsket om at give Stilen en vis pikant Skjønhed, som kan glæde Tilhørerne.

Den lille, tankevækkende Bog, der selv er skrevet i en klar og knap Stil, kan meget anbefales til Læsning.

Hans Ræder.

Harvard Studies in Classical Philology. Vol. XVIII. Cambridge Mass. 1907, Harvard University. 218 S.

Dette Bind indeholder sex Afhandlinger. J. W. White skriver om det «logaødiske» Metrum i de græske Komedier, idet han giver en Analyse af de overleverede Chorsange, som synes at kunne falde ind under denne Kategori, under stadig Hensyntagen til de antike metriske Theorier. — Om Seneca's Medea handler en Afhandling af H. L. Cleasby, som, idet han følger et Vink af Leo, søger at vise, at Seneca i stort Omfang har benyttet Ovids nu tabte Tragedie af samme Navn. — I en ualmindelig smuk og varmt skreven Afhandling skildrer A. A. Bryant de unge Athenienseres Liv i Aristophanes's Dage. Han har formaaet at samle en Mængde spredte Træk, hentede ikke alene fra Aristophanes, men ogsaa fra mange andre samtidige Forfattere, til et Hele, som paa ingen Maade brydes af de talrige Noter, hvormed Rigtigheden af hvert enkelt Træk godtgjøres. Lidet heldig er ganske vist en Bemærkning (S. 104) om Platons Symposion, som siges ikke at være stort Andet end et smukt Forsvar for Elskov mellem Mænd, og hvor Pausanias's Sondring mellem de to Slags Eros uden videre skrives paa Platons egen Regning. — Ganske mærkeligt er det Forsøg, som A. P. McKinlay gjør paa ad sprogstatistisk Vej at bestemme Rækkefølgen af Boethius's

Skrifter. Han har særlig henvendt sin Opmærksomhed paa Brugen af forskjellige synonyme Partikler i Boethius's Værker og kommer gjennem sine Undersøgelser til Resultater, der stemme ret godt med dem, som S. Brandt tidligere har naaet ad andre Veje. Dog maa det siges, at hans statistiske Opstillinger ikke udmærke sig ved synderlig Klarhed og Overskuelighed. — Dernæst følger en omfangsrig Undersøgelse af E. Cary om den haandskriftlige Overlevering af Aristophanes's Acharner, hvori han foruden at opstille et Stemma over Haandskrifterne tillige gjør Rede for, hvilke Haandskrifter der ere benyttede af de ældste Udgivere. — Endelig skriver A. Searle ganske kort om Slaget ved Pharsalos, hvis Gang han søger at anskueliggjøre ud fra Cæsars Beretning.

Hans Ræder.

Harold L. Axtell, The deification of abstract ideas in Roman literature and inscriptions. Doktordissertation. Chicago 1907, University Press. 100 S. 75 cts.

Den store Mængde, mere eller mindre besynderlige, abstrakte Guddomme, som Romerne dyrkede, har lokket Forfatteren til en indgaaende Undersøgelse. Han har selv følt Vanskeligheden ved at begrænse sit Thema, idet han for det Første har bestemt sig til at udelukke Begreber af materiel Art (som Tranquillitas, «Havblik») og desuden har stræbt at overholde Grænsen mellem «deification» og den blotte «personification». Men denne Grænse er unægtelig meget vanskelig at trække.

Afhandlingen falder i to Hovedafsnit. I det første behandles de abstrakte Guddomme enkeltvis, først de officielt anerkjendte, saavidt muligt i chronologisk Orden, dernæst de vel ikke officielt anerkjendte, men dog almindelig dyrkede, derefter enkelte løsrevne og individuelle Tilfælde af Guddommeliggjørelse, og endelig de tvivlsomme Exempler. Forfatteren har selvfølgelig øst sit Stof baade af Litteraturen og af Indskrifterne, men erklærer selv, at han ikke har tilstræbt Fuldstændighed. Dog giver han en rig Fylde af Exempler, og de tvivlsomme Tilfælde, som han erklærer især at have haft Opmærksomheden rettet paa, behandles med megen Omhu.

Andet Hovedafsnit behandler mere almindelige Spørgsmaal, der knytte sig til disse Guddomme. Først Spørgsmaalet om deres Oprindelse, hvor Forfatteren med god Grund nærmest slutter sig til dem, der mene, at de udgjøre en oprindelig Bestanddel i den romerske Gudetro og ikke ere opstaaede ved Løsrivelse fra de personlige Guder; dernæst behandles Romernes egen Opfattelse af de abstrakte Guddomme, som den kommer til Orde i Litteraturen

og i Indskrifterne. Det vises, hvorledes Opfattelsen af dem stadig skifter, og Forfatteren ender med den Bemærkning, at Romerne selv ikke havde nogen klar Forestilling om denne Klasse Guddomme. Navnlig er det Spørgsmaalet om, hvor megen Personlighed Romerne tillagde dem, og hvorledes de tænkte sig Forholdet mellem dem og de virkelig personlig tænkte Guddomme, der stadig volder Vanskelighed. Nye Resultater bringer Afhandlingen ikke, men den behandler et vanskeligt Stof med Flid og Betænksomhed.

Hans Ræder.

Leges Graecorum sacrae e titulis collectae, ed. et explan. *S. de Prott, L. Ziehen.* II 1: Leges Graeciae et insularum, ed. *L. Ziehen.* Leipzig 1906, Teubner. VI + 372 S. Mk. 12.

Studiet af græsk Religion maa i første Række bygge paa de bevarede Indskrifter, navnligt paa Rituallovene. Mange af disse findes i Dittenbergers fortræffelige Samling, men dette Værk er jo ret dyrt og giver ogsaa kun et mindre Udvalg. Det var derfor en god Idé at udgive Leges sacrae for sig, hvorved mange mindre og fragmentariske kunde medtages, og give dem en Kommentar, der tog specielt Hensyn til sakrale Spørgsmaal. Denne Opgave paatog afdøde v. Prott og L. Ziehen sig, men straks ved Delingen af Arbejdet skete en skæbnesvanger Fejl, idet v. Prott (foruden Indskrifter, der angik Alexanders og hans Efterfølgeres Kultus, en Samling, han ikke fik færdig, og som nu er opgivet som overflødiggjort af Dittenbergers Orientis Graeci inscr. selectae) som sin Del tog Fasti sacri. Det har kun vist sig uheldigt at udskille disse faa (28), som i religionshistorisk Henseende hører nøje sammen med de øvrige. Delingen har heller ikke kunnet gennemføres; dels er der i de senere Aar tilkommet Fasti (Ziehen Nr. 6, 16 a, 101), dels er Nr. 16 (og muligvis 15) ligefrem overset af v. Prott, og desuden danner Indskrifter som Ziehens Nr. 128, 138 og navnligt 151 en Slags Overgang. Meget uheldigt er det, at Nummereringen er begyndt forfra i Ziehens Samling; det gør Citeringen besværlig og vil jo ogsaa belaste Registrene. Nogen større Ulighed i Behandlingen er der ikke, undtagen hvad der skyldes Tidsforskellen; Fasti var i Trykken allerede 1893 og bærer Aarstallet 1896, medens Ziehens første Del først er udkommet 1906. Til denne skal jeg holde mig her.

Udvalget omfatter ikke alle bevarede Tempellove, idet de, der angaar Bortliciteringer o. l. og er uden Interesse for Reli-

gionshistorien, som f. Eks. Tavlerne fra Heraklea, ikke er optagne. I mange Indskrifter, der ikke er Rituallove, findes spredt sakrale Bestemmelser, men disse er ikke optagne, da Ziehen ikke har villet give Excerpter; kun i enkelte Tilfælde, hvor større Stykker lod sig udskille, som af Labyadeindskriften, har han med Rette brudt Principet. Arbejdet gør efter Stikprøver at dømme et solidt og meget flittigt Indtryk. Det vigtigste, selve Udgivelsen af Texterne, er ganske udmærket, hvorfor jeg ogsaa kan anføre en Autoritet som Professor Wilhelm. At Ziehen har været meget forsigtig med at optage Suppleringer af manglende Ord, kan kun roses. Under hver Text staar det kritiske Apparat; dette indeholder ofte (f. Ex. i Nr. 4, 13, 49, 98, 137) Ordforklaringer eller Henvisninger, der selvfølgeligt ellers findes i Kommentaren; denne Fejl bevirker, at man ofte maa se efter begge Steder, og det er ikke muligt i de enkelte Tilfælde at finde nogen fornuftig Grund til, at disse Noter er kommet ind i Apparatet. Noget lignende gælder Begrundelser og Forslag til Suppleringer, der for det meste findes i Apparatet, men f. Ex. til Nr. 9 i Kommentaren.

Kommentaren er vel nok den svageste Del. Rent formelt set er den altfor bred og vidtløftig; i Dittenbergers smaa mesterlige Noter staar der ofte lige saa meget som paa en halv Side hos Ziehen. Det er meget godt, at forskellige Anskuelser refereres, men en absolut fejlagtig kan nøjes med en simpel Henvisning. Ved Nr. 18, for at tage et Exempel, bruges $2^1/_2$ Side til de mærkelige *Κύνες* og *Κυνηγέται*, uden at Ziehen naar til et sikkert Resultat; her behøvede Kaibels Behandling ikke vidtløftig Gendrivelse, derimod er Blinkenbergs i *Asklepios og hans Frænder*, p. 22 ff. overset, den sædvanlige Lod for et dansk Arbejde. Forøvrigt er efter min Mening en udførlig Behandling af Guddommes Væsen slet ikke paa sin Plads i en Kommentar til Rituallove. Fortolkningen frembyder ofte store Vanskeligheder, men Ziehen synes her som Helhed at vælge det rigtige. Et Sted har han dog sikkert vovet sig for langt ud; p. 238 f. fortolker han *σκανεῖν* i Indskriften fra Anakeion ved Elatea som analogt med *οὐκ ἀποφορά*[1]. Dette Udtryk betyder selvfølgeligt blot, at Offermaaltidet skal holdes i en Hytte eller et Telt, som ved Romernes Neptunalia (Wissowa, Religion und Kultus der Römer S. 250) og den israelitiske Løvhyttefest, og Toepffers Forklaring (Ath. Mitth. XVI 413 f.) er fuldstændig rigtig, selv om han, som M. P. Nilsson, Griechische Feste S. 189_1 med Rette bemærker, fejlagtigt har medtaget Tilfælde, hvor Teltene kun rejses for at huse den tilstrømmende Skare og ikke har rituel Betydning. Endnu mindre Grund for denne Fortolkning er der ved

[1] Exemplerne herpaa er samlede til Nr. 48; hvorfor Udtrykket *ἀναλίσκειν* ikke anføres her, men til Nr. 49, S. 152, A 21, forstaar jeg ikke Sml. dette Tidsskrift XV S. 109 f.

σκανοπαγείσθων (det græske Ord for Løvhyttefesten er netop *σκηνοπηγία*) i Nr. 137 fra Kos, hvor det præcise Udtryk saa ofte findes, eller ved *θοινῆται* i den rhodiske Indskrift, Fasti Nr. 23. Tvivlsomt er det ogsaa ved Nr. 49, l. 18, hvor Ziehen følger Dittenberger, der læser: *τὰ δὲ λοιπὰ κατακοπτέτωι[ἐν τῶι]ἱερῶι* og fortolker i denne Retning; her er Tale om noget helt andet, nemlig hvad der tilfalder Guden (og muligvis Præsten), den ofrende faar af dette Offer kun *σκέλος καὶ ὦμον*. *κατακοπτέτωι* har rimeligvis en ganske speciel Betydning her.

Som Helhed vil Bogen sikkert vise sig at afhjælpe et virkeligt Savn, men egentlig brugbar bliver den selvfølgeligt først, naar anden Del med Indskrifterne fra Lilleasien[1] og de uundværlige Registre kommer. Forhaabentlig varer det ikke for længe, ellers bliver første Del forældet i Forhold til anden.

Ada Thomsen.

Homeri carmina recensuit et selecta lectionis varietate instruxit *Arthurus Ludwich*. Pars prior: *Ilias*. Volumen II. Leipzig 1907, Teubner. XII + 652 p.

Das grosse Werk, das der Königsberger Professor Arthur Ludwich, der Schüler Lehrs', vor Jahren angefangen, und woran er den nachhaltigsten Fleiss und seine in diesen Sachen unübertroffenen Kenntnisse verwendet hat, ist mit dem vorliegenden Bande zum Abschluss gebracht. Die Odyssee lag im Jahre 1889 vor, der Ilias erstes Volumen 1902.

Bei Gelegenheit des Erscheinens des letzteren Bandes wurde die Homerausgabe von Ludwich in dieser Zeitschrift (XII S. 28 ff.) des näheren erörtert. Bei der Vollendung des Werkes soll nur gesagt werden, dass der Plan in allen Einzelheiten so durchgeführt worden ist, wie es der Anfang versprach, so dass die Ausgabe in hohem Grade das Gepräge der Einheitlichkeit trägt. Die Einwendungen, die von verschiedener Seite laut geworden, und die mehr den ganzen Standpunkt Ludwichs als seine Ausgabe trafen, haben natürlich die Fortsetzung der Arbeit nicht beeinflussen können: das Buch bleibt stehen als ein Denkmal der Königsberger Homerologen, der unumwundenen Bekenner der Aristarchischen Autorität.

---

[1] Fra Kyrene, Syditalien og Sicilien synes der mærkeligt nok ikke at være Indskrifter, der falder ind under Bogens Plan.

Zugleich aber steht diese Homerausgabe in vielen Hinsichten als das heutigen Tages Erreichbare da: die Reichhaltigkeit des Apparats und die Genauigkeit und Consequenz der kritischen Anmerkungen verleiht ihr einen Platz in der Reihe, die mit den wenigen Namen Chalcondylas, Ernesti, Wolf, Bekker bezeichnet ist.

Aalborg.

Carl V. Östergaard.

Ad. Hansen, Engelske Stiløvelser med Glossarium. 3die gennemsete Udgave. Kbhvn. & Kria. 1907, G. B. N. F. VIII + 186 S.

Et kærkomment hjælpemiddel ved Engelskundervisningen i Gymnasiet foreligger i nærværende tredje udgave af Ad. Hansens Engelske Stiløvelser. Der er ikke foretaget større forandringer i den nye udgave. Til indøvelse af brevstil er indskudt fire nye stykker (stk. 103—06). Desuden findes mindre ændringer og forøgelser i glossaret.

Ved en fornyet gennemlæsning, særlig af de første treds stykker med løse sætninger, beundrer man den tålmodighed og omhu hvorved det er lykkedes at samle så mange idiomatiske udtryk. Et enkelt sted har måske den engelske gengivelse sat sine spor på Dansken, nemlig når det s. 3 hedder: Hvor rart et besøg til Windsor end kunde være . . . .

Det er meget udviklende for eleven at der i glossaret præsenteres ham flere forskellige gengivelser af det danske udtryk, og da særlig når de ledsages af så klare definitioner som her.

Et par småting er anmælderen, dels ved brugen, dels ved fornyet gennemgang, stødt på.

S. 114: er ikke *neighbour opposite* bedre end *opposite neighbour?*

S. 120: hvorfor anføre *luncheon,* der nu så godt som kun bruges i forbindelser som *a State Luncheon* og altså er et højtideligt ord?

S. 123 siges noget kategorisk at *public* og *audience* tager vb. i plur.

S. 131 foreslås af anm. at gengive sætningen: Ja vel er jeg færdig med det, ved det ene ord: *rather* (jvf. Oxforderordb. rather 7).

S. 150: hvorfor tvinge eleven til at lære: *bootmaker No. 1* i stedet for at lade ham sige som på Dansk: *the first bootmaker?*

S. 176: for at undgå misforståelser vilde det sikkert være det rigtigste at lære eleven at den danske mønt **krone** (også) hedder: [kro^{u}nə], flt. [kro^{u}nəz], ofte skrevet: *kroners* med dobbelt flt.

S. 178: hvorfor ikke *Dean Hurtigkarl* $\neq$ Dean Alford?

S. 184 kunde: Hatten af! lettest gengives ved: *Hat off!*

Birkerød, 8. December 1907.

N. Bøgholm.

The Cambridge History of English Literature, edited by *A. W. Ward* and *A. R. Waller.* Vol. I. From the beginnings to the cycles of romance. Cambridge 1907, University Press. XVI + 504 pp. 9 s. net.

This is another of those great co-operative scientific and literary works which have lately become customary and which testify to the growing specialization that makes everybody afraid of writing on more than one small narrowly circumscribed domain of human knowledge. Sixteen scholars to write on the English literature before Chaucer! Truly, our forefathers showed more pluck in their literary enterprises! But then, possibly, they committed more blunders in their books than it is possible for the critical spirit of reviewers to point out in this volume. The old method had its great advantages, and one sometimes in the modern highly specialized works misses a certain inspiriting feeling of personality and a breadth of sympathy, which in the old ones did one's soul «a world of good» and made one lenient with regard to any shortcomings in matters of detail. However, it is not worth while regretting the good old times, least of all the face of such a beautifully printed and extremely well and ably written volume as the first instalment of the Cambridge History of English Literature.

After a short introductory chapter by one of the editors, Miss Paues writes about «Runes and Manuscripts», relying naturally for much of her material on Scandinavian sources. Mr. Chadwick treats of the early national poetry, and Mr. Bentinck Smith of the Old English Christian poetry. These two chapters illustrate one of the dangers besetting co-operative works of this kind. For while Mr. Chadwick gives practically nothing but facts about his poems, their sources and possible dates, the historical events they allude to, etc., with scarcely a single word on their literary value, Mr. Bentinck Smith frequently speaks with enthusiasm on the literary beauties and æsthetic value of the

Christian poems. The reader who knows nothing about the subject beforehand, therefore necessarily carries away the wholly inadequate impression that *Beowulf*, the *Wanderer*, the *Seafarer*, etc. are of much less intrinsic value as poetry than the religious poems of Cædmon and Cynewulf. There is also a great lack of proportion if we compare the meagre 22 pages allotted to the whole of the national epic poetry with the 41 pages given to the comparatively uninteresting period between Alfred and the Conquest, or the 27 pages given to Latin Chroniclers from the 11th to the 13th centuries, or the 34 pages about the Latin literature of scholars of Paris and Oxford, etc., or to the number of pages given in various chapters to Arthurian legends. Mr. Chadwick has been at considerable pains to treat his important period as briefly as possibly, compressing a great deal of useful information into a short and in many respects admirable chapter; but I for one should have preferred a fuller treatment of Beowulf, etc., even if it had then been necessary to leave out some details about Gildas or Giraldus Cambrensis, say. One example will show how difficult it is sometimes to find in the book things which *are* there, to be sure, but not in the most practical way. On p. 28 we read: «An attempt has been made to show that Beowulf's adventure has a specially close affinity with a story told by Saxo of the Danish king Frotho I. . But the resemblance between the two stories is not very striking.» The curious reader who should feel inclined to read a little more about this attempt, turns to the Bibliography, where he finds two pages of titles of books and papers dealing with Beowulf, but how is he to know that the following entry of all others «Sievers, Berichte der k. sächs. gesellsch. d. wiss. XLVII, 175—192» gives what he is particularly wanting?

In ch. IV Dr. Montague Rhodes James writes of the oldest Latin writers; then comes a good chapter by Professor P. G. Thomas on Alfred's prose. Mr. Westlake treats of the subsequent period up to the Conquest, the importance of which as a turning point is shortly described by the editor, Mr. Waller. Mr. Lewis Jones and Dr. Sandys have the two chapters on Latin literature alluded to above, while the Early Transition English is ably treated by Professor Atkins. Heuser's discovery of the early date of the *Ancrene Riwle* came too late for insertion in this volume. By the way, the title *Ancren Riwle*, which is always given, must be wrong, as the gen. pl. of *ancre* is invariably *ancrene*, at any rate in Morton's text, if I am not greatly mistaken. Professor Lewis Jones has the next chapter, on the Arthurian Legend, which is mentioned at some length in various other chapters as well. On the whole, overlappings have not always been successfully avoided. Professors Ker and Atkins divide the Metrical Romances between them in two valuable chapters, while Dr. Gol-

lancz has written ch. XV on his favourite poems, the Pearl, etc. Miss Thomson and Mr. Waller write about «Later Transition English», and this brings us to the close of the literary period dealt with in this volume, while we are promised chapters in vol. II on the fugitive social literature dating from the same time.

Three chapters remain, however, in which prosodical and linguistic questions are dealt with in totally different spirits. Prof. Saintsbury's chapter on the prosody of Old and Middle English is undoubtedly the least satisfactory chapter of the whole volume, besides being more or less superfluous, as most of the other writers speak of metre whenever an opportunity offers itself naturally. How is it possible for a professor of English literature to write such a sentence as the following (p. 377) with its eleven commas and two dashes and want of clearness generally?

«In one all-important particular, however, the foreign influence exercised — by French altogether and, by Latin, in the greatest part by far of its recent and accentual verse writing — in the direction of strict syllabic uniformity, is not, indeed, universally, but, to a very large extent, and stubbornly, resisted.»

It is with a mighty sigh of relief that one next turns to Bradley's excellent chapter on Changes in the language to the days of Chaucer. It is written with the same masterly command of all the facts and theories and in the same lucid style that have made this author's little book «The Making of English» a perfect model of scientific and at the same time truly popular exposition. I have sometimes ventured to express ideas on linguistic development that are opposed to those of Dr. Bradley, but I must confess that in spite of all divergencies of opinion, I always return to his writings with the greatest pleasure imaginable. His chapter here is supplemented by a reprint of Maitland's short treatise on the Anglo-French Law Language.

An extremely useful Bibliography of 64 pages and a good index close this volume, which will probably for a long period remain the standard work on the earliest English literature, full as it is of solid learning and sound scholarship, and bearing as it does on nearly every page testimony to the splendid recent growth, in the universities of England, of truly scientific work on English language and literature.

Gentofte, Copenhagen, March 1908.

Otto Jespersen.

M. Tulli Ciceronis orationes. Divinatio in Q. Caecilium. In C. Verrem. Recognovit breviqne adnotatione critica instruxit *Gulielmus Peterson,* rector Universitatis Macgillianae. Oxonii [1907]. E typ. Clarendoniano. XVII + 1 Blad + 29 Ark (uden Paginering). 8°. 3 s. 6 d. (cloth 4 s.).

Et nyt Bind af Samlingen *Scriptorum classicorum bibliotheca Oxoniensis,* Textudgaver med det væsentlige kritiske Apparat. Udgiveren, Professor W. Peterson i Montreal i Canada, er i Anledning af denne Revision af Verrinernes Text kommen ind paa Haandskriftundersøgelser af langt mere vidtrækkende Omfang, end Opgaven oprindelig syntes at gøre nødvendig, og har givet et betydningsfuldt Bidrag til Kundskaben om Haandskriftforholdene for Ciceros Talers Vedkommende. Forholdet her er altsaa noget lignende som ved Alb. C. Clarks fortjenstfulde Studier over Haandskrifter til andre af Talerne, der er omtalt i min Anmeldelse af hans Udgave af de paagældende Taler.

Peterson har, som allerede omtalt i den nævnte Anmeldelse (i dette Tidsskrift XV 97 ff.), fundet en Codex Cluniacensis (fra Cluny) og udgivet en Collation deraf i *Anecdota Oxoniensia,* part IX, 1901: Collations from the Codex Cluniacensis s. Holkhamicus. I Verrinerne er dette Haandskrift dog i sin nuværende Skikkelse meget mangelfuldt; der er kun nogle Stykker tilbage af Texten i II. Tale (af Actio secunda). Men Udgiveren har med Ihærdighed søgt at bøde paa det manglende. Ved omhyggelig Gennemgang af de Varianter, der i ældre Udgaver anføres efter en vetus codex, har han ment at kunne godtgøre (i *Anecdota* og i *Classical Review*), at efter hinanden en Række af Lærde har haft denne Codex i deres Haand og har anført dens Læsemaader, saaledes Petr. Nannius (Scholia et Castigationes, 1548), og Fr. Fabricius Marcoduranus (v. Düren), hvis Optegnelser antages benyttede i anden Udgave af Lambinus's Text, endelig Gruterus (gennem Gulielmius), som nævner en Codex Metellianus som Kilde; Peterson anser alle disse Mænds Haandskrift for det samme som Cluniacensis (i dettes oprindelige Skikkelse, hvori efter P.'s Mening dog kun hele II. og III. Tale fandtes). Dog synes der at være nogen Usikkerhed ved den saakaldte Metellianus, da de anførte Læsemaader ikke ret passe med dem fra de andre Haandskrifter; Gruter mente, at det var den samme som Fabricianus, men Madvig (Epistola critica ad Orellium) har ytret Tvivl derom. P. mener at have godtgjort, at det er den samme som Cluniacensis. En stærk Støtte for sin hele Combination finder P. i et ungt Haandskrift Lagomarsinianus 42 (O) saec. XV, i Bibl. Laurentiana i Firenze, som han anser for en Afskrift efter Cluniacensis (hans Artikler derom i Class. Review, Journal of Philol., American Journ. of Philol. nævnes under et S. III not. 1).

Ved II. og III. Tale faar disse Haandskrifter altsaa en overvejende Betydning ved Siden af de andre Mscr., der ikke har noget med Cluniacensis at gøre.

Ved Div. in Caecil., Actio prior og I. Tale af Act. II er Schemaet for Haandskrifterne et andet, det er lutter unge Mscr. med Undtagelse af en Parisinus 7775 saec. XIII, men som kun indeholder en halv Snes Paragrafer af I. Tale af Act. II. Peterson anser den for Stamhaandskriftet til de andre (p. X).

Ved IV. og V. Tale har man et godt Pariserhaandskrift (7774 A) betegnet R, saec. IX; hertil føjer Peterson den samme Parisinus 7775 saec. XIII, betegnet S, hvoraf der ved I. Tale kun var faa §§ til overs.

Efter et Gennemsyn af II. Tale at dømme synes den dygtige Udgiver i det hele at have været heldig i sin Behandling af Texten.

C. Jørgensen.

W. M. Lindsay, Contractions in early Latin minuscule Mss. (St. Andrews University Publications, No. V.) Oxford 1908, J. Parker & Co. 54 S. 8vo.

Mange af Fejlene i de vigtigste latinske Haandskrifter fra X. og XI. Aarh. hidrøre vistnok fra, at Skriverne af dem var ukendte med de Forkortninger (contractions), som brugtes i irsk eller førkarolingisk Skrift, hvori de Originaler vare nedskrevne, som skulde kopieres. Naar en Udgiver nu vil søge Oplysning om Forkortningerne i disse tidlige Minuskelhaandskrifter, har han hidtil staaet temmelig hjælpeløs. De almindelige palæografiske Hjælpemidler giver kun lidt. Forf. af dette lille Arbejde har da taget sig for at samle og notere saa nøjagtig, som Tiden tillod ham det, Forkortninger i omtrent trehundrede Haandskrifter fra 8. og 9. Aarh., men gør dog Regning paa Undskyldning for enkelte Fejl. Han giver da en Liste over de almindelig forkortede Ord og over almindelig forkortede Stavelser først i irsk Skrift, derefter i den paa Fastlandet brugte Skrift, med Angivelse af de vigtigste citerede Haandskrifter af begge Slags.

I en ganske kort Indledning giver Forf. nogle Bemærkninger af almindeligere Indhold og føjer dertil dels *Nomina sacra* i deres Forkortninger, som var saa gængse i den gejstlige Verden, dels *Notae juris,* som jo ogsaa forekom i Lovbøger og Dokumenter.

Naar man betragter Udviklingen af Forkortningers Anvendelse i Latin i Haandskrifter fra den endnu ældre Periode, som ligger forud for Minuskelskriften (pre-minuscule contractions), ser man

efter Lindsays Betragtning en Stræben fra en utydeligere til en mere bestemt Betegnelse af det forkortede Ord. Paa det ældste Trin bruger man blot Begyndelsesbogstavet af et Ord f. Ex. *d* for *deus, p* for *populus, r* for *Romanus.* Det næste Skridt er at bruge Begyndelsesbogstavet af hver Stavelse i Ordet, f. Ex. *cs* for *consul.* I den christne Tid kommer en ny Mode, laant fra græske theologiske Skrifter, nemlig Tilføjelsen af Slutningsbogstavet, f. Ex. *ds* for *deus, scs* for *sanctus, do* for *deo, sco* for *sancto.* Disse tre Trin gaa da alle samme Vej, nemlig mod større Bestemthed (precision) i Betegnelsen. Brugen af Begyndelsesbogstavet alene er nemlig meget tvetydig, for *d* kan betyde baade *deus* og *dominus* og *donum* eller *dedit* osv., *c* kan staa for *consul* eller *causa* eller *crimen* el. a. Naar Begyndelsesbogstaverne af Stavelserne bruges, f. Ex. *c*(on)*s*(ul), er der større Bestemthed, men Ordets Kasus er utydelig: *cs* kan være *consul, consulis* osv. — Lindsay mener nu ogsaa, at man i Minuskel-Perioden i al Almindelighed maa siges at benytte de mindst bestemte Udtryk for Forkortningen i den tidligste Tid og de mere bestemte senere, f. Ex. *dx* (med Stavelse-Begyndelsesbogstaver) er tidligere end *dix* for *dixit.* Den sidste Slags Forkortning betegnes som contraction by suspension: Skriveren lader efter den fuldt ud skrevne Begyndelse af Ordet det øvrige holdes svævende.

Ofte kan man i Haandskrifter finde gammeldags og nye Forkortninger staaende Side om Side. Undertiden er Grunden, at Skriveren er bekendt med begge Slags. Men ofte kan det skyldes en særlig Omhyggelighed af en Skriver, som fordi han var ubekendt med Betydningen af Originalens Forkortning, simpelt hen kopierede den. I Cod. Bernensis af Horats (p. 10) staar saaledes .P.RVS., den gamle Forkortning af *populus Romanus,* men at Skriveren ikke forstod Betydningen, fremgaar af den Konjektur, han har skrevet oven over, *vel publicus.* Ofte kan saadanne Smaating give Oplysning om en Originals Tid og Skrift. En irsk Original kan man slutte sig til efter misforstaaede Tydninger af særlig irske Forkortninger (f. Ex. af *enim, autem, eius* osv.). Og en vestgotisk Original kan man forudsætte, naar Afskriften sætter *pro* i Steden for *per*, eftersom det karolingiske Tegn for *pro* har samme Form som det for *per* i vestgotisk Skrift. — Naar saaledes en Udgiver er kommen paa det rene med, til hvilken Skriftart Originalen til det foreliggende Haandskrift har hørt, vil han i Tanken kunne forestille sig den hele Række af Forkortninger, som har været brugt i Originalens Text. Men dette kunde han ikke tidligere; først dette særdeles praktiske Arbejde af den udmærkede Sprogforsker vil for Fremtiden sætte dem, der sysler med Haandskriftstudier af denne Art, i Stand til med Lethed at overse alle Muligheder for de ad denne Vej opstaaede Fejl.

C. Jørgensen.

Frank Frost Abbott, The Accent in Vulgar and Formal Latin. Reprinted from Classical Philology, Vol. II, No. 4, October 1907. Chicago, University Press.

Den Tid, da man rask væk erklærede, at Latin havde en Intensitets-Accent, og at alle de latinske Grammatikeres Vidnesbyrd om Accentens musikalske Karakter kun var tankeløs Eftersnakken efter Grækerne, er sikkert definitivt forbi. De, der vægrer sig ved simpelthen at anerkende Grammatikernes Vidnesbyrd, forsøger nu at finde en Middelvej. Forf. af den i Overskriften citerede Afhandling tænker sig, at Accenten i det dannede Sprog var musikalsk, i Folkesproget derimod en Intensitetsaccent. Naturligvis kan det tænkes, at Overgangen fra musikalsk Accent til Intensitetsaccent først er indtrådt i de mindre dannedes Sprog. Men den Tanke, at Accenten i forhistorisk Tid havde været Tryk (med et svagt Tone-Element), og at de dannede under græsk Indflydelse havde opgivet Trykket, som derimod vedblev at herske i det folkelige Sprog, må ganske afvises, da alle sproglige Kendsgærninger (bl. a. Former som *amiciō, concutiō*) med Bestemthed tyder på, at Accenten også i forhistorisk Tid var musikalsk, således som jeg har påvist det i Zs. f. vgl. Sprachf. XXXIX 232 ff. Forf. mener rigtignok, at jeg er bleven gendreven ved den «skarpsindige» Bemærkning af Ahlberg, at den musikalske Accent i Græsk ikke har haft de Virkninger, som jeg tillægger den for Latinens Vedkommende. Men denne Bemærkning kan man kun finde skarpsindig, hvis man er ganske uden Indsigt i Lovene for Sprogets Udvikling. De fonetiske Betingelser for en Udtaleforandring er jo ikke en Naturlov, der med Nødvendighed fører til et givet Resultat; «elles énoncent des possibilités, non des nécessités» (Meillet). Den Antagelse, at Forandringen af *k, t, p* i dansk *age, bide, købe* er afhængig af Lydenes Stilling mellem to Vokaler, gendrives ikke i mindste Måde ved en Henvisning til, at Lydene i Svensk står i samme Stilling og dog ikke har forandret sig (*åka, bita, köpa*).

København d. 25. April 1908.

Holger Pedersen.

Valdemar Bennike og *Marius Kristensen,* Kort over de danske folkemål med forklaringer. 6. hæfte (S. 89—96, Kort 45—52 samt fire unummererede Særkort). Kbhvn. 1907, Schubothe (Komm.).

Gentagne Gange (sidst XIV 179 f.) har jeg her i Tidsskriftet med tilbørlig Ros henledet Opmærksomheden på det vigtige dialektologiske Arbejde, hvoraf nu 6. Hæfte foreligger. Dette

Hæfte indeholder mindre Tekst, end Regelen er, men til Gengæld flere Kort, nemlig foruden de sædvanlige 8 farvede Kort endnu 4 ufarvede Særkort over Udtalen af Ordene **vågen, våd, noget, nøgen.** Udtalen af disse Ord er ligefrem angiven på Kortene, og Grænserne mellem de forskellige Udtaleområder er betegnede ved punkterede Linjer. — Den Del af Læren om Konsonanterne, som er fremstillet i Hæfte 5 og 6, er inddelt på følgende Måde: *Almindelige Bemærkninger* (om Udtalen af de nydanske Lukkelyd; om de nydanske Tungespidslyd og særligt om *l, r, s*). *Forlyd; A. Tungeryglydene, B. Læbelydene, C. Sammensat Forlyd. Baglyd.* Her undrer jeg mig meget over en Del af Forfatternes Overskrifter, ikke mindst over Overskriften «Sammensat Forlyd» over det Afsnit, hvori Forff. behandler *hj, hv, lj, mj, bj, sj* og ældre dansk *th.* Det er dog virkelig et stift Stykke at betegne ældre dansk *th* som en sammensat Forlyd; og de mærkelige Overskrifter bortleder ganske Opmærksomheden fra det Faktum, at adskillige sammensatte Forlydsgrupper er behandlede i de foregående Afsnit (således *sk, tj, stj* i Afsnittet «Tungeryglydene», der efter sit virkelige Indhold skulde have været betitlet «Palatalisation», *vr, hv, kv, tv, dv, sv* i Afsnittet «Læbelydene», der efter sit Indhold skulde have haft Overskriften «*w* og *v*»).

København d. 25. April 1908.

Holger Pedersen.

Platons Kriton 54 a igen.

I anledning af dr. Hude's tydning af ovennævnte sted må jeg bede om plads for en anden opfattelse.

Medens jeg må give ham ret i, at Schanz's indvendinger mod teksten er ugrundede og hans konjektur følgelig uholdbar, kan jeg ikke forsone mig med den forklaring, H. giver af stedet.

Lovene siger til Sokrates: Så er det vel for dine børns skyld, du vil leve? Vil du da altså føre dem til Thessalien og opdrage dem dér som fremmede i landet? Eller det måské ikke, men de vil muligvis, når du er i live, få en bedre opdragelse her hjemme end ellers, selv om du ikke er hos dem?

Dermed er tankegangen vel rigtigt gengivet; herom antager jeg ikke der kan være tvivl. Men så må efter mit skøn de følgende ord gå ind under samme formodede, Sokrates tillagte, tankegang, ikke være svaret derpå, men motiveringen deraf, og betyde: «idet nemlig dine venner da vil tage sig af dem».

Derefter falder da svaret naturligt og rammende: Tror du virkelig, dine venner vil tage sig af dem, ifald du går i landflygtighed, men ikke, hvis du dør?

Man kunde gøre det tydeligere gennem interpunktionen, ved at sætte *οἱ γὰρ — αὐτῶν* i parenthes og spørgsmålstegnet efter denne.

Randers, i febr. 1908.

Valdemar Thoresen.

V. Fausböll.

22. Sept. 1821—3. Juni 1908.

Michael Viggo Fausböll var født i Hove ved Lemvig, hvor hans Fader Chr. N. Fausbüll (stammende fra Gaarden Fagsbøl i Uge Sogn i Slesvig) var Præst, indtil han 1823 blev forflyttet til Blegind ved Aarhus. I en Alder af 12 Aar blev F. sat i Aarhus Latinskole, der paa den Tid var i en ret maadelig Forfatning. 1838 blev han Student (haud) og flyttede derefter sammen med sin ældre Broder i København. I Rusaaret holdt han sig udelukkende til philosophiske og æsthetiske Studier, hvorefter han, følgende Broderens Exempel, gav sig til at studere Theologi, ikke af Lyst, men for lettere at skaffe sig Adgang til Skoletimer. Anden Examen bestod han 1839 (laud.), men allerede paa dette Tidspunkt var hans Lyst til Sprogstudier vaagnet som Følge af Læsning af Rasks Skrifter, og han læste en Tid ivrigt Islandsk og begyndte tillige paa Sanskrit under Prof. Johansens Vejledning. Da denne døde i 1840, kom han i Berøring med Martin Hammerich, hos hvem han fortsatte Sanskrit-Studierne, saaledes at han allerede 22 Aar gammel vandt Universitetets Guldmedalje for sin Besvarelse af Opgaven: «Af Texten i Hitopadeça at udlede Grundtrækkene af Sanskritsprogets Syntax.» Med Theologien gik det kun langsomt, navnlig fordi han helt maatte ernære sig selv ved Informationer (Faderen var død 1840), og han fik derfor ikke taget Attestats før 1847 (haud). Han vedblev nu med sine Informationer i forskellige Pigeinstitutter, hvor han underviste i Dansk og tillige en Del i Engelsk, et Sprog, som han tidlig havde lagt sig efter; sin Fritid helligede han til sine indiske Studier, hvortil han nu i nogle Aar havde Vejledning af N. L. Westergaard, der efter sin Hjemkomst fra Orienten var bleven Professor i 1845. Men han indskrænkede sig ikke alene til San-

skrit; de mange Pāli-Haandskrifter paa Palmeblade, som Rask havde hjembragt, og som indeholdt et i Europa næsten enestaaende og ukendt Materiale, øvede en mægtig Tiltrækning paa ham. Allerede 1848 begyndte han at tage Afskrifter af Palmebladene, først de grammatiske Skrifter, som han efter Westergaards og Spiegels Exempel først transscriberede med Sanskrit-Bogstaver; men allerede det følgende Aar tog han fat paa den mærkelige Jātakabog for at udgive den. Han opgav nu Sanskrit-Transscriptionen og indførte et lignende System af latinske Bogstaver til Brug for Pāli som det, Rask allerede havde anvendt for Singhalesisk (det var udelukkende singhalesiske Haandskrifter han da syslede med). Westergaard raadede ham imidlertid til først at gaa løs paa et af de mindre buddhistiske Skrifter og anbefalede særlig Dhammapada, som derfor blev F.s første litterære Produktion i Pāli (1855). Dette Værk vakte strax uhyre Opsigt i den lærde Verden, og da det med ét Slag ledte Pālistudiet ind i det eneste rigtige Spor, kan F. med rette betragtes som Pālifilologiens Grundlægger. Fremkomsten af Dhammapada havde ogsaa til Følge, at en anden ypperlig dansk Orientalist, V. Trenckner, der hidtil havde beskæftiget sig med semitiske Sprog, fuldstændig ændrede Kurs og tilbragte Resten af sit Liv med Studium af Pāli-Haandskrifterne; han blev i mange Aar en udmærket Støtte for F. under dennes lange og besværlige Udgivervirksomhed. Til Udgivelsen af Dhammapada havde F. faaet Understøttelse af Regeringen (Madvig var dengang Kultusminister), og bagefter fik han det Smith'ske Stipendium ved Universitetet. Støttet paa denne Maade gik han med utrættelig Energi videre paa sit Afskriver-Arbejde, og hver eneste Dag saas han paa Universitets-Bibliotheket paa Rundetaarn beskæftiget med sine Palmeblade; selv paa Dage, hvor hans Lærervirksomhed kun levnede ham et Kvarterstid til at smutte indenfor paa Bibliotheket, forsømte han ikke Lejligheden til at gaa op og skrive et Par Linier videre, «thi», som han sagde, «Draaben, der ustandselig falder, fylder tilsidst Karret.» De mange Draaber blev i Løbet af henved 50 Aar til et helt Hav, og Resultatet blev som bekendt den fuldstændige Udgave, med alt hvad dertil hører af Kommentarer, af den store Jātakabog, et af Buddhismens Hovedværker, indeholdende i Form af Legender, Fabler, Eventyr og Sagn alt hvad Buddhisterne fortæller om Buddhas Oplevelser i hans forskellige Tilværelser, en sand Guldgrube for den moderne Folkloristik og, som en af den indiske Filologis Mestre (Bühler) har betegnet den,

«der grosse Thesaurus der indischen Staats- und Privatalterthümer.» Det var ingen let Sag at starte et saa uhyre kostbart Foretagende. Selv Westergaard fraraadede at tænke paa at levere en komplet Udgave af dette Værk; derfor maatte Fausböll foreløbig indskrænke sig til at udgive mindre Prøver (1861), og senere forskellige andre (1870—72), indtil han med Understøttelse af Regeringen, samt fra Berliner-Akademiet og den indiske Regering kunde begynde Trykningen i 1873. Udenlandske Forskere med ansete Navne som Albrecht Weber anbefalede og støttede bestandig hans Arbejde, og talrige Venner og Beundrere i det fjerne Østasien sendte ham efterhaanden deres bedste Haandskrift-Materiale, medens det ikke lykkedes ham at faa Adgang til de to europæiske Haandskrifter, der findes i Paris og St. Petersborg; Tilsendelsen af disse blev ham nægtet. Ikke desmindre førte han Udgivelsen sejrrig igennem, og sidste Ark af 6. Bind tryktes i August 1896. Efter Afslutningen af 4. Bind blev han (1888) af Berliner-Akademiet hædret med den store Bopp'ske Prisbelønning, og Royal Asiatic Society optog ham i 1890 som Æresmedlem. Herhjemme var han allerede i 1876 blevet Medlem af Videnskabernes Selskab og 1879 ved Universitetets 400-Aars Fest gjort til Æresdoktor af det filosofiske Fakultet. Til de to Pāli-Værker Dhammapada og Jātaka vil saaledes F.s Navn til evige Tider være uløselig knyttet, men ogsaa et tredie af Buddhismens allervigtigste Værker, Sutta-nipāta, har han Æren af at have bragt frem, baade gennem en fortrinlig Textudgave med et fuldstændigt etymologisk Glossar og en udmærket engelsk Oversættelse. Forøvrigt fik F. ogsaa jævnsides med sine Pālistudier af og til Lejlighed til at sysle med dansk Sprog og Litteratur, hvor hans Navn bestandig vil mindes i Forbindelse med Molbohistorierne, Vægterversene og hans Ordbog over Gadesproget. Sidstnævnte er ganske vist ikke i egentlig Forstand nogen Ordbog over det danske «Slang», men maa dog siges at have haft Betydning som Supplement til de danske Ordbøger; den er et Vidnesbyrd om hans stille, flittige Samlerarbejde, som han fortsatte næsten til sin Død, men den nye og forøgede Udgave deraf skulde han dog ikke opleve at se fuldendt. Ellers havde han Lykken med sig til alle sine Arbejder: et langt Liv med et muntert, lyst og nøjsomt Sind og en lykkelig Haand til at gribe det rette og det væsentlige. Lykken for ham var «den fuldendte Gerning», og med det bekendte Vers af Ingemanns Aftensang, «Lykken gækker Store, Smaa», sluttede han sidste Side af sin

Jātaka-Udgave. En lærd Hollænder, S. J. Warren, Rektor ved det erasmianske Gymnasium i Rotterdam, oversatte strax dette Verses Indhold paa Pāli:

Sirī mahante ca nīce ca vañceti,
suvaNNapāsakehi sā musā kīLeti.
Yo naro puññam me katan ti nandati
so va jināti sabbe jīvaphalake ti.

F. gjorde flere Rejser til Udlandet, særlig til England, hvor han ogsaa fandt sin Hustru, Ellen Louise Beckwith Lohmeier (født 1849), som han ægtede 1873. Den for hans Studier betydningsfuldeste Rejse var den, han 1858—60 gjorde til London, afbrudt kun af et kortere Ophold i Paris. «Mit Ophold i London,» skriver han, «hvor jeg hver Dag i Ugen arbejdede flittigt i British Museum og det asiatiske Selskabs Bibliothek og hver Lørdag Aften besøgte de saakaldte Debating Clubs for at blive fortrolig med den engelske Tankegang, regner jeg for den rigeste Periode i mit Liv. Det gik efterhaanden op for mig, at Englænderne have Ret, naar de paastaa, at der er en himmelvid Forskel mellem de engelske og de continentale Principer, idet alt i England væsentlig har sin Udgang fra Individet og sigter hen paa Individet, medens Continentet gaar ud fra og sigter tilbage paa Staten, Samfundet.» Han bevarede ogsaa hele sit Liv en vis Forkærlighed for alt engelsk, som bedst stemte med hans kosmopolitiske og liberale Anskuelser. Skønt han saa paa Buddha og hans Moral og Filosofi med den varmeste Beundring, blev han dog aldrig Buddhist, men forfægtede altid overfor den stærke buddhistiske Propaganda sit personlige Standpunkt som Theist (jfr. hans Selvbiografi i Journal of the Mahā-Bodhi Society, April 1900, og Arthur Pfungst, Aus der indischen Kulturwelt (1904) S. 111). — Efter sin første Udenlandsrejse blev F. ansat som Assistent ved Universitets-Bibliotheket (1861), der netop da flyttedes over i sin nuværende Bygning; her virkede han i 17 Aar, indtil han ved Westergaards Død i 1878 udnævntes til Professor ved Universitetet. Fra denne Stilling tog han sin Afsked 1. Maj 1902 paa Grund af Svagelighed; efter Afslutningen af Jātaka-Værket var hans Syn saa svagt, at han ikke mere kunde læse Haandskrifter, og hans Syn svækkedes senere yderligere, saa at han ved sin Død var helt blind. Sine sidste Arbejdsaar anvendte han mest til mythologiske Studier over Mahābhārata,

hvoraf et Par mindre Bøger var Frugten, men de har dog væsentlig kun Betydning som Materialsamlinger. Overhovedet ligger hans Fortjenester mest i hans Udgiver- og Samlervirksomhed; af originale Afhandlinger har han udenfor sine Indledninger, Anmærkninger og Fortaler kun ydet faa Bidrag. Det kom for ham an paa at faa saa meget som muligt af det værdifuldeste Stof lagt frem for Offentligheden, og derved lykkedes det ham virkeligt ogsaa at gøre et Rydningsarbejde af höjeste Rang. Han var saaledes et Modstykke til Trenckner, der med stor Skarpsindighed sad og tumlede saa længe med alle Enkelthederne, indtil hans Arbejde kunde blive «omnibus numeris absolutum». F. holdt sig til Traditionen, og i sine Udgaver gik han foreløbig ikke bort fra de indfødtes Kommentarer, et Princip, der nok kan anerkendes overfor en Editio princeps. Medens Trenckner fortsatte sine omhyggelige lexikalske og grammatiske Pāli-Samlinger lige til sin Død (1891), stansede F. sine originale Samlinger allerede ved Fremkomsten af Childers' Pāli Dictionary (1875) og nöjedes senere med at indskyde sine Iagttagelser i sit Exemplar af denne Bog. Derimod ejede han og samlede til Universitets-Bibliotheket en værdifuld Samling af Haandskrifter, som sammen med hans talrige Afskrifter vil faa stor Betydning for det fremtidige Studinm af de af ham udgivne Texter. Efterfølgende Fortegnelser giver en Oversigt over hans litterære Produktion og efterladte Haandskrifter.

I. Bøger og Afhandlinger.

Smaahistorier fra Østerland. Efter det Persiske. Kbh. 1852.

Dhammapadam. Ex tribus codicibus Hauniensibus Palice edidit, Latine vertit, excerptis ex commentario Palico notisque illustravit V. Fausböll. Kbh. 1855.

Danske Stile af kjøbenhavnske Pigebørn [Udg. af V. Fausböll]. Kbh. 1856. — 2. forøgede Opl. med Udgiverens Svar til Hr. X. Kbh. 1856.

Five Jātakas, containing a Fairy Tale, a Comical Story, and Three Fables. In the Original Pāli Text, with a Translation and Notes. Kbh. 1861.

Vægter-Versene i deres ældre og yngre Skikkelse. Kbh. 1862. — Tillæg: Melodier til Vægter-Versene i tre forskjellige Optegnelser. — 2. forøgede Opl. Kbh. 1862. — 3. forøgede Opl. Kbh. 1894.

Beretning om de vidtbekjendte Molboers vise Gjerninger og tapre Bedrifter. Kbh. 1862. — 2. Opl. 1862. — 3. Udg. illustreret af Alfred Schmidt. Kbh. 1887; 2. Optryk. Kbh. 1906.

Bidrag til en Ordbog over Gadesproget og saakaldt Daglig Tale oplyste med over 5000 Exempler, hentede fra trykte Kilder, og med Henvisning til beslægtede Ord og Talemaader i andre Sprog. Ved V. Kristi-

ansen. Kbh. 1866. — 2. meget forøgede Udgave. 1—15. Hefte [A—Stage]. Kbh. 1906—07.

Two Jātakas. The original Pāli Text, with an English Translation and Critical Notes. (Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland. Dec. 1870.)

The Dasaratha-Jātaka, being the Buddhist Story of King Rāma. The Original Pāli Text with a Translation and Notes. Kbh. 1871.

Ten Jātakas. The Original Pāli Text with a Translation and Notes. Kbh. 1872.

The Jātaka together with its Commentary, being Tales of the anterior Births of Gotama Buddha. For the first time edited in the original Pāli. Vol. I. Kbh. [1873—74] 1875—[1875—76] 1877; Vol. II—VI. [1877] 1879—1896; Vol. VII: Index to the Jātaka and its Commentary, containing a complete Index of Proper Names and Titles, together with a List of the introductory Gāthās and an Index of Parallel Verses. By Dines Andersen. Kbh. 1897 (Postscriptum by V. Fausböll, p. I—XII).

The Sutta-Nipāta, a Collection of Discourses, being one of the Canonical Books of the Buddhists. Translated from Pāli. Oxford 1881 (= Sacred Books of the East, vol. X, part 2). — 2. Edition, revised. 1898. (ibid.)

Om 3 Lyde i almindelig, dannet Dansk, der hidtil ikke have været anerkjendte og opførte som selvstændige Selvlyde. (Blandinger til Oplysning om dansk Sprog i ældre og nyere Tid, udg. af Universitets-Jubilæets danske Samfund. 2. Hefte. S. 87—102. Kbh. 1882.)

Förteckning öfver de af Frih. A. E. Nordenskiöld från Ceylon hemförda Pālimanuskript. Jemte några inledande anmärkningar. (Ymer 1883, S. 200—205.)

The Sutta-Nipāta, being a collection of some of Gotama Buddha's dialogues and discourses. Part I. Text. 1884; Part II. Glossary. 1894. London (trykt i Kbh.), Pāli Text Society.

Catalogue of the Mandalay MS. in the India Office Library. (Formerly part of the King's Library at Mandalay.) (Journal of the Pāli Text Society, 1896. p. 1—52.)

Fire Forstudier til en Fremstilling af den indiske Mythologi efter Mahābhārata. Kbh. 1897 (Univ.-Progr. ved Reformationsfesten 1897.)

The Dhammapada, being a Collection of Moral Verses in Pāli Edited a second time with a literal Latin Translation and Notes for the use of Pāli students. London (Kbh.) 1900.

Indian Mythology according to the Mahābhārata in outline. London (Kbh.) 1902.

Palmeblads-Haandskrifter og Afskrifter.

A. *Solgte eller skænkede til Universitets-Bibliotheket.*

1. Et Birmansk MS., skænket 1879 af Købmand Hertz i Rangoon, indeholdende: [1]) *Nemi-Jātaka* (Pāli); [2]) *Nārada-Jātaka* (Birmansk); [3]) *Temiya-Jātaka* (Pāli); [4]) *Mahājanaka-Jātaka* (Pāli); [5]) *SuvaNNasāma-Jātaka* (Pāli); [6]) *Mahāsamaya-Sutta* (Pali og Birmansk); [7]) *Kaccāyana's* Pāli-Grammatik (Pāli med Birmansk Fortolkning); [8]) *Mahājanaka-Jātaka* (Birmansk).

2. Et Singhalesisk MS., skænket 1880 af Donald Fergusson i Colombo, indeholdende Afsnittet *Mahāvagga* af *Vinaya-Piṭaka.*

3. Et Singhalesisk MS., skænket 1880 af samme, indeholdende *Padyāpadânuvaṁsavaṇṇanā vaṁsatthappakāsinī*, en Kommentar til *Mahāvaṁsa.*

4. Et Siamesisk MS., skænket 1885 af Prins Devawongse fra Siam, indeholdende Afsnit af *Jātaka*bogen (af I. indtil *Nanda-Jātaka,* af II. indtil *Kacchapa-Jātaka*, samt enkelte mindre Brudstykker). (Ikke benyttet.)

5. Et Birmansk MS., skænket 1878 af Colonel Duncan i Mandalay, indeholdende et complet Expl. af *Jātaka*bogen i 7 voll. (B^d, benyttet fra *Jāt.*, Nr. 251).

6. Et Birmansk Papirs-MS., skænket 1881 af Prof. Forchhammer i Rangoon, indeholdende en Afskrift af Versene i *Jātaka*bogen, Nr. 1—480 (B^f, benyttet fra Nr. 416).

7. Et Birmansk MS., skænket 1880 af Købmand Hertz i Rangoon, indeholdende en Birmansk Fortolkning *(Parivā-nissaya)* til Begyndelsen af *Parivāra.*

8. Et Siamesisk MS., erhvervet gennem Dr. S. Deuntzer i Bangkok, 2 Fasc. indeholdende *Temiya-*, *Mahājanaka-*, *Suvaṇṇasāma-*, *Bhūridatta-*, *Mahānārada-*, *Vidhurapaṇḍita-Jātaka.*

9. Et Siamesisk MS., erhvervet gennem samme, indeholdende *Cullahaṁsa-*, *&* *Sāma-Jātaka* (S^{dr}).

10. Et Singhalesisk MS. i 6 Fasc. sendt gennem R. C. Childers fra Præsten Subhûti paa Ceylon, indeholdende *Nidāna*, *Jātaka* Nr. 42—47, Nr. 48—50, Nr. 62 (ikke benyttede), samt 2 Exx. af Nr. 148—157 (C^p, C^s).

11. Et Singhalesisk MS., skænket 1871 af Oberst Hoffmeyer, indeholdende *Çri-Vāsudeva-Nighaṇḍu*, en Sanskrit Singhalesisk Ordbog.

12. Et Singhalesisk MS., *Kathāvastu-potaka*, indeholdende *Mahābhinikkhamana* og flere *Jātaka*'er paa Singhalesisk.

13. Et Singhalesisk Papirs-Haandskrift af *Jātaka*: a) *Nidāna* og *Jāt.* Nr. 1—50 (Fol.) afskrevet af Vijesinha (C^v); b) Nr. 51—61, Nr. 141 (Fol.) og Nr. 164 til Enden (i 4to) afskrevet af Subhûti (C^s). Enkelte Dele af sidstnævntes Afskrift findes in duplo. (10 voll.)

14. *Boudhā satākāyā*, et Singhalesisk Papirs-Haandskrift, Copi efter et do. paa Kgl. Bibl. (Westergaard, Cat. Nr. 17) af Fabricius-Möller (4to).

15. Fausbölls Afskrift af *Jātaka*-MS. (Kgl. Bibl. Nr. 26) i 18 Bind (4to); særskilt Afskrift i 2 Bind af Verbalkommentaren til Vers 1—95 efter samme MS. (4to).

16. *Abhidhammatthasaṁgaha-pakaraṇa*, Fausbölls Afskrift efter et Birmansk Ex. i Royal Asiatic Society's Bibl. med Collation af et oldsiamesisk MS. sammesteds og et Birmansk MS. i British Museum, Add. 12, 246.

17. *Cariyāpiṭaka*, *Theragāthā og Therīgāthā*, Fausbölls Afskrift af et Birmansk MS. i Phayre Collection i East India Office Library.

18. *Bālapaṇḍita-sutta*, et Singhalesisk Palmeblads-MS. med tilhørende Stilus, købt af H. Rink paa Ceylon.

19. *Mahāparinibbāna-sutta*, Fausbölls Afskrift efter det Singhalesiske MS. af *Dīgha-Nikāya* paa Kgl. Bibl. (Nr. IV), med Brudstykke af Begyndelsen af samme MS.

20. *R. C. Childers*: Letters to V. Fausböll concerning several difficult questions of Pāli Philology, 1869—1876.

21. *Saṁyutta-Nikāya*, Fausbölls Afskrift efter det Singhalesiske MS. Nr. XII paa Kgl. Bibl. 1. Del.

22. *Abhidhammatthasaṁgaha*, Fausbölls Afskrift af Cap. I—III, samt Begyndelsen af IV (jfr. 16 ovenfor).

23. *Sutta-nipāta*, Fausbölls Afskrift efter et Birmansk MS. i Phayre Collection i East India Office Library (B*i*).

24. *Paramatthajotikā*, Commentar til *Sutta-nipāta*, Fausbölls Afskrift efter det Singhalesiske MS. Nr. XIX. paa Kgl. Bibl. (4 voll.)

25. *Sutta-nipāta*, Fausbölls Afskrift efter et Singhalesisk MS. i British Museum, Add. 27, 469 (C*b*).

B. *Skænkede til D. Andersen.*

26. *Kaccāyana-sāra*, Fausbölls Afskrift (med Sanskrit-Alfabet) af Nr. XLVI paa Kongelige Bibliothek (fra 1848).

27. *Ākhyātapadam*, Fausbölls Afskrift (med latinske Bogstaver) af Nr. LIII paa Kongelige Bibliothek (fra 1851).

28. Glossarium in *Dhammapadum*, 192 Sider i 8vo, et af Fausbölls første Forsøg.

29. Et Bind indeholdende Fausbölls Afskrifter af [1]) De Singhalesiske Verber med engelsk Oversættelse af en unævnt, [2]) *R. Rask*: Samlinger til en singhalesisk Sproglære, [3]) *R. Rask*: Samlinger til en Pāli-Grammatik (efter Originalerne paa Kongelige Bibliothek).

30. *R. Rask*: Optegnelser til Elu, Fausbölls Afskrift efter Originalen paa Kongelige Bibliothek.

31. *Payogasiddhi*, en indholdsrig Pāli-Grammatik af *Vanaratana* afskrevet i London 1859—60 af Fausböll efter et Singhalesisk MS. i East India Office Library, 2 voll. (benyttet ogsaa af Burnell og Trenckner).

32. Et Singhalesisk Papirs-Haandskrift (77 S. i 4to), indeholdende en kortfattet Pāli-Grammatik (*Bālappabodhanī*?) af en ukendt Forfatter, skænket 1888 til Fausböll af Richard Morris.

33. Et Bind indeholdende Fausbölls Afskrifter af *Dhātumañjusā* og *Dhātupāṭha* (Kgl. Bibl. Nr. LIV—LV), samt af to Singhalesiske MSS. af de samme Værker i East India Office Library.

34. *Manorathapūraṇī*, Fausbölls Afskrift af første Del af et Singhalesisk MS. paa Kgl. Bibl. (Nr. XIV, b), Kommentar til *Anguttara-Nikāya*.

Dines Andersen.

3 0000 108 322 342

